

**PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSESZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR**

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Vezető: Prof. Dr. Fröhlich Ida

Gazdaság-, régió- és politikatörténeti műhely

Programvezető: Dr. Berényi István DSc

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

SEREMET SÁNDOR

A mai Kárpátalja határainak kialakulása az I. világháború után (1918-1925)

Témavezető: Dr. Botlik József PhD

Budapest, 2016

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	4
1. Kárpátalja területi hovatartozása és határai kérdésének szakirodalma	5
2. A kutatás forrásai	14
3. A kutatás tárgya	15
I. FEJEZET. A mai Kárpátalja, mint területi egység kialakulása Ruszka Krajna autonóm körzet kialakulásáig	21
1. Elképzelések a ruszin területek hovatartozásáról, a háborúban résztvevő országok igénye Kárpátaljára	21
2. Az emigráns ruszin szervezetek tevékenysége az Egyesült Államokban, valamint azok szerepe Kárpátalja elcsatolásában és határainak kialakulásában	32
3. Nép- és nemzeti tanácsok tevékenysége az Osztrák-Magyar Monarchia területén, azok elképzelései a mai Kárpátalja területi hovatartozásával kapcsolatban	53
4. A ruszinság útja Ruszka Krajna felé	63
II. FEJEZET. Ruszka Krajna határai kijelölésének problémája és azok változásai a X. néptörvény elfogadásától a Csehszlovákiához való csatlakozás elfogadásáig (1918. december 23–1919. május 8.)	79
1. Elképzelések Ruszka Krajna határainak kijelöléséről	79
2. Megszállás és megszállási kísérletek	91
3. A huszti kongresszus döntései és további viták a terület hovatartozásáról és határainak	97
4. A ruszin néptanácsok tevékenysége és elképzelései a ruszin terület hovatartozásáról és határainak	104
5. Mindeközben Párizsban...	109
6. Ruszka Krajna területe a Tanácsköztársaság kikiáltásától a terület megszállásán át az ungvári nagygyűlésig	121
III. FEJEZET. Kárpátalja, Podkarpatszka Rusz határainak véglegesítése és kijelölése	130
1. A ruszin delegáció prágai tárgyalása	130
2. Konfliktusok a Magyar Tanácsköztársasággal	134
3. A Podkarpatszka Rusz határaitra vonatkozó tárgyalások megújulása. Zsatkovics tárgyalásai a szlovák-ruszin határról	138
4. Viták a szlovák-ruszin határról Saint Germain és a Generálny Štatút után	147
5. A magyar-csehszlovák határ kijelölése	170
5. 1. A magyar békedelegáció és a magyar béke	170
5. 2. A mai Kárpátalja magyar határszakaszának kijelölése	184
6. A román-csehszlovák határ megállapítása és kijelölése	193
7. Az egykori lengyel-magyar határ felderítése, az új kárpátaljai-lengyel határ kijelölése	205

ÖSSZEGZÉS	210
LEVÉLTÁRI FORRÁSOK	215
KORABELI SAJTÓ	215
PUBLIKÁLT FORRÁSOK, DOKUMENTUMGYŰJTEMÉNYEK, BESZÉDEK, SEGÉDKÖNYVEK	216
EMLÉKIRATOK	218
SZAKIRODALOM	218
FÜGGELÉKEK	223
ÖSSZEFOGLALÓ	242
SUMMARY	243

„A ruszinok nem kívántak mást, csak fair playt.”

David Lloyd George

Bevezetés

Kárpátalja, Magyar Rusz (Uhorszka Rusz), Ruszka Krajna, Kárpáti Rusz, Ruszinszkó, Podkarpatszka Rusz, Kárpáti Ukrajna, Kárpátontúli Ukrajna, Kárpátontúli terület, Zakarpatszka oblaszty. Mindezek a megnevezések a Kárpátoknak Budapest és Prága szemszögéből nézve északkeleti, Moszkva és Kijev irányából délnyugati részének déli lejtőinél elterülő kis földterületre vonatkoznak. A terület lakói csak a huszadik század folyamán az Osztrák-Magyar Monarchia, Magyarország, a Magyar Tanácsköztársaság, Csehszlovákia, a Magyar Királyság, a Szovjetunió és Ukrajna állampolgárai voltak úgy, hogy ehhez el sem kellett hagyniuk szülőfalujukat, városukat. A régiót, amely a néprajzi és nyelvi határok minimális figyelembevétele nélkül került egyik állam fennhatósága alól a másiké alá, az I. világháború előtt jelölték ki Európa térképén. Jelenleg Kárpátalja Ukrajna legnyugatabbra fekvő és legkisebb megyéjét alkotja, Lengyelországgal, Szlovákiával, Magyarországgal és Romániával határos. A régió jelenlegi határait azonban egy bonyolult folyamat következtében, gyakran inkább politikai és gazdasági érdekek mentén, mintsem etnikai elvek figyelembevételével alakították ki a két világháború között.

Az elképzelések arról, hogy Kárpátalja – akkor még a Magyar Rusz, ahogyan azt a helyi ruszinok vagy a cári oroszok nevezték – melyik állam kötelékébe fog tartozni, már kialakulóban voltak. Annak pontos határai azonban nem voltak kijelölve. Egy dolog volt világos – a Kárpátok déli lejtőin szláv ajkú nép él, és az általuk lakott terület egy egységként fog valamelyik államhoz kerülni vagy éppen megmaradni annak kötelékében. Elsősorban Oroszország tartott igényt a területre, a szlávság és a nyelvi rokonság miatt. Egyes részeit azonban, például Máramaros vármegye Tiszától délre elhelyezkedő területét Románia követelte magának, egy az oroszokkal kötött egyezmény értelmében, akik bőkezűen adakoztak a még meg nem hódított régióból. A ruszinok által lakott terület nyugati részeire a még nem létező Csehszlovákia megálmodói is igényt tartottak, mondván, hogy az szlovák testvéreiket illeti egészen az Ung folyóig. Azt azonban, hogy maguk a ruszinok, akiknek földjén fél Európa osztozott és nagylelkűen darabolta azt egymás között, hol, kivel és milyen keretek között szeretnének együtt élni, senki sem kérdezte meg. Csak próbálták meggyőzni őket arról, hogy hol lesz jobb. A továbbiakban ezeket a folyamatokat szeretnénk

megvizsgálni, valamint mindazokat a befolyásoló tényezőket, amelyek hatást gyakoroltak az általunk kutatott folyamatra.

1. Kárpátalja területi hovatartozása és határai kérdésének szakirodalma

Kárpátalja, mint területi egység a történelemtudományban csak az I. világháború lezárása után jelent meg. Korábban csak mint a Felvidék része, esetleg Északkelet-Magyarország vagy mint Ruténföld szerepelt a magyar köztudatban. Az első munka, amely az északkeleti vármegyékből álló autonóm körzet kialakítása után Ruszka Krajnaként említi a területet, az 1919-ben kiadott *Ruszka-Krajna politikai jelentősége* című könyv, amely az Országos Néptanulmányi Egyesület 1919. február 23-án tartott vitaülésének szövegét tartalmazza. A könyvben olvashatunk ugyan a terület határaitól, de valójában az önrendelkezés fontosságának és a terület határainak igazságos megállapításán van a hangsúly. Hasonló tartalmú a vitaülés egyik felszólalójának, Domokos Lászlónak *Ruszka-Krajna a népek ítélőszéke előtt* című, szintén 1919-ben megjelent műve. 1920-ban jelent meg Cholnoky Jenőtől *Az új magyar határ bírálata*, amely a békekonferencia elé terjesztett válaszejegyzék része volt, így gyakorlatilag egy dokumentum kiadásáról van szó, amely elsősorban a bizottságok, és csak másodsorban az érdeklődők, kutatók részére készült.

Az 1930-as évek közepéig megjelent munkák, amelyek Trianon elemzésére irányultak, Kárpátalját csak Ruténföldnek vagy Ruszka Krajnának nevezték, és gyakran csak a Felvidék részeként értelmezték. A váltásra az 1930-as évek végén került sor, amikor külön tanulmányokat és könyveket szenteltek a ruszin területek elcsatolása történetének. Míg Vicsay László 1933-ban kiadott *Először Igazság! Azután béke. Az ezeréves Magyarországot halálra ítélő Trianoni béke súlyos következményei* című könyvében a csehszlovák fennhatóság alá került területek leírásánál Lőcse és Kassa mellett sem Ungvárról, sem Munkácsról nem esik szó, egyedül az új állam nemzetiségi összetételénél említi meg, hogy rutének is élnek Csehszlovákiában, addig a néhány évvel később írt könyvek már másképp kezelik a kérdést. Darás Gábor *A ruténföld elszakításának előzményei* című, 1936-ban kiadott munkája már céltudatosan a mai Kárpátalját alkotó területre összpontosítva értekezik, és nem az egész elcsatolt Felvidék egy részeként tartja számon. 1936 és 1940 között több hasonló hangvételű munka született, amelyek Kárpátalját kimondottan mint különálló területi egységet kezelik és a ruszinság elcsatolását tanulmányozzák. Ebben valószínűleg a revizionizmus erősödése is fontos szerepet játszott, valamint az, hogy Podkarpatszka Ruszban kialakult egy külön kárpátaljai öntudat, amelyet az ott élő magyarságot és ruszinságot összekovácsoló, az autonómiáért folytatott közös harc alapozott meg. A kárpátaljai elégedetlenségre fel lehetett

építeni egy propagandát, amely azt igazolta, hogy Magyarország kötelékében megadták számukra az önrendelkezést, és ezt újra meg is teszik, amennyiben a terület ismét magyar fennhatóság alatt lesz. Így Kárpátalja visszacsatolása után sűrűn jelentek meg a ruszinsággal és Kárpátaljával foglalkozó munkák Magyarországon: **Darás Gábor:** *Mit kell tudnia minden magyarnak a ruténekről?* 1938; **Dr. Viski Illés József:** *A ruszinszkói kérdés.* 1939; **Kemény Gábor:** *Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve.* 1939; **Hubai Imre:** *Adatok Kárpátalja gazdaságföldrajzához.* 1940.

A II. világháború után magyar nyelven alig jelent meg komolyabb munka, amely Kárpátalja I. világháború utáni területi hovatartozását vitatta volna. Kárpátalját és a ruszinokat ritkán említették, mivel az 1945 után a Szovjetunió része lett. Magyarország szempontjából egy objektív munka azt jelezte volna, hogy még igényt tart arra a területre, amely „jogosan”, a „nép akaratának” megfelelően egyesült „újra” Ukrajnával, így a Szovjetunióval is. Kárpátalján a ruszinok ukránok lettek, így az általunk kutatott korszakban is csak ukránokról lehetett szó. Így például Siklós András *Magyarország 1918/1919.*¹ című munkájában megemlíti ugyan Ruszka Krajnát, de az alig néhány bekezdéses paragrafusban a záró gondolat mégis arra összpontosul, hogy a kárpátaljai ukránok huszti nagygyűlésükön kifejezték azt, hogy Szovjet Ukrajnához szeretnének tartozni. Érezhető ez az akkor kiadott visszaemlékezésekben is. Az 1968-ban megjelent *Károlyi Mihály – Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek* című munka például a nemzetiségekkel folytatott tárgyalásokat taglaló fejezetben meg sem említi a ruszinságot, sem Ruszka Krajnát. Megjelenik azonban Ruszka Krajna és annak a szövetségesek által kijelölt határai a *Magyar Munkásmozgalom Történetének válogatott dokumentumai* című munkában, valamint más, a Tanácsköztársaság történetére vonatkozó dokumentumgyűjteményekben, mint például a *Magyar Vörös Hadsereg címűben.*² A rendszerváltás előtt megjelent, az I. világháború utáni területi rendezéseket feldolgozó munkák közül Ormos Mária *Padovától Trianonig* című művét szeretném megemlíteni, amely objektív elemzést ad az időszakról, Kárpátalját azonban csak futólag, nagy vonalakban érinti.

A rendszerváltás után a trianoni békeszerződés témája gazdag irodalomra tett szert: dokumentumgyűjtemények, cikkek, monográfiák formájában. Ezek közül kutatásom során Romsics Ignác 2007-ben megjelent *A trianoni békeszerződés* című munkáját használtam fel. Trianon problémáját, valamit annak a magyarságra és az egész régióra gyakorolt hatását

¹ Siklós András: *Magyarország 1918/1919. Események. Képek. Dokumentumok.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 431. o.

² *A magyar Vörös Hadsereg 1919. (válogatott dokumentumok)* Összeállította Hetés Tibor. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1959. 530. o.

nagyon sok kutató tanulmányozta. Jelen kutatás célja nem ez, ezért magukra a békeszerződés körüli eseményekre kisebb hangsúlyt helyeztem. A trianoni szerződéssel foglalkozó munkák kevés figyelmet szentelnek a Kárpátalja határaival kapcsolatos kérdéskörnek, esetleg a régiót Magyarországtól elválasztó határszakaszt említik meg, ám megint csak mint a csehszlovák-magyar határ egy részét.

Konkrétan Kárpátaljával, annak területi hovatartozásával, a ruszin önrendelkezés, valamint a régió határainak kérdésével kapcsolatban komoly kutatásokat végzett Botlik József. 1991-ben Dupka Györggyel közösen jelentették meg az *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből (1918-1991)* című munkát. 2000-ben jelent meg Botlik *Egestas Subcarpathica*³ című munkája, amely részletes leírást ad a ruszin önrendelkezési törekvésekről, a régió elcsatolásáról, Kárpátalja határainak kijelöléséről. Ennél sokkal részletesebb elemzést ad a 2005-ben megjelent *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján*⁴ című kétkötetes munka, amely apró részletekig menően tárgyalja a magyar kormány által megszervezett önrendelkezést, annak működését, a csehszlovák korszakban fennálló közigazgatási helyzetet, valamint a határvonalak állandósulásának hosszú folyamatát. A terület elcsatolásával kapcsolatos diplomáciai háttérfolyamatokat jól elemzi Botlik *Eduard Benes and Podkarpatska Rus. Hungarians, Rusins and Czechs in Subcarpathia 1919-1938/1939* című angol nyelven kiadott munkája is. 2002-ben jelent meg Fedinec Csilla részletes kronológiája *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944* címmel, ami jelentős segítséget nyújt a kutatók számára. 2003-ban jelent meg Dupka György *Autonómia-törekvések Kárpátalján* című könyve. 2009-ben látott napvilágot a magyar és ukrán történészek által írt tanulmányokból összeállított *Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra* című munka, amely az adott korszakkal kapcsolatban igyekszik egyeztetni a kétféle történelemszemléletet. Ám ennek ellenére természetesen említésre kerül a csehszlovák demokrácia és a magyar elnyomó politika is. A magyar nyelvű szakirodalomban Magyarország első világháború utáni határainak kijelölésével kapcsolatban igen részletes és mélyre menő elemzés nyújtanak Suba János munkái, amelyek a csehszlovák-magyar határ kijelölésének problémájával foglalkoznak. Ezek közül érdemes megemlíteni a *Magyarország határainak kitűzése és felmérése. 1921-1925* című értekezését, *Egy határmegállapító bizottság anatómiája: a magyar-csehszlovák*

³ Botlik József: *Egestas Subcarpathica*: adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja 19-20. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000

⁴ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I-II*. Nyíregyháza, 2005

határmegállapító bizottság szervezete 1921-1925 és A magyar-csehszlovák határ helyszíni megállapítása és kitűzése 1921-1925 című tanulmányait.

A csehszlovák szakirodalom másképp közelítette meg Kárpátalja, számukra Podkarpatszka Rusz vagy Ruszinszko kérdését. Alois Hora már 1919-ben megjelentette Podkarpatszka Rusz határaival kapcsolatos tanulmányát *Karpatská Rus a hranice našeho státu* (A Kárpáti Rusz és államunk határai) címen, amely a régió határainak szélesítése mellett érvelt Lengyelország és Románia rovására. Nem sokkal később 1920-ban jelent meg K. Kadlec *Podkarpatská Rus* című értekezése, amely a ruszinokat mutatta be a csehek számára, valamint azok rögzös útját a szabadsághoz, amit Csehszlovákia kötelékében találtak meg. Ezek után 1922-től évente jelentek meg a Csehszlovák Köztársaság évkönyvei (*Ročenka Československé Republiky*).⁵ Az évkönyvek részletesen beszámoltak az országban zajló eseményekről és eredményekről. Az első évfolyamban olvashatunk Podkarpatszka Ruszról is. A terület bemutatásán kívül Csehszlovákiához való csatolásának jogossága mellett is hevesen érveltek a szerzők. Minden évben tudósításokat közöltek a határkijelölés munkálatairól is. Ebből a szempontból az évkönyvek nélkülözhetetlenek a kutatásban. Konkrétan a ruszinszlovák néprajzi határt tárgyalja Dr. Ján Húsek 1925-ben szlovák nyelven kiadott *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*⁶ (A szlovákok és a kárpátoroszok közötti néprajzi határ) című monográfiája. Az 1930-as évek folyamán több komoly monográfia született, amelyek részletesen taglalták Kárpátalja határait, valamint területi hovatartozásának kérdését. Ilyen Fedor Houdek *Vznik hranic Slovenska* (Szlovákia határainak kialakulása) című monográfiája. Houdek a csehszlovák-magyar határmegállapító bizottság munkatársa volt, de a párizsi békeküldöttség tagja is, így a szerző valóban első kézből származó adatok alapján írta meg igen részletes művét. 1934-ben jelent meg Eduard Beneš csehszlovák külügyminiszter beszéde Podkarpatszka Ruszról,⁷ 1935-ben Kamil Krofta *Podkarpatská Rus a Československo*⁸ című munkája. A két világháború között még előadássorozatot is kiadtak Csehszlovákiában, amit orosz nyelvre fordítottak, ilyen például az 1925-ben kiadott *Восемь лекций о Подкарпатской Руси*.⁹ (Nyolc előadás Podkarpatszka Ruszról). A két világháború között a cseh és szlovák történelemtudomány aktívan kutatta Kárpátalja történetét. Ez elsősorban arra irányult, hogy a cseh lakosság megismerje az új országrészt, de legfőképpen a

⁵ Ročenka Československé Republiky. red. Dr. Antonín Hajn, Náklad Tiskového Odboru ČSL, Národní Demokracie v Praze.

⁶ Húsek, Ján: Národopisná hranice mezi slováky a karpatorusy. Prud, Bratislava, 1925. 502. o.

⁷ Beneš, Eduard – Řeč o problému podkarpatoruském, a jeho vztahu k Československé republice. Obris, Praha, 1934. 55. o.

⁸ Krofta, Kamil: Podkarpatská Rus a Československo. Obris, Praha XII, 1935. 46. o.

⁹ Восемь лекций о Подкарпатской Руси. Чешская школа политических учений, Прага, 1925. 31. o.

terület Csehszlovákiához való csatolásának igazolását szolgálta. Komoly hangsúlyt helyeztek a magyar elnyomó politikára, a torz statisztikára, valamint a ruszin nép erős csatlakozási törekvéseire. Ebben a korszakban több, az Egyesült Államokban élő ruszin értelmiségi emlékiratát is cseh nyelvre fordították, amelyben az előbbieket az emigráns ruszinság tevékenységét taglalták. Húsek munkája azonban a szlovák területi igények igazolását helyezte előtérbe, mivel 1925-re a terület külső határai már ki voltak jelölve, a Szlovákiát és Podkarpatská Rus-t elválasztó határ azonban még mindig demarkációs vonal volt, és még mindig nem ott húzódott, ahol azt a ruszinok szerették volna. Míg a 1930-as években íródott könyvek inkább a régió autonómiájának problémáját vitatják, hangsúlyozva, hogy a ruszin nép nem áll készen az önrendelkezésre, addig furcsa módon az 1920-as években pont a ruszinságnak az önrendelkezés elérésére irányuló törekvéseiről zengett ódákat a cseh irodalom, amikor ezzel igazolta a terület elcsatolásának jogosságát.

A második világháború után a csehszlovák szakirodalomban is „szünetel” Kárpátalja kérdése. Kárpátalja az egyetlen régió, amelyet a népek önrendelkezési jogára történő hivatkozással csatoltak egyik országtól a másikhoz a második világháború után.¹⁰ Ennek megfelelően a csehszlovák történetírásban Podkarpatszka Ruszt már „Zakarpatská Ukrajina”- vagy „Zakarpatsko”-ként tartják számon, és a terület Csehszlovákiához való csatolása mindössze egy állomás az újraegyesülés útján, mondván, hogy a helyi ukránok a kisebbik rosszat választották azzal, hogy Csehszlovákiához csatlakoztak, mivel Szovjet Ukrajnával nem volt közös határ.

„Podkarpatska Rus” a rendszerváltás után éli reneszánszát a csehszlovák szakirodalomban, amelyet azonban már cseh és szlovák szakirodalomként kell értékelnünk. Csehországban nosztalgikus érzések támadnak Kárpátaljával és az Első Köztársasággal¹¹ kapcsolatban. Gyakorlatilag évente tartanak konferenciákat, adnak ki tanulmányfüzeteket, jelentetnek meg vagy fordítatnak cseh nyelvre könyveket Kárpátalja csehszlovák időszakáról vagy a régió korabeli helyzetéről, mintha felelősséget éreznének a kárpátaljaiak iránt, és ismét be kellene mutatniuk azt a cseh társadalomnak, ugyanúgy, mint tették azt a két világháború között. Csak hogy néhányat említsünk: *Pravda o Podkarpatsku*¹² (1994) esszégyűjtemény, Jaroslav Vaculík *Hledali svou vlast*¹³ (1995), *Rusíni a jejich vlast*¹⁴ (1996) – Paul Robert Magocsi ruszin származású kanadai történész tanulmányainak gyűjteménye csehül, *Střední*

¹⁰ Beke György: Magyar Áfium. Trianon fogságában. Püski, Budapest, 1999. 149. o.

¹¹ Gyakorlatilag a Masaryk-i Csehszlovákia 1918-1938 között

¹² *Pravda o Podkarpatsku* – Edice Podkarpatská Rus, Praha, 1994, 71. o.

¹³ Vaculík, Jaroslav: *Hledali svou Vlast. Společnost přátel Podkarpatské Rusi*, Praha, 1995, 38. o.

¹⁴ Magocsi, Paul Robert: *Rusíni a jejich vlast*. Praha. 1996. 70. o.

Europa a Podkarpatská Rus (1997)¹⁵ nemzetközi konferencia-kötet, Karel Richter *Podkarpatští Rusíni v boji za svobodu*¹⁶ (1997), *Vznik ČSR a Podkarpatská Rus* (1999) nemzetközi konferencia-kötet.

Kárpátalja csehszlovák korszakának kutatása szempontjából nélkülözhetetlenek Ivan Pop kárpátaljai születésű történész munkái. Részletes kronológiája 2005-ben jelent meg *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*¹⁷ címen. Szintén 2005-ben jelent meg *Podkarpatská Rus*¹⁸ című munkája. Mindkét könyv általános elemzést nyújt a régió történetéről, komoly hangsúlyt helyezve a régió csehszlovák korszakára, a régió elcsatolásának körülményeire. Részletes elemzést kapunk a ruszinság elképzeléseiről, törekvéseiről, az egyes nemzeti tanácsok véleményének eltéréseiről. Objektív kritikával illeti azonban a cseh vezetést is, amely gyakran csak áltatta a ruszinokat az autonómia megadása, valamint a belső határ kijelölése terén. Említésre méltó továbbá a 2011-es kiadású, szlovák nyelven írt *Malé dejiny Rusínov*¹⁹ című monográfia. Részletes és átfogó képet ad Kárpátalja két világháború közötti időszakáról, valamint a háború alatt és után Kárpátalja területi hovatartozásáról folytatott vitákról Jan Rychlík és Magdaléna Rychlíková 2013-ban kiadott kutatása, a *Hospodařský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919-1939*.²⁰ Megfigyelhetjük, hogy a rendszerváltás után megjelenő cseh nyelvű szakirodalomban Podkarpatska Rus kérdésében a ruszin autonómia kérdése dominál. Emellett, természetesen, mint egyébként a magyar szakirodalomban is a két világháború között, fontos szerepet kap a terület gazdasági helyzetének javítására irányuló állami tevékenység. Ez egyfajta igazolása annak, hogy helyesen cselekedtek azok, akik a régiót birtokolták, és akik azt elszakították, az előző hatalom által vetett magvak termését aratják. A határok kérdése komolyabb szinten a szlovák irodalomban kerül vizsgálat alá.

2003-ban jelent meg Peter Švorc *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919-1939)* című monográfiája. A monográfia a ruszin és szlovák területeket elválasztó demarkációs vonal vagy tartományi határ kérdését vizsgálja. Eddig ez az egyetlen kutatás, amely konkrétan foglalkozik Kárpátalja határaival, vagyis azok nyugati szakaszával a két világháború között. Komoly forrásbázisra alapul, és mind a néprajzi, mind a politikai szempontok figyelembevételével elemzi a problémát. Peter Švorc később, 2007-ben csehül

¹⁵ Střední Europa a Podkarpatská Rus, Plantin, Praha, 1997, 114. o.

¹⁶ Richter, Karel: Podkarpatští Rusíni v boji za svobodu. Plantin, Praha, 1997, 117. o.

¹⁷ Pop, Ivan: Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. Libri Praha, 2005.

¹⁸ Pop, Ivan: Podkarpatská Rus. Libri, Praha, 2005.

¹⁹ Pop, Ivan: Malé dejiny Rusínov, Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, Bratislava, 2011.

²⁰ Rychlík Jan – Rychlíková Magdaléna: Hospodařský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919-1939, 2013.

jelentette meg a *Zakletá Zem, Podkarpatská Rus 1918-1946* című monográfiáját, amely már külön Kárpátaljával és annak gazdasági, politikai, társadalmi és közigazgatási problémáival foglalkozik, gyakran kritikával illetve a cseh központi vezetést.

Külön szeretném kiemelni a Szlovákiában kiadott ukrán vagy ruszin nyelvű szakirodalmat. Ezek közül a legjelentősebb kutatást Ivan Vanat végezte a *Написи Новитньої Історії Українців Східної Словаччини*²¹ (A kelet-szlovákiai ukránok legújabb kori történetének vázlata) című monográfiájával. A komoly forrásbázissal és gazdag irodalomjegyzékkel rendelkező munka a mai Szlovákia keleti részén élő ruszinok történetét vizsgálja, bár ezeket Vanat módszeresen ukránoknak nevezi, ahogyan a kárpátaljai ruszinokat is. A rendszerváltás után írt munkák jelentős része a szlovák-ruszin határ kérdésében, valamint az Egyesült Államokban élő ruszinság tevékenységének elemzésénél Vanat munkájára hivatkozik. Ezt látjuk Švorc és Rychlík munkáiban is. Magocsi munkáit itt is kiadták, azonban nem ukrán vagy szlovák, hanem ruszin nyelven. Ilyen a *Русини на Словенську*²² (Ruszinok Szlovákiában) című, 1994-ben Eperjesen kiadott munka is. A szlovák-ruszin határt megemlíti benne, azonban inkább az 1928 utáni időszakot vizsgálja. Nyelvi és kulturális helyzetről beszél, valamint a ruszinság egyesülésének lehetőségeiről. A legújabb, Szlovákiában ruszin nyelven kiadott, a ruszinság történetét vizsgáló munka 2009-ben jelent meg Eperjesen Sztanyiszlav Kopcseni tollából *Капітолы з історії русинів на Словенську*²³ (Fejezetek a szlovákiai ruszinok történetéből) címen. Alapvetően átfogó képet igyekszik mutatni a ruszinokról a 15-16. századtól kezdve. A kérdéses időszakot két fejezetben taglalja, és az 1945-ig terjedő időszakról szól.

A csehszlovák és cseh-szlovák szakirodalom igen gazdag. A tartalom és az elemzés szempontjából ezeket néhány komolyabb csoportra lehetne felosztani: a két világháború között íródott, a területet érintő döntések helyességének és jogosságának alátámasztását célzó irodalom; a ruszinságot és annak döntéseit bemutató munkák; a régió közigazgatását és politikai helyzetét elemző tanulmányok és beszédek. A rendszerváltás utáni cseh irodalmat inkább nosztalgikus érzelmek szövik át az 1990-es években, 2000-től azonban – ekkor már szlovák írásokról és publikációkról is beszélünk – komoly elemző munkák születnek Podkarpatska Rus általunk is kutatott időszakáról.

Az ukrán nyelvű, Kárpátalja határait és területi hovatartozását feldolgozó szakirodalom szerényebb, mint például a cseh. Bár 1909-ben megjelent egy orosz nyelvű tanulmány

²¹ Vanat, Ivan: *Narészé Novitnyoji Istoriji Ukrajinciv Szhidnoji Szlovaccséné. I. (1918-1938).* 1990.

²² Магочій, Павло Роберт: *Русини на Словенську. Русинська оброда.* Пряшов. 1994. 214. o.

²³ Копчені, Станіслав: *Капітолы з історії русинів на Словенську. Русин і народны новинки Пряшів.* 2009. 189. o.

Пéтерváрон *Предѣлы Угродурской Рѣчи въ 1773 г. по официальнымъ даннымъ*²⁴ (A Magyar Rusz határai 1773-ban, a hivatalos adatok alapján) A. Petrov tollából, a két világháború között alig született ukrán vagy orosz nyelvű munka, amely Kárpátalja határait elemezné. A. Petrov írása elsősorban a régió orosz mivoltát volt hivatott bizonyítani, valamint annak területi kiterjedését, úgy, hogy amennyiben arra lehetőség nyílik, Oroszország részévé válhasson. A két világháború között az ukrán, azaz szovjet történelemtudományban tehát kevés használható írásról tudunk. A második világháború után Kárpátalja történetének szovjetizálását éli. Az elsődleges cél az ukrán, vagy legalábbis szláv lakosság őshonosságának bizonyítása volt. Az első világháború utáni eseményeket csak kis mértékben dolgozták fel. A szovjet időszakban megjelent irodalom fő vonala elsősorban a kárpátaljai munkásság harca az elnyomás ellen, vagy a Magyar Tanácsköztársaság elemzése, ilyen például Szpivak és Troján munkája: „40 незабутніх днів”²⁵ (40 felejthetetlen nap). A mű a kárpátaljaiak harcát volt hivatott bemutatni a tanács hatalomért. Hasonló az 1957-ben megjelent *Шляхом Жовтня*²⁶ (Október útján) is. A rendszerváltás utáni ukrán történelem a Volosin Ágoston által vezetett Kárpáti Ukrajna felé fordítja figyelmét. Kárpáti Ukrajna vagy Kárpátukrajna fontos eleme az ukrán nemzettudatnak, pláne, hogy vegyes lakosságú területről van szó, amely egy új, független állam kötelékében van. Kárpátukrajna volt az igazolási alap, amely biztosította, hogy Kárpátalja mindig is Ukrajnával szeretett volna [újra]egyesülni. Ami a csehszlovák időszakot illeti, inkább megint csak nosztalgikus elképzelések fűződnek hozzá. Ezért a munkák többsége a csehszlovák fejlesztésekről, a korabeli viszonyokról értekezik. A határokról nem. Nyilván a szovjet éra után a demokratikus Csehszlovákiára való visszaemlékezés valóban eltörölt minden rossz tapasztalatot, ami érezhető az ezzel az időszakkal foglalkozó munkákban, így például a Kárpátalja Történetének Vázlata II. kötetében is. (Нариси Історії Закарпаття²⁷)

A tárgyalt időszakra, valamint témára vonatkozóan kevesebb szakirodalommal rendelkezünk. A területi hovatartozás kérdése néhány publikációban jelenik meg az 1990-es évek folyamán, ilyenek Mihajlo Boldizsar *Сен-Жерменська конференція та Закарпаття*.²⁸ (A Saint Germain-i konferencia és Kárpátalja) (1993), *Проголошення*

²⁴ Петров, А.: Предѣлы Угродурской Рѣчи въ 1773 г. по официальнымъ даннымъ., Типографія императорской академіи наукъ, С.-Петербург. 1908.

²⁵ Співак, Б. – Троян, М.: 40 незабутніх днів, Ужгород, 1969.

²⁶ Шляхом Жовтня. Збірник документів, т. I. Ужгород, 1957.

²⁷ Нариси Історії Закарпаття, Том II, Ужгород, «Закарпаття», 1995.

²⁸ Болдижар, Михайло: Сен-Жерменська конференція та Закарпаття. //Новини Закарпаття. №123 1993.09.07.

*Чехословаччини та Закарпаття*²⁹ (Csehszlovákia kikiáltása és Kárpátalja) című, 1998-ban megjelent publikációi. 1994-ben jelentették meg először Lembergben, majd Ungváron Szeptán Klocsuráknak, a Hucul Köztársaság elnökének emlékiratait: *До волі (спомини)*³⁰ (A szabadsághoz). Klocsurák emlékiratai a XVIII. századtól mutatják be a huculok tevékenységét, tényleges visszaemlékezései pedig tanulmányaival, valamint a háborús időkkel kezdődnek. Ekkor taglalja a Hucul Köztársaságot. Nagy részletességgel írja le az 1918 végén, 1919 elején zajló eseményeket, köztük a magyar állam és a ruszin tanácsok közötti tárgyalásokat. Negatív véleménnyel ír a magyarokról, valamint azokról a ruszinokról, akik a magyar integritást támogatták. Kutatásunkhoz a ruszin autonómia megszervezéséről szerezhetünk hasznos ismereteket, azonban a terület határaitól vagy kialakítandó határaitól Klocsurák visszaemlékezései alig közölnek adatokat. A szlovák-ruszin határ kérdésével Makara Mikola és Mihovics Ivan *Карпатами поріднені: Історичний нарис українсько-словацьких етнополітичних та етнокультурних відносин*³¹ című, 1998-ban kiadott tanulmánya foglalkozik, amely szintén kitér a határ kijelölésének problémáira, jobbra etnikai szempontok mentén. Maga a munka nemcsak a csehszlovák időszakra vonatkozik, hanem a dolgozatban kutatott időszak problémájával is foglalkozik.

A független Ukrajnában a 2000-es évek után jelent meg komolyabb érdeklődés Kárpátalja csehszlovák időszakára vonatkozóan. Az ezzel kapcsolatban megjelent monográfiák a következők: *Pop Енциклопедія Подкарпатської Русі (Podkarpatszka Rusz enciklopédiája)*³² (2001), a már említett Boldizsar tollából származik a *Державно-правовий статус Закарпаття (Підкарпатської Русі) в складі Чехословаччини*.³³ (Kárpátalja jogi státusza Csehszlovákiában)(2002), *Державність Закарпаття в політико-правовій діяльності Т.Масарика*³⁴ (Kárpátalja államisága Masaryk politikai tevékenységében)(2005), Mikola Vehes és Marian Tokar *Карпатська Україна на шляху державотворення*³⁵ (2003)

²⁹ Болдижар, Михайло: Проголошення Чехословаччини та Закарпаття// Вісті Ужгородщини. № 82-83 1998.10.24. 4 о.

³⁰ Клочурак, Степан: До волі (спомини). Ужгород, Поліграфцентр Ліра, 2009. 184. о. eredeti kiadás Карпатський союз, Нью Йорк, 1978. о.

³¹ Макара Микола – Мигович Іван: Карпатами поріднені: Історичний нарис українсько-словацьких етнополітичних та етнокультурних відносин. ВАТ Патент. Ужгород, 1998. 84. о.

³² Иван Поп: Энциклопедия Подкарпатской Руси. Издательство В. Падяка. Ужгород, 2001. 430. о.

³³ Болдижар, Михайло: Державно-правовий статус Закарпаття (Підкарпатської Русі) в складі Чехословаччини, Ужгород, 2002. – 240. о.

³⁴ Болдижар, Михайло: Державність Закарпаття в політико-правовій діяльності Т. Масарика: Моногр. / М. М. Болдижар, А. В. Панов. – Ужгород: ВАТ „Вид-во „Закарпаття””, 2005. – 104. о.

³⁵ Вегеш, Микола – Токар, Маріан: Карпатська Україна на шляху державотворення. Карпати, Ужгород, 2009. 443. о.

és Sztepan Pap *Історія Закарпаття*³⁶ (*Kárpátalja története*) 2003-ban megjelent háromkötetes munkája.

Az ukrán történelemtudományban a ruszinokat módszeresen ukránnak nevezik, kivételt képeznek Pop, Magocsi és néhány emigrációban élő ukrán vagy kárpátaljai származású történész munkái. A fő gondolat mindig a helyi lakosság Ukrajnával való újraegyesülése körül mozog. Az orosz vagy esetleg magyar vonalat képviselő ruszinokat pedig általában kisebbségként jellemzik, egyes szerzők a ruszinságot politikai eszmének tartják, amely az ukrán nemzetről való leválást képviseli.³⁷

Nem lehet említés nélkül hagyni Magocsi munkáit sem. 1994-ben jelent meg ukrán fordításban a *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948)* (A nemzeti öntudat kialakulása: Podkarpatszka Rusz (1848-1948)) című munkája. A könyv részletes és objektív leírást nyújt a kérdéses időszakban zajló eseményekről, valamint mind az egykori Magyarország, mind az emigrációban élő ruszinság tevékenységéről. Tüzetes vizsgálat alá veszi a terület elcsatolásának előzményeit és következményeit is.

Végül meg szeretném említeni az egyik legfontosabb, ruszin nyelven íródott művet, Gregory Zsatkovics emlékiratait, az *Expose*-t.³⁸ Zsatkovics Podkarpatszka Rusz első kormányzója volt, aki lemondása után az Egyesült Államokba tért vissza. Ott írta meg emlékiratait, amelyek az ő tevékenységére vonatkoznak. Az *Expose* megkerülhetetlen mű, mivel Zsatkovics a Csehszlovákiával való egyesülés gondolatának megjelenésétől annak megvalósításáig nem csak jelen volt minden fontos eseménynél, hanem azok résztvevője és egyik komoly mozgatója is volt.

Mint látjuk, Kárpátalja területi hovatartozásának és határainak szakirodalma igen szerteágazó, de sokszor ellentmondásos is. A különböző államoknak – nevezzük őket „gazdaállamoknak” – eltérő elképzelése és véleménye van ugyanarról a területről, de még az azt benépesítő nép véleményéről is. A dolgozatban látni fogjuk, hogy az a bizonyos nép, a ruszin nép sem rendelkezik egységes véleménnyel az akkori eseményekkel kapcsolatban. A kutatás során ezeket a véleményeket szeretném feltárni és az olvasónak bemutatni.

2. A kutatás forrásai

A kutatott téma gazdag forrásbázissal is rendelkezik. A munka során három ország levéltárának anyagait használtam fel: a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, a Magyar

³⁶ Пап, Степан: Історія Закарпаття том III. Нова зоря, Івано-Франківськ, 2003. 648. о.

³⁷ Мушинка, Микола: Політичний русинізм на практиці. Тов. Хрест. 1993, 28. о.

³⁸ Zsatkovics, G. I.: *Expose*. „Rusin Information Bureau” printed by „Am. Russky Viestnik” Homestead, 1921. 25. о.

Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, a Cseh Köztársaság Állami Levéltára, a Cseh Nemzeti Múzeum Levéltára, a Cseh Külügyminisztérium Levéltára, a Prágai Hadtörténeti Levéltár, a Csehszlovák Köztársaság Elnöki Hivatalának Levéltára, valamint a Masaryk Intézet Levéltára iratait. A kutatás forrásbázisának fontos részét képezi a fentiek mellett a helyi, azaz a kárpátaljai, valamint az Egyesült Államokban az ott élő ruszinok szövetsége által kiadott sajtó is. A konkrét levéltári fondok jegyzékét és a felhasznált sajtótermékek listáját a FORRÁSOK alponban részletezem, valamint a kutatás leírásánál. A kutatás során magyar, cseh, szlovák, angol, francia, orosz és ruszin nyelven írt dokumentumokat használtam fel.

3. A kutatás tárgya

A magyar szakirodalomban a határkijelölés kérdése általában kimondottan a magyar határ kijelölésére vonatkozik. Kárpátalja 1919-1938 közötti határainak ez azonban a legrövidebb szakasza. Kárpátalja román és lengyel határszakaszaira vonatkozó rövid elemzéseket Botlik József munkáiban találunk. A csehszlovák és külön-külön a cseh és szlovák irodalom vagy a szlovák-ruszin belső határra, vagy a csehszlovák-magyar teljes határ elemzésére helyezik a hangsúlyt. A két világháború közötti csehszlovák irodalomban csak Alois Hora veti fel a román-ruszin és a lengyel-ruszin határ kérdését, Fedor Houdek a román-csehszlovák területi vitákat csak általánosságban jellemzi. A csehszlovák-lengyel határ kérdését ugyan alaposan feldolgozza a csehszlovák szakirodalom, az azonban csak a cseh és szlovák területeken húzódó határvonalra vonatkozik. Az ukrán nyelvű szakirodalomban, ha fel is merül a határok kérdése, inkább a szlovákokat és a ruszinokat elválasztó határ problémáját elemzik. Mint tudjuk, az egyes elcsatolt régiók határainak kialakításánál a magyar lakosság érdekeit, kívánságait alig vették figyelembe, hiszen a magyarok elveszítették a háborút, azonkívül „elnyomás alatt” tartották a nemzetiségeket. Logikus volna azt feltételezni, hogy Kárpátalja esetében, amelyet ruszin többségű területként és a ruszin lakosság szándékának megfelelően csatoltak Csehszlovákiához, a ruszinok érdekeit is szem előtt tartották. A kutatás során ezért javarészt ruszin szempontból vizsgálom az eseményeket, mivel ők elvileg a győztesek oldalán álltak a békecsinálás idején, ennek ellenére mégsem részesültek a megfelelő bánásmódban. Véleményem szerint emiatt szükséges egy olyan kutatás, amely a régió határait nem az adott „gazdaállam”, hanem maga a régió – Kárpátalja – szemszögéből, a különböző álláspontok egyeztetése által vizsgálja.

A mai Kárpátalját az 1919. szeptember 10-én aláírt Saint Germain en Laye-i szerződés értelmében egy Európában korábban nem létező államhoz, Csehszlovákiához csatolták. Az elcsatolás fő alapját a Woodrow Wilson amerikai elnök által kidolgozott elvek képezték,

köztük a népek önrendelkezésére vonatkozó jog. Kutatásunk során figyelemmel kísérjük mindazokat az eseményeket, amelyek hatással voltak a fent említett szerződéssel hivatalossá tett döntésre arról, hogy a mai Kárpátalja Csehszlovákia része legyen a vitatott időszakban.

Ahhoz, hogy ezt a folyamatot világosabban lássuk, szükségesnek tartom a kutatás kronológiai határainak (1918-1925) átlépését. Az I. világháború során már voltak elképzelések arról, hogy a ruszinok által lakott terület melyik állam kötelékébe kerüljön. Elsősorban Oroszország tartott rá igényt. T. G. Masaryk, a későbbi csehszlovák elnök is tudta ezt, ezért állama keleti határait az Ung folyó mentén kívánta meghúzni. Az első fejezet első részében ezeket az elképzeléseket vizsgálom ahhoz, hogy a továbbiakban az egyes államoknak a párizsi békekonferencián támasztott területi igényei érthetőbbek legyenek.

A terület elcsatolásában nagyon fontos szerepet játszott Masaryk propagandája, amellyel a maga oldalára tudta állítani az Egyesült Államokban élő ruszinságot. Az emigráns ruszin szervezetek 1918 nyarán-őszén folytatott tevékenységét külön paragrafusban vizsgálom. A kutatáshoz a Csehszlovák Köztársaság Elnöki Hivatala Levéltárának, valamint a T. G. Masaryk Intézet Levéltárának iratait használtam fel. A nevezett levéltárakban megtalálhatóak az egyes szervezetek és nemzeti tanácsok nyilatkozatainak eredeti példányai, amelyeket a csehszlovák elnökhöz intéztek. Ezekből az iratokból jól kivehető az egyes ruszin csoportok véleményeinek eltérése, de vizsgálhatóak azok a közös pontok is, amelyek alapján a fontosabb döntések megszülettek. Az amerikai események elemzésével kapcsolatban komoly eltérések vannak a különböző nyelveken írt szakirodalomban. A probléma vizsgálata során a szakirodalomban olvasható álláspontokat összehasonlítottam egymással, valamint a levéltárakban található eredeti dokumentumokkal.

A Magyarországon élő ruszinok csak akkor kezdtek nép- és nemzeti tanácsokat szervezni, amikor emigrációban élő nemzettársaik már meghozták a sorsukra vonatkozó döntést. A helyi ruszinok csak 1918. október-november folyamán kezdték el a nemzeti tanácsok felállítását, amelyek elképzelései a terület jövőjével kapcsolatban jelentősen eltértek egymástól. Az Eperjesen, Ungváron, Máramarosban (Huszton és Máramarosszigeten), valamint Kőrösmezőn működő nemzeti tanácsok mind különböző irányzatot képviseltek, amelyek elemzésére a harmadik paragrafusban térek ki. A néptanácsok tevékenységét a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában mikrofilmeken található minisztertanácsai jegyzőkönyvek, hivatalos levelek, jelentések, valamint a hivatkozott szakirodalom segítségével elemeztem. Jelentős segítséget nyújtottak Botlik József és Ivan Pop munkái.

Az első fejezetet a Ruszka-Krajna autonóm körzet kialakításával kapcsolatos elképzelések elemzésével zárom.

A második fejezet, bár időben rövid, de események terén igen gazdag időszakot ölel fel, 1918. december 23-ától 1919. május 8-áig. Ruszka Krajna megalakításával nyitott kérdés maradt, hol fognak húzódni a terület határai. A korabeli sajtóban is közölt jegyzékek alapján az tűnik ki, hogy lehetetlen volt néprajzi szempontból egységes területként kijelölni a ruszin területet. Az első paragrafus ezekkel a vitákkal foglalkozik. A magyar lakosság elképzelhetetlennek tartotta, hogy a ruszin nép fennhatósága alatt éljen, ezért kérte, hogy a magyar többségű területek, amelyek városokat, vasúti és egyéb közlekedési góccokat jelentettek, hagyják magyar fennhatóság alatt. Ez azonban ellehetetlenítette volna a ruszin körzet életét, mivel így annak csak falvak és a hegyvidék jutott volna. A vitákat azonban 1919 januárjától a különböző megszálló csapatok betörései szakították meg, így érdemleges döntés a kérdésben nem született.

A mai Kárpátalja területének megszállását külön részben mutatom be. A csehszlovák, román és ukrán megszálló csapatok korábbi elképzeléseiket igyekeztek megvalósítani, és vagy azt állították, hogy a szövetségesek döntését hajtják végre, vagy azt, hogy a velük azonos nemzetiségű lakosság védelme érdekében vonulnak be.

1918 decemberében nagygyűlésre hívták a ruszinság képviselőit Budapestre, ahol jövőjükéről és a megszületendő Ruszka Krajnáról tanácskoztak. A gyűlésen döntés született, hogy januárban ismét tartanak egy gyűlést. Erre 1919. január 21-én Huszton került sor. A huszti kongresszust előszeretettel használják hivatkozási alapnak az ukrán történelemírásban. A kongresszus ugyanis kimondta, hogy az ukrán néppel képzelel el jövőjét. A kongresszus azonban nem fedte le a teljes kárpátaljai ruszinságot, ezért a dolgozatban fontosnak tartom a kongresszus eseményeinek elemzését és az azzal kapcsolatos vélemények összehasonlítását.

A további paragrafusokban ismét a ruszin néptanácsok tevékenységének elemzésére kerül sor. 1918 végére a csehszlovák csapatok megszállták a Felvidéket az Ung folyóig, majd január 12-én bevonultak Ungvárra is. Ezek a körülmények nagyban befolyásolták a már megszállás alatt lévő városokban székelő ruszin néptanácsok elképzeléseit a terület jövőjével kapcsolatban. Az Eperjesen és Ungváron működő néptanácsok azonban még ekkor sem folytattak egységes tevékenységet. Ezekre a különbségekre, valamint az egyes ruszin vezetők véleményének gyors változtatására térek ki a második fejezet negyedik paragrafusában. A ruszinság képviselői 1919. január-február folyamán intenzív levelezést folytattak a cseh vezetéssel a régió megszállására és a ruszinok „területi igényeire” vonatkozóan, ezért a paragrafusban fontos helyet biztosítok a levelezés elemzésének.

Fontosnak tartom az 1919. január 18-án megnyitott párizsi békekonferencia eseményeinek elemzését a ruszinság szempontjából. A békekonferencián a magyar kérdés

nem merült fel, mivel a szövetségesek Magyarország területéből biztosították az új államok lojalitását. Ezért úgy vélem, hogy a ruszinság szempontjainak vizsgálata kihagyhatatlan, mivel a tárgyalások során a csehszlovák delegáció egy-egy területi vita esetén Kárpátalja tekintetében mindig a ruszinság érdekeivel rukkolt elő a szintén ruszin területek egy részére pályázó Romániával szemben. A ruszin igények, valamint a cseh ígéretek ismerete szélesebb látókört biztosít ahhoz, hogy a további események során jobban értsük a ruszinság igényeit és sérelmeit akkor, amikor már Csehszlovákia részét képezték.

Míg Párizsban zajlottak a béketárgyalások és az ott kijelölt demarkációs vonalak egyre mélyebben hasítottak bele Magyarország területébe, ott a kommunisták vették át a hatalmat. Kárpátalján alig 40 napig tartott a tanácshatalom, ennek ellenére a Tanácsköztársaság vezetői aktívan tevékenykedtek. A tanácshatalom ugyan kijelölte a Ruszka-Krajna fennhatósága alá tartozó területeket, ennek a gyarorlatban viszont vajmi kevés haszna volt, mivel azok jelentős része idegen megszállás alatt állt. Miután Ruszka-Krajna területén április végén felszámolták a tanácshatalmat, május 8-ára gyűlést szerveztek a régióban működő ruszin néptanácsok egyesítése céljából. Ezek képviselőivel Gregory Zsatkovics már korábban tárgyalt, és vázolta azokat az előnyöket, amelyekre Csehszlovákián belül tehetnének szert. A gyűlésen létrehozták a Központi Ruszin Néptanácsot, amely kimondta, hogy csatlakozik Csehszlovákiához. A fejezetet azért célszerű az említett eseménnyel zárni, mivel ezt követően a régió területi hovatartozása már kevés vitát generált, a határaitól szóló viták azonban csak ezután kezdődtek el igazán.

A harmadik fejezet két paragrafus kivételével Kárpátalja határainak kijelölését taglalja. 1919 nyarán szüneteltek a tárgyalások a csehszlovák és a ruszin felek között a Magyar Tanácsköztársasággal kialakult katonai konfliktus lezárásáig. A ruszinok küldöttsége május végén tárgyalt a csehszlovák kormánnyal Prágában, a továbbiakban ezt a feladatot Zsatkovics látta el. Miután a Tanácsköztársaság 1919 júliusának végén lemondott a ruszin területekről, a a korábban említett, Kárpátalja határaitól vonatkozó tárgyalások folytatódtak. A Saint Germain-i szerződés aláírása előtt Magyarországot június 12-én, Romániát augusztus 7-én tájékoztatták az őket Csehszlovákiától elválasztó határvonalról, de a ruszin és a szlovák területeket elválasztó határt csak ideiglenesnek nyilvánították. Zsatkovics júliusban és augusztusban folytatott tárgyalásainak elemzése nagyon fontos része Kárpátalja nyugati határai kialakulásának megértéséhez. Itt már látszik, hogy mennyire hanyagolták el azt a bizonyos etnikai elvet, amikor a győztesek jutalmát élvező államok saját területeiről volt szó.

A Szlovákiát és Podkarpatska Rust elválasztó határ kijelölése körül zajló viták gyakorlatilag a régió történelmének egész csehszlovák periódusa alatt nem szüntek meg.

Terjedelmi okokból kutatásunk során azonban csak Zsatkovics lemondásáig, 1921 májusáig tárgyaljuk ezt részletesen, a továbbiakban csak a fontosabb momentumokat említjük meg.

A dolgozatnak nem feladata a trianoni békeszerződés aláírása körülményeinek tanulmányozása, azonban a téma jobb megvilágítása érdekében a csehszlovák-magyar határ kijelölését tárgyaló paragrafusban külön pontban írom le a magyar békeküldöttség tevékenységének a ruszin területekre vonatkozó részét. Ezt követően konkrétan Kárpátalja déli határán a magyar szakasz kijelölésének elemzése következik.

Ezek után, mind a magyar, mind a román és a lengyel határszakaszok kijelölésének tárgyalása kapcsán, bemutatom az adott határszakaszon tevékenykedő határmegállapító bizottság működését. A bizottságok tevékenységét a magyar-csehszlovák szakaszon Suba János munkái, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található csehszlovák-magyar határmegállapító bizottság iratai és a cseh évkönyvek alapján ismertettem. A román és a lengyel határszakaszokon zajló munka bemutatása a Csehszlovák Köztársaság Nemzeti Levéltárában található rendszeres havi jelentések és a Kárpátaljai Területi Levéltárban található iratok alapján történt. A dolgozatban bemutatom a határmegállapító bizottságok hivatali tevékenységét, a terepmunkák menetét, valamint azok lezárását. Terjedelmi okokból az egyes határszakaszokon lévő területi, valamint magántulajdoni veszteségek megvitatására nem térek ki.

A kutatás során jelentős mennyiségű dokumentumot és dokumentumcsoportot tanulmányoztam, ami jelentősen megnehezítette a szelektálást. Ennek megfelelően a dolgozatban gyakran fordulhatnak elő ugyanazok a nevek, települések más-más helyesírással, annak függvényében, hogy az adott forrásban, munkában hogyan vannak feltüntetve. A téma, még viszonylag rövid kronológiai határokkal is, rendkívül terjedelmes forrásanyaggal rendelkezik a cseh levéltárakban. Ezek az iratok a magyar kutatók számára fehér foltot jelentenek, ami bizonyos esetekben a magyar szakirodalomban is nyomon követhető, ezért a mai Kárpátalja határai 1918-1925 közötti kialakulásának pontosabb és részletesebb elemzése további kutatást igényel.

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a dolgozat célja: bemutatni a mai Kárpátalja mint területi egység területi hovatartozására irányuló különböző igényeket; elemezni a kutatott területen lakó és az emigrációban élő ruszinság elképzeléseit; vázolni a magyar kormányok lépéseit a ruszin önrendelkezés megszervezésére, valamint a ruszin területek megtartására; megvizsgálni az nemzetiségi elv érvényesülését a régió területi hovatartozása kérdésének megoldása és határai kijelölésének során. A dolgozattal átfogó képet szeretnék

mutatni a mai Kárpátalja határai kialakulásának előzményeiről, valamint a különböző politikai tényezők hatásáról, amelyek jelentős mértékben befolyásolták az említett folyamatot.

I. fejezet

A mai Kárpátalja, mint területi egység kialakulása Ruszka Krajna autonóm körzet kialakításáig

1. Elképzelések a ruszin területek hovatartozásáról, a háborúban részt vevő országok igénye Kárpátaljára

A mai Kárpátalját a Trianon előtti Magyarország négy északkeleti vármegyéje, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros részei alkotják, amelyeket az 1919 szeptemberében aláírt Saint Germain en Laye-i békeszerződés alapján csatoltak a Csehszlovák Köztársasághoz. Ezeket a korábban külön-külön egységként működő vármegyét 1918 végén egyesítették egy közigazgatási egységgé Ruszka-Krajna néven, amely gyakorlatilag a régió virtuális elődjeként is értékelhető. Az egyesítés jogi alapját az 1918. december 25-én közzétett X. néptörvény alkotta.

Az 1910-ben végzett népszámlálás adatai alapján a mai Kárpátalját alkotó vármegyékben 336 045 ruszin, 174 501 magyar, 7 731 szlovák, 64 004 német, valamint 16 064 egyéb nemzetiségű lakos élt³⁹. A ruszin többség azonban az első világháború előtt nem igazán fejtett ki politikai tevékenységet. A Magyarország északkeleti részén élő ruszinok nemzeti identitása nem volt egységes. Az I. világháború előtt, a 19. század folyamán két irányzat versengett a ruszinság körében: az orosz és az ukrán (akkor még kisorosz). Az orosz irányzat régebbi volt és erősebb is, ami a 19. századi helyzetben érthető is volt. Főbb támogatói Dobránszky Adolf (1817-1901) író és jogász, Duhnovics Alekszandr (máshol Duhnovics Sándor, 1803-1865) görög katolikus lelkész és Alekszandr Pavlovics (1819-1900) ruszin költő voltak. Az orosz irányzat akkoriban természetes volt, hiszen az oroszoknak volt saját államuk, világszerte ismertek voltak, így nagy reményeket fűztek hozzájuk. Az ukrán irányzat ezzel szemben nehezebb helyzetben volt, mivel maguk az ukránok is harcoltak saját identitásukért: a cári Oroszországban az orosz identitással, az Osztrák-Magyar Monarchiában a lengyellel szemben. Oroszországban nem ismerték el őket nemzetként, nyelvüket pedig csak az orosz egyik dialektusaként tartották számon. Így nem voltak kedvezőek a körülmények egy modern ukrán nemzet kialakítására, sőt a cári rendszer minden hasonló kezdeményezést üldözött. Az ausztriai Galíciában azonban az ukránok hamarabb tudtak identitást kialakítani, de előbb az erős lengyel befolyással szemben kellett kiállniuk, és csak ezután fordíthattak figyelmet a Kárpátok túloldalán élő rokonaikra. A kárpátaljai ruszinok körében azonban az

³⁹ Hubai Imre: Adatok Kárpátalja gazdaságföldrajzához. Munkács, Nekudah könyvnyomda, 1940. 12. o.

oroszpárti ruszinsággal is rivalizált. Az oroszokkal szemben egyetlen előnyük volt az északkeleti vármegyékben: a közös görög katolikus vallás. Oroszország orosz és ukrán lakosságának többsége ugyanis ortodox. A magyarországi ruszin görög katolikus lelkészek Papp Antal (1867-1945) munkácsi püspökkel az élükön, ahogyan a jogászok és a tanítók is, többségükben magyarpártiak voltak. Sokuk magyarnak is vallotta magát ruszin eredetének tudatában.⁴⁰

Az orosz- és az ukránpárti agitáció csak a helyi értelmiségre volt hatással, a ruszin lakosság többsége nem volt ennek kitéve. Mindkét fél, az ukrán és az orosz is filológiai és etimológiai érvekkel állt elő, hogy bizonyítsák: a ruszin lakosság hozzájuk tartozik. Az ukránok azzal érveltek, hogy a helyi dialektus az ukrán nyelvhez áll közel, amire az oroszok azzal kontráztak rá, hogy az ukrán viszont csak az orosz dialektusa. Az érvelés gyakran a lakosság önmegnevezéséből adódott, hiszen a ruszinokat magyaroroszoknak is nevezték,⁴¹ mivel az orosz akkoriban oroszországi orosz, de ruszint is jelenthetett. A beszélt nyelv valóban közelebb állt az ukránhoz, de a 19. században ez nem sokat jelentett, mivel akkor a ruszin nyelv, de még az ukrán sem volt teljesen kodifikálva és nem volt egységes helyesírása.⁴²

A ruszin politikai törekvések eltérései 1918 őszén – 1919 telén is fellelhetők a ruszinság három fő etnikai csoportjának különbségeiben. A mai Kárpátalja nyugati részén és Szlovákia keleti részein élő lemkók a nem teljesen egyértelmű orosz ideológiához ragaszkodtak. A máramarosi huculok a kelet-galíciai ukránokkal/ruszinokkal folytatott törvénytelen kereskedelem hosszú hagyományát követték politikai meggyőződéseikben, és a radikális ukrán doktrínát érezték magukénak, melynek kifejtésére a továbbiakban kerül sor. A két említett csoport között élő bojkók semlegesen viszonyultak a politikai machinációkhoz, és csak halvány fogalmuk volt jelenükről és jövőjükről. Inkább a mindennapi betevő megszerzése és a háztartás foglalkoztatta őket, míg a lelki gondozásukat végző görög katolikus papság és a ruszinok kis létszámú intelligenciája politikailag és kulturálisan az „egykori magyar uraikra orientálódott.” Részben pont ezek az ellentétek vezettek a teljes probléma megoldására irányuló próbálkozások nagy számához.⁴³

⁴⁰ Linek, Josef: Podkarpatská Rus. Úvahy a poznámky. Nakladem Věstniku lidovýchovy a samosprávy. Třeběchovice pod Orebem 1922. 7-8. o.

⁴¹ Ők ruszoknak, ruszokijoknak is nevezték magukat, jobbra a mai Szlovákia keleti részén élő lemkók, akiket sokszor ruszinként értelmeztünk, de a ruszkij orosz is jelent, azonban nem feltétlenül Oroszország-belit, mert az a rosszijszkij. Így előfordulhat, hogy az ő értelmezésükben vett ruszkij vagy orosz az Rusz-béli, mivel ők a Kárpáti Rusz lakói.

⁴² Rychlík, Jan – Rychlíková, Magdaléna: Hospodařský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919-1939. Červenec 2013. 17. o.

⁴³ Hanak, Walter K.: Podkarpatsko-Rusínská otázka: 1918-1945. Praha 1998. 9-10. o.

A háború kitörésével a „magyaroroszok” földjére többen fenték a fogukat. Furcsamód pont a csehszlovák tervekben nem szerepelt Magyarország négy északkeleti vármegyéje. A háború elején Oroszország közölte szövetségeseivel, hogy hatalma alá kívánja keríteni Galíciát és Uhorszka Ruszt. Mint már említettük, Oroszország orosznak tekintette a régió lakosságát, mi több, Szergej Szazonov (1860-1927) orosz külügyminiszter 1914 szeptemberében kijelentette a pétervári brit és francia követségen, hogy számít Galiciának a háború utáni Oroszország kötelékébe való csatolására. Nyilvánvaló volt, hogy az orosz törekvések tovább fognak nyúlni. Franciaország és elsősorban Nagy-Britannia nem volt elragadtatva annak lehetőségétől, hogy a cári birodalom a Kárpátok déli lejtőire is kiterjedjen.⁴⁴ Tomaš Garrigue Masaryk (1850-1937), a későbbi csehszlovák elnök Oroszország területi növekedését kész tényként kezelte. A skót szlavista Robert William Seton-Watsonnal (1879-1950) 1914. október 24-25-én Rotterdamban tartott titkos találkozója alkalmával a csehszlovák állam keleti határait az akkori szlovák-ruszin néprajzi határon állapította meg, mindeközben Masaryk kifejtette, hogy Ung, Bereg és Máramaros vármegyék orosz fennhatóság alá fognak kerülni.⁴⁵ Masaryk ehhez hasonlóan az általa 1915 májusában az antanthatalmak részére összeállított memorandumban is kinyilvánította, hogy jövőbeli állama keleti határa az északi magyar határtól Ungvárig húzódna, gyakorlatilag az Ung folyása mentén, onnan Kassa felé haladna tovább.⁴⁶

Ivan Markovič (1888-1944) szlovák jogász szerint, aki a háború alatt Oroszországban a csehszlovák érdekeket képviselte, az orosz érdekek Kárpátaljával kapcsolatban jóval messzemenőbbek voltak: „az orosz pánszlávisták egészen a Poprad folyóig tekintettek, sőt, még annál is nyugatabbra. Jómagam is jól emlékszem, hogy 1916-ban nehézségek léptek fel köztünk, mert a [jövőbeli] Csehszlovákia térképén Szlovákia határa egészen Ungváron haladt át.”⁴⁷

1914 őszén, 1915 telén Kárpátalja és Galícia orosz megszállása igen valósnak tűnt, mivel ekkorra az cári csapatok megszállták Galíciát.⁴⁸ 1914 szeptemberében az osztrák-magyar haderőt a kárpáti szorosokhoz vonták vissza Galíciából és Bukovinából. A hágók esetleges elvesztése az orosz csapatok betörését jelentette volna a Duna-medencébe.⁴⁹ Hó

⁴⁴ Rychlík, J. – Rychlíková, M.: Hospodařský... 18. o.

⁴⁵ R. W. Seton-Watson and his relations with the Czechs and Slovaks documents, 1906-1951. Praha: Ústav T. G. Masaryka. 1995. dok. 61. 213. o.

⁴⁶ Uo. 229. o.

⁴⁷ Magocsi, Pavlo Robert – Formuvannya Nacionalnoji Szamoszvidomosztyi: Pidkarpatszka Rusz (1848-1948) (Paul Robert Magocsij – A nemzeti öntudat kialakulása: Podkarpatszka Rusz (1848-1948)) Uzshorod, 1994., 51. o.

⁴⁸ Rychlík, J. – Rychlíková, M.: Hospodařský... 18. o.

⁴⁹ Pop, Ivan: Podkarpatská Rus. Libri, Praha 2005. 99-100. o.

végére négy orosz hadsereg tört át a Kárpátokon: a 3. hadsereg Nyikolaj Ruzszkij tábornok (1854-1918), a 4. hadsereg Alekszej Evert tábornok (1857-1926), az 5. hadsereg Pavel Plevé (a hivatkozott szövegben Plegve) (1850-1916) tábornok és a 8. hadsereg Alekszej Bruszilov tábornok (1853-1926) vezetése alatt. A 3. hadsereg a Toronyai-hágón át tört be, Majdánka, Ökörmező, Vucskómező, Alsó-Bisztra (Alsósebes) irányában haladt a Rika völgyében Huszt felé. Evert tábornok csapatai a Tatár-hágót szállták meg, bevonultak a körösmezei katlanba, és nyugat felé nyomultak. Megszállták Rahót, Nagybecskót és Máramarosszigetet (október 4-én – SS.). A 8. hadsereg egységei a Vereckei-hágón át jöttek be a régióba, megszállták Alsó- és Felső-Vereckét, Volócot, Aklost, Hársfalvát, és egészen Szolyváig haladtak előre. Az 5. hadsereg szeptember 24-én szállta meg a Duklai- és az Uzsoki-hágókat, majd Ungvár és Szvidnyik (Felsővízköz) felé nyomultak előre. Az Ung völgyében egészen Kisbereznáig jutottak el.⁵⁰ A legfelsőbb vezetés a sikeres offenzíva után felhívást intézett az Osztrák-Magyar Monarchia népeihez, amelyben igazságosságot és az elnyomás végét ígerte. A felhívás azonban nem hangzott túlzottan hitelesen az orosz fél részéről, hiszen a cári Oroszország területén kegyetlen elnyomásban részesültek az ottani kisebbségek.⁵¹

1914. október 1-5. között az osztrák-magyar haderő csapatai kiszorították az orosz egységeket az Uzsoki- és a Duklai-hágó környékéről. A 3. orosz hadsereg egységei október 11-én a Toronyai-hágóhoz, majd Galíciába húzódtak vissza, azonban október 16-án az orosz csapatok ismét megszállták a Toronyai-hágót és környékét. Folyó hó 7-én az orosz csapatok elhagyták Máramarosszigetet, 8-án Nagybecskót, végül október 19-én Körösmezőt.⁵²

Október 22-ére a magyar haderő kiszorította az orosz csapatokat a régióból, ami után kezdetét vette a károk helyrehozása, valamint a kártérítések kifizetése, amit Tisza István (1861-1918) miniszterelnök szorgalmazott. Már másnap, október 23-án különvonattal indult északkeleti-felvidéki körútra, amely október 28-áig tartott. Október 30-án levélben fordult a munkácsi görög katolikus püspökhöz: „A betört orosz csapatok nagyon is öntudatos, rendszeres aknamunkája bűnrészessé tette e csapatok fosztogatásában az illető községek lakosságának nagy részét. A kifosztott boltok és magánlakások... az orosz katonák s a ruthén nép együttes munkájának tanújelei... Nem hazaárulás, hanem [a] lelki elmaradottságnak olyan jelenségei ezek, amelyek nemcsak megtorlást, hanem az állam és társadalom részéről anyagi és lelki építőmunkát kívánnak.”⁵³

⁵⁰ Pop, Ivan: Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. Libri Praha 2005. – 268-269. o.

⁵¹ Pop, Ivan: Podkarpatská Rus. 99-100. o.

⁵² Pop, I.: Dějiny... 269. o.

⁵³ Botlik József: Egestas Subcarpathica. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000. 130. o.

A második orosz támadás 1914. november 17-én vette kezdetét és az Uzsoki-hágóra összpontosult, valamint Zemplén vármegyét érintette. A cári csapatokat csak december 9-én sikerült kiszorítani a térségből. Két hónap múlva, 1915. január 28-án indult meg a harmadik orosz támadás, amely ismét az Uzsoki-hágót sújtotta, valamint az attól nyugatra fekvő Ung és Zemplén vármegyék részeit. A cár csapatait csak április 2-án kezdték el kiszorítani a magyar csapatok. Végül április 13-ra sikerült kisöpörni az oroszokat az régióból. Érdeemes megemlíteni, hogy az oroszok elleni hadjáratban a „tevékeny orosz propaganda ellenére az árulásnak, vagy az ellenséghez való átpártolásnak egy esete sem fordult elő a ruthén ezredeknél.” A ruszin parasztek a Bereg vármegyei Nagyrosztoka településen hősieen ellenálltak a megyébe betörő orosz csapatokkal szemben.⁵⁴

Az orosz betörés idején a fent említett két idézet képezte a ruszin lakosság hozzáállását az orosz eszméhez: a kis létszámú ruszofil ruszinság képviselőit, akire Tisza levele is kitér, a kassai katonai bíróság halálra ítélte (Pop munkája 800 főről beszél, majd további 160 Huszon őrizetbe vett személyről, valamint néhány helyi paraszt kivégzéséről Nagybooskón és Kőrösmezőn)⁵⁵. Az oroszpartí irányzat, amely azon az elképzelésen alapult, hogy az orosz hadsereg megszállja, majd a háború után saját kötelékébe csatolja a ruszinlakta területeket, új fellendülést kapott Bruszilov tábornok Galícia délkeleti részén és Bukovinában végrehajtott offenzívája következtében, amikor a front ismét a Kárpátokhoz került. Ez a fellendülés azonban 1917 februárjára, az orosz forradalommal megtorpan, majd összeomlott. A forradalom szétzilálta a hadsereget. A sikertelen kelet-galíciai orosz offenzíva után, 1917 júliusában az orosz hadsereget gyakorlatilag legyőzték Tarnopolnál (ma Ukrajna), így a front a háború előtti orosz-osztrák határ mögé került. 1917 novemberében a bolsevikok jutottak hatalomra, akik béketárgyalásokba kezdtek Németországgal és az Osztrák-Magyar Monarchiával. Az 1918. március 3-i breszti béke pedig egyenlő volt az orosz vereséggel, így Galícia orosz fennhatóság alá kerüléséről nyilván már szó sem lehetett. Az antanthatalmak már nem voltak tekintettel Oroszországra. Sokkal inkább voltak érdekeltek egy önálló Lengyelország felállításában. Érthető volt, hogy ebben az esetben Galícia az új állam kötelékébe fog kerülni.⁵⁶

A breszt-litovszki békeszerződés VI. cikke világosan kimondta: Oroszország kötelezi magát, hogy az Ukrán Népköztársasággal⁵⁷ haladéktalanul békét köt, és elismeri ennek az

⁵⁴ Botlik József: *Egestas Subcarpathica*.... 132. o.

⁵⁵ Pop, I.: *Dějiny*... 269. o.

⁵⁶ Uo. 270. o.

⁵⁷ Az oroszországi forradalmak idején Kijevben alakult Ukrán Központi Tanács tevékenysége következtében kikiáltott államalakulat. A továbbiakban részletesebben taglaljuk.

államnak a Négyhatalmi Szövetség hatalmaival kötött békeszerződését, az orosz csapatok és az orosz Vörös Gárda késedelem nélkül kiüríti Ukrajna területét, Oroszország megszüntet mindennemű agitációt és propagandát az Ukrán Népköztársaság kormánya és hivatalos intézménye ellen.⁵⁸ Ezzel a közös orosz-ruszin határvonal sem létezhetett, ami megalapozta volna az orosz állammal való egyesülést. Az orosz területi igények és ezzel együtt az oroszpárti irányzat is elveszítette lába alól a talajt.

Az orosz csapatoknak ellenálló ruszin csoportok inkább az ukránpárti rétegek képviselőiből verbuválódtak, és a galíciai ukrán nacionalisták által szervezett szics gárdák (szicsi lövészek) mintájára szerveztek fegyveres csapatokat, akik már 1914 októberében is részt vettek az Uzsoki-hágó védelmében. A lakosság nagy többsége azonban passzív maradt. A papság valamint a kis létszámú értelmiség viszont hű maradt a magyar államhoz.⁵⁹

A Bereg vármegyei Alsó-Vereckén a görög katolikus papság kezdeményezésére a község lakossága 1915 tavaszán petíciót nyújtott be a magyar kormány felé, amelyben azt kérte, hogy az addig használt „Ruszin/Ruthén” önmegnevezésüket változtassák meg „Magyarra”, vagy keleti rítusú „Katolikusra”. A petíció szerzői úgy vélték, hogy egy ilyen névváltoztatás megszabadítja a ruszinokat az orosz ellenséggel való együttműködés vádjától. Ez a gondolat olyannyira komoly volt, hogy 1915 júliusában a Központi Görög Katolikus Bizottság budapesti ülésén, a vallás- és közoktatásügyi miniszter azzal a kéréssel fordult az eperjesi, munkácsi és a hajdúdorogi egyházmegyék képviselőihez, hogy álljanak át a gregorián naptárra, valamint hagyják el a cirill ábécé használatát, ehelyett használják a latint magyar átírással. A Központi Görög Katolikus Bizottság október 9-én fogadta el a latin ábécére valamint a gregorián naptárra való áttérést, valamint elrendelte az átállás bevezetését a ruszin iskolákban a 1915/1916-es tanévben. Novák István (máshol Štefan Novák 1879-1932) eperjesi püspök azonnal megtiltotta a cirill ábécé használatát az egyházmegyéjében. Papp Antal munkácsi püspök azonban az áttérést csak az 1916/1917-es évre tervezte.⁶⁰ Az eperjesi görög katolikus püspök döntése a továbbiakban érdekes befolyással bírt a mai Kárpátalja nyugati határának kialakításában.

A két orosz forradalom megerősítette az ukrán irányzatot, de az ukrán területi igényeket is. Az 1917. februári forradalom után Kijevben megalakult az Ukrán Központi Tanács Mihajlo Hruszevszkij (1866-1934) történésszel az élén. Bár a cári birodalom nemzetiségei el

⁵⁸ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945: A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései. Gondolat. Budapest, 1983. Brest-litovszki békeszerződés, 1918. március 3. 25-31. o.

⁵⁹ Rychlík J. – Rychlíková M.: Hospodařský... 18. o.

⁶⁰ Pop, I.: Dějiny..., 270-271. o.

akartak szakadni a birodalomtól, az Ukrán Központi Tanács folyó év júliusában kiadott kiáltványa (univerzálé⁶¹) egy autonóm Ukrajnát képzelt el egy föderatív alapon működő orosz államon belül. Az Ukrán Népköztársaságot csak 1917 novemberében kiáltották ki a Központi Tanács harmadik univerzáléjával, ez azonban még nem járt területi elszakadással, sem komolyabb területi igényekkel, hiszen mindössze az egykori Orosz Birodalom kötelékében lévő kilenc guberniumra terjedt ki hatásköre. Az oroszországi események hatására Masaryk újraértelmezte jövőbeli állama keleti határait a Seton-Watsonnal folytatott rotterdami találkozón kifejtettekhez képest. Visszaemlékezéseiben arról ír, hogy Oroszország vesztesége lehetőséget nyitott Podkarpatska Rus (sic) Csehszlovákiához való csatolására. Ez azonban még csak elképzelés volt, viszont ukrainai látogatása során már foglalkoznia kellett tervével, mivel az ukrán vezetőség minden Oroszországon kívüli ukrán terület sorsáról tárgyalt vele. Elmondása szerint Kárpátalja Csehszlovákiához csatolásának nem voltak ellene.⁶² Jan Rychlík cseh történész ezzel kapcsolatban arról ír, hogy bár Masaryk a mai Kárpátalja, Podkarpatská Rus kérdéséről már 1917-ben tárgyalt az ukrán vezetőkkel, valójában ez a régió csak egy évvel később került a csehszlovák eszme látókörébe. Ebben a legnagyobb szerepet az Egyesült Államokban élő ruszinság képviselői játszották.⁶³ Ezt a továbbiakban részletesen taglaljuk.

A breszti tárgyalások megkezdésével azonban, amelyek az orosz különbéke előkészítésére irányultak, az Ukrán Népköztársaság képviselői lehetőséget láttak államuk megerősítésére, amiben Németország is érdekelt volt. Autonóm tartományként nem vehettek részt a tárgyalásokon, amelyek még 1917 decemberében kezdetüket vették, ezért 1918. január 25-én kikiáltották az Ukrán Népköztársaság függetlenségét. Nem sokkal ezután az ukránok titkos megegyezésre léptek a németekkel. Ennek lényege az volt, hogy Ukrajna eltávolodjon és elszakadjon Szovjet Oroszországtól. A németek által megszállt Ukrán Népköztársasággal kötött békeszerződést 1918. február 9-én tették közzé.⁶⁴ Erre a békére utal a breszt-litovszki szerződésből korábban idézett VI. cikk szövege is. Egyes nacionalista körökben felmerültek Kárpáti Ruszra irányuló aspirációk.⁶⁵ Az Ukrán Népköztársaság delegációja minden ukrán terület egyesítését kívánta, amely magába foglalta volna Holmscsinát, Pidljascsat, Kelet-Galíciát, Bukovinát és magát Kárpátalját is. Érthető, hogy az osztrák-magyar fél nem értett egyet ezzel. Gróf Ottokar Czernin (1872-1932), az Osztrák-Magyar Monarchia

⁶¹ Az Ukrán Központi Tanács fennállása során összesen négy univerzálét adott ki.

⁶² Masaryk, Tomáš Garrigue: *Svetová Revoluce II. ÚTGM Praha*, 2008. 210. o.

⁶³ Rychlík, Jan – Rychlíková, Magdaléna: *Hospodařský...* 19. o.

⁶⁴ Halmosy D.: *Nemzetközi szerződések...* 25. o.

⁶⁵ Hanak, W.K.: *Podkarpatsko-Rusínská otázka: 1918-1945. Praha* 1998, 11. o.

külügyminisztere Wekerle Sándor (1848-1921) magyar miniszterelnök nyomására elutasította Kelet-Galícia, Észak-Bukovina és az északkelet-magyarországi ruszinlakta területek egy koronatarományra való egyesítését, tartva Magyarország nemzetiségi föderalizásától. Az ukrán fél igénye a lengyelek ellenállásába is beleütközött (a lengyel fél igényt tartott Kelet-Galíciára a lengyel állam visszaállítása esetén – SS), ezért az Osztrák-Magyar Monarchia titkos egyezményt írt alá az Ukrán Népköztársasággal, amely szerint az osztrák kormány ígéretet tett egy ukrán koronataromány létrehozására Kelet-Galícia és Észak-Bukovina egyesítésével még 1918 végéig.⁶⁶ Az ukránbarát huculok küldtek egy képviselőt a tárgyalásokra, de annak a régió szempontjából nem volt sok eredménye, mivel ennek az államnak a létrehozását nem tartották fontosnak sem lényegesnek, még maguk az ukrán képviselők is semlegesen viszonyultak a távol eső, hegyek borította terület Nagy Ukrajnához való csatolásához.⁶⁷ A Czernin grófot 1918. áprilisában a külügyminiszteri tisztségben váltó Burián István (1851-1922) később a lengyel vonalat támogatva visszalépett az ukrán koronataromány kialakításától,⁶⁸ ami a későbbiekben komoly aktivitásra készítette a galíciai ukránokat. A galíciai ukrán körök tevékenységére később visszatérünk.

Egyes ruszin vármegyékre vonatkozó igényei voltak a román királyságnak is. Románia a XIX. században jelentős diaszpórával rendelkezett. Az etnikai románok gyakorlatilag fele Románia határain kívül élt. Ennek megfelelően közel egymillió román élt a cár fennhatósága alatt Besszarábiában, 250 ezer román élt Bukovinában, osztrák fennhatóság alatt, valamint közel 2,5 millió román élt Erdélyben, a Körösvidéken, a Temesvári Bánátban, Máramarosban Magyarország kötelékében, valamint további félmillió román élt Bulgáriában, Macedóniában és Szerbiában. Románia 1883-ban csatlakozott a Központi Hatalmakhoz, azonban Ion I. C. Brătianu (1864-1927) román politikus, a Román Királyság miniszterelnöke a semlegesség pártján állt a háború kitörése idejében.⁶⁹ Az orosz külügy aktívan tevékenykedett Brătianu környezetében. Az orosz külügy pontosan a Románián kívül élő románokra helyezte a hangsúlyt a tárgyalások során. A galíciai és bukovinai térvésztes után Szazonov, hogy segítséget kapjon Romániától, az orosz vezérkar nagylelkűségét mutatva 1915. június 15-én felajánlotta a román miniszterelnöknek Bukovinát egészen a Prut folyóig (ebbe Csernovic – ma Csernyivci is beletartozott), valamint Máramaros vármegyét a Tisza felső folyásától délre.

⁶⁶ Vanat, Ivan – Narészé Novitnyoji Istoriji Ukrajinciv Szhidnoji Szlovaccséné. I. (1918-1938). 1990. 38. o. (Написи Новітньої Історії Українців Східної Словаччини; A kelet-szlovákiai ukránok legújabb kori történetének vázlata.)

⁶⁷ Hanak W. K.: Podkarpatsko-Rusínská... 11. o.

⁶⁸ Houdek, Fedor – Vznik hraníc Slovenska. Prudov, Bratislava, 1931. – 88. o.

⁶⁹ Spector, Sherman David: Rumania at the Paris Peace Conference. Bookman Associates, INC. New York, 1962. 17. o.

A területi ígéreteket később, 1916 nyarán szerződésbe is foglalták, amely előírta, hogy Románia legkésőbb augusztus 28-án lép a háborúba.⁷⁰ 1916. augusztus 27-én Románia hadat üzent az Osztrák-Magyar Monarchiának és csapatai benyomultak Erdélybe. Ezután Németország hadat üzent Romániának, majd a német és az osztrák-magyar csapatok Bulgáriából és Erdély felől megindított ellentámadása következtében a román hadsereg vereséget szenvedett. Alig néhány hónappal később, december 6-án elesett Bukarest és 1917. január elején az egész román haderő a Szeret folyó mögé vonult vissza. A fegyverszünetet december 9-én írták alá Focsaniban, majd az előzetes békeszerződést 1918. március 5-én. A végleges békét 1918. május 7-én írták alá Bukarestben, amelyben Románia nem csak, hogy lemondott a korábban neki ítélt területekről, de még a saját területéből is veszített. Románia átengedte Dobrudza egy részét Bulgáriának, valamint az Osztrák-Magyar Monarchia javára is határkiigazítást végzett.⁷¹ A Román Királyság területi igényei a ruszin területeken nem voltak ismertek, hiszen 1915-1916 folyamán az orosz csapatok jelentették számukra a tényleges veszélyt. A cár titkos tárgyalásairól mit sem sejtettek sem a ruszinok, sem a máramarosi románok, így komolyabb támogatásról vagy ellenszenvről nem tudunk. A román területi igények a háború lezárása után támadtak fel ismét. Valószínű, hogy Máramaros vármegye nem szerepelt volna a román területi igényekben, ha az orosz vezérkar, amely számolt a ruszin területek megszerzésével, nem ajánlja fel annak a Tiszától délre fekvő, románok által is lakott részeit Romániának.

Az oroszok, ukránok és románok mellett a szlovákok terveiben is megjelent a ruszinlakta vidék. A háború kitörésekor jelentős szlovák diaszpóra élt a Monarchián kívül. A külföldön élő szlovákok körében nem volt egységes elképzelés a szlovákok jövőjét illetően – egyesek teljes függetlenséget kívántak szerezni otthon maradt nemzettársaik részére, mások, akik Oroszországban tartózkodtak, egy guberniumban gondolkodtak Oroszországon belül (amikor még az orosz tervekben szerepelt az átlépés a Kárpátokon – SS), voltak, akik csak a csehek függetlenségével együtt képzelték el sajátjukat. Az utóbbi vonal volt a leglogikusabb, így jelent meg a cseh-szlovák közös állam mint cél a külföldön élő szlovákok körében.⁷²

A varsói szlovákok már a háború elején, 1914. augusztus 17-én az „Echo Słowiańskie” című folyóiratban fogalmazták meg igényeiket az Osztrák-Magyar Monarchia megsemmisítésére, valamint a csehek és a szlovákok felszabadítására. A cseh segítő ezred

⁷⁰ A tárgyalásokról bővebben Spector, Sherman D.: Rumania at the Paris Peace Conference. Bookman Associates, INC. New York, 1962. 28-66. o.

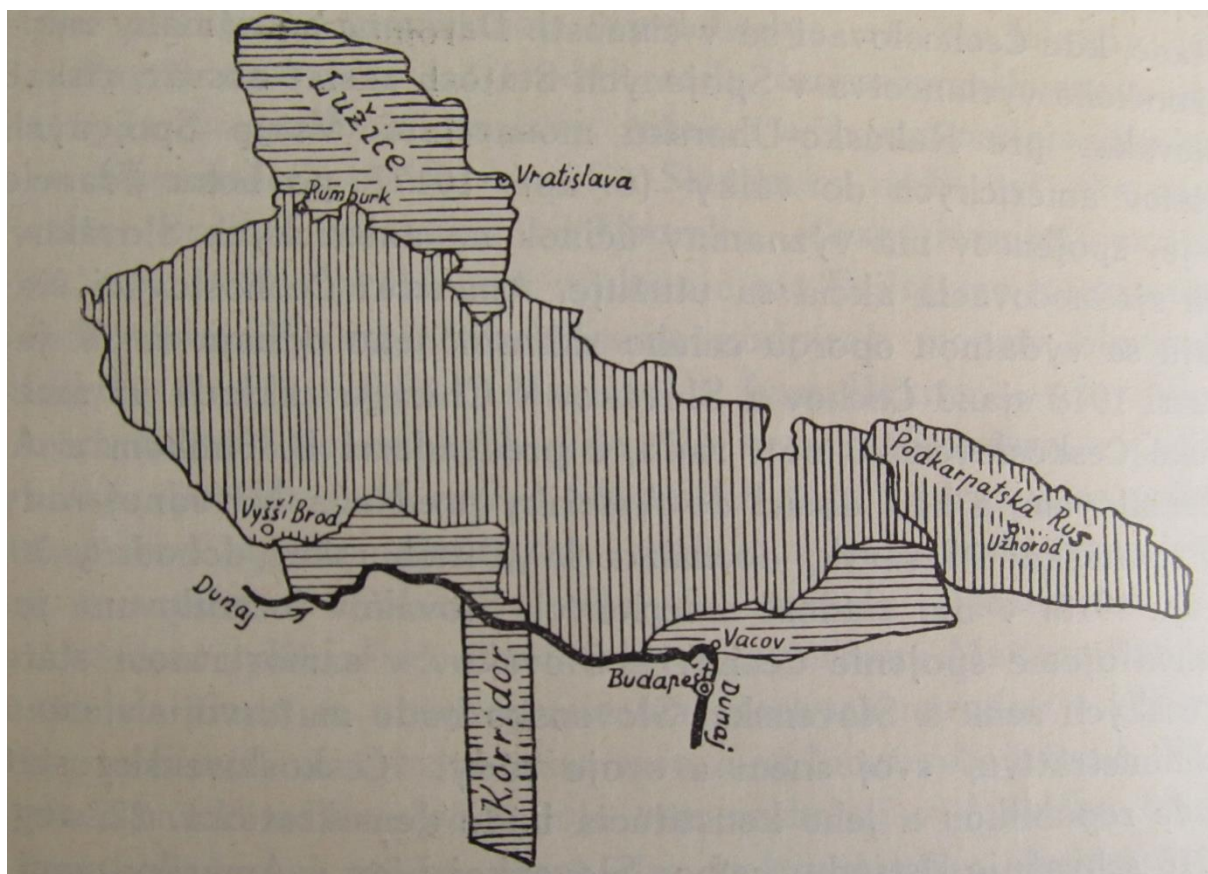
⁷¹ A bukaresti békéről bővebben itt: Halmosy Dénes: Nemzetközi Szerződések 1918-1945. Budapest 1966. 29-35. o.

⁷² Houdek, F.: Vznik... 88. o.

képviselői Péterváron Nyikolaj Maklakov (1871-1918) belügyminiszter és Szazonov külügyminiszter elé terjesztették a csehszlovák kérdésre vonatkozó elképzeléseiket, amely felkeltette Szazonov érdeklődését. A külügyminiszter felszólította a képviselőket, hogy foglalják memorandumba elképzeléseiket. A memorandumot már 1914. augusztus végén a cár, a minisztertanács és a befolyásosabb politikusok elé terjesztették. A dokumentumban a cseh földek egyesítését vázolták a [jövőbeli – SS] Szlovákiával és Luzsicével (Lausitz). A cár augusztus 20-án fogadta a moszkvai csehszlovák delegációt, amely a cseh korona egyesítését kérte Szlovákiával, egy Romanovval az élén. Az oroszországi csehszlovák kolóniák küldötteinek gyűlése után a cár 1914. szeptember 17-én ismét fogadta a csehszlovák delegációt, amely átadta a gyűlés jegyzékét a cárnak. A gyűlésen a szlovákokat Országh József (1836-1925) varsói kereskedő képviselte, akit a cár másnap fogadott. A találkozó során Országh vázolta a szlovákok helyzetét.⁷³ A cárnak átadott jegyzék egy térképet is tartalmazott, amely a csehszlovák állam határait ábrázolta. A térképen az új állam magába foglalja a cseh és a morva földeket, Sziléziát, Szlovákiát (amely déli határait a Duna és a Déli Előhegység képezte), Kárpátalját (Podkarpatská Rus), Kladsko (lengyelül Kłodzko, németül Glatz) várost és környékét, Hlucsint (Hlucsini régió, németül Hultschin), valamint Ausztria egyes részeit a Duna bal partján, a Morva folyótól az Ohusáig, valamint egy korridort Pozsonytól dél felé.⁷⁴ Nyilvánvalóan ez egy maximum volt, amely idővel változott az orosz és a későbbi Masaryk-i csehszlovák igényeknek, valamint a cári hadsereg eredményeinek megfelelően. Például, ahogy korábban már többször említettük, Masaryk kész tényként kezelte a Magyar Rusz orosz fennhatóság alá való helyezését.

⁷³ Houdek, F.: Vznik... 89. o.

⁷⁴ Uo. 91. o.

A II. Miklós orosz cár elé terjesztett cseh-szlovák térkép, 1914.

2. Az emigráns ruszin szervezetek tevékenysége az Egyesült Államokban, valamint azok szerepe Kárpátalja elcsatolásában és határainak kialakulásában

Kárpátalja elcsatolását, valamint a ruszin kérdés megoldását, mint olyant, Paul Robert Magocsi amerikai-kanadai magyar-ruszin (máshol magyar-ukrán) származású történész három szakaszra bontja. Részben ezt a felbontást fogjuk követni kutatásunkban mi is. Tehát a három szakasz szerinte: 1. az amerikai, mikor az emigrációban élő ruszinok tárgyaltak szülőhazájuk sorsáról; 2. a kárpátaljai szakasz, mikor a helyi ruszin vezetők nemzeti tanácsokba tömörültek, hogy határozzanak az általuk lakott területek sorsáról; 3. a párizsi szakasz, amikor a kérdés a párizsi békekonferencián került napirendre és megoldásra. Mindhárom szakasz folyamán két fő szempont állt fenn: a helyi lakosság szimpátiája, valamint a világ vezető országainak követelményei. A két tényező ötvözéséből alakult ki a továbbiakban a csehszlovák megoldás.⁷⁵

A mai Kárpátalja Csehszlovákiához való csatolásában, valamint T. G. Masaryk érdeklődésének céljá alakításában jelentős szerepet játszottak az USA-ban élő ruszin szervezetek.

Napjainkban legalább 700 ezer amerikai mondhatja el magáról, hogy legalább egy felmenője kárpátorosz származású, írja Magocsi. Az Egyesült Államokba érkező kárpátorosz, kárpátukrán emigráció magját a mai Ukrajnához tartozó Kárpátalja, a Szlovákiához tartozó eperjesi régió és a Lengyelországhoz tartozó Lemkóföld adta.⁷⁶ Így az említett – anno még egy állam, az Osztrák-Magyar Monarchia kötelékében levő (SS) – területekről elszármazott ruszinok szerepe volt a döntő, mind a mai Kárpátalja Csehszlovákiához való csatolásában, mind a szlovákokkal alkotott kapcsolatokban is.

1918-ig az amerikai ruszinoknak nem igazán voltak politikai szervezeteik, mint amilyenekkel a szlovákok (Amerikai Szlovák Liga) vagy a csehek (Cseh Nemzeti Egyesület vagy a Cseh Katolikusok Egyesülete) rendelkeztek. Az USA-ba érkező ruszin emigránsok többsége, akiből 1914-re már közel 100 ezer élt ott, ipari munkás volt, akik gyárakban és bányákban dolgoztak Pennsylvania, New York, New Jersey és Ohio államokban. Többségük nem tervezte, hogy véglegesen letelepedik Amerikában, inkább pénzt kívántak keresni, amivel hazatérhetnek és kiválthatják földjeiket vagy újakat vásárolhatnak. Ottlétük

⁷⁵ Magocsi, Pavlo Robert: Formuvannya Nacionaljnoji Szamoszvidomosztyi: Pidkarpatszka Rusz (1848-1948) Uzshorod, 1994, 51. o.

⁷⁶ Magocsi, Paul Robert: Rusini a jejich vlast. Praha. 1996, 38. o.

ideiglenességének ellenére alapítottak néhány szervezetet.⁷⁷ Ennek megfelelően több önszervező szervezet működött, ezek közül a két legfőbb a Pennsylvania-i Wilkes-Barre-i központú (1892-es alapítású. Magocsi, 1994) Görög Katolikus Orosz (ruszin) Testvériségek Egyesülete, (a továbbiakban Egyesület; Соединение Греко-Католических Русских Братств) és a Görög Katolikus Egyházi Testvériségek Gyülekezete (a továbbiakban Gyülekezet; Собрание Греко-Католических Церковных Братств). Ezek az úgynevezett fraternal, azaz testvéri szervezetek gyakorlatilag a közösség tagjait segítették anyagilag, ha azok rászorultak, mivel abban az időben az Egyesült Államokban nem működött sem a társadalom-, sem az egészségbiztosítás. A testvériségek ezt a szerepet vállalták magukra, és jobbra egyházi kötődésük is volt.⁷⁸

Az amerikai ruszin emigráns szervezetek ideológiája kezdetben abban rejlett, hogy összefogja a Galíciából, Bukovinából és Kárpátaljáról érkező ruszinokat, valamint a görög katolikus vallású magyarokat és szlovákokat. Hogy elkerüljék a nézeteltéréseket, ezért a szervezetek tagjaikat „ruszinoknak”, vagy a semlegesebben hangzó „szlávoknak” nevezték. A jelentős befolyással rendelkező görög katolikus Egyesületnek volt még egy megnevezése is: „A Szláv földről elszármazott Görög és Római rítusú katolikusok testvéri jótékonyági társasága”. Maga a görög katolikus egyház, melynek tagjai között voltak galíciai ukránok, szlovákok, magyarok, kárpátoroszek, horvátok stb., igyekezett egyiket sem favorizálni.⁷⁹

Az elszármazott ruszinok között már 1894-ben nézeteltérések alakultak ki. Abban az évben alapították az Orosz (russzkij nem rosszijszkij – SS) Nemzeti Szövetséget, amelyet később Ukrán Nemzeti Szövetségre neveztek át, amelynek elsődleges feladata az öntudatos galíciaiak egyesítése volt. Az új szervezet versengett a görög katolikus szervezet tagjaiért is. A két szervezet közötti együttműködés 1907-ben szakadt meg, amikor Szoter Ortinszkij (1866-1916) galíciai ukránpárti görög katolikus lelkészt szentelték fel az Egyesült Államok Görög Katolikus Egyházának püspökévé. A kárpátaljai származású görög katolikus lelkészek egy része a görög katolikus Egyesületre hivatkozva nem ismerte el Ortinszkijt, mivel ellenezték az új püspök tevékenységét, amely az egyházmegye ukránná válására irányult, valamint azért, mert igyekeztek megvédeni a kárpátaljai, valamint a galíciai ruszinok egy részét az ukrán propagandától. Az ellenállás odáig fajult, hogy 1918 áprilisában az amerikai görög katolikus egyházat pápai rendelettel galíciai és kárpátaljai ágra bontották, amelyeknek külön hierarchiájuk volt. Mindeközben a magyar kormány egy New York-i transzatlantikus

⁷⁷ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 52. o.

⁷⁸ Rychlík, J – Rychlíková, M: Hospodařský... 19. o.

⁷⁹ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 52. o.

hitelszövetkezeten át a clevelandi, pittsburghi és wilkes-barre-i osztrák-magyar konzulátusok segítségével igyekezett semlegesíteni a kárpátaljai ruszinok szlovákokkal, galíciai ukrán- és oroszpártiakkal fenntartott kapcsolataik káros következményeit. Ezzel egyidejűleg a görög katolikus egyházmegye és az Egyesület támogatását is meg akarta szerezni. Az Egyesület élt is a lehetőséggel, így jelentős magyarpárti réteg alakult ki benne.⁸⁰

Az amerikai ruszinok körében sem voltak azonban azonos elképzelések európai testvéreik hovatarozásával kapcsolatban. Több alternatíva létezett: Kárpátalja egyesülése Oroszországgal, Ukrajnával, teljes függetlensége, autonómiája Magyarország keretein belül és egyesülése Csehszlovákiával.⁸¹

1917-ben az oroszországi februári forradalom hatására a bukovinai, galíciai és kárpátaljai oroszpárti emigránsok megalapították a „Kárpátmelléki Rusz (Podkarpatska Rusz) felszabadításáért Szövetséget” (Союз Освобождения Прикарпатской Руси), amely az „Új Oroszországgal” való egyesülést tűzte ki célul. Pjotr Hatalak (1885-1949) galíciai származású oroszpárti aktivista kezdeményezésére 1917. július 13-ára New Yorkba hívták össze a galíciai, bukovinai, Magyar Ruszbéli származású orosz (ruszin) lakosság képviselőiből álló Orosz Kongresszust. Azon részt vettek a „Kárpátmelléki Rusz felszabadításáért Szövetség”, valamint a Narodna Obrana (Русская Народная Оборона) Orosz Nemzeti Védelem képviselői is. Az utóbbit Nyikolaj Pacsuta újságíró, az Obrana és egyben az Egyesület vezetője is képviselte.⁸² A New Yorkban ülésező kongresszus memorandummal fordult az Orosz Alkotmányozó Gyűlés felé, amelyben kijelentette, hogy a teljes kárpátorosz nép ellenzi, hogy bármely német, magyar vagy esetleges lengyel állam kötelékébe vagy protektorátusa alá kerüljön. A kongresszus ünnepélyesen kijelentette, hogy fel kívánja szabadítani a Kárpátmelléki Ruszt az idegen uralomtól, követeli számára a legszélesebb autonómia megadását, valamint a jogot arra, hogy teljes néprajzi területével egyesülhessen a demokratikus Oroszországgal. „Ahogy a sebes patak szétzúzza a köveket, hogy egyesüljön a tengerrel, úgy nincs az az erő sem, amely meggátolná az orosz népet egyesülési szándékában” – hangsúlyozta a memorandum.⁸³ A kongresszus memorandumát átadták az orosz és az antant országok követségeinek, valamint az amerikai Államhivatalnak Washingtonban.⁸⁴

Az amerikai ruszin görög katolikus egyház képviselői még ugyanabban a hónapban, júliusban, ellenszenvüket fejezték ki az orosz kongresszus kijelentéseivel kapcsolatban, majd

⁸⁰ Magocsi, P.R.: Formuvannya... 52-53. o.

⁸¹ Uo. 53. o.

⁸² Hatalak, Petr – Jak vznikla myšlenka pripojiti Podkarpatskou Rus k Československu. Štátní Tiskárna, Užhorod, 1935, 12-13. o.

⁸³ Vanat I.: Nárészé... 42-43. o.

⁸⁴ Magocsi, P.R.: Formuvannya... 53. o.

kifejtették, hogy a Magyarországon élő ruszin állampolgároknak a háború után Magyarország kötelékében kell maradniuk, ahol kérjenek autonómiát.⁸⁵ Az őszi orosz események és az októberi (novemberi) bolsevik hatalomátvétel kiütötte az oroszpartí amerikai ruszinok lába alól a talajt, még maga Hatalak is, a Galícia, Bukovina és a Magyar Rusz orosz kötelékben való egyesítése gondolatának atyja is megváltoztatta véleményét. 1936-ban így emlékezett vissza erre: „Már 1917 végére világossá vált a magyarorosz vezetők részére, hogy a Magyar Rusz nem egyesülhet Oroszországgal, de Magyarország része sem maradhat tovább. Oroszországhoz azért nem csatlakozhat, mert ott a bolsevikok uralkodnak már, a kommunisták hatalma alatt pedig nem kívántunk lenni.”⁸⁶ Pacsuta szintén gyakorlatiatlannak tartotta már az orosz vonalat, ezért igyekezett felvenni a kapcsolatot az Amerikai Szlovák Ligával, akik éppen akkoriban tárgyaltak a cseh szervezetekkel egy közös állam megalapításáról, annak belső működéséről, amely keretein belül Szlovákia autonómiát kaphatna.⁸⁷

Miután az Ukrán Népköztársaság 1918 januárjában kimondta függetlenségét, majd márciusban aláírták a breszt-litovszki békét, amely el is ismerte a kikiáltott függetlenséget, ez egyes kárpátaljaiakat az ukránokkal való szövetségre ösztönözhetett. Az Egyesült Államokbeli Ukránok Szövetsége nevű szervezet bejelentette, hogy közel 700 ezer ruszin és ukrán érdekeit képviseli, majd 1918. június 29-én memorandumot intézett Woodrow Wilson (1856-1924) elnökhöz, amelyben kérte, hogy segítsen népüknek elérni a nemzeti egységet és az alkotmányos szabadságot, valamint szabadítsa ki őket „a Romanov és Habsburg dinasztiák igazságtalan és ésszerűtlen uralkodása alól.” Mindezek ellenére a ruszin emigráció legbefolyásosabb részét a görög katolikus Egyesület képviselte. 1918 elején az Egyesület lapja négy lehetséges alternatívát tárt a ruszinság elé, és kérte, hogy válasszon hazájával kapcsolatban Magyarország, Csehszlovákia, Ukrajna és Oroszország között. A választás év végére meg is történt.⁸⁸

⁸⁵ Pop, I.: Dějiny... 274. o.

⁸⁶ Hatalák, Petr: Jak vznikla myšlenka připojití Podkarpatskou Rus k Československu. Štátní Tiskárna, Užhorod, 1935, 19-20. o.

⁸⁷ Rychlík, J. – Rychlíková, M.: Hospodářský... 19. o.

⁸⁸ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 53. o.

Mindezt akkor, amikor az antant még nem gondolkodott az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetállamokra való bontásán. Mi több, Sabath többször járult Wilson elnök elé, javasolva, hogy óvakodjon az osztrák-magyar különbékétől, és eljuttatta hozzá Masaryk információit.⁹⁰

1918. május 30-án a korábban említett cseh-szlovák tárgyalások a Pittsburghi egyezményhez⁹¹ jutottak, amely aláírására maga Masaryk, a Csehszlovák Nemzeti Tanács vezetője is eljött. Pacsuta is Pittsburghban tartózkodott. Találkozott Masarykkal, és szavaival élve: „A ruszinokkal kapcsolatban Pacsuta úr tette nekem az első ajánlatot. Kapcsolatban állt a szlovákjainkkal, bizonyos mértékben pravoszláv volt.”⁹² Pacsuta átadta a Narodna Obrana emlékiratát Masaryknak, amelyben fő célként a következőt fogalmazták meg: az egész kárpátorosz (ruszin) nép egyesítése a csehszlovák állammal, önkormányzati alapon.⁹³ A memorandumot korábban, áprilisban Robert Lessingnek adta át, majd csak azután adta át Masaryknak.⁹⁴ A memorandum vázolta a kárpátorosz nép történetét és helyzetét Magyarország kötelékében, majd a végén kitért a világháborúra is. A szerzők a világháborútól várták a népek felszabadítását. „Attól a háborútól várja a felszabadulást az egész magyarországi Orosz nép. El kell ismernünk, hogy egyedül gyengék vagyunk ahhoz, hogy harcoljuk Orosz népünk felszabadításáért, és ezért folyamodtunk édes, vérszerinti hazánkhoz, saját testvéreinkhez, így politikai ábrándjainkban az Orosz Nép egyesülése volt Oroszországgal, a magyarországi Orosz nép teljes autonómiája alapján. De a történelem kereke megfordult, és más utat kellett keresnünk [...] Utunk a teljes Kárpátorosz nép autonóm alapon történő egyesülése a Cseh-Szlovák Állammal.” A memorandum alatt hat aláírás állt: Nicolas Pachuta elnök, John Sandor alelnök és John Drimak titkár a Narodna Obrana nevében, Georg Kondor elnök és ismét John Drimak titkár a görög katolikus orosz testvériségek egyesülete nevében, valamint a két szervezet lapjainak, a Narodna Obrana és a Szokil lapok szerkesztőjének, Emil V. Sarady-nak aláírása.⁹⁵ Ivan Vanat⁹⁶ könyvében azt állítja, hogy az idézett memorandumot Pacsuta 1918. október 23-26. között a Közép Európai Demokratikus Szövetség konferenciáján adta át Masaryknak. Pacsuta valóban átadott egy memorandumot októberben is. Vanat állítása azonban véleményünk szerint pontatlan, mivel

⁹⁰ Hořec, Jaromír: První Kroky Svobody (Podkarpatska Rus 1918-1920), Praha 1999, 5-7. o.

⁹¹ Az egyezmény kijelentette a csehszlovák egységet és célul tűzte ki a közös állam létrehozását.

⁹² Masaryk, T. G.: Svetová... 210. o.

⁹³ Az amerikai orosz Narodna Obrana memoranduma Masarykhoz. Teljes szöveg – Dr. Darás Gábor – A ruténföld elszakításának előzményei (1890–1920). Budapest, Grafika. 1936. 119–127. o.

⁹⁴ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 54. o.

⁹⁵ Archiv Ústavu T.G.M. Praha (a továbbiakban AÚTGM) – fond TGM R Podkarpatská Rus Krabice 400. Složka 1. 1919. – Memorandum Amerikanskoy Russkoy Narodnoj Obrany posvjaščajemyj Jeho Vysokoblahorodiu Professoru T. G. Masaryk, slavnomu i nepohnutel'nomu truženiku za osvoboždenie Slavjanskich Narodov. – 3. o.

⁹⁶ Vanat, I.: Nárészé... 44-45. o.

az idézett dokumentum végén Pacsuta elnökként írt alá, viszont ahogyan a továbbiakban még kitérünk erre, Pacsutát később leváltották, és az októberben Masaryknak átadott dokumentum végén csak a Narodna Obrana elnökeként ír alá, ami valószínűsíti azt, hogy a Vanat által idézett dokumentum volt az, amelyet Pacsuta májusban adott át Masaryknak. Véleményünk lehet hibás is, mivel egyik dokumentumon sincs dátum. Vanat könyvében a Csehszlovák Elnöki Hivatal Levéltár pozsonyi intézetére hivatkozik, mi a kutatásunkban a TGM intézet levéltárában található memorandumra, előfordulhat, hogy az általa használt dokumentumhoz félrevezető kommentárt talált, vagy mi ejtettünk hibát azáltal, hogy a feltehetően októberi dokumentum egy harmadik iraton található.

Bár a cseh és szlovák vezetők számoltak egyes ruszinok által lakott területek annexiójával, eleinte azonban egyáltalán nem tervezték a teljes kárpátaljai terület beolvasztását államukba. Másrészt a cseh vezetők egy bizonyos szövetségre kívántak lépni Oroszországgal, amit vagy dinasztikus kapcsolatok révén, ahogyan ezt Karel Kramář⁹⁷ (1860-1937), csehszlovák politikus, későbbi miniszterelnök képzelte el, vagy szoros politikai és gazdasági együttműködés útján, ahogyan Masaryk és Eduard Beneš (1884-1948) későbbi csehszlovák külügyminiszter gondolták. Mivel, mint ahogyan azt már említettük, Oroszország háborús céljai között volt Galícia bekebelezése, így egy a csehszlovák állam kötelékében lévő Kárpátalja közvetlen kapcsolatot biztosított volna az oroszok és a csehek között.⁹⁸

1918 májusában az orosz (ruszin) vezetőknek még nem volt politikai programjuk. Bár a görög katolikus Egyesület egyes tagjai beszélhettek ugyan a Csehszlovákiával vagy Ukrajnával való egyesülésről, de az emigránsok többségét nem érdekelte a politika, és megelégedett azzal, amit a papok mondtak számukra, akik meg voltak győződve arról, hogy a ruszinok számára „a legfelelősségteljesebb (legmegfelelőbb – SS) megoldás a Magyar Királyság kötelékében való maradás volna.” A görög katolikus hierarchia hivatalos lapja a későbbiekben megcáfolta azt a hírt, miszerint a magyarországi ruszinok a galíciai ukránokkal egyesülnének.⁹⁹

Pacsutát viszont a görög katolikus Egyesület Clevelandban tartott XV. kongresszusán (1918. június 9-22.) leváltotta tisztségéről, a Rychlík által idézett A. Puskás szerint pravoszlávsága miatt, ugyanis kiderült, hogy átállt a pravoszláv vallásra. Emellett a nagygyűlésen azt is elfogadták, hogy ezentúl az Egyesület tagjai kizárólag magyaroroszoknak

⁹⁷ Dr. Karel Kramář – Csehszlovák politikus, miniszterelnök. Híres orospárti (ruszofil) pánszlávista. A Fiatall Csehek pártjának vezetője. Az Osztrák-Magyar Monarchia föderatív alapokra való helyezését támogatta. Az I. világháború idején hazaárulás vádjával, orosz kapcsolata miatt tartóztatták le.

⁹⁸ Magocsi P. R.: Formuvannya... 54. o.

⁹⁹ Uo. 54. o.

vagy ruszinoknak fogják nevezni magukat, hogy ne tévesszék össze őket az galíciai ukránokkal vagy az oroszokkal (oroszországi oroszokkal – SS). Döntés született arról is, hogy az Egyesületen belül külön bizottság alakul, amely aktívan tevékenykedik azzal a céllal, hogy felszabadítsa a Magyar Ruszt. A kongresszuson egyébként nagyon meggyengült a szervezet jelentős, magyar párti szárnya.¹⁰⁰

Az amerikai ruszin szervezeteknek a nyári hónapokban folytatott tevékenysége különböző szerzőknél másképp jelenik meg. A cseh, ukrán és magyar szerzőknél eltérések észlelhetők. Rychlík szerint 1918. június 23-án a ruszin egyházi és vallási szervezetek Homesteadban tartottak gyűlést, amelyen megalakították a Magyaroroszok Amerikai Néptanácsát (Amerikanszka Narodna Rada Uhrooruszinov ANRUR). A gyűlés a Pacsuta által felajánlott csehszlovák csatlakozás helyett a Magyarországon belüli autonómia mellett foglalt állást. Ha erre nem lenne lehetőség, akkor a ruszinoknak a Galíciában és Bukovinában élő ukránokkal kellene egyesülniük, ha ez sem valósulhat meg, akkor egy másik állam kötelékében kapjanak autonómiát, úgy, hogy megmaradjon nemzeti jellegük.¹⁰¹ Ivan Pop több munkájában is – Podkarpatská Rus. Stručna Historie Statů, Dějiny Podkarpatské Rusi v datech, az utóbbira Rychlík is hivatkozik – kihangsúlyozza, hogy a gyűlésen a görög katolikus lelkészek szempontja érvényesült, valamint az, hogy Csehszlovákiáról mint alternatíváról egyáltalán nem esett szó a gyűlésen létrehozott ANRUR memorandumában. Mi több, a görög katolikus klérus csehszlovákellenes agitációt folytatott a Szlovákia és a leendő Podkarpatska Rusz közötti határ kérdését feszegetve, sértve ezzel a szlovákok érdekeit, akik igény tartottak Zemplén, Sáros, Szepes, Abaúj, Borsod és Ung megye egy részére.¹⁰² (Amit Szlovákia meg is kapott, bár maga a memorandum nem említi Borsod vármegyét – SS.) Botlik József Eduard Beneš and Podkarpatská Rus¹⁰³ című munkájában Kemény Gábor munkájára¹⁰⁴ hivatkozva azt írja, hogy az Amerikai Magyarorosz Néptanács 1918. július 13-án alakult meg Homesteadben. A fent említett szerzőkkel ellentétben Botlik munkájában említést tesz a vezetőség megszervezéséről is. Így megtudjuk, hogy a szervezetnek 23 tagú elnöksége volt, közülük 9 volt görög katolikus lelkész, köztük maga az elnök, Csopey Miklós is. A gyűlésen elfogadott memorandum javaslataiban kevés eltérés van ugyan, de észlelhetők: „1. a magyar és a rutén nép legyen teljesen független; 2. ha ez nem lehetséges,

¹⁰⁰ Rychlík, J. – Rychlíková, M.: Hospodařský... 20. p/ Pop, I.: Dějiny. 274. o.

¹⁰¹ Rychlík, J. – Rychlíková, M.: 20. o.

¹⁰² Pop, I.: Dějiny... 274. o.

¹⁰³ Botlik, József: Eduard Beneš and Podkarpatská Rus. Hungarians, Rusins and Czechs in Subcarpathia: 1919-1938/1939. Corvinus Publ. Hamilton. 244. o.

¹⁰⁴ Kemény Gábor: Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve. Budapest, Mephosz Kiadó, 1939, 229. o.

engedték meg a ruszin népnek a galíciai vagy bukovinai ruszinsághoz való csatlakozás; 3. vagy legalább önkormányzatot kapjon valamely állam, esetleg Magyarország keretében.”¹⁰⁵

Jaromír Hořec szintén 1918. július 23-át adja meg munkájában a Homestead-i gyűlés dátumául, s Botlikhoz hasonlóan megnevezi a vezetőséget, köztük Csopey Miklóst, Gardos Gyulát és másokat. A ruszin nép sorsával kapcsolatban a Rychlík és Pop munkáiban is említett változatokat mutatja be: autonómia Magyarországon belül, ha ez nem lehetséges, egyesülés a galíciai és bukovinai ukránokkal, ha ez sem, akkor autonómia egy másik állam keretein belül. Az állam megnevezéséről az ő interpretációjában sem esik szó.¹⁰⁶

Ivan Vanat egy harmadik dátummal áll elő, viszont 1918. július 23-a az ő munkájában is megjelenik. Vanat ugyanis azt írja, hogy a két legnagyobb ruszin szervezet, az Egyesület és a Gyülekezet 1918. június 20-án alakította meg az ANRUR-t, amely majd később, július 23-án már megalakított szervezetként vett részt a ruszin nagygyűlésen. A vezetőség megnevezésében viszont vannak eltérések: Vanat Gardos Gyulát nevezi meg a szervezet titkáráként, ami egyezik Hořec munkájával, elnökeként viszont Zsatkovics Gergely (1886–1967, Gregory Zhatkovych) pittsburghi jogászt.¹⁰⁷ Ezzel szemben Botlik (valamint Kemény és Darás) és Hořec is Csopey Miklóst tartja az ANRUR elnökének. Vanat a július 23-ai gyűlés javaslatainak ismertetésében Botlik közléséhez áll közelebb: a ruszin nép legyen teljesen független, ha ez lehetetlen, akkor egyesüljön a Galíciában és Bukovinában élő ukránokkal, ha ez sem valósítható meg, akkor a ruszin nép kapjon autonómiát. Hogy melyik államban, azt nem pontosítja. Vanat Zsatkovicsot már 1918 júniusától az ANRUR elnökének nevezi, míg Rychlík¹⁰⁸ és Pop¹⁰⁹ munkáiban Zsatkovics csak szeptemberben kerül a szervezet élére. Botlik és Darás¹¹⁰ munkájában azonban felmerül egy teljesen más szervezet is. Ezek szerint 1918. június 26-án a pennsylvaniai Mokesportban egy harmadik szervezet alakul a Naroda Obrana és az ANRUR mellett: a Ruthenian American National Council (RANC), vagyis az Amerikai Ruszin Nemzeti Tanács. Zsatkovicsot, a Bereg megyei Galambos településről származó jogászt, aki azóta a General Motors Corporation jogásza lett, az Amerikai Ruszin Nemzeti Tanács elnökeként említik. Az amerikai ruszin tanács is három lehetőséget tartott megvalósíthatónak: 1. a ruszin nép teljes függetlenségét, 2. a galíciai és a bukovinai ukránokkal való uniót, 3. az előbbi kettő sikertelensége esetén a teljes területi

¹⁰⁵ Botlik, József: Eduard Beneš... 4. o.

¹⁰⁶ Hořec, J.: První Kroky... 7-8. o.

¹⁰⁷ Vanat, I.: Narészé... 43. o.

¹⁰⁸ Rychlík, J. – Rychlíková, M.: Hospodařský... 20. o.

¹⁰⁹ Pop, I.: Dějiny... 274. o.

¹¹⁰ Darás Gábor: A ruténföld elszakításának előzményei (1890–1920). Budapest, Grafika. 1936.

autonómiát.¹¹¹ A továbbiakban Botlik kitér a Homesteadben és Mokesportban kiadott memorandumok eltéréseire: mindkét dokumentum első két pontja megegyezik, egyedül a harmadikban van éles eltérés, miszerint a homestead-i memorandum nem ellenezte a Magyarországon belüli autonómiát.¹¹²

A mokesporti Amerikai Ruszin Nemzeti Tanácsot, amelynek elnöke Zsatkovics volt, az általam felsorolt szláv nyelvű munkák egyike sem említi. Maga Zsatkovics az 1921-ben írt Expozójában sem ír a RANC-ról és memorandumáról, kizárólag a Homestead-i gyűlésről: „Az Amerikai Ruszin Néptanács, amely közel 500 000, az Egyesült Államokban élő ruszint képviselt, 1918. július 23-án ült össze a Pennsylvanai Homesteadben. A következő döntés születet: 1. A Kárpátaljai Ruszinok teljes függetlenséget kell, hogy kapjanak, ha ez lehetetlen, akkor 2. egyesüljenek a galíciai és bukovinai testvéreikkel, ha erre sincs lehetőség, 3. kapjanak teljes autonómiát.”¹¹³ Magocsi ír egy eseményről, amely valószínűleg megegyezik a Botlik és az általa idézett szerzők által említett mokesporti történésekkel és az ott elfogadott memorandummal. Magocsi szerint ugyanis a Pennsylvanai McKeesport nevű városban, Pittsburgh közelében 1918 márciusában görög katolikus lelkészek egy csoportja gyűlt össze, és egyhangúan a Magyarországhoz való hűség politikája mellett foglaltak állást.¹¹⁴ Mokesport valószínűleg elírás lehet, mivel a Közép-Európai Demokratikus Liga elé terjesztett Beszámoló, mely az ANRUR eredetéről és tevékenységéről szól, arról számol be, hogy 1911-ben McKeesportban alapítottak egy hasonló célokkal rendelkező ruszin szervezetet, Sobrania (sic) (valószínűleg ragozva van, Sobranie kell, hogy legyen – SS), néven, amely képviselői 1918. szeptember 5-én közös tanácskozáson vettek részt. A tanácskozáson a Sobrania úgy döntött, csatlakozik az ANRUR munkájához, a közös bizottságba John Kucsmas elnök és Andrew Petach, a Szokol (Gymnastic Branch) ifjúsági (szintén McKeesportban székelő – SS) szervezet titkára került be.¹¹⁵ A McKeesport székhelyű Sobrania kifejezhette hűségét a magyar államhoz akár június 26-án is, de eddig csak a Magocsi által említett márciusi kijelentéssel találkoztunk. A magyar szimpátia megnyilvánulását azonban máshol is láthatjuk. Erről tudósít egy újabb irat. Egy Cleveland felirattal ellátott jelentés arról számol be, hogy „A magyar orosz politikai párt vezetője, egy McKeesportban székelő görög katolikus lelkész,

¹¹¹ Botlik, József: Eduard Beneš... 4. o.; Darás Gábor: A ruténföld...

¹¹² Botlik, József: Eduard Beneš... 4. o.

¹¹³ Zsatkovics, G. I.: Expose. „Rusin Information Bureau” printed by „Am. Russky Viestnik” Homestead, 1921. 3. o.

¹¹⁴ Magocsi, P.R.: Formuvannya... 54. o.

¹¹⁵ AÚTGM – fond TGM R Podkarpatska Rus Krabice 400. Složka 1. 1919. – Statement of the Origin, History and Present Activities of The American National Council of Uhro-Rusins, submitted to Democratic Mid-European Union on Tuesday, October 22. 1918, 3. o.

egykor a magyar kormány politikai informátora volt. Mielőtt az USA megszakította kapcsolatait Ausztria-Magyarországgal, Lothar Hauser báró, a pittsburghi konzulátus [dolgozója] bizalmas barátja volt [...]. Ferenc József halála után gyászmisét tartott a teljes konzulátus jelenlétében Pittsburghban. Mielőtt az osztrák konzulátus elhagyta az Egyesült Államokat, díszvacsorát tartott a tiszteletükre. [...] Jelenleg ez az osztrák ügynök a Szlávok egységét igyekszik megbontani, azáltal, hogy pártja a Csehszlovákok ellen lép fel és ténykedik. A Magyar-Orosz Tanács mindössze néhány száz tagot számlál, mivel a (Magyarországról származó) Ruszin nép a Szlávok egységét kívánja látni és szimpatizál a Csehszlovákokkal.”¹¹⁶ A dokumentum sajnos nem nevez meg sem címzettet, sem feladót, sem dátumot. De valószínűsíthető, hogy 1918 nyarával datálható, mivel a csehszlovák alternatíva 1918. május 30-ával jelent meg Pacsuta és Masaryk első találkozásával, amely ellen a görög katolikus klérus fel is lépett. Ezzel azonban még nem tudjuk teljes mértékben alátámasztani azt, hogy a RANC-ról lenne szó és annak június 26-ai memorandumáról.

A prágai Tomáš Garrigue Masaryk Intézet levéltárában csak a Pacsuta által vezetett Narodna Obrana és a görög katolikus orosz (ruszin) testvériségek egyesületének memoranduma, valamint az ANRUR memoranduma található, amelyet Zsatkovics terjesztett Wilson elnök elé 1918. október 21-én.

A Homestead-i memorandum szerint a gyűlés 1918. július 23-án történt, és a memorandumban foglalt igények a következőek:

1. Ha a háború után a legkisebb nemzeteket is megilleti a teljes függetlenség, ebben az esetben arra kérjük Excellenciáját, hogy a békekonferencián figyelembe vétessék, hogy a magyaroroszok önmaguk saját országot kell, hogy alapítsanak

2. Ha a magyaroroszok részére a teljes függetlenség megvalósíthatatlan, így eredeti határaikon belül alakíttasson egy a magyar ruszinokból, valamint Galícia és Bukovina ruszinjaiból álló köztársasági kormány.

3. Ha a békekonferencián az országok megtartják eredeti határaikat, a magyar ruszinok pedig továbbra is Magyarország határain belül maradnak, arra kérjük Excellenciáját, hogy fordítsa minden befolyását arra, hogy a magyar ruszinok kapják meg a lehető legszélesebb autonómiát, hogy a jövőben is biztosítva legyen nemzeti létük.¹¹⁷

Így elmondhatjuk, hogy az elemzett munkák egyike sem tükrözi teljes mértékben a memorandumot, hiszen a Homestead-i memorandum első pontja csak a ruszin nép teljes

¹¹⁶ AÚTGM – fond TGM R Podkarpatska Rus Krabice 400. Složka 1. 1918-1920. Névtelen dokumentum.

¹¹⁷ AÚTGM – fond TGM R Podkarpatska Rus Krabice 400. Složka 1. 1918-1920. Memorandum from The American National Council of Uhro-Rusins to His Excellency Woodrow Wilson, The President of the United States of America. 3. o.

függetlenségéről beszél, míg Botliknál, Darásnál és Keménynél azt olvashatjuk, hogy a magyar és ruszin nép legyen teljesen független. A szláv munkákban a ruszinok követelései pontosabban vannak feltüntetve. A második ponttal kapcsolatban egyik szerző sem pontos, mivel a memorandum egy közös kormány létrehozásáról beszél, ami viszont nem egyértelműen egy államban való egyesülés. Ez akár a korábban Czernin gróf által ígért külön koronátartomány is lehet, ami a magyar állam területi integritásának rovására menne, de még így is az Osztrák-Magyar Monarchián belül történhetett volna meg, ezt azonban a memorandum nem pontosítja. A harmadik pont világosan kimondja, hogy az önrendelkezés megvalósítása Magyarország keretein belül történjen a többi lehetőség megvalósíthatatlansága esetén. A memorandum harmadik pontjának ezt az elemét Vanat és Hořec munkája is elhallgatja, míg Botlik, Rychlík és Pop pontosan visszaadja. A Homestead-i memorandum aláírói között nem szerepel Zsatkovics aláírása, mi több, elnökként nem Csopey Miklós, hanem Gardos Gyula, alelnökként pedig Petach András van feltüntetve. Bár ha Homesteadban nem csak az Egyesület és a Gyülekezetből összeállt ANRUR, hanem más ruszin szervezetek is jelen voltak, így az is előfordulhat, hogy Gardost az adott gyűlés elnökeként és nem konkrétan az ANRUR elnökeként nevezik meg.

A fentiek mellett Magocsi kihangsúlyozza, hogy a Homestead-i egyezmény jelentősen eltér attól a memorandumtól amelyet Zsatkovics csak 1918 októberében terjesztett Wilson elé.¹¹⁸

A kutatás során sikerült megtalálni az Egyesült Államokban megjelenő Amerikansky Russky Viestnik-et; a Görög Katolikus Testvériségek Egyesülete hivatalos lapjában a következő áll: „a Néptanács ki szeretné kérni, kidolgozni az önrendelkezést Magyarország ruszinjai számára, ha megmaradnak a háború előtti határok, ha nem. Ha megmaradnak a háború előtti határok, a ruszinok, mint a leghűségesebb nép, gens fidelissima, megérdemlik, hogy Magyarország adjon nekik autonómiát. Ha új határok lesznek, azokat minden néppel egyeztetni kell; tehát a magyaroroszok nem csatlakozhatnak senki máshoz, mint legközelebbi vér-, nyelv-, és vallás szerinti testvéreikhez – a galíciai és bukovinai ruszinokhoz. De amennyiben az ukrán és óorosz (galíciai ruszofil) idegen igények következtében feloszlatnánk, a Nemzeti Tanács autonómiát fog követelni a magyaroroszok részére, úgy, hogy megtarthassák nemzeti jellegüket.”¹¹⁹ A Magocsi által is idézett, a görög katolikus egyesület lapjában közzétett kiáltvány nem említi a csehszlovák alternatívát, de a ruszin

¹¹⁸ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 54-55. o.

¹¹⁹ Американскій Русскій Вѣстникъ (Amerikansky Russky Viestnik, mikrofilm – Library of the Hystorical Society of Pennsylvania, Philadelphia) Homestead, Pennsylvania, USA, XXVII évf. № 28. 1918. 07. 26/08.08., 1. o.

független állam igényét sem. Mi több, a Magyarországtól való elszakadás legnagyobb szószólói, az oroszpárti amerikai ruszinok, mint ahogyan erről már korábban szó esett, sem tartották megvalósítható célnak a független ruszin államot. Tudatában voltak annak, hogy sem hadseregük, sem megfelelő infrastruktúrájuk nem lenne egy saját állam felállítására. Ők azonban a galíciai és bukovinai egyesülést is elvetették, számukra a cári Oroszországgal való egyesülés volt a fő cél, egészen addig, amíg a bolsevikok nem jutottak hatalomra.¹²⁰

Az amerikai ruszinok augusztus és november között folyamatosan vitáztak az egyes alternatívák miatt. A görög katolikus lapok erőteljes kifejezést adtak a csehszlovák alternatíva iránti ellenszenvüknek. Elsősorban a szlovák szervezeteket kritizálták, akik jelentős ruszinok által is lakott területeket neveztek meg magukénak, valamint Pacsutát, aki továbbra is tartotta velük a kapcsolatot. Az emigráns ruszin sajtó heves polémiába bocsátkozott azzal kapcsolatban, hogy kihez kell, hogy tartozzon Sáros, Szepes, Abaúj, Borsod, Zemplén és Ung vármegye. „Fogjátok vissza lovaitokat, testvérek” – írták a ruszinok, „s elégedjete meg azokkal a határokkal, amelyeket egy vagy két éve jelöltek ki, amikor úgy gondoltátok, a magyaroroszok eltűntek... Szabadságra és függetlenségre vágyunk... mint ruszinok, Galícia és Bukovina ruszinjaival szeretnénk egyesülni, akiket békén hagy Oroszország és Ukrajnia (sic) is, valamint atyáink és testvéreink számára egy szabad Kárpáti köztársaságot szeretnénk létrehozni, nem pedig valakik prédája lenni.”¹²¹

Magocsi helyesen hívja fel a figyelmet arra, hogy a Kárpáti köztársaság vagy az ukrán megoldás némi magyarázatot igényel. A jövőbeli Kárpáti Köztársaság három körzetből állt volna: Kárpátalján a Magyar Ruszból, Galíciában az ukrán körzetből és a kárpátorosz lemkó körzetből. Ez a három egység egy sajátos föderáció lenne a svájci kantonok mintájára. Kelet-Galícia mesterséges felosztása így nagyjából megfelelt volna a helyi igényeknek is, mivel az ukránofil réteg ukránnak tartotta a helyi lakosságot, a ruszofil pedig orosznak (rosszijszkijnak, Oroszország-belinek), vagy helyi szóval élve lemkónak. Magocsi külön kihangsúlyozza, hogy a Galíciával és Bukovinával való egyesülés nem nevezhető az ukrán öntudat megnyilvánulásának.¹²²

1918 szeptemberére Zsatkovics vezető helyzetbe került. Maga Zsatkovics szeptemberig nem avatkozott bele a ruszin ügyekbe. Nyilatkozataiból ítélve látszik, hogy úgy vélte: a magyaroroszok vagy kárpátaljai ruszinok külön nemzetet alkotnak, és pont ez tette jogossá minden politikai és nemzetiségi igényükért folytatott harcukat. Zsatkovics jól ismerte az

¹²⁰ Bővebben: Hatalák, Petr: Jak vznikla myšlenka připojit Podkarpatskou Rus k Československu. Štátní Tiskárna, Užhorod, 1935.

¹²¹ Magocsi, P. R.: Rusíni... 41. o.

¹²² Magocsi, P. R.: Formuvannya... 55. o.

amerikai rendszert, hiszen négyéves korában költözött az Újvilágba, ahol elvégezte tanulmányait és híres jogásszá vált. Jártasságára való tekintettel az ANRUR őt bízta meg a memorandum előkészítésével, amelyet majd Wilson elnök elé terjesztenek. A memorandumot 1918. október 1-jén fogadták el a szervezet scrantoni gyűlésén (kiemelés Jaromír Hořec - První Kroky Svobody – 8. p) Mikor ezzel elkészült, Guy Edgar Campbell (1871-1940) Pennsylvániai demokrata képviselő közbenjárásával 1918. október 21-én találkozott Wilson elnökkel.¹²³ Az amerikai elnöknek átadott memorandumban megfogalmazott igényeket már ismertettük.

Woodrow Wilson elnök kifejtette, hogy az első két pont nem praktikus és félő, hogy a szövetséges hatalmak felől kevés támogatást kap, ezért Zsatkovics az autonómia elérésére összpontosította erőfeszítéseit.¹²⁴ Wilson egy másik állam kötelékében elérendő autonómiát javasolt Zsatkovicsnak, valamint azt, hogy tárgyaljon Masarykkal, aki október 23-án részt fog venni egy konferencián Philadelphiában, amely Európa sorsáról fog szólni. Zsatkovics elfogadta a javaslatot, majd felkereste Masarykot, értesítette a találkozójáról az elnökkel és jelentkezett a közép-európai népek konferenciájára.¹²⁵

Az ANRUR ennek megfelelően 1918. október 22-én egy dokumentumot terjesztett a Közép-Európai Demokratikus Szövetség elé, amely vázolta a szervezet eredetét, történetét és tevékenységét, emellett kimondta az Amerikai Magyarországi Nemzeti Tanács belépési szándékát a Szövetségbe. A dokumentum megnevezte a szervezet képviselőjét is. A választás a Pittsburghi Gregory Ignatius Zsatkovich-ra (sic) esett. Ő képviselhette a szervezetet az 1918. október 23-26. közötti konferencián Philadelphiában, valamint a Washingtonban tartandó további tárgyalásokon. A dokumentumhoz csatolták az Amerikai Magyarországi Nemzeti Tanács szervezeteinek megnevezését és címét tartalmazó dokumentumot is „Exhibit C” címen.¹²⁶ Az ANRUR-t október 23-án vették fel a Szövetségbe. A konferenciát a Philadelphiai Independence Hallban tartották meg, ahol az ANRUR képviselőin kívül a Narodna Obrana tagjai is jelen voltak. Az Obrana vezetője, Pacsuta ismét memorandumot nyújtott át Masaryknak, a Szövetség elnökének.¹²⁷

A dokumentum 18 javaslatot tartalmazott. Elsősorban kijelentette, hogy a magyarországi érdekeket tartja szem előtt, és javaslatait a Közép-Európai Demokratikus

¹²³ Magocsi, P.R.: Formuvannya... 55. o.

¹²⁴ Zsatkovics, G. I.: Expose. 3. o.

¹²⁵ Hořec, J: První Kroky... 8-9. o.

¹²⁶ AÚTGM – fond TGM R Podkarpatska Rus Krabice 400. Složka 1. 1919. – Statement of the Origin, History and Present Activities of The American National Council of Uhro-Rusins, submitted to Democratic Mid-European Union on Tuesday, October 22. 1918. – 4. o.

¹²⁷ Vanat, I: Narészé... 44. o.

Szövetségben történt eseményekre való tekintettel kéri a Narodna Obrana elnöke által továbbított javaslatok figyelembevételét. A memorandum első négy pontja az Amerikai Magyarorszag Nemzeti Tanácsra vonatkozik, amely a ruszinokat képviseli a Szövetségben, hangsúlyozva, hogy az elsősorban a görög katolikus papság szüleménye. Hangsúlyozza továbbá, hogy a papság célja saját érdekeik megvalósítása, valamint a vallás beleszövése a politikába. A dokumentum felhívja a figyelmet arra, hogy a görög katolikus papság azon törekvése, amely arra alapul, hogy a ruszinok külön nemzetet alkotnak, ezért jogosultak egy saját államalakulatra, azon igényükből ered, hogy az így létrehozandó államalakulatban a legmagasabb pozíciót érhessék el, ezért pedig a legjobb ajánlatot tevő fél felé fognak húzódni. Ez gátat emelhet az egyébként baráti viszonyban álló népek közé.

Az 5. pont kimondottan Kárpátalja földrajzi fekvésének fontosságát hangsúlyozta, mondván, hogy összekötő kapocs lehet Romániával, de Oroszországgal is. A következő pontokban épp erre a fekvésre hivatkozva áll a dokumentumban az, hogy a magyarok igényt formálnak majd a területre, és ehhez a magyarosított görög katolikus püspököket fogják felhasználni, akik jelenleg a nép egyetlen vezérei. Ha más célt nem is, de a kommunikáció meggátlását [a csehszlovák féllal] elérhetik. Majd hangsúlyozza, hogy a görög katolikus papság bármely néppel kész tárgyalásba kezdeni azért, hogy igényeit [értsd a vezető pozícióra való igényeit] kielégítse. A 9. pont kimondja, hogy bármi is történjen a magyar határokkal, a görög katolikus papság magyar állásponton fog maradni, majd felhossa, hogy a csehszlovák nép már döntött az egyház és az állam különválasztásában, amit az unitus papság létkérdéssé fog alakítani. Pacsuta úgy érzi, hogy az egyesülési tárgyalások alapját a papság privilégiumai is képezni fogják, amely hatással lehet a csatlakozási feltételekre. A 14. pont konkrétan kimondja, hogy a csehszlovák állam vagy megszerzi, vagy elveszíti ezt a területet, és ez az említett kérdés megoldásától függ. A 15. pont komoly felvetéssel rukkol elő: „A kérdés tehát a következő: Akarják-e a csehek ezt a területet saját államuk határain belül látni? Ha igen, akkor vagy mondjanak le az állam és az egyház elválasztásának elvéről, vagy semmisítsék meg a papok befolyását most. Másképp a magyarok javára veszítik el ezt a területet.”, és külön felhívta a figyelmet arra, hogy az ANRUR képviselőinek a Szövetség előtt tett állításait, amelyek szerint szemben állnak a magyarokkal, nagy óvatossággal kell kezelni, mivel ezeket csak a szükség miatt mondták ki. Végül az elnök újból biztosította Masarykot szervezete teljes támogatásáról a Csehszlovákiával kiépítendő egység ügyében.¹²⁸

¹²⁸ AÚTGM: fond TGM R Podkarpatská Rus Krabice 400. Složka 1. Letter of Nicolas Pachuta to T.G. Masaryk.

Mivel a Szövetségben az ANRUR volt a ruszinság hivatalos képviselője, így október 26-án Zsatkovics a ruszinok képviselőjében Tomaš Garrigue Masarykal, a Szövetség elnökével és tíz másik személlyel, akik saját népeiket képviselték, aláírta a Szövetség kiáltványát („Az elnyomott és üldözött közép-európai népek függetlenségi nyilatkozata”), amely többek között a következőket tartalmazta:

1. Minden kormány az általa vezetett nép jóváhagyásával kapja meg tényleges hatalmát;
2. Nem létezhet titkos diplomácia.

A jelenlévők kijelentették, hogy kötelezik magukat arra, hogy az általuk képviselt elvek belefoglaltatnak a kiáltványt aláíró népek által létrehozott államok alaptörvényébe. Bár a kivonatot október 26-án mutatták be, ezeket már teljes mértékben megvitatták 25-én, amikor is Zsatkovics a Philadelphiái Bellevue-Stratford szállodában tanácskozott Masarykkal az amerikai ruszinok és rajtuk keresztül, ahogy ezt ő gondolta, a magyarországi ruszinok nevében. Ezt a későbbiekben az Ungvári Központi Ruszin Tanács (Ráda) 1919. május 8-ai döntése is megerősítette, amely kimondta a kárpátaljai ruszinok csatlakozását a csehszlovák államhoz. A tanácskozáson az Amerikai Ruszin Nemzeti Tanács öt egyéb tagja is jelen volt. A tárgy a ruszinok föderatív alapon történő csatlakozása volt Csehszlovákiához. Amikor Zsatkovicsék kikérték Masaryk véleményét az ügyben, az utóbbi így válaszolt: „Ha a ruszinok úgy döntenek, csatlakoznak a Csehszlovák Köztársasághoz, egy teljesen autonóm államot fognak képezni.” Ezzel kapcsolatban Zsatkovics rákérdezett Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz, bár akkor még a Ruszínia elnevezés volt használatban) határaitra (Szlovákiával szemben), amire a jövőbeli elnök megnyugtató választ adott: „A határok úgy lesznek kijelölve, hogy a ruszinok elégedettek legyenek.”¹²⁹ A kérdést Gorzo tette fel, aki szintén részt vett a tárgyalásokon: „Hogyan juthatnánk dűlőre szlovák testvéreinkkel, ha az önök térképein látszik, hogy elveszik maguknak lakosságunk és orosz földünk felét? Követeljük, hogy az orosz terület a Poprad folyótól a Tiszáig terüljön el.”¹³⁰ A kérdés jogos volt. Amikor Masaryk a megnyugtató választ adta, valószínűleg az 1915-ben feltételezett határookra gondolt (amelyek az Ung mentén húzódtak), Zsatkovicsék viszont az igényelt, ma Szlovákiában lévő területekre is gondoltak. Masaryk semmit sem tett annak érdekében, hogy kijavítsa Zsatkovics tévedését. Erre csak Párizsban, a békekonferencián került sor.¹³¹

Pacsuta 1918. október 25-én levélben fordult a Közép-Európai Demokratikus Szövetséghez, amelyben igyekezett gyengíteni Zsatkovics tekintélyét, valamint

¹²⁹ Zsatkovics, G. I.: Expose. 4-5. o.

¹³⁰ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 56. o.

¹³¹ Švorc, Peter: Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919-1939) Universum, 2003, 114. o.

megkérdőjelezte mind ő, mind az ANRUR képviselőjének jogosságát. Erre Zsatkovics október 29-én adott választ, amelyben Pacsutát bolseviknak, felvetéseit pedig alaptalannak nevezte. Ezenkívül felhozta személyes tulajdonságaiból kifolyó alkalmatlanságát és felelőtlenségét, mindemellett hangsúlyozta oroszpartiságát és sérelmezte áttérését az ortodox vallásra.¹³²

Masaryk valószínűleg ismerte már a Wilson elnök elé terjesztett Memorandumot, mivel a TGM intézet levéltárában található példányra saját kezűleg írta fel hogy „Zsatkovicsal és barátaival részletesebben Philadelphiában, 1918. okt. 26-án, államunkhoz való csatlakozásuk lehetőségeiről [...]”.¹³³ Majd október 28-án üzent Benešnek, mondván, hogy a kárpátoroszok föderációra szeretnének lépni államukkal. Hangsúlyozta, hogy ha ez lehetséges lenne, akkor összeköttetéshez jutnának Romániával. Majd felhívta Beneš figyelmét arra is, hogy vannak köztük oroszparti szervezetek is (valószínűleg Pacsutáékra gondolt), amelyekkel taktikusan kell bánni, nehogy a galíciai ukránok ellenszenvébe ütközzenek. Viszont november 7-én már teljes magabiztossággal írta Benešnek, hogy „a magyaroroszok hozzánk akarnak jönni. Többségében klerikális szervezetek (unitus). Korábban magyar befolyás alatt álltak. Nem teljesen felébredt, de jó anyag. Elutaznak Európába, hogy beszéljenek a sajátjaikkal.”¹³⁴ A philadelphiai tárgyalások tehát sikeresek voltak a cseh állam szempontjából. Jiří Cisař (1894-1983), Masaryk akkori titkára, későbbi matematikus, csillagász és publicista így emlékezett vissza a philadelphiai eseményekre: „számunkra [a ruszinok – SS] különösen fontosak, mivel a philadelphiai konferencián, a tárgyalások következtében a Magyar Ruszról elszármazottak, akiket Zsatkovics képviselt, úgy döntöttek, hogy a Csehszlovák Köztársasággal egyesítik területüket, és döntésüket hajlandóak voltak a békekonferencián is bejelenteni, amivel elérték, hogy népük önrendelkezést kapjon, valamint azt, hogy megszerezzük a számunkra oly fontos összeköttetést Romániával.”¹³⁵

Mindezek ellenére a philadelphiai szállodában történt tárgyalások következtében létrejött egyezmény még mindig csak T. G. Masaryk osztrák és G. I. Zsatkovics amerikai állampolgár között született meg. Ez azt jelenti, hogy az irat minden nemzetközi jogi alapot nélkülöző magánszerződés volt, amit Masaryk képletesen már délelőtt elfogadtatott a

¹³² Bővebben AÚTGM fond TGM R Podkarpatská Rus Krabice 400. Složka 1. The Letter of Nicolas Pachuta to the Chairman and Members of the Democratic Mid European Union; The Letter of Dr. G. Žatkovič to the Democratic Mid European Union

¹³³ AÚTGM: fond TGM R Podkarpatská Rus Krabice 400. Složka 1. 1918-1920. Memorandum from The American National Council of Uhro-Rusins to His Excellency Woodrow Wilson, The President of the United States of America

¹³⁴ Hořec, J: První Kroky... 9. o.

¹³⁵ Vanat, I: Narészé... 46. o.

kongresszussal.¹³⁶ Ha az irat egyáltalán létezett, mivel nem tudni, hogy a ruszinok szempontjából kielégítő határookra tett Masaryk-i ígéretről Zsatkovics kapott-e egyáltalán írásos megerősítést.¹³⁷ A philadelphiai egyezmény után két nappal, október 28-án deklarálta a prágai Nemzeti Tanács a csehszlovák állam megszületését, két nap múlva, október 30-án a turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Tanács hozott határozatot „Szlovákia” – még ennek a határait sem tűzte ki a békeszerződés a történelmi Magyarország északi részén! – Csehországhoz való csatlakozásáról.¹³⁸ Így jogilag már volt kihez csatlakoznia a ruszinoknak is.

Zsatkovics 1918. október 29-én értesítette az ANRUR-t a Masarykkal és Wilsonnal folytatott tárgyalások eredményeiről, ő maga azonban még nyilvánosan nem támogatta a Csehszlovákiával való egyesülést. A következő hetekben még folytak a tárgyalások, miközben a helyi ruszin sajtóban heves viták folytak azzal kapcsolatban, hogy Csehszlovákiához vagy Ukrajnához kell-e csatlakoznia Kárpátaljának.¹³⁹

A végleges döntés az ANRUR soron következő nagygyűlésén, 1918. november 12-én született meg a scrantoni Casey szállóban, Pennsylvániában.

Az ülést az elnök, Gardos Gyula nyitotta meg, majd felszólította Zsatkovicsot, hogy tartsa meg beszámolóját eddigi tevékenységéről. Zsatkovics megtartotta beszámolóját, amit az ülés jegyzőkönyve nem részletez, majd hozzátette, hogy indokoltnak tartja egy háromfős bizottság küldését Európába (ahogyan az Masaryk november 7-én Benešnek címzett üzenetéből is kiderül), hogy értesítse arról, hogy a ruszin népnek lehetősége nyílt a felszabadulásra, és tegye meg ehhez a szükséges lépéseket. Ezt azért javasolja, mert tudomása szerint bizonyos személyek Lembergben a Magyar Rusz képviselőiként tárgyalnak, és javasolt lenne kideríteni, hogy az említett képviselők valóban a Magyar Ruszból valók-e. Emellett felkérte az Ruszin Nemzeti Tanácsot, hogy kérje ki a magyarorosz származású amerikaiak véleményét a Magyar Rusz jövőjével kapcsolatban, hogy a Tanács maga is ismerje a helyzetet, így szavazhasson a Tanács, valamint a nép is az Egyesület és a Gyülekezet minden testvérisége által a Magyar Rusz hovatartozásáról.

Miután Zsatkovics befejezte beszédét, az elnök felajánlotta, hogy mindenki valljon színt azzal kapcsolatban, hova szeretne tartozni. Csopej atya felvetette, hogy memorandumuk egyik pontja a kárpátoroszokkal (a lemkokat nevezték így, a galíciai ruszofileket) való egyesülés is volt, ezért a velük való egyesülést javasolja. Erre Gardos, az elnök azzal reagált, hogy a

¹³⁶ Botlik, József: Eduard Beneš... 5. o.

¹³⁷ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 56. o.

¹³⁸ Botlik, J.: Eduard Beneš... 5. o.

¹³⁹ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 56. o.

ruszinok nem tudnak egy olyan néppel egyesülni, amely nem létezik, mivel a kárpátorosz, mint olyan, nincs külön nemzetként elismerve, csak politikai pártjuk van, elismert nép viszont az ukrán, így csak az ukránok és a csehszlovákok között lehet választani. Csopej erre azzal válaszolt, hogy felolvasta az ANRUR központi bizottsága távol lévő tagjainak leveleit, s ezzel véleményt nyilvánított Zsatkovics lemergi követekre vonatkozó információjáról. Megkérte a jelenlévőket, hogy ne ítéljék el őket, mivel a legjobb szándékkal vannak ott, és a Magyar Rusz érdekeit nézve kell együttműködni velük, majd támogatását fejezte ki az Európába küldendő bizottság elképzelésével kapcsolatban.

A ruszinok helyzetével kapcsolatban Gorzo atya elmondta, hogy az amerikai magyaroroszok azért éreznek rokonszenvet a Magyar Rusz Csehszlovákiához való csatolásához, mintsem az ukránokhoz, mivel biztos abban, hogy a harc, amelyet az amerikai magyarorosz nép az elhunyt Ortinszkij püspök ellen vívott, teljesen elidegenítette őket az ukránoktól. A csehekkel ezzel szemben más a helyzet: „a csehszlovákoktól nincs miért félnünk. Ha egy szabad állam leszünk (értsd: szövetségi), ebben az esetben mind bátran ruszinnak vallhatjuk magunkat és megkezdhetjük a magyarorosz tevékenységet”. Majd javasolta, „hogy a magyaroroszok a legszélesebb autonóm jogokkal, államként, föderatív alapon csatlakozzanak a Csehszlovák Demokratikus Köztársasághoz, azzal a feltétellel, hogy „krajínánkhoz” (államunkhoz, országunkhoz – SS) kell, hogy tartozzon mindegyik eredetileg magyarorosz vármegye: Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj, Gömör, Borsod, Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros.”

Zsatkovics hozzátette, hogy egy külön független államot fognak képezni, magyarorosz szejmmel (nemzetgyűléssel) és igazgatással, valamint egyenjogúak lesznek a föderációt alkotó többi állammal. A javaslatot a gyűlés egyhangúlag elfogadta.

A továbbiakban Zsatkovics a szavazás megszervezésére vonatkozó terveit terjesztette a gyűlés elé. Elmondta, hogy lehetőséget kell biztosítani az amerikai ruszinoknak véleményük kinyilvánítására, hogy a régi hazában levő ruszinok is tudomást szerezhessenek tengerentúli testvéreik véleményéről, hogy az ukrán vagy a csehszlovák szövetség kötelékébe szeretnének tartozni. A szavazásban az Egyesület és a Gyülekezet minden férfi, női és ifjúsági testvériségei, valamint az összes magyar orosz parókia részt kell, hogy vegyenek. Minden 50 tag alatti létszámmal rendelkező testvériségre egy szavazat kell, hogy jusson, így ennek megfelelően minden további 50 tag után járna a következő szavazat. A parókiák esetében is ilyen arányt javasolt a szavazáshoz, azonban ott nem a tagok, hanem a családok mennyisége után járna a szavazatok száma. A testvériségek és a parókiák vezetőihez felhívást kell intézni, amely találkozók tartására, valamint a szavazás lebonyolítására szólítaná fel azokat. A

szavazást az utolsó levél kézbesítése napjától számított három héten belül kell levezetni. A szavazatokat az ANRUR titkárának kell továbbítani, a számlálást pedig a Tanács központi bizottságának kell végrehajtania. Zsatkovics javaslatát egyhangúlag elfogadták.

A továbbiakban a gyűlés kijelölte azokat a személyeket, akik összeállítják és előkészítik a felhívásokat. Ezek után következett a régi hazába küldendő bizottság összeállítása. Hanchin Mihály (Michael Hanchin) azt javasolta, hogy háromfős bizottság utazzon, mely két civilből és egy papból álljon. Zsatkovics hozzátette, hogy az említett összetétel azért lenne jó, mert szükség lenne egy küldöttre, aki tisztában van az amerikai helyzettel, egy lelkeszre, aki könnyen tud kapcsolatot építeni a helyi papsággal és a püspökökkel, valamint egy küldött a helyi nép köréből, az óhazai néppel való társalgásra. Csopey 500 dolláros fizetést javasol a küldöttség tagjai részére, Sepelyak viszont 600 dollárt, amit végül Petach András támogatásával el is fogadtak. Az óhazába induló küldöttség első tagjává egyhangúlag Zsatkovics Gergelyt választották meg, aki jártas volt az amerikai ügyekben, azzal a módosítással, hogy ő legyen a bizottság vezetője is. A második küldött Gorzo atya lett, aki a Tanácsban végzett tevékenységével bizonyította alkalmasságát, valamint ő képezte volna a bizottság papi tagját. A küldöttség harmadik, népi tagja Gardos Gyula, az Egyesület elnöke lett. A gyűlés hátramaradó részén a résztvevők önkéntes anyagi hozzájárulást adtak be a magyaroroszok felszabadítási alapjába. A gyűlés úgy döntött, hogy emlékül csoportképet készít és díszvacsorát szervez. A gyűlést Gorzo atya szavai zárták, amelyben kifejezte köszönetét az Egyesült Államoknak, valamint Woodrow Wilson elnöknek az európai kis népek érdekében tett lépéseikért.¹⁴⁰

Másnap, november 13-án Masaryk elnök is kapott egy példányt a nyilatkozatból, aki elolvasva azt nagy elégedettséget fejezett ki az ügy gyors előrehaladásával kapcsolatban, viszont felhívta Zsatkovics figyelmét arra, hogy ez csak a Tanács döntése, és a békekonferencia apellálhat is erre. Ekkor egy népszavazás lehetőségéről tárgyaltak, amelyet Zsatkovics meg is szervezett. A nyilatkozatot Masaryk egy bizonyos Pisecki századosnak adta át, aki 1919. február 13-án mutatta be a Kárpátalján tevékenykedő ruszin szervezeteknek, hogy rámutasson, mit nyerne a ruszin nép, ha csatlakozna.¹⁴¹ Ezt a továbbiakban taglaljuk.

Wilson elnököt Zsatkovics november 15-én értesítette. Üzenetében elmondta, hogy az Amerikai Magyarorosz Néptanács az elnök azon javaslatát megfontolva, miszerint a magyarországi ruszinok demokratikus föderatív alapon egy autonóm államot alkossanak egy

¹⁴⁰ Archív Kanceláře prezidenta republiky, Praha (a továbbiakban AKPR): Fond Podkarpatska Rus, III 113 inv. č. 55. Protokol iz Zasidanija Am. Narodnoj Rady Uhro/Rusinov poderzannoho dna 12-ho Novembra 1918. v Scranton, Pa., v Casey Hotel.

¹⁴¹ Zsatkovics. G. I.: Expose... 6. o.

közép-európai országban, belépett a Közép-Európai Demokratikus Szövetségbe, aláírta a Közép-Európai Népek Nyilatkozatát, majd 1918. november 12-én döntést hozott arról, hogy a Magyar Rusz csatlakozzon Csehszlovákiához. Üzenete végén, megjegyezte, hogy Masarykot mindennel kapcsolatban tájékoztatta.¹⁴²

Hasonló tartalmú üzenetet kapott Lansing külügyminiszter is. A Fehér Ház november 19-én válaszolt Zsatkovicsnak. Wilson megköszönte neki november 15-ei üzenetét, majd kifejezte örömét azokkal a lépésekkel kapcsolatban, amelyeket a ruszinok „megtettek a jobb jövőhöz vezető úton.”¹⁴³

Ezek után a ruszin görög katolikus kiadványok a csehszlovák alternatívát kezdték támogatni. Korábban egész nyáron a Galíciával való egyesülésről volt szó, bár a ruszinok annak is hangot adtak, hogy félő, hogy a „progresszívabb” ukrán nyelv és annak grammatikája kiszorítják majd az ő „drága magyarorosz” nyelvüket. Azonban a tény, hogy a csehszlovák állam már létezett, a galíciai ukrán kormányt pedig senki sem ismerte el, a ruszinok véglegesen a csehszlovák megoldás mellett foglaltak állás. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy november 19-én néhány görög katolikus pap ellenkezését fejezte ki a Scranton resolutionnal szemben, bár akciójuk jelentéktelen befolyással bírt az Amerikában élő ruszin közösségre.¹⁴⁴

Az Egyesült Államokban zajló események Kárpátalja kérdésében 1918 decemberében értek véget az amerikai ruszinok népszavazásával, amiről Scrantonban döntöttek. A népszavazáson az Egyesület és a Gyülekezet tagszervezetei és szövetségei, valamint a görög katolikus parókiák vettek részt. Zsatkovics és az ANRUR vezetésének minden fáradozása ellenére azonban az alapszervezeteknek és a parókiáknak csak kevesebb mint a fele vett részt a népszavazáson. Például a Görög Katolikus Egyesületnek 1918. május 31-én 874 alapszervezete létezett, ezek közül mindössze 372 vett részt a szavazáson.¹⁴⁵

A népszavazás eredményei a létszámnak megfelelően így a következők voltak: az 1102 szavazatból, amely durván 55 000 politikailag aktív amerikai ruszint jelentett, 732 szavazatot, azaz a szavazatok 67 %-át kapta a Csehszlovákiával való egyesülés, további 310 szavazatot, azaz a szavazatok 28%-a támogatta az Ukrajnával (értsd Galíciával) való egyesülést, 27 szavazatot – a szavazatok 2,5 %-a – választotta a régió teljes függetlenségét, 10 szavazattal támogatták az csatlakozást Oroszországhoz és mindössze 9 szavazatot jutott a Magyarországra

¹⁴² Vanat, I: Narészé... 47. o.

¹⁴³ Hořec, J: První Kroky... 11. o.

¹⁴⁴ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 56. o.

¹⁴⁵ Himinec, J.: Ternésztj Sľah do Ukrajiné. Hrazsa, Ungvár, 1998. (Юліан Химинець – Тернистий Шлях до України. МПП Гражда. Ужгород 1998. Rögös út Ukrajnához.) 54. o.

kötelékén belül való maradásnak. A népszavazás eredményeiről értesítették a csehszlovák kormányt, valamint az USA külügyminisztériumát.¹⁴⁶

Iosyp Danko azonban kijelenti, hogy szavazatok 28,13%-a, azaz 310 szavazat nem értett egyet a csehszlovák megoldással, és feltételezi, hogy sokan azok körül, akik eredetileg az ukránpárti vonalat képviselték, miután megtudták, hogy Galíciához nem csatolják a területet, úgy döntöttek, hogy inkább Csehszlovákiához csatlakoznak. Ezek közül szerintem 100, közel 200 szavazatnak megfelelő szavazó lehetett, akik Ukrajna helyett választották Csehszlovákiát.

Az Egyesült Államokban élő ruszinok körében végrehajtott népszavazás zárta le a mai Kárpátalja első világháború utáni hovatartozásáért folyó viták amerikai szakaszát. A népszavazás a fentieknek megfelelően sok nyitott kérdést hagy maga után: jogosult-e 55 000 (nem is biztosan a mai Kárpátaljáról) elvándorolt személy több mint félmillió ruszin sorsáról in absentia dönteni. Vajon milyen döntés született volna, ha nem csak 372, hanem mind a 874 alapszervezet és parókia részt vett volna a népszavazáson, jogerős-e egyáltalán egy szavazás, amely során egy létező legitim állam egyik területi egységéről döntenek olyan személyek, akik nem ott élnek és többségében már nem is polgárai. Ezek a kérdések mindmáig nyitottak és azok is maradnak, hiszen a döntés megszületett. P. R. Magocsi szavaival élve: „Kárpátalja politikai sorsának változékonysága ellenére a scrantoni rezolúció, valamint annak megerősítése a népszavazás által döntő befolyással bírt azokra a diplomátákra nézve, akik Párizsban összegyűlve szabták át Európa térképét.”

3. Nép- és nemzeti tanácsok tevékenysége az Osztrák-Magyar Monarchia területén, azok elképzelései a mai Kárpátalja területi hovatartozásával kapcsolatban

Mindeközben az óhazában is mozgások lendültek az események. 1918 őszére nyilvánvaló volt, hogy a többnemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchia háború előtti határaiban és berendezkedésében nem állhat fenn többé. A külső és belső tényezők hatására az egész rendszer egyensúlya megingott és közel volt az összeomláshoz. A monarchiában élő nemzetiségek többségének volt anyaországa, amely hatott a dualista államban élőkre. Így a szerb királyság hatással volt a délszlávokra, Oroszország az északkeleten élő szlávokra, ami később cseh alternatívává változott a ruszinok esetében, Románia az erdélyi románokra,

¹⁴⁶Danko, Iosyp: Ukrajinšzkij holosz u plebiszcétyi 1918. roku v SzSA.//Kalendar Proszvité na 2000. rik. (Йосип Данко: Український голос у плебісциті 1918 року в США) // Календар «Просвіти» на 2000 р.. Просвіта. Ужгород 2000, 142. о.

Olaszország az olasz településekre volt hatással.¹⁴⁷ Emellett ezek az anyaországok a háborúban a győztesek oldalán harcoltak, vagy időben áálltak azok oldalára.

1918. október 12-én I. (IV.) Habsburg Károly¹⁴⁸ (1887-1922) császár a monarchia egyben tartása érdekében értekezletet hívott össze, amelyen a résztvevők, különböző parlamenti csoportok képviselői kifejezhették véleményüket a birodalom belső megreformálásával kapcsolatban. Az értekezleten a cseh, lengyel és román népek képviselői kimondták, hogy önálló nemzeti államokat szeretnének felállítani. Jelen voltak az ukrán (galíciai) képviselők, Jevhen Petruszevics (1863-1940) és Koszty Levickij (teljes nevén Konstantin Levickij 1859-1941) is. Az értekezleten kijelentették, hogy „minden ukrán őszinte vágya egy önálló ukrán állam létrehozása Kelet-Galícia, Észak-Bukovina és Északkelet-Magyarország földjén.”

A megalakult nemzetiségi tanácsok önrendelkezési jogot követeltek maguknak. Október 16-án a császár végül, az előremenekülés taktikáját választva, kiadta a monarchia belső berendezkedését átalakító manifesztumát és szövetségi állammá kiáltotta ki Ausztriát. Wilson elnök október 18-án jegyzékében nyilvánosan elkötelezte magát a csehek, szlovákok délszlávok és a monarchia egyéb népeinek önállósága mellett.¹⁴⁹

A manifesztum ígéretet tett a lengyel igények kielégítésére,¹⁵⁰ azonban az ukrán földekről nem ejtett szót. Ezek után a császári tanács mindkét házának bukovinai és galíciai ukránokat képviselő tagjai, valamint a galíciai és bukovinai területi sejmek képviselői 1918. október 18-án egy forradalmi szerv, az Ukrán Nemzeti Tanács felállításáról döntöttek, amely október 19-én az egykori Osztrák-Magyar Monarchia ukrán földjein kikiáltotta a nyugat-ukrán államot, amely később Nyugat-Ukrán Népköztársaságra (NyUNK) váltotta megnevezését. A Ukrán Nemzeti Tanács kiáltványában a következőt fogalmazták meg: „Azon az állásponton állva, amely elismeri a nemzet jogát az önrendelkezésre, az Ukrán Nemzeti Tanács kijelenti: 1. Ausztria-Magyarország teljes ukrán etnikai területe, amely Kelet-Galíciából, amelyet a San folyó határol, a Lemkóföldből, Észak-kelet Bukovinából Csernovic (ma Csernyivci, Ukrajna), Sztorozsinec (ma Ukrajna, románul Storojineț) és Szeret (magyarul Szeretvásár, ma Siret, Románia) városokkal, Északkelet-Magyarország ukrán sávjából áll és

¹⁴⁷ Jászi Oszkár: A Habsburg-monarchia felbomlása. Gondolat, Budapest, 1982. 477. o.

¹⁴⁸ 1916 és 1918 között I. Károly néven a Habsburg Birodalom és egyben az Osztrák Császárság utolsó császára, IV. Károly néven az utolsó magyar király.

¹⁴⁹ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 112. o.

¹⁵⁰ A lengyelek még közvetlenül a háború kitörése után a felosztások előtti Lengyelország egykori határaiban való felállítására törekedtek, így nyilván Kelet-Galíciára is igényt tartottak, amelyet az ottani ukrán szervezetek a breszt-litovszki tárgyalások idején egy felállítandó ukrán koronataromány részeként szerették volna látni. Így a két igényt kielégíteni nem lehetett.

egy egységes ukrán területi egységet képez; 2. Ez az ukrán nemzeti terület, így ukrán államként konstatálódik. A döntés megvalósításával az UNT biztattatik meg.”

Az Ukrán Nemzeti Tanács hivatalos hatalomátadást követelt a bécsi kormánytól Kelet-Galícia területén. Ezzel egy időben azonban a lengyel képviselők is követelték a hatalom átadását Kelet- és Nyugat-Galíciában, akik de facto birtokolták a politikai hatalmat az említett területeken. Az 1918. október 28-án Krakkóban létrehozott lengyel Likvidációs Bizottság mint Nyugat- és Kelet-Galícia ideiglenes hatalmi szerve – mely területek a Bizottság tervei szerint teljes egészében az újonnan felállított lengyel állam kötelékébe kell, hogy tartozzanak – bejelentést tett, hogy tagjai november 1-jén Lembergbe érkeznek, hogy átvegyék a hatalmat Karl Georg von Huyntól (1857-1938), aki Galícia és a Lodomériai Királyság, valamint a Krakkói Nagyhercegség helytartója volt. Ez nyilván konfliktushoz vezetett a lengyelek és az ukránok között. A Nyugat-Ukrán Köztársaság 1918. november 13-án elfogadott alkotmánya szerint a köztársaság kötelékébe tartoztak mindazok a területek, amelyek egységes ukrán (a kijelentés kissé sarkított, mivel itt ruszin területekről is szó van, amelyeket a szerző tisztán ukránnak nevez) tömböt képeztek az Osztrák-Magyar Monarchia területén belül. Ennek megfelelően az NyUNK kötelékébe tartoztak Galícia, Volodimir, Bukovina osztrák koronaterületek, valamint a magyarországi Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék részei, úgy, ahogyan az Karl Czörnig Ethnographische Karte der österreichischen Monarchie, entworfen von Karl Freiherr Czernig, herausgegeben von der k. k. Direktion der administrativen Statistik. Wien, 1855 (Az Osztrák Monarchia etnikai térképe, Bécs, 1855) című munkájában ez látható volt. A NyUNK kormányának nem sikerült kiterjesztenie hatalmát a szerinte neki járó területekre, mivel a lengyel-ukrán háború kitörésével a meglévő hatalmát óvta. A lengyelek elfoglalták a lemke területeket, a román hadsereg pedig bevonult Észak-Bukovinába. Kárpátalja így kikerült a NyUNK érdekköréből.¹⁵¹ A katonai nehézségek ellenére a Nyugat-Ukrán Köztársaság létezése hatással volt a Kárpátalján élő ruszinságra, amely hatásra a továbbiakban még kitérünk.

A császári manifesztum azonban a Monarchiának nem csak a magyarnál kevésbé kiváltságos nemzetiségeire volt hatással. 1918. október 23-án lemondott a Wekerle Sándor (1848-1921) miniszterelnök által vezetett magyar kormány. A Magyar Nemzeti Tanács 1918. október 23-áról 24-ére virradó éjjel alakult meg. A Tanács alapító pártjai a Károlyi-féle Függetlenségi Párt, az Országos Polgári Radikális Párt és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt voltak. A pártok mellett a budapesti értelmiség egyes csoportjai is jelen voltak, mint

¹⁵¹ Vanat, I.: Narészé... 39-40. o.

például a sajtó és a feministák. A lassan ellenkormányként viselkedő testület elnökévé Károlyi Mihályt (1875-1955), a Függetlenségi Párt vezetőjét, későbbi miniszterelnököt választották, a Tanács programjának kidolgozására pedig Jászi Oszkárt (1875-1957), a későbbi Károlyi-kormány nemzetiségi ügyekkel megbízott tárca nélküli miniszterét kérték fel. A Tanács egy 12 pontból álló kiáltványt adott ki, amely követelte a háború befejezését, az ország függetlenségének megteremtését, mélyreható demokratikus reformok bevezetését, és a nemzetiségekkel való megbékélést az ország területi integritásának sérelme nélkül.¹⁵²

A budapesti lakosság, legfőképp az elégedetlenkedők lelkesedve fogadták a hírt, amely szerint a lemondott Wekerle helyett a király Károlyit kéri majd fel kormányalakításra, ami azonban nem történt meg. Így október 28-án hatalmas tömeg indult a várba, hogy a királyt képviselő Habsburg József (1872-1962) főhercegtől kikövetelje Károlyi kinevezését. A tömeg a Lánchídnál összetűzésbe keveredett a rendőrséggel, amely összetűzés következtében hárman életüket veszítették. A főherceg ennek ellenére másnap, október 29-én gróf Hadik Jánost (1863-1933), az Országos Közélelmezési Hivatal volt vezetőjét kérte fel kabinetalakításra. Ez azonban gyárak leállításához vezetett Budapesten, valamint tüntetések kirobbanásához több vidéki városban. A katonák és a civilek Károlyit és az általa vezetett Nemzeti Tanácsot éltették, és az éjszaka folyamán elfoglalták a főváros fontosabb középületeit. Ezzel kezdetét vette az őszirózsás forradalom. A katonák őszirózsát és nemzeti színű kokárdát tűztek sapkarózsájuk helyére, a középületekről leverték a birodalmi címereket. József főherceg nem adta ki a tűzparancsot, és engedve a forradalom nyomásának, az uralkodó beleegyezésével visszavonta Hadik megbízását és helyette Károlyit nevezte ki miniszterelnökké.¹⁵³ Budapesten győzött az őszirózsás forradalom. Az olaszországi Padovában 1918. november 3-án megkötött és a következő naptól életbe lépő fegyverszüneti megállapodás elrendelte a Monarchia hadseregének visszavonását a háború kezdete előtti, 1914. évi országhatárookra. Ez Magyarország esetében a történelmi, a Kárpátok hegyláncával karéjozott ezeréves határokat jelentette. A padovai fegyverszünettel a kettős monarchia, azaz Ausztria-Magyarország számára lezárult az 1914. július 28-ai hadüzenettel induló világháború. A vereséggel egyértelművé vált a galíciai ukrán-ruszin kérdés elszakadással, önállósodással való megoldása, amely várhatóan a magyarországi ruszinok sorsát is befolyásolta.¹⁵⁴ Az ukrán kérdés már jóval korábban, Breszt-Litovszkban kezdetét vette, azonban komolyabban a már említett Petrusevics-féle Nyugat-Ukrán Népköztársaság

¹⁵² Romsics I.: Magyarország története... 112. o.

¹⁵³ Uo. 112-113. o.

¹⁵⁴ Botlik, J.: Eduard Beneš...

kikiáltásával csúcsosodott ki. A ruszinság viszont amerikai testvéreivel ellentétben 1918 őszéig, pontosabban az őszirózsás forradalom győzelméig és a Padovában kötött fegyverszünetig nem folytatott politikai tevékenységet.

1918 szeptemberében Ungváron titkos találkozón értesítették a leszerelt kárpátaljai ruszin katonák a ruszin vezetőket az oroszországi és ukrainai eseményekről, és azon gondolkodtak, kérjenek-e szélesebb autonómiát Magyarország keretein belül, vagy inkább egyesüljenek a Kárpátok túloldalán élő testvéreikkel. Hogy megtudják, a második változat mennyire valósítható meg, Bécsbe küldték Stefán Ágoston (1893-1986) gimnáziumi tanárt, hogy ott találkozzon a galíciai parlamenti képviselőkkel (az ANRUR scrantoni gyűlésén valószínűleg ezekről a tárgyalásokról volt szó – SS). Stefán úgy gondolta, hogy Wilsonnak a népek önrendelkezési jogáról szóló elve alapján néptanácsokat kell szervezni egész Kárpátalján. A ruszin értelmiség, legfőképp a papság, a tanítók és az ügyvédek magukévá tették ezt a gondolatot és négy központ, Eperjes, Ungvár, Huszt és Kőrösmező körül tömörültek. Az említett központok földrajzi fekvése nagyjából megegyezett az ott alakuló tanácsok politikai céljaival is. A legnyugatibb fekvésű Eperjes lett a csehszlovák-párti ág támogatója (bár korábban ukrán- és orosz-párti elképzeléseik voltak – SS), Ungvár, később Munkács, amelyek a régió központi sík területein voltak, a magyar vonalat képviselték, a keletebbre található Huszt az ukránokkal való egyesülést támogatta, míg a mélyen a hegyek között fekvő Kőrösmező rövid életű, önálló hucul politikát folytatott.¹⁵⁵

Az első magyarországi ruszin szervezet 1918. november 8-án alakult Ólublón, (ma Stara Lubovna, Szlovákia), ahol Sáros és Szepes megye ruszin községeinek képviselői megalapították a Ruszin (Orosz) Néptanácsot (Russzka Narodna Rada). A Rada élén Nevicki Emil (1878-1939) görög katolikus lelkész és az eperjesi tanítóintézet professzora, Josef Chromjak állt. Nevickij az ólublói rádára az ukránpárti irányzatot kényszerítette rá.¹⁵⁶

Ugyanezen a napon a Máramaros megyei Kőrösmezőn nagy népgyűlésen választották meg a Hucul Néptanácsot, és kikiáltották az úgynevezett Hucul Köztársaságot. Végrehajtó szerve a 42 tagú Holovna Uprava (Fő vezetés) a NyUNK-hoz fordult egyesülési kéréssel. A kőrösmezői huculok már korábban is az ukrán elképzelést támogatták, a köztársaság „elnöke”, Sztepán Klocsurák már november 6-án kijelentette a helyi magyar rendfenntartóknak, hogy nincs rájuk szükségük, mivel Ukrajnához szeretnének csatlakozni.¹⁵⁷ A NyUNK azonban nem tudta kielégíteni a csatlakozási kérelmet a lengyelekkel kialakuló katonai konfliktusra való

¹⁵⁵ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 57. o.

¹⁵⁶ Pop, I.: Dějiny... 278. o.

¹⁵⁷ A Hucul Köztársaság megalakulásáról és csatlakozási kérelmeiről lásd bővebben: Klocsurák, Sztepan: Do voli (szpoméně) (A szabadsághoz. Visszaemlékezések). Lira, Ungvár 2009, 99-106. o.

tekintettel. Azt azonban még megtette, hogy kiküldött néhány kiképzőt egy hucul fegyveres milícia, a Naroda Oborona (Népi Védelem) felállítására¹⁵⁸

A következő néptanács Ungváron alakult meg másnap, 1918. november 9-én. Négy nappal korábban Gebé Péter (1864-1931) munkácsi görög katolikus kanonok és Volosin Ágoston (1874-1945, máshol Volosin Avgusztin), az ungvári görög katolikus szeminárium igazgatója tárgyalásokat folytatott a helyi ruszin értelmiséggel. A tárgyaláson Volosin azt hangoztatta, hogy a ruszinságnak egy táborban kell tömörülnie a környező népek (ukránok, románok, szlovákok) annektáló törekvései ellen.¹⁵⁹

Az Ungvári Néptanács megalakulásán több mint száz lelkész, ügyvéd, tanító és tisztviselő, valamint jelentős számú vidékről érkező személy vett részt. A résztvevők létrehozták a 35 tagból álló magyarbarát Magyarországi Rutének Néptanácsát, máshol Magyar-Rutén Néptanács, vagy Ungvári Rutén Ráda. Az alakuló ülést Volosin, akit később a Ráda titkárává választottak, nyitotta meg és elmondta, hogy a ruszin (akkor rutén) nép tiltakozik a külföldről érkező elszakító törekvések ellen. Ezek után Szabó Simont (Szabov Szimeon, 1863-1929) választották a Néptanács elnökévé, aki szintén Magyarország integritása mellett foglalt állást. Majd felolvasták a Volosin által kidolgozott négy pontból álló programot, amit a jelenlévők elfogadtak. 1. Ragaszkodás Magyarország területi integritásához; 2. Mindazon jogok követelése, melyeket a demokratikus Magyarország a nem magyar ajkú népeknek megadni szándékozik; 3. Görög katolikus autonómia; 4. A ruszinság szellemi és anyagi színvonalának emelésére szociálpolitikai reformok.¹⁶⁰

A Tanács később táviratot intézett a miniszterelnökhöz. A táviratban közölt programban leszögezték, hogy a „rutén nép ragaszkodik hazájához, Magyarországhoz és annak területi integritásához, egyúttal tiltakozik minden olyan törekvés ellen, mely a nagymagyarországi ruténeket a magyar hazától elszakítani kívánja vagy a mely a haza egységét veszélyezteti”, emellett követelték a ruszin nép számára mindazon jogokat, amelyeket az ország más ajkú nemzetiségei kapnak, a „görög katolikus egyház részére külön autonikus szervezetet”, valamint a „rutén nép szellemi és anyagi életének és fejlődésének biztosítás[á]t célzó szociális földbirtok és iparpolitikai reformok keresztülvitelét”. A táviratot Szabó Simeon, a Ruszin néptanács elnöke nevében küldték.¹⁶¹

¹⁵⁸ Pop, I.: Dĕjiny... 278. o.

¹⁵⁹ Darás G.: A ruténföld... 98. o.

¹⁶⁰ Botlik József : Közigazgatás és Nemzetiségi Politika Kárpátalján I. Nyíregyháza, 2005. 75. o.

¹⁶¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Mikrofilmtár (a továbbiakban MNL OL): X1515. A Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott miniszter 1918-1919, 7052 11. cím XVII. tétel. Üdvözetek, hűségnyilatkozatok. 42-43. o.

1918. november 17-én nagy népgyűlést tartottak Huszton, amely megválasztotta a helyi néptanácsot. A Huszti Ráda Brascasajkó Gyula (Brascasajko Julij 1875-1955) ügyvéd kezdeményezésére az Ungvári Rádával ellentétben Kárpátalja Ukrajnához való csatolása mellett foglalt állást, majd Brascasajkót elnökké választották.¹⁶² Az Ukrajnával való egyesülés gondolata nem volt új keletű, hiszen Lembergben október 19-én már felvetették a Kárpátok két oldalán élő ukránok, ruszinok egyesülését. Erről Máramaros vármegyében, a megyeszékhelyen tartott közgyűlésen értesültek. A máramarosi lakosság nemzetiségre való tekintet nélkül 1918. október 21-én tartott rendkívüli közgyűlést, hogy a vármegye ruszin lakosságának vezetőivel szemben, akik a Magyarországtól való elszakadás mellett állnak, kifejezzék a vármegyének az ország kötelékében maradására való igényüket.¹⁶³

A gyűlést Stefán Ágoston beszéde nyitotta meg. Felszólalásában elmondta, hogy a Monarchia ausztriai részében élő ukránok nyíltan kifejezték igényüket a magyarországi ruszinlakta területek Ukrajnához való csatolására. Az 1918. október 19-én Lembergben alapított ruszin nemzetgyűlés már azt az igényét fejezte ki, hogy Magyarország északkeleti vármegyéit az Ausztriában alakuló Ruthéniához csatolják.¹⁶⁴

Azzal folytatta, hogy a vármegye lakossága többségében ruszin, akik a törvényhatósági bizottságban is képviselve vannak, azonban ez a bizottság „a legerélyesebben tiltakozik Magyarország területi integritása ellen intézett eme támadás miatt. Jogot és erőt eme tiltakozáshoz az ad, hogy a vármegye ruthén ajkú lakosságának reprezentánsai és vezetői a bizottságnak tagjai az 1917. évi október 29-én megtartott törvényhatósági bizottsági közgyűlésen, ezen kívül nyilvánosan és több ízben kétségtelenül kifejezést adtak a ruthénség hasonló tiltakozásának. A mai rendkívüli közgyűlés is ama kérelem folytán jött össze, hogy a ruthének nyilvánosan dokumentálják azt a többszörösen kinyilvánított álláspontjukat, miként a ruthén ajkú honpolgárok éppen úgy viselik szívükön az ország területi integritását, mint akármelyik alföldi színmagyar vármegye...”¹⁶⁵

A vármegye törvényhatósági bizottsága azonban kérte a kormányt, hogy biztosítsa a nemzeti jogok sérthetetlenségét és fenntartását is, hogy az erre vonatkozó külső vádak és támadások, amely a vármegye elszakítására irányulnak, elháríthatóvá váljanak, óvva ezzel az ország területi integritását.

¹⁶² Pop, I: Podkarpatská Rus. 105. o.

¹⁶³ MNL OL: X1515. A Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott miniszter 1918-1919, 7052 8. cím X. tétel. Jelentések javaslatok a ruthén nemzetiségi kérdés megoldására. 1. o.

¹⁶⁴ Uo. 3. o.

¹⁶⁵ Uo. 3. o.

Dr. Stefán Ágoston, Szabó Endre, Dr. Báthory Lajos ruszin, dr. Kökényesdy Mihály, Vlád Dárius román, majd Kovássy Ákos és Szegedy Gyula törvényhatósági tagok felszólalása után a bizottság határozatot hozott, amelyben leszögezte, hogy a vármegye román és ruszin lakosságával egyetemben a nemzeti, kulturális és polgári jogok alapján, valamint a békés együttélés elvének gyakorlati megvalósításával együtt Magyarország teljes integritása mellett foglalnak állást, elutasítva minden külső, a nemzeti jogok megsértésével kapcsolatos támadást. A vármegye törvényhatósága tiltakozott az „osztrák ukrajnisták Magyarország területi sérthetatlensége ellen intézett támadása ellen” és kötelezte magát, hogy „feliratot intéz a kormányhoz, hogy a támadások elleni védelemről gondoskodjék, s a ruthén lakta vármegyéket hasonló felirat megtétele iránt megkeresi”.¹⁶⁶

Az Ungvári Néptanácshoz megalakulása után csatlakoztak a szomszédos vármegyék néptanácsai. Az eperjesi székeskáptalan azonban fenntartásokkal viszonyult az ungvári tanácshoz. Sérelmeit az ungvári rádával kapcsolatban Koronkai János kanonok fejezte ki Jászi Oszkár felé 1918. november 20-án kelt levelében.¹⁶⁷ A levélben az áll, hogy az eperjesi görög katolikus székeskáptalan november 8-án táviratban értesült arról, hogy másnap, szombat délután Ungváron magyar-ruszin néptanács alakul. (A távirat szövege: Hazánk területi integritása alapján egyházi autonómia, szociális földbirtok-politika és polgári jogok követelésével kilenczedikén, szombaton délután magyar-rutén néptanács alakul. Kérjük csatlakozásukat központi kiküldöttel. – Unió nyomda igazgatósága.) Ezután a káptalan ülést hívott össze, amely határozatba foglalta a kezdeményezés üdvözlését, valamint a néptanácshoz való csatlakozást. Hozzáfűzte azonban azt is, hogy központi kiküldöttet nem tudnak küldeni a rossz közlekedési viszonyok miatt, valamint az ülés kérte, egyházmegyéjük részéről „tagokat beválasztani, gyűlés lefolyásáról és [a] hozott határozatokról” őket (eredetiben: minket – SS) „mielőbb részletesen tájékoztatni”. Tájékoztatás nem történt, csak november 15-én újabb távirat érkezett: „Elnökünk Budapestre utazott, lakása: Savoya szálló, Volosin Ágoston, a magyarországi rutén néptanács titkára.”

A székeskáptalan az ungvári Görög Katolikus Szemle 1918 évi november 10-ei 45. számából tájékozódott a megalakulásról szóló jegyzőkönyvről. Ez azért is érdekes, mivel a kassai „Felsőmagyarország” című lap november 20-án közölte, hogy november 19-én megegyezés született a magyar kormány és a ruszin nemzeti tanács között, amely kimondta, hogy a ruszin nép ragaszkodik Magyarország területi integritásához, minden elszakadási

¹⁶⁶ MNL OL: A Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott miniszter 1918-1919, 7052 8. cím X. tétel. Jelentések javaslatok a ruthén nemzetiségi kérdés megoldására. 4. o.

¹⁶⁷ Botlik J.: Közigazgatás... 75. o.

törekvés ellen tiltakozik. A kormány elismeri a ruszin nép önrendelkezési jogát, ezért Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékben a ruszin néphez közel álló főispánokat nevez ki, a ruszin ügyek intézésére külön minisztériumot állít fel stb. Az eperjesi káptalan a következőkkel folytatja: „Miután tehát a ruthén nemzeti tanács a föntebbiek szerint az eperjesi egyházmegyéhez tartozó és Szepes, Sáros, Zemplén vármegyékben lakó közel 200 ezer ruthén megkérdezése nélkül folytatta le a tárgyalásokat, sőt – úgy látszik – „de nobis – sine nobis” megegyezéseket is kötött, kötelességünknek érezzük, hogy a Rutén Nemzeti Tanács Vezetőségének ezen eljárása ellen Minister Úr, mint nemzetiségi minister előtt óhajt emeljünk!”

A káptalan arra hívta fel a miniszter figyelmét, hogy az említett vármegyékben élő ruszinok megelégedését csak meghallgatásuk és körülményeik alapos ismerete mellett lehet biztosítani. Ezt igazolja a november 8-án Ólublón megalakított Ruszka Narodnaja Rada folyó hó 19-én megtartott gyűlése is, amelyen számos ruszin vett részt. A gyűlésen, „amelyen Hazánk integritását szóvá tenni nem lehetett, és csak a wilsoni pontok általános önrendelkezési jogának hangoztatásával volt e gyűlés Beszkid Antal volt országgyűlési képviselő, közben megválasztott elnökkel [az] élén, békésen lefolytatható.”

Az eperjesi egyházmegye helyi körülményeiből kifolyó álláspontját a káptalani ülés a következőképpen adta az Ungvári Rutén Nemzeti Tanács tudomására:

„Amennyiben a Rutén Nemzeti Tanácshoz való csatlakozásunk csak elvi téren történt meg, de a részletek kiépítésében való tételes részvételre nem csak időnk, de alkalmunk sem volt, hangsúlyozva ki kell emelnünk azt, hogy a Rutén Nemzeti Tanács nevében tett és teendő intézkedéseiket egyoldalúsággal ne folytassák, különben megállapodásaikat magunkra nézve érvényteleneknek tekinteni kényszerülnénk, pedig sajnáljuk, mert egyedüli célunk a fölmerülő differenciákat eloszlatni s a kérdések megoldásában úgy a munkácsi mind az eperjesi egyházmegyék ruthén népe nevében egyetértően járni el.” A továbbiakban arra kérték a minisztert, hogy utasítsa az Ungvári Ruszin Nemzeti Tanácsot, hogy „félretéve a ruthén ügy egyoldalú és esetleg végzetes következménnyel járó kezelését, az eperjesi egyházmegye területén lakó ruthén nép képviselteivel a kontaktust fölvenni igyekezzék, hogy mindennemű tárgyalásaiban csak az ezekkel folytatott megbeszélések és megegyezések alapján járhatson el”¹⁶⁸

A levélben említett november 19-ei, Eperjesen megtartott gyűlésen az Ólublón megalakult néptanács Eperjesre helyezte át székhelyét. A vezetésben a Beszkid Antal által

¹⁶⁸ MNL OL: X1515. A Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott miniszter 1918-1919, 7052 8. cím X. tétel. Jelentések javaslatok a ruthén nemzetiségi kérdés megoldására. 489-632-634. o.

vezetett oroszparti szárny fokozatosan kiszorította Nevickij ukránparti csoportját és le is váltotta őt az elnöki posztról. Az ólublói–eperjesi ráda 1918. december 21-én egyesült a Kárpátok északi lejtőin élő Lemkók Orosz Tanácsával, és közösen létrehozták a csehszlovák orientációjú Kárpátorosz Néptanácsot. Beszkid javasolta, hogy egyesüljenek a turócszentmártoni Szlovák Néptanáccsal.¹⁶⁹ Mint ahogyan az Egyesült Államokban, a Magyarországon élő oroszparti ruszinok a bolsevik hatalomátvétel után megértették, hogy az orosz csatlakozás nem praktikus, és ahogy Pachuta 1918 májusában kereste az amerikai szlovák kapcsolatokat, úgy keresték az eperjesi ruszinok és a tőlük északabbra lakó lemkók a magyarországi szlovák kapcsolatokat a csehszlovák alternatíva megvalósítása érdekében.

Mindeközben az Ungvári Ráda 1918. november 19-én emlékiratot adott át Jászinak, amelyben kérte, hogy Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyékben ruszinbarát főispánokat nevezzenek ki. Ezenkívül egy ruszin ügyosztály felállítását kérték a kultuszminisztériumban, valamint egy ruszin nyelv és irodalom tanszék megnyitását a budapesti tudományegyetemen.¹⁷⁰

Budapesten viszonylag gyorsan reagáltak a ruszinok kérésére. A minisztertanács Bereg vármegyére Bonkál(l)ó Sándort (1880-1959) és dr. Szabó Oresztet (1867-1939/1944?) jelölte ki, és felhatalmazta a belügyminisztert, gróf Batthyányi Tivadart (1859-1931), hogy bármelyikükkel megállapodhasson a kormánybiztosságról.¹⁷¹ Máramaros megye kormánybiztosául Móra Zoltánt, esetleg a Bereg megyébe javasolt dr. Szabó Oresztet vagy Bonkálló Sándort ajánlotta Szende Pál (1879-1934) pénzügyminiszter, amire a minisztertanács fel is hatalmazta.¹⁷² Ugocsa vármegye kormánybiztosságát függőben tartották, viszont Sztripszky Hiador (1875-1946) irodalomtörténészt, néprajzkutatót vették számításba a belügyminiszter, Batthyányi Tivadar ajánlatára. Hasonlóan történt Ung vármegyében is, ahol Patay György személye került szóba.¹⁷³

Végül a Magyarországi Rutének Néptanácsának javaslatára kormánybiztossá nevezték ki Ung megyében Szabó Oreszt belügyminiszteri osztálytanácsost, Bereg megyében Kutkafalvy József ügyvédet, Ugocsában Volenszky Kálmán ügyvédet, Máramaros megyében Illés Andor főügyészt.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Pop, I.: Podkarpatská Rus. 105. o.

¹⁷⁰ Botlik J.: Egestas... 141. o.

¹⁷¹ MNL OL: X57 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867-1944) 953 M.T. 45. 5. o.

¹⁷² Uo. 10. o.

¹⁷³ Uo. 15. o.

¹⁷⁴ Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Galánta–Dunaszerdahely, 2002. 47. o.

A Máramarosi Független Újság november 23-ai számában tudósított a megállapodás megszületéséről, azonban ott Szabó Oresztet, Fedinec állításával szemben, Máramaros vármegye új főispánjaként üdvözlük.¹⁷⁵ Kondratovics Mihály munkája a következő „zsupán” (főispán) listát közli: Szabó Oreszt Ung, Kutkafalvy Miklós Bereg, Zombori Emil Máramaros megyei főispán.¹⁷⁶ A Máramarosi Független Újság ugyanabban a számában, a következő oldalon a Máramarosi Ruszin Ráda megalakulásáról tudósítanak, amely elfogadta az Ungvári Ráda programját, valamint arról, hogy a Máramarosi Ráda üdvözli Zombori Emilt, Máramaros megye új kormánybiztos főispánját.¹⁷⁷ Valószínűleg az első tudósításban elírás, vagy félreértés történt Szabó Oreszt tisztségével kapcsolatban.

Jászi Oszkár a minisztertanács november 19-ei ülésén jelentette be, hogy a rutén nép kérésére minisztériumába hívta referensi tisztség betöltésére Sztripszky Hiadort. Emellett javasolta, hogy dr. Szabó Oresztet, aki a korábban említett egyeztetések után végül Ung vármegye kormánybiztosa lett, nevezzék ki a ruszin önrendelkezés előkészítésére kiküldött kormánybiztossá. Ezt a minisztertanács elfogadta.¹⁷⁸

Mint látjuk, a Magyarországon élő ruszinság, csakúgy, mint ahogy az emigrációban élő testvéreik, nem tudtak egy egységes gondolat mögé beállni. Döntéseiket gyakran földrajzi helyzetükből, kulturális és gazdasági körülményeikből kifolyólag hozták meg. A ruszin értelmiség, amelyet sokan elmagyarosodással vádoltak, saját fennmaradásukat tartotta szem előtt, a huculok és a máramarosi ruszinok pedig gazdasági és kulturális sérelmeik miatt hozták döntéseiket. A ruszinság széthúzása, a pontosan kijelölt irányelvek hiánya miatt könnyen befolyásolható csoportokra bomlott, amely befolyást a csoportok élén álló, gyakran saját érdekeiket szem előtt tartó papok vagy világi személyek gyakorolták.

4. A ruszinság útja Ruszka Krajna felé

Szabó Oreszt kinevezése után már másnap, november 20-án hozzákezdett Budapesten a ruszin önkormányzat megszervezéséhez. Rövid időn belül, különböző tárgyalások és egyeztetések után kialakították az új főhatóság ügykörét és szervezetét.¹⁷⁹

A ruszin tanszék ügye valamivel később, csak 1918. december 6-án merült fel komolyabban, amikor a minisztertanács előtt Lovászy Márton (1864-1927) vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmazást kért, hogy minisztériumában ruszin/rutén ügyosztályt

¹⁷⁵ Máramarosi Független Újság, Máramarossziget, 1918. november 23. XIV. évfolyam, 55. szám, 1 o.

¹⁷⁶ Mihajlo Kondratovics – Isztorija Podkarpatskoj Ruszi dlja naroda (Podkarpatszka Rusz története a nép részére). Ungvár, 1924. 107. o.

¹⁷⁷ Máramarosi Független Újság 1918. november 23. XIV. évfolyam, 55. szám, 3 o.

¹⁷⁸ MNL OL: X57. 953 M.T. 51. 10. o.

¹⁷⁹ Botlik J.: Közigazgatás... 82. o.

állítsanak fel. Vezetésére Sztripszky Hiadort kérte fel, ezért kérte miniszteri osztálytanácsossá való kinevezését. Majd hozzátette, hogy az egyetemen rutén tanszéket kíván felállítani, melynek vezetését Bonkálló Sándorra szeretné rábízni.¹⁸⁰

Közben az Ungvári Ruthén Néptanács programját november 21-én elfogadta a Máramarosi Ruszin Ráda, benne a területi integritás elvét. A Bereg megyei ruszinok még az Ungvári Ráda megalakulása előtt, 1918. november 6-án, a Beregszászon tartott rendkívüli közgyűlésen kimondták, hogy tiltakoznak az ellen, hogy az ukránok vagy a „galíciai ruthének” őket Magyarországtól elszakítva egy „létesítendő Ukrán államhoz” csatolják. Az alsóvereckei görög katolikus papok egyenesen kimondták, hogy nem akarnak az ukránokkal egy államot alkotni. Hasonlóan Ugocsa vármegyében is, igaz, ott később, csak december 5-én tartottak gyűlést. Ezen a vármegye 22 községe vett részt, és kimondták, hogy Magyarország kötelékében kívánnak maradni. Ez abból a szempontból is fontos, hogy Ugocsa és Máramaros megyékben a ruszin mellett román kisebbség is jelen volt. A románok 1918. december 1-jén, Gyulafehérváron tartottak népgyűlést, ahol kimondták az erdélyi románok csatlakozását Romániához. Ezzel kapcsolatban a Halmi járás főszolgabírója táviratban értesítette Jászit arról, hogy hivatalában december 4-én közel 200 személy jelent meg, és elmondták, hogy tudtukkal a gyulafehérvári gyűlésen községeik papjai és egyéb személyek vettek részt az Ugocsa megyei románok képviselőjében, akiket ők viszont nem delegáltak oda. Majd kijelentették, hogy nem kívánnak Románia kötelékébe kerülni, és Magyarországon szeretnének maradni annyit kérve, hogy a hatóságokkal anyanyelvükön érintkezhessenek. Ezzel kapcsolatban kérte a minisztertől a főszolgabíró Leményi Papp János helyi lakos szolgabírói kinevezését.¹⁸¹

Jászi Oszkár a magyar küldöttség vezetőjeként november 12-én Aradra utazott, hogy tárgyalhasson a Román Nemzeti Tanács vezetőivel. A Jászi által vezetett küldöttség svájci kantonok módjára a vármegyék felbontásával autonómiát kínált Erdélynek, ám a románok azt követelték, hogy amíg nem születik döntés Erdély sorsáról, adják a román nemzeti tanács kezébe Erdély és a vele szomszédos vármegyék igazgatását. A Máramaros megye délkeleti részén fekvő Visói járás központján, Felsővisón működő Magyar Nemzeti Tanács elnöke és alelnöke (dr. Doroghy Kálmán és dr. Kovássy István) által Botlik József szerint november

¹⁸⁰ MNL OL: X57. 954 M.T. 64. 3. o.

¹⁸¹ Botlik J.: Közigazgatás... 77-78. o.

végén írt emlékiratból kiderül, hogy a küldöttség a megye déli részét a Visói járással együtt román impérium alá kínálta.¹⁸²

A heves tiltakozás mellett a beadvány szerzői történelmi áttekintést tesznek a románság történelméről, közben erősen kihangsúlyozva, hogy a máramarosi románság eltér az erdélyitől, mivel magasabb kultúrával rendelkezik és konszolidáltabb körülmények között élt évszázadokkal ezelőtt is, amikor az erdélyi románok még csak félnomád viszonyokat mutathattak fel. Majd kitért a máramarosi románságnak a magyarsághoz való kötődésére, különböző történelmi eseményekre hivatkozva: közös részvétel a litván hadjáratban 1384-ben, közös harc a török ellen, csatlakozás II. Rákóczi Ferenchez az 1703-as szabadságharc idején stb.¹⁸³

A beadvány utal a Máramarosszigeten tartott rendkívüli közgyűlésre, amelyet már korábban mi is említettünk. A szerzők leírják, hogy az 1918. október 21-én zajlott közgyűlésen a megyében élő románokat képviselő személyek Magyarország integritása mellett foglaltak állást. A beadvány szerint a románok és a magyarok békében éltek együtt, míg Jászi ajánlata fel nem borította ezt az együttélést. Ennek következtében egyes máramarosi románok 1918. november 22-én megalapították saját Máramarosi Román Néptanácsukat. A tanácshoz azonban a nevesebb román családok, tisztségviselők, de még a parasztok jelentős része sem csatlakozott. A szerzők a román és magyar lakosság hagyományosan jó kapcsolatainak bemutatásával folytatták a beadványt, és kiemelték, hogy a máramarosi románok társalgási nyelve a magyar.¹⁸⁴

A szerzők felvetik, hogy amennyiben a terület hovatartozását népszavazásra vinnék, vajmi kevesen támogatnák az elszakadást. Felvetik, hogy kérdést teljes megyei vagy járási szinten is meg lehet közelíteni, majd az 1910-es statisztikai adatokra hivatkozva kifejtik, hogy ha a teljes megye szemszögéből indulnak ki és annak teljes lakosságát is figyelembe vennék, a románok 23,6%-ot tesznek ki, így kizárólag az ő véleményük figyelembevétele helytelen volna. A beadvány szerint, még ha a járási szempontot követik is, a Visói járásban a románság jelentős kisebbségben van.¹⁸⁵ Ezt számbeli kimutatással is alátámasztották. Az 1910-es népszámlálás adatai alapján a Visói járásból kiválasztottak hét olyan községet, ahol románok is éltek (Felsővisó, Petrova, Leordina, Alsóvisó, Középvísi, Majszin, Borsa). Ezek összlakossága 34330 főt tett ki. A kiválasztott községek nem román lakossága a statisztika

¹⁸² Károlyi Mihály: Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek. 1908-1919. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1968. 455 p. /Botlik J.: Közigazgatás... 79. o.

¹⁸³ MNL OL: X1515. 7051. tekercs IX. tétel 7. cím 1-3/400-401. o.

¹⁸⁴ Uo. 3-4/401. o.

¹⁸⁵ Uo. 5/402. o.

alapján 17230 fő, így a román lakosság 17130 főt tett ki. A szerzők arra utalnak, hogy a románok a Visói járásban még az általuk lakott községekben is formálisan kisebbségben vannak. Ehhez azonban hozzáadták azokat a településeket is, amelyekben románok egyáltalán nem éltek, így a nem román lakosság száma 27203 fő, ezzel a román hátrány 100 főről 10106 főre nő. Így a szerzők feltették az igen jogos kérdést: ha a Visói járásban a román lakosság az összlakosság 38,6%-át teszi ki, „hogyan lehet a 61,4 %-os nem román többséget a románságnak alárendelni?” A továbbiakban a románok által nem lakott maradék három község nemzetiségi összetétele kerül elemzés alá, amely alapján kiderül, hogy a magyarság a járás 47%-át teszi ki, valamint az, hogy a helyi ruszinság egységesen a magyar állam kötelékében való maradást támogatja.¹⁸⁶

A beadvány a magyarság gazdasági és kulturális fölényének taglalásával folytatódott, amely a korban igen elterjedt eszme volt, s amely hangoztatása véleményünk szerint taktikai hiba volt. Bár a fölény ténylegesen létezett, de ez csak a magyar állam területére igényt tartó népek malmára hajtotta a vizet, ezzel igazolták a magyar elnyomó nemzetiségi politika következményeit.

A máramarosi beadvány végén a következő megállapítás olvasható: „Azt hisszük, a fent felsorolt tények ismerete elegendő arra, hogy meggyőzze a magas kormányt, hogy mennyire beleütköznénk az önrendelkezési jogba, mennyire sértené a wilsoni elveket és mily bűn lenne a magyarság, de az uralkodó eszmék ellen is, ha Máramaros megyéből valamit, de különösen a Visói járást román uralom alá jutni engednék.”¹⁸⁷

A Magyarországon élő nemzetiségek önrendelkezési jogának előkészítésével megbízott miniszter hivatalából 1918. december 10-én érkezett válasz, amelyben megnyugtatta a felsővisói nemzeti tanácsot, mondván, hogy járásuk megtartását elejétől fogva szem előtt tartotta és a beadvány elolvasása után erre még jobban törekszik majd, de, mint tudjuk, ez ügyben nem járt sikerrel. A beadvány alapján sajtóközleményt is készítettek.¹⁸⁸

1918. november 24-én az ungvári görög katolikus lelkészek és szerzetesek Papi Tanácsot alakítottak, amely csatlakozott a hasonló országos szervezethez, de saját kívánságaikat is megfogalmazták. Ezek között nem volt politikai jellegű követelés, többnyire a papság és az oktatás helyzetére vonatkozott.¹⁸⁹

November végén azonban Jászi, valószínűleg a fentiekkel kapcsolatban, jelentette, hogy a ruszin akció véghezvitelét nehezíti a helyi görög katolikus papság. Szabó Oreszt

¹⁸⁶ MNL OL: X1515. 7051. tekercs IX. tétel 7. cím 6/402. o.

¹⁸⁷ Uo. 9/404. o.

¹⁸⁹ Botlik J.: Közigazgatás... 82. o.

kormánybiztos, akit Ungvárra küldtek az önrendelkezési jogok előkészítése érdekében, nem tud hatékony tevékenységet folytatni az említett körülmény miatt. Jászi javasolta, hogy állítsanak fel egy külön központi kormánybizottságot, amely rutén kirendeltség lenne Budapesten. Szabó így lemond Ung vármegyei kormánybiztosságáról. Helyére Legeza Pál miniszteri osztálytanácsost javasolja (Legeza Pált a minisztertanács Batthyányi Tivadar jelentése alapján november 29-én nevezte ki, Fedinec Kronológiája szerint december 10-én. – SS). Emellett indítványozta, hogy a Budapesten székelő kormánybiztosságot, amely a ruszin önrendelkezés kérdésének megoldásáért felel, helyezték a Belügyminisztérium rendelkezése alá. A kormánybiztosság mellé Sztripszky Hiador és Bonkálló Sándor, mint tanügyi és egyházi előadók/tanácsadók kinevezését is javasolta. Szükségesnek tartotta egy gazdasági tanácsadó/előadó kinevezését is. Személyéről azonban szó nem esett. Hangsúlyozta, hogy a ruszinok örömmel vennék, ha az északi vármegyék magyarlakta részeit leválasztanák és külön magyar kormánybiztosok alá helyeznék. A belügyminiszter hozzájárulásával a javaslatokat határozat szintjére emelték.¹⁹⁰

Szabó november 29-ére értekezletre hívta Budapestre az északkelet-felvidéki helyi ruszin néptanácsok vezetőit és küldötteit a legfontosabb tennivalók meghatározására. Az értekezleten Volosin is részt vett, aki ismét Magyarország területi sérthetlensége mellett állt ki. Ezt követően december 10-ére Budapestre tanácskozássra hívta a ruszin vezetőket, amelyen megvitathatják és elfogadhatják az önkormányzati tervezetet, amelyet a magyar kormányhoz továbbítanak.¹⁹¹

Időközben november 27-én Budapestre érkezett Ferdinand Vix alezredes vezetésével Budapestre az antant katonai missziója, amely december 3-án jegyzékben szólította fel a magyar kormányt a Felvidék kiürítésére. Másnap Károlyi felhívásban tudatta az ország lakosságával, hogy nincs módjában elhárítani a felszólítást.¹⁹² Ami egyáltalán nem meglepő, hiszen még november 5-én, mikor Linder Béla (1876-1962) kilenc napot hivatalában töltő hadügyminiszter a minisztertanács elé vitte a kérdést a román és a cseh megszállással kapcsolatban, az új kormány semmittevést javasolt, mondván: Franchet (Louis Franchet d'Espèrey 1856-1942) francia tábornokot, az antant képviselőjét arra kell bírni, hogy érje el a román és a délszláv nemzeti tanácsnál, hogy igényeiket ne invázióval oldják meg, hanem terjesszék azokat a békekonferencia elé. Ha ez megtörténik, a minisztertanács szerint akkor

¹⁹⁰ MNL OL: X57. 953 M.T. 54. 5-6. o.

¹⁹¹ Botlik J.: Egestas... 141. o.

¹⁹² Fedinec Cs.: A kárpátaljai magyarság... 47-48. o.

tudnak gondoskodni érdekeik védelméről. Jászi Oszkár kijelentette: „a nemzet számára ez a legnagyobb jótétemény”¹⁹³

Vix jegyzéke nem konkretizálta a kiűritendő terület déli határát. Ezért december 6-án Bartha Albert (1877-1960) hadügyminiszter és Hodža Milán (1878-1944), a prágai kormány budapesti megbízottja egy az akkori szlovák-magyar nyelvhatárt követő demarkációs vonal kitűzéséről írt alá megállapodást. A demarkációs vonal ennek megfelelően Pozsony-Szenc-Galánta-Nyitra-Léva-Korpona-Gács-Nagyrőce-Kassa-Nagymihály mentén haladt volna, majd az utóbbi járási központtól, amely már Ung vármegye nyugati részén volt, érintette az új létesítendő ruszin körzet területét, egyenesen haladt volna Szobránc járási központig, ahonnan északnak fordult, majd Homonna és Mezőlaborc között a Laborc folyó völgyében érte volna el a lengyel határt.¹⁹⁴ A Bereg vármegyei Új Bereg hírlap tudósítása szerint 1918. december 9-én az antant jóváhagyta a csehszlovák és magyar kormányok közös megállapodását, bár a Botliknál olvasható demarkációs vonaltól kissé eltérő vonalat közöl. A kassai magyar kerületi parancsnokság közölte, hogy a hadügyminiszter 33315. számú rendelete alapján a csehszlovák állam Budapestre küldött követével megállapított demarkációs vonalat az antant haderők főparancsnoksága is tudomásul vette. Az említett vonal a következő földrajzi helyekből állt: Garamkovácsi, Bát, Hontnémeti, Litva, Lest, Losonctamási, Nyustya, Nagyrőcze, Betlér, Szomolnok, a Gölnicz folyó, – Margitfálváig, a Hernád folyó, Sáros megye déli határa – Zemplén megye határáig, Gálszécs, Tóketerebes, Szobránc, Vihorlát (1074 m-es magaslati pont), Homonnán át a Laborc folyó mentén az északi határig. A megjelölt vonaltól északra eső területbe Losonc, Rimaszombat, Jolsva, Miskolc, Kassa, Sátorlajaujhely és Ungvár nem esett bele. A demarkációs vonaltól északra eső területen a kiegészített csapatok, a parancsnokságok és intézetek stb. a helyükön maradtak.¹⁹⁵

A Felvidék kiűritésére vonatkozó utasítások jelentős mértékben befolyásolták a ruszin önrendelkezés megszervezését, hiszen ezáltal egyes ruszinlakta területek felett már nem a magyar kormány rendelkezett.

Az idő nem a magyar kormány és a magyarpárti ruszinok oldalán állt. December 7-én, a Bartha–Hodža találkozó másnapján a Szlovák Népköztársaság (Slovenska L'udová Republika) Nemzeti Tanácsa és ideiglenes bizottsága többek között a következő kívánsággal fordult a magyar kormányhoz: „Követeljük, hogy a Szlovák Népköztársaság területén, amelynek határait a tót nemzet etnikai határvonala jelöli ki, a közigazgatás, vagyis a

¹⁹³ MNL OL: X57. 953 M.T. 41. 1918. november 5., 5-6. o.

¹⁹⁴ Botlik J.: Közigazgatás... 86. o.

¹⁹⁵ Új Bereg. Beregszász. 1918. december. I. évfolyam, 6. szám, 1. o.

rendelkező hatalom /imperium/ azonnal a tót nép kezébe tétessék le.” A Népköztársaság teljes hatalmú megbízottat kívánt Budapestre küldeni, valamint kérte, hogy a minisztériumok egyikén belül hozzanak létre egy szlovák ügyosztályt, amely a felirathoz csatolt mellékletben felsorolt, többnyire közigazgatási feladatok és kérdések megoldását célozná meg. Emellett kérte a magyar kormányt, hogy a béketárgyalások alkalmával „azt az álláspontot foglalja el, hogy a tót nemzet állami elhelyezkedése tekintetében csak a tót népköztársaság hivatalos békedelegátusa illetékes kinyilatkoztatni a tót nép akaratát.”¹⁹⁶ A felirathoz a Kelet-Szlovákiai Tanács (Vichodoslovenska Rada) felirata is csatlakozott, amely kijelentette, hogy a népek önrendelkezési jogán azt értik, hogy minden nép jogosult arra, hogy döntsön saját sorsa felett. Majd kijelentették, hogy a cseh-szlovák állam eszméje a szlovák nép hozzájárulása nélkül jött létre, ezért úgy gondolják, ezt népszavazás hivatott eldönteni, ezért tiltakoztak a megszállás folytán kialakult helyzet véglegesnek való minősítése ellen, mivel csak a békekonferenciát tartják illetékesnek a kérdésben, amely köteles figyelembe venni a nép akaratát. A Ráda az önálló Szlovák Köztársaság alapjain állt.¹⁹⁷ Az irat valószínűleg későbbi, mint a december 7-ei keltezésű felirat, de magán a kelet-szlovák néptanács feliratán nem szerepel dátum, viszont tarozott hozzá egy térkép, a kelet-szlovák terület határaival.

A kormány egyre nehezebb körülmények között találta magát, hiszen egyszerre két szláv ajkú kisebbség jogait és érdekeit kellett kielégítenie úgy, hogy ezzel ne csorbítsa a magyar lakosság jogait, amely idővel szintén a wilsoni elvekre kezdett apellálni. Ennek megfelelően a ruszin autonómia mielőbbi megszervezése létfontosságú kérdés volt.

Annak ellenére, hogy az Ungváron székelő ruszin ráda elképzelései alapján a magyar kormány aktívan tevékenykedett a ruszin autonómia megszervezésében, a ruszinság körében még decemberben sem volt teljes egyetértés, folytak a széthúzások, ami egyre csak nehezítette az előrehaladást. Az eperjesi görög katolikus székeskáptalan és az ungvári ráda közötti nézeteltérést már említettük, de ezenkívül december 8-án a Bereg vármegyei Szolyván egy új tanács alakult Kárpátorosz Néptanács néven, Kormárnicki Mihállyal az élén. A szolyvai ráda élesen elítélte az ungvári ráda magyarpárti tevékenységét, majd elfogadott egy memorandumot, amelyet a békekonferencia elé kívánt terjeszteni. A dokumentumban kérték az orosz (ruszkij = ruszbéli, azaz ruszin) nép felszabadítását és az egyesülést Ukrajnával. Nemsokára azonban az Ukrajnában levő káoszra és bolsevik veszélyre való tekintettel a

¹⁹⁶ MNL OL: X1515. 7053. tekercs, IX. tétel, 13. cím. 1-3. o.

¹⁹⁷ Uo. 9. o.

szolyvai ráda megváltoztatta elképzeléseit, és inkább a régió Csehszlovákiához való csatolása felé hajlott.¹⁹⁸

A Szabó Oreszt által összehívott ruszin nagy nemzetgyűlés előtt egy nappal, november 9-én közel 50-60 ruszin személy tanácskozott Szabó elnökletével, és elfogadta a másnap tartandó gyűlés elé terjesztendő emlékiratot. December 10-én közel ötszáz ruszin személy érkezett Budapestre a MÁV különvonatával.¹⁹⁹ A gyűlésen a kőrösmezői Hucul Köztársaság és a szolyvai Kárpátorosz Ráda képviselői is résztvettek.²⁰⁰

A máramarosi ukránpárti ruszinok körében nagy volt a szkepticizmus. „Lám, most Budapestre hívnak, nemrég meg még akasztottak” – emlékezett vissza Sztepan Klocsurák azokra a véleményekre, amelyek azon a bizonyos különvonaton hangzottak el. Sokan úgy vélték, hogy távol kell maradniuk a nagygyűléstől és a szavazástól. A máramarosi küldötteket a Budapesten tanuló földijeik fogadták, és Klocsurák elmondása szerint kék-sárga szalagokkal és kokárdákkal ajándékozták meg őket, majd a részükre tartott banketten egyes diákok arról igyekeztek meggyőzni őket, hogy foglalljanak állás Magyarország integritása mellett, mivel ez már évszázados hagyomány. Klocsurák szerint a többség viszont Ukrajnával szeretett volna egyesülni.²⁰¹ Megjegyzendő, hogy Klocsurák komoly sértődöttséggel ír a magyarokról. Véleménye szerint a magyarpárti ruszinok renegátok voltak, és minden lépés, amit a magyar kormány tett a ruszinság felé, csak amiatt történt, mert rájöttek, hogy a ruszinok nem akarnak együtt maradni Magyarországgal.

A résztvevők soraiban ott volt többek között Szabó Oreszt országos kormánybiztos, Zombory Emil máramarosi, Volenszky Kálmán ugocsai, Kutkafalvy Miklós beregi főispán-kormánybiztosok, Janovics Pál miniszteri tanácsos, Szabó Endre máramarosi püspöki külhelynök, Kossey Elek munkácsi főesperes, Szabó Jenő ugocsai főesperes, Gulovics Tivadar tanár, dr. Bonkálló egyetemi tanár, dr. Stefán Ágoston, dr. Eckman János, dr. Bajor (Brascsajkó) Gyula ügyvédek, Sztripszky Hiador, Prodán János, Riskó Jenő, dr. Brana János, dr. Egressy Gyula, dr. Andrászkó Mihály, továbbá a görög katolikus lelkészi és tanítói kar számos tagja. A gyűlés hangvétele alapvetően magyarpárti volt, bár egyes esetekben elhangzottak orosz- vagy ukránpárti megszólalások is.²⁰²

A délelőtti előkészítő tanácskozást 10 órakor nyitotta meg dr. Szabó Oreszt kormánybiztos. Ismertette a konferencia célját. A megértés érdekében arra kérte a

¹⁹⁸ Pop, I.: Podkarpatská Rus. 105. o.

¹⁹⁹ Botlik J.: Közigazgatás... 82-83. o.

²⁰⁰ Fedinec Cs.: A kárpátaljai magyarság... 46. o.

²⁰¹ Klocsurák, Sz.: Do voli... 107-108. o.

²⁰² Máramarosi Független Újság. 1918. december. 18. XIV. évfolyam, 63. szám, 1. o.

jelenlevőket, hogy a szeretet hangján beszéljenek egymással, s ne foglaljanak el a helyzetet elmérgesítő túlságosan radikális álláspontot, hanem tartsák szem előtt a lehetőség határait. Ezután Prodán János előadó ismertette a délutáni nagygyűlés elé terjesztendő határozati javaslat tervezetét.

A javaslatához Volenszky Kálmán ugocsai főispán szólt hozzá elsőnek. Indítványozta, vegyék fel a javaslatba azt is, hogy a ruszin impérium alá kerülő területen élő más nyelvű testvérek egyenjogúsága és önrendelkezési jogának tiszteletben tartása a ruszin nemzet egyik legszentebb kötelessége legyen. Indítványát egyhangúlag elfogadták.

Riskó Jenő határozati javaslatot nyújtott be azzal kapcsolatban, hogy fejezzenek ki tiltakozást a ruszin nyelvterületek idegen megszállása ellen, és a tiltakozást úgy a magyar, mint a csehszlovák kormánnyal, valamint hogy ezt az itt lévő francia misszió vezetőjén, Vix alezredesen keresztül az antanthatalmakkal is közöljék. Janovics miniszteri tanácsos pártolta az indítványt s javasolta a jegyzék sürgős továbbítását. Az elnök javaslatára elfogadták az indítványt azzal a módosítással, hogy az antanthatalmakkal nem Vix alezredesen keresztül, hanem a sajtó útján közlik a határozatot.²⁰³

Az előkészített beadvány részletes megvitatásánál Brascsajkó és Stefán került szóváltásba. Brascsajkó felszólalásában kifejtette, hogy nagyjából egyetért az előkészített beadvánnyal, azonban kifogásolja, hogy a javaslat bevezető része utal az ezeréves hagyományra, amely célzás szerint a nép hangulatának felizgatására alkalmas, javasolja, hogy ne állítsanak a nemzetgyűlés elé előítéletet és ne foglaljanak előre állást a kantonrendszer mellett. Szerinte az olyan kis nép, mint a ruszin egyedül életképtelen, de a hova csatlakozás kérdését nem ott kívánta megvitatni, hanem csak a később tartandó nemzetgyűlésen. Stefán ezzel szemben a magyar integritás mellett foglalt állást, mondván, hogy a ruszinság sorsát ő a magyarsággal kötné össze. Majd kérte, hogy a hovatarozás kérdését egészen az impériumok kérdésének végleges megoldásáig ne vitassák meg, valamint kérte a szociális gondok mielőbbi megoldását is, mivel a régióban erős a propaganda, a lakosságot meg kell nyugtatni. Érdekes megnyilvánulása volt Csucska Gyulának, aki éles kritikával illette Kutkafalvy Miklós, főispánt, majd ukrán érzelműnek vallotta magát. A jelenlévők reakciója ennél érdekesebb volt: „Vándoroljon ki Kijevbe!” Az ukrán megoldással kapcsolatban Kurtyák János kijelentette, hogy „nem akarunk ötödik kerék lenni Ukrajna (sic) szekerében.” Az ülés végén Brascsajkó visszavonta korábban tett javaslatát, mivel a

²⁰³ Máramarosi Független Újság. 1918. december. 18. XIV. évfolyam, 63. szám, 2. o.

jelenlévők többsége a korábban előkészített beadványt en bloc elfogadása mellett foglalt állást. Az ülést délután 2-kor berekesztették.²⁰⁴

A gyűlés délutáni szakaszát Szabó Eugén nagyszőlősi főesperes nyitotta meg, elnökül Stefán Ágostont választották. Délután több kérdés merült fel, ezek közül a legfontosabb a nemzetgyűlés megtartásának ideje és helye volt. Végül 1919. január 21-ére esett a választás. A helyszínről viták folytak. Emellett a szolyvai Beregi János valamint Brascasajkó Gyula a vármegyék és a járások határainak célszerű kijelölését kérte.²⁰⁵

A gyűlésen a következő határozatot hozták:

„A ruszin nemzet programja:

A ruszin nemzet minden téren kívánja nemzeti jogainak teljes érvényesítését. Jövő államjogi helyzetét illetőleg bizalommal tekint a békekonferencia döntése felé s reméli, hogy ezen döntésnél különleges nemzeti jellege, földrajzi, valamint ethnográfiai elhelyezése és ezeréves tradíciója megfelelően méltányolva lesz.

Addig is azonban míg ezen irányban a végleges döntés bekövetkezik, kívánja a ruszin nemzet, hogy ruszin nyelvű közigazgatási kerület kikerekítése mellett részére teljes nemzeti autonomia biztosíttassék és pedig ruszin közigazgatás, ruszin közoktatás és ruszin bírósági eljárással. A közigazgatásban és törvénykezésben a magyar törvények egyelőre érvényben maradnak.

Tiltakozik a ruszin nemzet lakta területek bármely részének idegen megszállása ellen s ezen tiltakozását a magyar és csehszlovák kormányokkal dr. Szabó Oreszt kormánybiztos útján, az entente hatalmakkal pedig a sajtó útján fejezi ki.

Teljes egyenjogúságot és önrendelkezési jogot biztosít a ruszin imperium alá eső területeken lakó minden nem ruszin testvérnek.

Mindezen kívánalmak elérése céljából azonnal végrehajtandók a következők:

a) A ruszin nyelvű vármegyék számára egységes központi ruszin nemzeti tanács állítandó fel.

b) A közigazgatás vezetése és az igazságszolgáltatás administratív irányítása céljából a ruszin territoriumon egy ruszin kormányzás állítandó fel, megfelelő számú főosztállyal.

c) Addig is, míg a mielőbb egybehivandó ruszin nemzetgyűlés a ruszin nemzet végleges szervezete iránt intézkedik [...]”²⁰⁶

²⁰⁴ Máramarosi Független Újság. 1918. december. 18. XIV. évfolyam, 63. szám, 2. o.

²⁰⁵ Uo. 3. o.

²⁰⁶ Uo. 3. o.

A program a továbbiakban kitért a önkormányzat megszervezésére, megyei, járási, városi és községi tanácsok felépítésére és hatáskörére, a közigazgatási, az egyházi, közoktatási és közjogi kérdésekre.²⁰⁷

A gyűlés végén az egybegyűltek a következő határozatot fogadták el:

„A közgyűlés elhatározza, hogy azt dr. Szabó Oreszt kormánybiztos a magyar kormány elé terjeszti és tisztelettel kéri a kormányt, hogy a megfelelő intézkedéseket megtenni és a szükséges anyagi fedezetet is rendelkezésre bocsátani méltóztassék, hogy a ruszin nemzet előadott kívánalmait minden tekintetben kielégítést nyerjenek és arról a magyar népkormány sürgősen néptörvényt hozzon.”²⁰⁸

A kongresszuson résztvevő máramarosi ruszinok, mint azt olvashattuk, gyakran szólaltak fel a magyar integritás ellen. Sérelmezték, hogy a gyűlés magyar nyelven zajlott. „Csak nem szégyellik a jelenlévők népünk nyelvét?” – tette fel a kérdést Petro Dolinai máramarosi lelkész. Úgy vélték, hogy ha a románok a románokkal egyesülnek, a szlovákok a csehekkel, akkor a ruszinoknak is ukrán testvéreikkel kell egyesülniük egy közös ukrán államban. Felszólalt Klocsurák is, aki úgy vélte, hogy a magyar vezetés a ruszinság iskolázatlanságára alapozva reméli, „hogy a ruszinság ismét felveszi a rabláncot” és Magyarország kötelékében marad. Szerinte a ruszin-magyar ezeréves együttélés valójában rabság volt. Szerinte a kongresszus egyetlen célja az volt, hogy Magyarország a külvilág felé azt mutathassa, hogy a ruszinok nem kívánnak elszakadni az országtól. Ebből a célból sok tudósítót hívtak meg a kongresszusra, viszont mindenkit, aki Ukrajna mellett foglalt állást, elhallgattattak. Szerinte a budapesti kongresszuson a magyarpárti ruszin renegátok minden reménye összeomlott. Világossá vált: a ruszinok el szeretnének szakadni Magyarországtól. Ennél még tovább megy, amikor arról értekezik, hogy a kongresszus után nem volt biztonságban. Elmondása szerint figyelmeztették arra, hogy ne utazzon az erre a célra kijelölt különvonaton, mivel kellemetlenségek érhetik. Klocsurák más útvonalon utazott Kőrösmezőre. A figyelmeztetés jogos volt, mivel otthon arról szerzett tudomást, hogy Szolnokon a magyar titkosrendőrség ügynökei vizsgálták meg a vonatot őt keresve, s tévedésből édesapját, idősebb Szeptán Klocsurákot akarták leszállítani a vonatról, amit a küldöttek meggátoltak.²⁰⁹

A gyűlés valóban nem volt egyértelmű. A magyar lapok a ruszinok hűségéről tudósítottak, míg az ukránpárti ruszinok a magyar vonal összeomlásáról beszéltek. Mivel a

²⁰⁷ Máramarosi Független Újság 1918. december. 18. XIV. évfolyam, 63. szám, 3. o.

²⁰⁸ Uo. 4. o.

²⁰⁹ Klocsurák, Sz.: Do voli... 108-112. o.

kongresszusról nem tudunk szó szerinti jegyzőkönyvet találni, így pontosan nem mondhatjuk meg, melyik állítás a valódi. Valószínűleg a gyűlésen mindkét véglet jelen volt, hiszen az értelmiség magyarul beszélt, azok féltették a már meglévő helyzetüket, tarthattak attól, hogy idegen impérium alatt magyarbarátságuk miatt elveszíthetik azt, mások pont magyarellenességükből kifolyólag számíthattak vezető beosztásokra egy másik állam kötelékén belül, mivel a magyarellenes hangok a későbbi békekonferencián elégnak bizonyultak ahhoz, hogy egyes területeket elcsatoljanak Magyarországtól. Klocsurák magyarellenessége valószínűleg személyes sérelmeiből is adódhat. Még a háború folyamán egy magyar tiszt megfenyítette, mert nem emelt kalapot előtte, az egyszerű máramarosi lakosságban pedig még élt a máramarosi per emléke. Így a vélemények eltérése nem meglepő jelenség egy ilyen eseményen.

A Stefán Ágoston által említett szociális gondok és az ellenséges propaganda valós veszély volt. Ennek bizonyítéka az 1015. számmal a Belügyminisztériumba érkezett Máramarosi Nemzeti Tanács távirata, melyet 1918. december 12-én továbbítottak. A Máramarosszigeti Nemzeti Tanács végrehajtó bizottsága arról szerzett tudomást, „hogy itten román gárda alakul”, és ezért a hadügyminisztertől a megfelelő intézkedéseket kérte ez ügyben. Emellett bejelenteni kéri a kormány elnökénél, valamint a nemzetiségi miniszternél, „hogy a wilsoni elvek és statisztika alapján román impérium ellen tiltakoznak (eredetiben: tiltakozunk – SS), városunknak román hadsereg által való esetleges megszállása ellen...” Védelmet kér a polgárság számára, valamint a város tűzifával való ellátásának elősegítését.²¹⁰

A magyar propaganda folyt, erről 1918. december 12-én Szarvady Kálmán lapszerkesztő tett jelentést Husztról. Jelentésében leírja, hogy a nép a szolgabírák és a csendőrök atrocitásai miatt bizalmatlan velük szemben és menekül előlük, ami kedvező talajt hoz létre azoknak, akik szabadulást ígérnek a helyzetből. Ilyenek az ortodox papok is, akik az ukrán eszmét terjesztik, amely következtében az ukrán államtól „a nép mint egyedül megváltó államalakulattól helyzete javítását reméli.”

Megoldásként azt javasolja, hogy ruházzák fel Kemény Vaszil izai ortodox szerzetest, az ortodoxia autonóm egyházi érvényesülésének jogosságát elismerve, izai lelkipásztorsági joggal. Ezzel elejét vehetnék azoknak a vádaknak, hogy a magyar állam gátolná a szabad vallásgyakorlást.

A továbbiakban azzal folytatja, hogy a helyiek úgy tartják, hogy az állam nem védi meg őket sem a román, sem a lengyel, sem a cseh törekvésekkel szemben, így tehát maguknak kell

²¹⁰ MNL OL: X1515. 7059 7. cím IX. tétel. Jelentések javaslatok a román nemzetiségi kérdés megoldására. 489-554. o.

pártfogót keresniük. Szarvady kiküldöttjeinek a beszámoló szerint sikerült meggyőzniük a helyieket arról, hogy ne Magyarország határain kívül keressék azokat, mivel Ukrajna, mint állam, az antant szemében még határozatlan és ellenszenves, és a népek sorsa felett a békekonferencia dönt majd. A bizottságnak sikerült meggyőznie a lakosság egy részét. A későbbiekben a jelentés a rossz közlekedési viszonyokra tér ki, amelyek jelentős mértékben megnehezítik a munkát. Megemlíti, hogy folyó hónap (azaz 1918. december) 18-án, Máramarosszigeten ruszin nagygyűlés lesz.²¹¹

A december 10-ei, Budapesten megtartott gyűlés csak látszólag volt kulcsa a ruszin kérdés megoldásának. Ez látszik a máramarosszigeti tanács táviratából, valamint Szarvady jelentéséből is. Az elégedetlenség azonban nem csak a ruszinok körében volt észrevehető. December 12-én kelt ugyanis egy másik felirat is. Ezt az Ungvári Magyar Nemzeti Tanács intézte a kormányhoz. A memorandum válaszolja a megye nemzetiségi helyzetét, kifejtve, hogy a megye Perecsenyi, Nagybereznai és Szerednyei járása többségében ruszin, kisebb mértékben keleti szlovák, a Szobránci járás viszont inkább keleti szlovák, majd kitér az Ungvári járásra, hangsúlyozva, hogy a ruszin lakosság annak északi részén él.²¹² Majd áttér a wilsoni elvek üdvözlésére, valamint arra, hogy az ungi ruszinság hű a magyar integritáshoz, így a magyar nemzeti tanács üdvözlí önrendelkezési joguk elismerését. Ezután kitér a vármegyében élő keleti szlovákokra. A szerzők szerint az ott élő szlovákok nem szimpatizálnak a csehszlovák állammal, majd kijelentik, hogy a wilsoni elvek alapján a magyarok is szeretnék nemzeti jogaikkal élni Ungvár városa, valamint az Ungvári és Nagykaposi járások déli részére nézve.²¹³

Igényüket az 1910-es statisztikai adatokra alapozták. Ungvár lakossága a memorandumban használt adatok szerint 16919 fő, amiből 13 590 magyar, de 15 335 a magyarul beszélők száma. A város szlovák lakossága 1219 főt számlál, míg a ruszin 341 főt. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a város utcáin sem ruszin, sem szlovák nyelv nem hallható. Majd azzal folytatják, hogy az Ung keleti partján magyar települések találhatók, ezek listáját és lakossági adatait csatolták.²¹⁴

„...egyenlő elbánást követelünk és az önrendelkezési joggal magunk is élni akarunk. A szlovák és ruthén szomszédaink (sic), jogaikat tiszteljük, de a mi jogaink tiszteletét is megkívánjuk, és nem tudjuk tiszta magyar kultúrájú megyei székvárosunkat és magyar

²¹¹ MNL OL: X1515. 7051 IX. tétel. 7. cím Jelentések javaslatok a román nemzetiségi kérdés megoldására. 568-569. o.

²¹² MNL OL: X1515. 7053, X. tétel, 14. cím. 3. o.

²¹³ Uo. 4-5. o.

²¹⁴ Uo. 5. o.

falvainkat idegen impériumoknak alávetni” – olvasható a memorandumban. A magyar nemzeti tanács elvárta, hogy a vármegye déli része más vármegyék odacsatolt területeivel, Ungvár székhellyel egy új magyar vármegyét alkosson, valamint azt, hogy az így felállított vármegye részére, nem érintve a ruszin településeket, magyar kormánybiztost nevezzen ki a kormány, aki a ruszin kormánybiztossal egyetértésben intézné a magyar ügyeket. Valószínűleg a Barta-Hodža féle egyezmény hatására, amelyet, mint azt már korábban említettük, a helyi sajtóban is közöltek, a memorandum említi a megszállás lehetőségét is, hiszen a demarkációs vonal Ung vármegyét is érintette. A nemzeti tanács elvárta, hogy „az esetleges cseh megszállás csak a vármegye azon falvaira terjed[jen] ki, melyek lakossága túlnyomó részben azt kívánná, tehát a ruthén és magyar többségű községek a demarkációs vonalon kívül essenek.”²¹⁵

A budapesti nagygyűlés meghozta döntését, és határozatát a kormány felé felterjesztette, a kárpátaljai ruszinság körében azonban még ez sem teremtett egységet. Míg a minisztertanács 1918. december 17-én felhatalmazta Jászi Oszkárt a ruszin kérdés rendezésére vonatkozó törvényjavaslat elkészítésére és előterjesztésére,²¹⁶ addig, ahogyan azt Szarvady jelentéséből is tudjuk, december 18-án a ruszinok gyűlést tartottak Máramaroszigeten. A gyűlésen Brascasajkó Mihály ügyvéd ukránpárti csoportja győzedelmeskedett, majd létrehozta a Máramarosi Orosz (Ruszin) Néptanácsot (Maramoroszka Russzka Narodna Rada), amelynek elnöke Brascasajkó lett. A Rada elfogadott egy manifesztumot, amelynek fő gondolata Kárpátalja Ukrajnával való egyesülése volt, valamint egy területi tanácskozás összehívása 1919. január 21-én Huszton.²¹⁷

Ezzel párhuzamosan, ugyancsak december 18-án, Budapesten találkoztak Hodzával azok a Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékből érkezett ruszinok, akik ellenezték a Magyarország kötelékében való maradást, és inkább az Ukrajnával vagy Csehszlovákiával való egyesülést támogatták. Köztük volt Komárnicki Mihály, a szolyvai rada elnöke is, aki december 10-én résztvett a ruszin nagygyűlésen is. Hodža a találkozó után a következőket írta: „...A Kárpáti Ruszin Tanács küldöttei azt fejezik ki, hogy a magyarorosz nép a magyar államhoz való kötődés bármely formáját elveti, és abban az esetben is ellenzi, ha a magyar állam keretein belül autonómiára tenne szert. A magyarorosz nép Ung, Bereg és Máramaros megyék területén kíván autonómiát, és mint autonóm egység csatlakozni kíván az ukrán vagy a gazdasági és földrajzi viszonyokra való tekintettel inkább a csehszlovák államhoz.” Nem

²¹⁵ MNL OL: X1515. 7053. X. tétel, 14. cím. – 6. o.

²¹⁶ MNL OL: X57 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867-1944) 954 M.T. 68. 1918. december 17. 17. o.

²¹⁷ AÚTGM: Fond Eduard Beneš I, K 71, Podkarpatská Rus. R137. 1918.

tudni, hogy a szolyvai ráda küldöttei miért hagyták ki Ugocsa vármegyét, valamint miért nem említették Sáros, Szepes, sem Zemplén megyéket. Švorc úgy véli, hogy a mai Kelet-Szlovákiában lévő vármegyék ruszinságával kapcsolatban nem voltak teljesen mértékben tájékozottak, viszont számítottak Ung vármegye egész területére.²¹⁸

Az Új Bereg tudósítása szerint Hodža szintén december 18-án, délután három órakor Budapesten bejelentette a csehszlovák államnak az antant által megállapított újabb demarkációs vonalát, amelybe beleesett Ungvár, Kassa és Pozsony is.²¹⁹

Jászi néhány nappal később a minisztertanács 70. ülésén, december 21-én bemutatta a X. néptörvényt, amelyhez a minisztertanács hozzájárult. Itt már a „RUSZIN” elnevezést használják a kérdéses nemzetiség ügyében.²²⁰ Ugyanazon a napon húzták meg Beneš javaslatait követve az új demarkációs vonalat, amelyet december 24-én, miután Hodžát visszahívták Budapestről, jegyzékben közölt Vix a magyar kormánnyal. Ez a vonal a Morava folyó dunai torkolatától haladt a Duna mentén az Ipoly torkolatáig, ahonnan az Ipoly mentén húzódott tovább Osgyánig, onnan Rimaszombaton át egyenes vonalban Tornalján, Pekupán (előfordulhat, hogy Perkupa), Buzitán, Hidasnémetin, Lasztócon keresztül az Ung laborci torkolatáig, majd az Ung mentén haladt az Uzsoki-hágóig, kettészelve Ung vármegyét.²²¹

1918. december 22-én a hadügyminiszter utasításba adta a magyar területek katonai kiürítését a megszálló csapatok igényeinek megfelelően (valószínűleg a december 18-ai vonalra való tekintettel), így a csehszlovák megszálló csapatokkal szemben a Dévény, a Duna főága, Verőce, Pásztó, Szarvaskő, Diósgyőr, Miskolc, Abaújszántó, Sátoraljaújhely, Latorca folyó, Szerednye, Uzsok vonalától északra, illetve nyugatra fekvő területeket kellett kiüríteni.²²²

A magyar kormány az új jegyzék átadása után közölte a francia katonai misszió vezetőjével, Vix alezredessel, hogy a fegyverszüneti szerződéshez ragaszkodik és további engedményekre nem hajlandó, arra sem, hogy a demarkációs vonalon innen fekvő területeket katonailag kiürítse. A hadügyminiszter megjegyezte azonban, hogy amennyiben az antant mégis megszállja a területeket és a katonai kiürítést követeli, erőszakkal érvényt szerezve követeléseinek, a magyar fél nem fog fegyveres ellenállást tanúsítani, mivel az a benyomuló

²¹⁸ Švorc, P.: *Krajinská hranica...* 123. o.

²¹⁹ Új Bereg Beregszász. 1918. december. I. évfolyam, 6. szám

²²⁰ MNL OL: X57 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867-1944) 954 M.T. 70. 1918. december 21. 5. o.

²²¹ Švorc, P.: *Krajinská hranica...* 127. o.

²²² MNL OL: X1515. 7050. 1918. II. tétel 1064, 248. o. (1)

ellenséges csapatokkal szemben aligha járhat sikerrel, viszont a fosztogató, rabló bandák garázdálkodását fegyverrel kell megszüntetni.²²³

Mindezek ellenére az Ungvári Magyar-Rutén Néptanács, valamint a Papi Tanács kívánságai alapján 1918. december 25-én a Károlyi-kormány az Országos Törvénytarban közzétette a „Magyarországon élő rutén nemzet autonómiájáról” szóló, december 23-án kelt 1918. évi X. néptörvényt, amely kimondta, hogy Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék rutén lakta részeiből „Ruszkra Krajna (Ruténföld) néven autonóm jogterület (kormányzóság) alkottatik.”²²⁴

Mint látjuk, a világháború során a mai Kárpátalja területére vagy egyes részeire több állam tartott igényt, mely igények a háborús események és a diplomáciai játékok során folyamatosan változtak. De változtak a területen lakó és onnan elszármazott ruszinok elképzelései is. 1918 nyarától kezdve az emigrációban élő ruszinság aktivitása jelentős mértékben hozzájárult a területre irányuló figyelem fokozódásához, aminek köszönhetően a csehszlovák vezetés is felfigyelt a terület stratégiai szempontból kedvező elhelyezkedésére, így T. G. M. kapcsolatai révén rá tudta venni a ruszinságot képviselő ANRUR vezetését arra, hogy ösztönözzék népüket a Csehszlovákiával való egyesülésre. Ezek a folyamatok később nagyban befolyásolták a Magyarországon élő ruszinok tevékenységét is, akik körében a csehszlovák alternatíva egyáltalán nem merült fel. A mai Kárpátalja határainak kialakulása tekintetében fontos szerepet játszottak a ruszinok területi igényei, amelyek mélyen belenyúltak a szlovákoknak ígért kelet-szlovákiai területekbe. Bár igényeik jogosak voltak, nem voltak megvalósíthatók. A továbbiakban látni fogjuk, hogy törvényi alapon egyedül a magyar kormány által megszervezett Ruszka Krajna biztosította volna a ruszinok számára az általuk kért önrendelkezést az általuk igényelt területen. Erre azonban a szövetséges és társult hatalmak által kijelölt demarkációs vonalak és a csehszlovák megszállás miatt nem kerülhetett sor.

²²³ Uo. 248. o. (2)

²²⁴ Botlik J.: Egestas... 141-142. o.

II. fejezet

Ruszka Krajna határai kijelölésének problémája és azok változásai a X. néptörvény elfogadásától a Csehszlovákiához való csatlakozás elfogadásáig (1918. december 23-1919. május 8.)

1. Elképzelések Ruszka Krajna határainak kijelöléséről

A Magyar Népköztársaság Károlyi Mihály miniszterelnök által vezetett kormánya 1918. december 23-án fogadta el a Jászi Oszkár – a Magyarországon élő nemzetiségek önrendelkezési joga megszervezéséért felelős tárca nélküli miniszter – által kidolgozott és előterjesztett „A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról” szóló 1918. évi X. néptörvényt, amelyet december 25-én tettek közzé az *Országos Törvénytárban*. A dekrétum a ruszinoknak a bel[ső] igazgatás, az igazságszolgáltatás, a közoktatás, a közművelődés, a vallásgyakorlat és a nyelvhasználat terén önrendelkezési jogot biztosított és kimondta: Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék rutén lakta részeiből „Ruszka-Krajna (Rutén Tartomány) néven autonóm jogterület (kormányzóság) alakíttatik”.

A törvény 4. és 5. §-a szerint az önálló ügyekben az autonóm terület törvényhozó szerve, a rutén nemzetgyűlés, a közös ügyekben – kül-, had-, illetve pénzügy, állampolgárság, magán-, illetve büntetőjogi törvényhozás, gazdasági, közlekedési és szociálpolitikai ügyek – a létesítendő magyarországi országgyűlés dönt. A Ruszka Krajna területén található államkincstári földek, bányák, erdőségek „a rutén nemzet törvényes képviselőjének” tulajdonába kerülnek. Az autonóm vidéken élő nem ruszin anyanyelvű lakosság helyhatósági és kulturális önállóságra tarthat igényt. A terület legfőbb kormányzati szerve a budapesti székhelyű Ruszka Krajnai Minisztérium, amelynek élére december 30-án Szabó Oresztet, mint „a ruszin ügyek” miniszterét nevezték ki. Az autonóm jogterület közvetlen irányítását a Munkács székhellyel megalakult Ruszka Krajnai Kormányzóság látta el.²²⁵ Vezetője – kormányzói rangban – Stefán Ágoston volt.

A szomszédos – Zemplén, Sáros, Szepes, Abaúj – vármegyékben lakó ruszinok nem kötődhettek az autonóm területhez. Számuk a korabeli statisztika szerint megközelítette a 100000 lelket, róluk azonban a X. néptörvény nem rendelkezett, mert a Ruszka Krajnán kívüli „ruténlakta területek” ügyét a békekötésig függőben hagyta.²²⁶

²²⁵ 1918. évi X. néptörvény – teljes szöveg: 1918. évi törvénycikkek és néptörvények. Budapest, Franklin Társulat, 1919, 214-215. o.

²²⁶ Uo. 214-215. o.

A lépés érthető, hiszen a demarkációs vonalnak a korábban említett Hodža-Bartha-féle kijelölése, majd közvetlenül a törvény elfogadása idején Beneš módosításaival való megváltoztatása jelentős mértékben korlátozta Ruszka Krajna határainak tényleges kijelölését. Zemplén, Sáros, Szepes és Abaúj vármegyéket megszállta a csehszlovák hadsereg, így a még korábban talán tárgyalásokra hajlandó Szlovák Népköztársaság is elveszíthette legitimitását a megszállás után, vagy ahogyan a ruszinok esetében is, az USA-ban elő emigráció választása volt a mérvadó.

A valós határok kijelölése az igen bizonytalan nyelvhatárok miatt sem volt egyszerű feladat. A pontos határkijelölés kérdése a törvény közzététele után azonnal felmerült. Így a beregszászi Nemzeti Tanács feliratot intézett a miniszterhez, amelyben az eredetitől eltérő módon szeretne volna rendezni a régió területi felosztását Bereg vármegye viszonylatában. A feliratot a Bereg hetilap 1918. december 29-ei számában is közzétették. A felirat szerint a Nemzeti Tanács új felosztást javasol a X. néptörvény keretein belül, amely nagyobb mértékben figyel oda a nemzetiségi és a gazdasági szempontokra. A terv szerint a magyar terület a Tiszaháti és a Mezőkaszonyi járásokból állna, valamint Beregszász és Munkács városokból. Az említett területhez továbbá azon vegyes lakosságú területek tartoznának, amelyek szoros földrajzi és gazdasági egységben vannak vele. Így a magyar nyelvterületnek 136 588 lakosa, a ruszin területnek pedig 100 023 lakosa volna, ami nagyjából megfelel a tényleges állapotoknak, mivel Bereg vármegye teljes lakosságából, ami a felirat szerint 236 611 fő, 113 020 lakos magyar ajkú, 100 918 ruszin, 20 722 német, 215 román és 1 189 horvát, szlovák és szerb ajkú, valamint 477 fő egyéb nemzetiségű. Ennek megfelelően a felirat szerzői azt állítják, hogy a javaslatuk szerinti területi felosztás gyakorlatilag teljes mértékben lefedné a ruszin lakosságot.

A terv szerint a magyar nyelvterületen 24 889 ruszin és más szláv ajkú lakos maradt volna, akik közül 21 040 magyarul beszél, míg a ruszin területen ennek kompenzációjaképpen 11 166 magyar és 11 664 túlnyomóan német ajkú lakos, tehát összesen 22 810 nem szláv ajkú személy. A szerzők elismerték, hogy ezáltal 895 fővel lennének kevesebben a ruszinok és 2084-gyel lenne kevesebb a szláv ajkú lakos. Ez Berezhinka, Leányfalu és Zsófiafalva átengedésével kiegyensúlyozható lett volna ugyan, de a felirat szerint ez súlyos gazdasági következményekkel járt volna az említett településekre nézve.

A javaslat szerint a Kassa-Jablonicai állami út lett volna a határ. Az út Ignéc-Munkács szakaszától délre fekvő településeket a magyar nyelvterülethez, az északra fekvőket pedig a ruszinhoz csatolták volna. Kivételt képezett Oroszvég község, amely az út mindkét oldalán

épült és Klastromalja, amelyek Munkáccsal gyakorlatilag összeépültek és az egyesítésükről is szó esett már. Hasonló okok miatt Órhegyalja (Podhering) is kimaradt volna.

A Munkács-Kisalmás-Makarja szakaszon az úttól nyugatra eső terület a magyar, míg az úttól keletre eső terület a ruszin nyelvterület részét képezte volna Felső-Schönborn, Kisalmás, Ramocsaháza és Makarja kivételével, amelyek az út mindkét oldalán épültek, emellett szintén kimaradt volna Berezinka, Leányfalu és Zsófiafalva is, amelyeket, bár az út keleti oldalán terülnek el, a korábban már említett Munkácsra való gazdasági ráutaltságukból kifolyólag csatoltak volna a magyar területéhez.

A fentiek értelmében, valamint az alábbi statisztikai adatokra támaszkodva a beadvány szerzői a Mezőkaszonyi és a Tiszaháti járást, valamint Beregszász és Munkács városokat, továbbá a Latorcai és Munkácsi főszolgabírói járásokból Ignéc, Cserlenő, Kajdanó, Beregrákos, Ódavidháza, Oroszvég, Klastromalja, Órhegyalja (Podhering), Munkácsváralja, Várpalánka, Klucsárka (Várkulesa), Pósháza, Mezőterebes, Izsnyéte, Gorond, Nagylucska, Újdavidháza, Dercen, Alsóschönborn, Bárdháza, Pisztraháza, Felsőschönborn (Felsőkerepec), Berezinka (Nyírhalom), Beregleányfalva, Zsófiafalva, Beregisalmás, Ramocsaháza (Ramacsafalva), Makarja településeket csatolták volna át a magyar nyelvterülethez.

A magyar nyelvterülethez csatolandó járások és városok nemzetiségi adatai

Járás	Összlakosság	Magyar	Ruszin, szlovák, horvát, szerb	Német, román és egyéb
<i>Tiszaháti járás</i>	40 869	39 145	1 509	215
<i>Mezőkaszonyi járás</i>	29 355	29 090	138	127
<i>Beregszász város</i>	12 933	12 432	282	219
<i>Munkács város</i>	17 275	12 686	1 441	3 148
<i>Összesen</i>	100 432	93 853	3 370	3 709

Község	Lakosság	Magyar	Ruszin, szlovák, horvát, szerb	Német, román és egyéb	Magyarul beszél
Ignéc	1 915	110	1 646	159	794
Cserlenő	834	25	764	45	205
Kajdanó	1 341	284	940	117	863
Beregrákos	2 726	1 538	1 043	145	2 086
Ódavidháza	452	20	393	39	103
Oroszvég	2 076	769	643	664	1 554
Klastromalja	379	23	334	22	211
Pothering (Órhegyalja)	1 399	191	982	226	866
Munkácsváralja	979	54	518	407	679

Várpalánka	1 298	157	134	1007	980
Klucsárka (Várkulcsa)	1 189	151	955	83	510
Pósaháza	618	29	64	525	254
Mezőterebes	2 008	229	1 586	193	1 190
Izsnyéte	1 478	1 470	8	-----	1470
Gorond	1 626	279	1 336	11	788
Nagylucska	4 514	136	4 214	164	1 992
Újdávidháza	2 042	119	1 763	160	1 029
Dercen	2 025	1 877	145	3	1 953
Fornos	738	718	20	-----	718
Alsóschönborn	525	27	33	465	332
Bárdháza	1 096	25	582	489	224
Pisztraháza	730	57	662	11	279
Felsőschönborn (Felsőkerepec)	436	22	66	348	242
Berezinka (Nyírhalom)	108	-----	12	96	52
Beregleányfalva	776	34	548	194	391
Zsófiafalva	353	4	20	329	198
Beregkisalmás	727	111	516	100	323
Ramocsaháza (Ramacsafalva)	391	35	350	6	152
Makarja	1 372	77	1 242	53	592
Összesen	36 151	8 571	21 519	6 061	21 040

A táblázatokban feltüntetett járások és települések lakossága adta ki a feliratban már említett 136 588 lakost. A szerzők más szempontok mellett arra is hivatkoztak, hogy az általuk javasolt nyelvi felosztásnak köszönhetően a ruszin nyelvterület vezetőinek kizárólag ruszin ügyekkel kell majd foglalkozniuk és nem lesz gondjuk a X. néptörvény által nekik jelölt területen élő magyar ajkú lakossággal.

A felirat Bereg vármegyén kívüli területekre is kitért. Az elképzelés szerint Bereg vármegye egy 210-220 ezer fős lakosságú magyar tömbbé alakult volna Ung és Ugocsa vármegyék egyes részeinek beolvasztása által. Ung vármegyéből az ungvári járást 13 000 lakossal, Ungvárt 16 919 lakossal és az egész Nagykaposi járást 28 447 lakossal szerették volna kiválasztani, Ugocsa vármegyéből pedig a Tiszáninneni járásnak mintegy felét 20 000 magyar lakossal. Az ilyen módon kiszélesített Bereg vármegyében a ruszinság mindössze néhány százalékos kisebbséget képezett volna.

Az említett elképzelés is statisztikai adatokon alapult: Ung vármegye összlakossága 162 089 fő, amelyből 53 824 volt magyar, 8 383 német, 36 364 szlovák, 133 román, 61 711 ruszin, 82 horvát, 8 szerb és 1 584 egyéb. A már említett Ungvár összlakossága 19 199 volt,

amiből 13 590 volt magyar, 1 151 német, 1 219 szlovák, 278 román, 641 ruszin, 10 horvát, 7 szerb és 278 egyéb.

Ung vármegyében két járás volt magyar többségű – a Nagykaposi és az Ungvári. A Nagykaposi járás összlakossága 28 447 fő, ebből 21 606 magyar, 273 német, 6 357 szlovák, 6 román, 26 ruszin és 179 egyéb. Az ungvári járás lélekszáma 26 994 volt, amiből 10 541 volt magyar, 9 908 szlovák és 5 520 ruszin.

Ugocsa vármegye lélekszáma a kérdéses időszakban a statisztika szerint 91 755 fő volt, amiből 42 677 volt magyar, 4 632 német, 37 szlovák, 9 750 román, 34 415 ruszin, 4 horvát, 1 szerb és 239 egyéb. A vármegye Tiszáninneni járása 44 789 lakost számlált, amelyek közül 17 572 volt magyar, 2 918 német, 29 szlovák, 29 román, 24 133 ruszin, 3 horvát, és 105 személy tartozott egyéb nemzetiségekhez. Az Ugocsa vármegye Tiszántúli járásában élő 25 000 magyart a terv szerint Szatmár megyéhez csatolták volna.²²⁷

A felirat szerint Bereg vármegye területi felosztása, amelyet a törvény javasol, a magyarság szempontjából elfogadhatatlan, mivel a feltüntetett adatok szerint a Tiszaháti és Mezőkaszonyi járások Munkáccsal és Beregszászsal együtt csak 100 432 főt tesznek ki, és ebben az esetben Munkács földrajzilag kikerülne a területből, és így a ruszinság az őket illető 100 918 fő helyett 136 179 főt kapna, a magyar területen maradó 3 370 ruszin és más szláv ajkú lakos helyett pedig még 1 973 magyart és 17 705 németet. Ez az érvelés is statisztikára épült:

Járas	Lakosság	Magyar	Ruszin, szlovák, horvát, szerb	Német, román és egyéb
Felvidéki	31 905	9 787	22 551	1 367
Alsóverecsei	17 088	925	13 450	3 713
Latorcai	29 094	3 483	22 140	2 471
Munkácsi	36 086	5 777	24 438	5 871
Szolyvai	22 006	1 565	16 158	4 283
Összesen	136 179	19 737	98 737	17 705

A statisztikai adatok alapján megalapozottnak vehető a beadvány szerzőinek érvelése, mivel tényleg ruszin és német többségű településeket és járásokat emeltek ki. Viszont elképzelésüknek megfelelően sem város, sem nagyobb település nem jutott volna Ruszka Krajnának, ami ellehetetlenítette volna annak közigazgatását és tényleges működését.

²²⁷ A nemzeti tanács feliratához egy térképet is csatoltak, amelyet sajnos nem állt módomban megtalálni. A szövegben írtak alapján sikerült készíttetni egy térképet, amely a függelékekben „A beregszászi magyar nemzeti tanács javaslata a ruszin és magyar területek elválasztásáról” címen található.

A felirathoz írt indoklásban a wilsoni elvre hivatkozva azt írják, hogy a nemzetiségek egyenjogúvá tétele elengedhetetlen, viszont a ruszin és a magyar területek elválasztása elkerülhetetlen lesz akkor is, ha a békekonferencia a területi integritás mellett foglalna állást, mivel a fent említett egyenjogúvá tétel figyelembe vétele miatt a ruszin lakosság nem rendelhető alá magyar alispánnak, sem fordítva, emellett szükséges lenne a ruszin nyelvű közoktatás és törvényhozás is. Emiatt a feliratban javasolt területi elválasztás szerintük előbb vagy utóbb úgylis bekövetkezne.

Ha a békekonferencia a területi integritás ellen foglalna állást, akkor a szerzők szerint a ruszinok a Ruszin Nemzeti Tanács hűségnyilatkozatának ellenére ukrán nyomásra úgylis el fognak szakadni a szlovák, román és szerb elszakadás példájára. Ebben az esetben Bereg, Ung és Ugocsa megyéket, mint külön vármegyéket egy esetleges népszavazás során is egységes, tehát ruszin területnek szavazhatják majd meg, és így el fognak veszni. Tekintettel arra, hogy Ung, és Ugocsa vármegyékben a ruszinság van abszolút többségben, Bereg vármegyében pedig a magyarság, de csak a német ajkú lakosság beszámításával, ennek a veszélye nagyon valószínű volt. Bereg megye esetében ez vezethetett volna egyenlőséghez, viszont várható volt, hogy a békekonferencia csak a született magyar nemzetiségűeket fogja számolni, így a magyar ajkú görög katolikus településeket a ruszinok közé sorolják, így a magyarság Bereg vármegyében is kisebbségbe szorul, állt a feliratban. Az adott indoklás logikus érvelés a szerzők részéről, mivel ha a ruszin és a magyar területek külön egységekként működtek volna, akkor egy esetleges népszavazás pontos határvonalat mutathatott volna, sőt, egy etnikai felmérésnél is viszonylag tényszerű nyelvi határt lehetett volna megállapítani, és ez alapján kialakítani az államhatárt, persze csak abban az esetben, ha a békekonferencia ténylegesen is ezt a célt tűzte volna maga elé a geopolitikai és katonai érdekekkel szemben. A szerzők kitérnek azonban arra is, hogy a városoknak a ruszin területen belül való megtartása a ruszinság elsőrangú érdeke, ami érhető is, hiszen a városok nélkül nehezebben alakítható ki a közigazgatás, valamint arra, hogy a Tisza természetes határként kínálkozik, ami a Tiszától északra eső és a Kárpátoktól délnyugatra eső magyar ajkú területek elvesztésével járhat.

A fenti indoklások mellett gyakorlati kérdések is felmerültek. A javasolt területi felosztás megvalósításával a ruszin vezetőség kizárólag a ruszin lakosság problémáira tudná összpontosítani munkáját, a magyarságra nem lenne gondjuk. Emellett a szerzők szerint az

így egy tömbben élő 220 000 magyar sorsa nem képezne vita tárgyát a konferencián. Szerintük csak kisebb határkiigazítási panaszok, kérések merülhettek volna fel.²²⁸

A beregi lakossághoz hasonló indoklást intézett a kormány felé Ugocsa vármegye közössége is, amelyet a helyi Ugocsa című politikai, társadalmi és gazdasági lapban közöltek, igaz, a beregi változat megjelenése után, csak 1919. január 6-án. A X. néptörvény elfogadása állásfoglalásra bírta a Nagyszőlősi Magyar Nemzeti Tanácsot, amely január 1-jén Dr. Nagy Kálmánnak, a tanács ügyvezető alelnökének kezdeményezésére előkészítő bizottság keretein belül tárgyalta a kérdést, majd egyhangúlag elfogadta a Dr. Lator László vármegyei főjegyző által fogalmazott határozati javaslatot. A javaslatot a január hó 6-ára Nagyszőlőstre összehívott ugocsai magyar községi nemzeti tanácsok elé terjesztették. A határozati javaslat szerint a vármegye magyar ajkú lakossága évszázadokon át szoros egységben élt a megye nemzetiségeivel, így a Nemzeti Tanács ezt az egységet megtartani igyekezve kérte, hogy a ruszin kormányzósághoz, természetesen a nemzetiségi elv biztosításával, csak a „területileg összefüggő, abszolút ruszin többségű községek csatoltassanak, a magyar többségű községekből pedig külön törvényhatóság, illetve külön magyar közigazgatási terület alakíttassék.”²²⁹ A beadvány szerint Ruszka Krajna kormányzóság és a magyar közigazgatási terület közti határvonal az összefüggő nyelvterületek szerint és mindkét fél nagyobb sérelme nélkül csak akként lett volna meghúzható, hogy a határközségek magyar részről Salánk, Verbóc, Feketepatak, Szőlősvégárdó, Nagyszőlős, Királyháza, Tekeháza, Gödényháza és Nagytarna, ruszin részről pedig Magyaromját, Ilonokújfalu, Szőlősegres, Alsó- és Felsőveresmart, Verécze, Csornató és Kistarna községek legyenek.²³⁰ Ugocsa vármegye magyar lakosságának képviselte ehhez képest kimondta, hogy a népek önrendelkezési jogának elvi alapjára helyezkedve „követeli a fentebb körvonalozott magyar nyelvterületnek külön közigazgatási kerületté való szervezését és közvetlenül a magyar anyaországhoz való csatolását, s ily értelemben feliratot intéz a magyar népkormány nemzetiségi miniszteréhez”.²³¹ A beadványhoz csatolt indoklásban a magyar lakosság képviselői aggodalmukat fejezték ki azzal kapcsolatban, hogy a leírt határkijelöléssel magyar községek kerülnek ruszin fennhatóság alá. Ebből a szempontból nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy az alakítandó kormányzóság határainak kijelölését úgy kell megvalósítani, hogy Ruszka Krajnába csak a területileg összefüggő, abszolút ruszin többségű községek kerüljenek. Ennek

²²⁸ Bereg. Független politikai, társadalmi megyei érdekű hetilap. Beregszász, 1918. december 29. XLIV. évfolyam, 52. szám

²²⁹ Ugocsa. 1919. január 5. XXXV. évfolyam, 1. szám, 1. o.

²³⁰ Uo. 1. o.

²³¹ Uo. 1. o.

megfelelően Ugocsa vármegyében az abszolút ruszin többségű községek: a Királyháza járásból Alsóveresmart, Csarnató, Felsőveresmart, Kistarna, Rakasz, Rákospatak, Sósfalva, Tiszakirva, Tizzaszászfalu, Veléte és Veréce; a Halmi járásból Csomafalva, Hömlőc, Tiszahetény; a Nagyszőlősi járásból Alsókaraszló, Alsósárad, Felsőkaraszló, Felsősárad, Ilonokújfalva, Kiscsongova, Kisrákócz, Magyarkomját, Nagycsongova, Nagyrákócz, Ölyvös, Szőlősegres, Szőlősrosztoka és Tizzaszirma.

Mindezen községeknek összefüggően a Ruszka Krajna kormányzósághoz való csatolása azonban szerintük csak akként valósítható meg, ha a közbeeső magyar többségű községeket: Nagyszőlőst, Szőlősvégardót, Királyházát, Tekeházát, Gödényházát, Feketeardót és Csepét szintén az új kormányzóság területébe olvasztanak be. Az említett községek összes lakossága 17 721 fő volt, ebből magyar anyanyelvű 13 374, ruszin 3 658, valamint 689 egyéb. A beadvány szerzői úgy gondolták, hogy ilyen jelentős magyar közösséget nem volna szabad más nyelvű közigazgatás alá helyezni. A beadvány, ahogyan a Bereg vármegyéből származó, korábban taglalt irat is, szintén az 1910. évi népszámlálási statisztikai adatokra támaszkodott. Az iratban az áll, hogy ha számításba vesszük, hogy a 689 más nemzetiségű (német, román, roma stb.) mind tud magyarul, a magyarul tudók összes számából a magyarokat és 689 más nemzetiségűt leszámítva, megállapítható, hogy a 3658 ruszin közül legalább 2019 tudott magyarul. Így, ha az említett községeket magyar fennhatóság alatt hagynák, akkor 1639 magyarul nem beszélő ruszin kerülne magyar közigazgatás alá. Fordított esetben 13 374 magyar kerülne ruszin közigazgatás alá.²³²

Ez a megoldás a magyar nemzeti tanács szemében a magyar érdek szempontjából teljesen alkalmatlan volt. Viszont ahhoz, hogy ezek a nagy magyar többségű községek magyar fennhatóság alatt maradhassanak, a beadvány szerzői azt javasolták, hogy a fent felsorolt ruszin többségű községekből csupán Csomafalva, Hömlőc, Tiszahetény, Tizzaszirma és Tizzaszászfalu kerüljön magyar impérium alá, vagyis inkább az alatt kell, hogy maradjon. Ennek az öt községnek mindössze 3422 lakosa volt, ezek közül 654 magyar, 2683 ruszin, 85 egyéb nemzetiségű; a ruszinok közül magyarul tudott (a fentebb ismertetett számítás szerint) legalább 1282, magyarul nem tudott 1401. A beadvány szerzői megállapították, hogy „a ruszinság sokkal kisebb áldozatával a kérdés megoldható. Még szembeötlőbb a hozandó áldozat mértéke, ha az egész vitatható terület adatait feltüntetjük: eszerint a szóban forgó területen 21 143 ember lakik, akik közül 14 028 magyar, 6341 ruszin, 774 egyéb nemzetiségű, s a ruszinok közül magyarul nem tud 3040. A népek önrendelkezési joga alapján sem

²³² Ugocsa. 1919. január 5. XXXV. évfolyam, 1. szám, 1. o.

kívánható, hogy több mint kétszer annyi magyarságot áldozzunk fel azért a ruszinságért, mely több mint felében érti a magyar nyelvet, s amelynek ekként a már úgylis megszokott magyar közigazgatás nem fog különösképpen nehezebbre esni, míg a magyarság nem tudna a megváltozott viszonyok közé beilleszkedni, különösen nem a mai izgatott hangulatában.”²³³ Mint ahogyan azt a beregi tanács beadványában is megfigyelhettük, Ugocsa vármegye magyar lakosságának képviselői is a magyarság kultúrfölényére apelláltak, valamint nagylelkűen rendelkeztek a ruszin lakosság fölött, amely alapvetően hozzászokott az állandó viszonyokhoz. A tanács érvelése sok szempontból logikus, azonban vannak hiányosságai is.

A kifejtettek alapján a tanács javasolta, hogy Ruszka Krajna kormányzósághoz a korabeli Ugocsa vármegye területéből az „igazságnak és méltányosságnak megfelelően” csak a következő községeket csatolják: Alsókaraszló, Alsósárad, Felsőkaraszló, Felsősárad, Ilonokújfalu, Kiscsongova, Kistrákócz, Magyarkomját, Nagycsongova, Nagyrákócz, Ölyvös, Szőlősegres, Szőlősroztoka, Alsóveresmart, Csarnató, Felsőveresmart, Kistarna, Rakasz, Rákospatak, Sósfa, Tizsakirva, Veléte és Veréce. A tanács kijelentette, hogy „minden oly megoldás ellen, mely ezzel ellenkezik, a magyarságnak a leghatározottabban és legnyomatékosabban tiltakoznia kell.”²³⁴

Máramaros vármegyéből Ruszka Krajna és a megye határainak kérdésében sem a helyi sajtóban, sem a Magyarországon élő nemzetiségek önrendelkezési jogának előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszter iratai között nem találtam a kormány felé intézett feliratot. Hasonlóképpen Ung vármegyéből sem, az első fejezetben tárgyalt, december első felében kelt feliraton kívül, amely külön vármegye felállítását javasolta Ung vármegye magyar többségű részéből. Az ugocsai sajtóban nem olvashatók vélemények a Bereg megyei magyar nemzeti tanács feliratával kapcsolatban, az Ung c. ungvári lap csak néhány sorban reagált az elképzelésre: „a beregszászi nemzeti tanács feliratban kérte a kormányt, hogy Bereg vármegye déli, magyar részét szakítsa el az északi, ruszin résztől és nevezzen ki külön főispánt a vármegye magyar részére. A felirat indoklásában szó van arról, hogy az ily módon keresztülvitt nyelvi elválasztás további kiépítése lenne a vármegyét geográfiailag kiegészítő szomszédos Ung megyéből az ungvári járás mintegy fele részének kb. 13.000 lakossal, Ungvár városának 16.919 és az Ung megyei egész nagykaposi járásnak 28447 lakossal, valamint Ugocsa megye Tizsán inneni járása mintegy fele részének kb. 20.000 magyar

²³³ Ugocsa. 1919. január 5. XXXV. évfolyam, 1. szám, 2. o.

²³⁴ Uo. 2. o.

lakossal! Bereg megyéhez való csatolása. – Persze ehhez a tervhez nekünk, ungiaknak is van szavunk!”²³⁵

Míg Ruszka Krajna határainak kijelölése volt a fő téma a helyi lapokban, addig január 7-én Eperjesen Beszkid Anton kezdeményezésére gyűléseztek a csehszlovák hadsereg által már megszállt mai Kelet-Szlovákiában élő ruszinok, valamint a Kárpátok éjszaki lejtőin (Galíciában) élő lemkó-ruszinok vezetői. A gyűlés kimondta, hogy a ruszinság Csehszlovákiához kíván csatlakozni. A gyűlésen született döntést az eperjesi ráda elnöke, Beszkid január 10-én Prágában nyújtotta át a csehszlovák vezetésnek. Ennek következtében az utóbbi a későbbiekben Párizsba utasította őt, mint a ruszinok képviselőjét.²³⁶

1919. január 7-ről 8-ra virradó éjszaka Kőrösmezőn lázadás tört ki a Hucul Néptanács kezdeményezésére. Ennek következtében ismét felállították a Hucul Köztársaságot, amelynek addig kellett fennállnia, amíg nem egyesülhet a nagy ukrán állammal. Egy fiatal diákcsoport vezette, amelyek közül a Klempus (a helyiek között jelenleg is élnek Klimpusok – SS) fivérek (Iván, Vaszilj, Dimitro) voltak a legkiemelkedőbbek. Iván szoros kapcsolatot ápolt Petrusevics kormányával, és még Sztaniszlávba is elutazott, hogy fegyvert szerezzen és elérje a katonai intervenciót. Dimitro, aki rendelkezett bizonyos katonai adottságokkal, a helyi magyar csapatok állapotának tanulmányozásáért, valamint azok lefegyverzése lehetőségeinek kidolgozásáért volt felelős. Január 8-án egy helyi fiatalokból álló hatvanfős csoport megtámadta a kőrösmezői kaszárnyát és lefegyverezte a magyar katonákat, miután megszállta a települést. Ezután következett a helyi lakosok gyűlése, amely ki is nyilvánította lojalitását Ukrajnához. A független huculok a környék lakosai közül választottak egy parlamenthez hasonló 42 tagú képviseleti szervet. A helyi lakosok közül négy minisztert neveztek ki, akik katonai, közigazgatási, gazdasági (gazdálkodási) ügyekkel voltak megbízva.²³⁷

A Nyugat-Ukrán Nép Köztársasággal határos Hucul Köztársaság számított Petrusevics segítségére, aki azonban az egyre erősödő lengyel-ukrán konfliktus kellős közepén volt. Korábban már említettük, hogy érdeklődése a régióval kapcsolatban eleinte megvolt, de a reálpolitikai okok miatt erről kellett tennie. A Hucul Köztársaság képviselőinek kérése azonban új perspektívát nyitott számára. A lengyel előrenyomulás miatt Petrusevicsnek át kellett helyeznie a NyUNK központját Sztaniszlávba, amely viszonylag közel van Kőrösmezőhöz. A galíciaiak nem azért fordultak feléjük, mert meg szeretnék volna menteni déli testvérnépüket az idegen elnyomástól, hanem mert odamenekíthették embereiket és

²³⁵ Ung. Társadalmi gazdasági és szépirodalmi újság. Ungvár, 1919. január 5. 57. évfolyam, 1. szám, 3. o.

²³⁶ Pop, I.: Dějiny... 289. o.

²³⁷ Hanak, W. K.: – Podkarpatsko-Rusínská... 12. o.

fegyvereiket az ukrán szimpatizánsokhoz. Négyszemélyes katonai egységük 1919. január 9-én kelt át a Tatár-hágón és vette fel a kapcsolatot néhány huszti ukránpárti személlyel, azonban néhány nap múlva vissza is vonultak.²³⁸ A hucul hatalomátvétellel Ruszka Krajna területe elviekben csökkent, azonban az autonóm körzet határai még nem voltak kijelölve, de a Hucul Köztársaság is csak Kőrösmezőt felügyelte. Nem volt világos azonban a régió nagyobb városainak hovatartozása sem, az autonóm terület határainak kijelölése pedig egyre sürgetőbb lett.

Szabó Oreszt január 8-án kereste fel Stefán Ágostont, a terület kormányzóját, hogy vegye fel a kapcsolatot a Belügyminisztériummal Ruszka Krajna határainak ideiglenes megállapítása ügyében. Egyben a választókerületek beosztása is napirendre került. A kormányzó január 13-án mutatta be javaslatát a terület ideiglenes hatáiról. Ezt bizottság kellett, hogy megállapítsa a tényleges nyelvhatárok alapján, amely gyakran nem egyezett a statisztikai adatokkal. Ennek megfelelően néhány magyar többségű város Ruszka Krajna kötelékébe került, mivel ruszin települések veszik őket körbe, emellett ott találhatók a ruszin többségű vármegyék közintézményei. A már említett Nagyszőlős esetében elmondható, hogy a helyi ruszin lakosság nyugtalan volt, mivel a település és környéke nem lett volna a ruszin terület része, Stefán azonban nyomatékosan közölte, hogy államérdek szempontjából is fontosnak tartja, hogy Nagyszőlős és környéke Ruszka Krajna részét képezze. Ugocsa vármegye székhelye lakosságának 78%-a volt magyar akkoriban.²³⁹ Ez komoly dilemma volt, mivel a város többsége magyar, környezete azonban ruszin volt, és ez nem volt egyedi eset. Emellett a ruszinok aggodalma nem volt alaptalan, hiszen Munkácson kívül egy komolyabb város sem tartozott a területhez, emellett nem került bele a Tisza, sem a vele párhuzamosan futó vasút, vasúti gócpontok, bányák, iskolák, még a munkácsi görög katolikus egyházmegye székhelye, Ungvár, a ruszinság fontos kulturális központja sem. „A fősévénységben utolérhetetlen magyar felfogás nem gondolja meg, hogy a Ruszka Krajnáról lefaragott városok saját legtermészetesebb gazdasági körletükből szakíttatnának ki” – monda később Domokos László osztálytanácsos az Országos Néptanulmányi Egyesület vitaülésén, 1919 februárjában.²⁴⁰

Ezalatt Munkácson 1919. január 9-én városi közgyűlést tartottak, amely a város területi hovatartozásának kérdését vitatta meg. A közgyűlést a polgármester, dr. Mérai Ádám nyitotta meg, majd a jegyzőkönyv hitelesítésére Román Józsefet, Grünstein Mórt, dr. Tárczy Károlyt

²³⁸ Hanak, W. K.: – Podkarpatsko-Rusínská... 11. o.

²³⁹ Botlik J.: Közigazgatás... 87-88. o.

²⁴⁰ Ruszka Krajna politikai jelentősége. Vitaülés az Orsz. Néptanulmányi Egyesületben 1919. február 23. Táltos Bizománya, Budapest, 1919. 13. o.

és Mermelstein Adolfot kérte fel. A közgyűlésen szó esett Munkács hovatarozásáról. A felszólaló, Csomár István ellenezte a Jászi által felajánlott rendezést, amely szerint Munkács a felállítandó Ruszka Krajna része lesz. Felszólalásában hangsúlyozta, hogy a város túlnyomó részben magyar, ezért indítványozta, hogy a képviselőtestület mondja ki, hogy Munkács Magyarország része kíván maradni, amit írásban a kormány elé szükséges terjeszteni. Bár Csomár felszólalására a polgármester megnyugtató választ adott, miszerint Munkácsot a X. néptörvény csak Ruszka Krajna kormányzóság székhelyeként nevezi meg, nem irányoz elő semmiféle intézkedést arra, hogy a város Ruszka Krajna része legyen, sőt, az illetékes körök véleménye alapján magyar város maradjon, felszólította őt, hogy indítványát írásban is adja be.²⁴¹ A vélemények, mint látjuk, eltértek Munkács hovatarozását illetően, és ahogyan a korabeli sajtóból érezhető, sokaknak voltak fenntartásai azzal kapcsolatban, hogy Munkács „csak a kormányzóság székhelye” lesz. Az erre vonatkozó félelmeket Szabó Oreszt miniszter egyik beszédében próbálta eloszlatni, amire a helyi ruszinság élesen reagált a Kárpát (egykor Görög Katolikus Szemle) című lapban, mely reakciót a Beregben is közzé tették: „Meghatva olvassuk, hogyan nyugtatja meg miniszterünk a szegény, eddig a nemzetiségek által bizonyára nagyon elnyomott magyarságot, hogy ne féljen, a rutén nagylelkű és magyar testvérét nem fogja bántani. De még meghatóbb ezen nyilatkozatnak szóvá nem tett passzusa. Ebben a ruszin miniszter már tettekkel is igazolja a rutén nagylelkűséget, amennyiben a Ruszka Krajna városait egyszerűen odaajándékozta a magyarságnak. [...] a ruszin miniszter úr első sorban a ruszin érdeket nézze, és azután gyakorolja magát a nagylelkűségben. [...] Munkács, Máramarossziget, és főleg Ungvár nélkül nem tudjuk elképzelni a kontemplált Ruszka Krajnát. Az itt lévő magyarságot pedig – amely, mellesleg mondva, jelentékeny részben pedig zsidó – ne féltse a ruszinoktól. Azután az igazat szólva, jobban szeretnénk, ha a ruszin miniszternek a ruszinok miatt fájna (a feje – SS)...”²⁴² Mint látjuk, a két nemzetiség, melyek sorsáról a magyar államnak egyaránt gondoskodnia kellett, elég eltérően látta Ruszka Krajna területi kérdéseit. A ruszinság hasonló elképzelései nagyban befolyásolták a régió jövőbeli határainak alakulását, valamint a nemzetiségi viszonyokat a cseh időkben, mivel az idézetben említett városi magyar ajkú zsidóságot külön nemzetiségként vették számba az 1921-es népszámlálás során, ezzel statisztikailag is csökkentve a magyar lakosság arányát Kárpátalján, Podkarpatska Ruszban.

²⁴¹ Munkácsi Hírlap. Független politikai hírlap. Munkács, 1919. január 12. 16. évfolyam, 2. szám, 3-4. o.

²⁴² Bereg. 1918. február 9. XLV. évfolyam, 6. szám

2. Megszállás és megszállási kísérletek

A Kárpát című görög katolikus lap cikkírója félti Ungvárt, tartva attól, hogy a város kikerülhet Ruszka Krajna kötelékéből, ami nagy érvágás lenne a ruszinság számára, hiszen minden fontos kulturális és vallási intézménye ott található. Az ungvári magyarok a Bereg megyei magyarok elképzeléseivel szemben állítottak fenntartásokat, mivel azok saját megyéjükhöz csatolták volna a várost. Aggodalmaikat azonban rossz irányba fordították. Ungvárt még Ruszka Krajna határainak végleges kijelölése előtt egy harmadik fél, a csehszlovák hadsereg szakította ki, mivel a régió nyugati részéhez folyamatosan közeledtek a csehszlovák csapatok. 1919. január 10-én délelőtt 10 órakor érkeztek a cseh csapatok Nagymihályba, ahonnan Szobráncon keresztül haladtak Ungvár felé. Mintegy 1000 főnyi katonaság vonult egy olasz parancsnok, Amadeo Ciaffi ezredes vezetésével. Az előző nap folyamán Bánóczy alispán-helyettes, Berzeviczy polgármester, Helmer ezredes, Callmeyer százados és dr. Szőke Andor, mint tolmács – a cseh csapatok elé utaztak. A küldöttek Szobránc környékén találkoztak a reguláris csapattal, és megbeszélték a megszállás körülményeit. Azután együttesen a szobránci főszolgabírói hivatalba tértek, ahol megállapodtak abban, hogy a város katonai kiürítése még január 12-én, a délelőtt folyamán meg kell, hogy történjen, a polgári hatóságok helyükön maradnak és végzik teendőiket, a polgárőrség szintén ottmarad, a határrendőrségre vonatkozólag pedig később hoznak döntést. Az olasz parancsnok leszögezte, hogy a közrend fenntartására nagy hangsúlyt fognak helyezni, valamint, hogy a rendzavarókkal és a fosztogatókkal szemben a legnagyobb szigorral fognak eljárni. Az ezredes szavai szerint, aki szívélyesen fogadta a vármegye és Ungvár küldöttségét, a város lakosságának magatartásától függ az ő magatartásuk is. Az eseményről az Ung tudósított. A tudósítás végén a rend és a fegyelem fenntartására szólították fel a városlakókat a nézeteltérések elkerülése érdekében.²⁴³

A csehszlovák csapatok Ciaffi vezetése alatt január 12-én délután megszállták Ungvárt, mint az újonnan megállapított demarkációs vonal egyik végpontját. A szobránci megállapodásnak megfelelően a katonaság délelőttre teljesen leszerelt. A bevonulást délután 2 és 3 óra között jelezték. A Szobránci utcán (a Szobránci utca ma is fontos út, mivel ez az utca vezet be a szlovák-ukrán határátkelőről egyenesen a városba, valamint a várost megkerülő út 1960-as években történt megépüléséig az egyetlen a megyébe vezető útvonal része volt – SS) mint a fő bevonulási útvonalon a polgárőrség és a városi rendőrség tartotta fenn a rendet.

²⁴³ Ung. 1919. január 12. 57. évfolyam, 2. szám, 3. o.

Három óra körül jelent meg az első hírnök egy lovastiszt személyében. Borús, nyomott volt az időjárás, és a lakosság a lehető legcsendesebben viselkedett. Másodiknak maga a parancsnok, Ciaffi ezredes érkezett kocsin adjutánsával, továbbá dr. Szőke Andor városi vezető orvossal és Markovszky Sándor rendőrkapitánnyal, akik fogadására megjelentek.

Egymás után érkeztek ezután az előcsapatok, dr. Novak József, az ungvári barakkóráz volt kezelőorvosa is, aki széleskörű ismerettséggel bírt Ungváron. Ciaffi ezredes kíséretével a vármegyeházához hajtatott, ahol már várta Bánóczy Béla alispán-helyettes és Berzeviczy István polgármester. A város átadása ott ment végbe. Bánóczy alispán-helyettes rövid beszéd keretében adta át a várost az ezredesnek, kinek jóindulatát kérte a város lakói részére.

Nemsokára bevonult a főcsapat is, amelyet nagymennyiségű szállítóegység követett. A csapatok egyenesen a kaszárnyába vonultak, ahol elfoglalták szállásukat.²⁴⁴

Két nappal később, január 14-én Piccione tábornok, a csehszlovák hadsereg szlovákiai főparancsnoka hirdetményt intézett a helyi lakossághoz. A Csehszlovák Köztársaság nevében elrendelte, hogy minden polgár és katona, aki nem a cseh nemzeti hadsereghez tartozik, adjon le a vadászfegyvereket is beleértve minden fegyvert, továbbá oldalfegyvereket, kardokat, lőport, robbanószerkeket és töltényeket a hirdetmény megjelenésétől számított három napon belül, azaz január 16-áig. Ungváron ezeket a katonai parancsnokságnak a kaszárnyákban, a Perecsenyi, Nagybereznai, Fenyvesvölgyi, Nagykaposi és Vajáni járásokban pedig a katonai hatóságoknak kellett elismervény ellenében beszolgáltatni. A hirdetmény megtiltotta a magyar katonák és csapatok támogatását vagy rejtegetését, azonban kötelezte a helyi lakosságot a csehszlovák katonai hatóságok támogatására, valamint a számukra szükséges cikkek kiszolgáltatására. „Aki ezen rendelkezések ellen vétene, az illetékes bíróságnak lesz átadva.”²⁴⁵

A megszálló csapatok parancsnoka, Ciaffi ezredes január 13-án kelt hirdetménye január 15-én jelent meg. Ebben a vasúti vonalak, távíróvezetékek megrongálásáért, köz- vagy magántulajdon károsításáért vagy eltulajdonításáért járó büntetésekre figyelmezteti a lakosságot. Ciaffi kijárási tilalmat rendelt el, valamint megtiltotta a megfelelő iratok nélküli beutazást Ungvárra. A községek előljáróságai voltak felelősek azért, hogy csak olyan egyén kapjon belépési engedélyt a városba, akinek ott csakugyan dolga van.²⁴⁶ A csehszlovák

²⁴⁴ Ung. 1919. január 19. 57. évfolyam, 3. szám, 1. o.

²⁴⁵ Uo. 1. o.

²⁴⁶ Uo. 2. o.

haderő január 14. és 23. között megszállta az Ung folyó vonalát, a még decemberben átadott Vix jegyzékben kijelölt demarkációs vonalnak megfelelően.²⁴⁷

A Hucul Köztársaság kikiáltásával és Ungvár megszállásával Ruszka Krajna határainak kijelölése még nehezebb feladat lett, mivel a még Magyarország kötelékébe tartozó ruszinlakta terület nyugat és kelet felől is csökkent.

Ungvár megszállásának hírére a körösmezői Hucul Köztársaság kikiáltását segítő ukrán csapatok tovább nyomultak Rahó felé, amelyet január 14-én el is foglaltak, majd január 16-án Nagybockón át bevonultak Máramarosszigetre. Közben a régió túloldaláról a galíciai Lawoczne (ma Lávocsne, Ukrajna) felől egy másik ukrán alakulat igyekezett betörni Kárpátaljára.²⁴⁸ A Hucul Köztársaság képviselői, akik még 1919. január 3-án részt vettek a NyUNK tanácskozásán Sztanyiszlávban, kijelentették, hogy „szívük Ukrajnához húz” és segítséget kértek a nyugat-ukrán államtól. Önmaguk bizonytalan helyzetét, valamint a lengyel fenyegetést figyelmen kívül hagyva, a NyUNK bejelentetést tett a magyar kormánynál, hogy megszállja Ruszka Krajna azon részeit, amelyekben a ruszin lakosság az összlakosság több mint felét képezi, mindezt természetesen a wilsoni elvekre való hivatkozással.²⁴⁹

1919. január 15-én hajnali 3 órakor Dr. Kutkafalvy Miklós (1882-19?)²⁵⁰ kormánybiztos főispán egy bizottsággal az ukrán tisztekkel való találkozóra utazott Lavocsnéba, hogy információt szerezzen és tárgyaljon egy esetleges megszállásról, mivel azokban a napokban ukrán katonák szórólapokat terjesztettek Munkácson. A bizottságban volt Dr. Petrovay Jenő városi tanácsos, Erdőhegyi Miklós rendőrfőkapitány, Erdőhegyi Ferenc főszolgabíró, Dr. Katz Sándor ügyvéd, Löwinger Béla és Gere Dezső MÁV tisztviselők, Hrabár Elemér főtörzsorvos, Kossey Elek főesperes és Dr. Tárczy Károly tanár.²⁵¹ Az ukrán bizottság tagjai Teodor Rozankovszky, Gregor Heraszimovics kapitányok, Nebilovitz főhadnagy és Dr. Stefán Pelénszky voltak.

A galíciai önálló Ukrajnát éltető légiósok több ízben, később már a régió elcsatolása után is megfordultak a későbbi Podkarpatszka Ruszban. Egyes esetekben a fent említett szórólapokon kívül képeslapokat is osztogattak, amelyek Ukrajnát ábrázolták Podkarpatszka

²⁴⁷ Botlik J.: Közigazgatás... 98. o.

²⁴⁸ Botlik J.: Közigazgatás... 95-96. o.

²⁴⁹ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 61. o.

²⁵⁰ Dr. Kutkafalvy (1913-ig Kutka) Miklós – ügyvéd, 1918 novemberében Magyarország területi egysége érdekében a ruszinok körében tevékenykedett. Bereg vármegye kormánybiztos főispánja, az 1918 decemberében alakult Ruszin Párt elnöke.

²⁵¹ Munkácsi Hírlap. 1919. január 19. 16. évfolyam, 3. szám, 2. o.

Russzal együtt. Egy gimnázium falán is találtak egy ilyen térképet, amelyet a rendőrség elkobzott.²⁵²

A Lavocsnéban tartott tárgyalásokon kiderült, hogy az ukrán fél a rendelkezésére álló haderővel Magyarország területére szeretett volna bevonulni, hogy a ruszin területeket Csapig katonailag megszállja. Ezt azzal indokolták, hogy a cseh és román erők ruszinlakta területeket szállnak meg, a megszállással meg szeretnék gátolni a cseh és a román csapatok egyesülését, ami megfosztaná ruszin nemzettestvéreiket önrendelkezési jogaik gyakorlásának lehetőségétől. Másrészt ezáltal elkerülhetik Galíciai Ukrajna (értsd: Nyugat-Ukrán Népköztársaság) Magyarországtól és a nyugati államoktól való elzárását. Kijelentették azonban, hogy nem ellenséggként vonulnak be, csupán szükséges katonai intézkedéseket tesznek a már korábban említett cél megvalósítása érdekében. Ennek értelmében az összes közigazgatási és tanügyi hatóságok, valamint a rendfenntartó szervek a helyükön maradnak és tovább működhetnek, mivel ebbe megszállóként nem kívánnak beleavatkozni.

A kormánybiztos főispán, Dr. Kutkafalvy a magyar delegáció nevében tiltakozott minden intézkedés és beavatkozás ellen és kijelentette, hogy csak az antant megbízásával lehet megszállni az ország területét, így ha az ukrán csapatok mégis bevonulnának, az a magyar semlegességet és a nemzetközi jogot is sértené. Ezen sérelmek ellen tiltakozást fejezett ki, valamint kijelentette, hogy a jogsértésekért az ukrán félt fogja terhelni a felelősség. Kutkafalvy azt is kifejtette az ukrán bizottságnak, hogy a magyarországi ruszinok éltek önrendelkezési jogukkal és úgy döntöttek, Magyarországgal maradnak gazdasági és politikai kapcsolatban. Ami viszont a csehek és a románok egyesülésének meggátolását illeti, az csakis magyar és ukrán előzetes megállapodás alapján lehetséges. Felajánlotta, hogy az ukrán fél futárt küldhet a magyar kormányhoz. Az ukrán bizottság kijelentette, hogy megfontolja a futár küldését, valamint továbbítja a magyar bizottság tiltakozását az ukrán vezetés felé.

A főispán jelentést tett a történekről Berinkey Dénes (1871-1944) igazságügy miniszternél (január 18-tól miniszterelnök), aki helyeselte intézkedéseit. Ezután a tárgyalások megszakadtak, majd Munkácson folytatódtak, ahova a magyar delegáció este fél 11-re érkezett meg, majd nem sokkal utánuk az ukrán csapatok is megjelentek. Ezek egy része, 280 fő Munkácson maradt, nagyobb része pedig Csap felé vonult. A Munkácson maradt csapatokat, amelyeket 10-12 tiszt vezetett, barakkokban helyezték el, a tiszteket pedig a Csillag szállóban.

²⁵² Archív Narodího Múzea, Praha (a továbbiakban ANM): Fond Antonín Hajn, 221 karton, 6030/1 Konstantin Beskid Vztah a požadavky karpatorusského a českého lídu (A kárpátorosz és a cseh nép viszonya és kívánságai, kézirat) 1921. 4. o.

Másnap a városházán Rozankovszky kapitány összefoglalta a magyar delegáció elé terjesztett álláspontokat és ismételten biztosította a jelenlévőket, hogy céljuk minden tekintetben a rend és a nyugalom fenntartása. A Munkácson állomásozó csapatok a felettes hatóságok utasítására elvonultak Munkácsról. A rendet a csendőrség, a vasúti nemzetőrség és a megerősödött polgárőrség biztosította. A városban tökéletes volt a nyugalom, mind a csapatok megérkezésénél, mind a további napokban is. Az ukránok megérkezésének hírére a szomszédos falvakból sok lakos özönlött a városba, többnyire leszerelt katonák, akiket azonban rövidesen eltávolítottak. A közrend fenntartása érdekében a szokásos hétfőkre eső vásárok rendezését egyelőre felfüggesztették, az idegenek beözönlését pedig a hatóság a rendelkezésre álló fegyveres erőkkel igyekezett meggátolni.

A tárgyalások során a fentiek mellett az ukrán fél leszögezte, hogy semmiképp sem szeretne fegyverrel fordulni a cseh csapatok ellen. Csak demonstrálni szeretnének, ezért ha a csehek megszállják a területet, a vérontást elkerülendő vissza fognak vonulni.²⁵³

A helyi sajtó figyelemmel kísérte az eseményeket. A Munkács 1919. január 26-ai számában arról tudósítottak, hogy a közhangulat fokozódásával Glucker ezredes katonai állomásparancsnoknak sikerült katonai megállapodást kötnie az ukrán csapatokkal. A tárgyalásokba a kormánybiztos, Kutkafalvy is bekapcsolódott. Eredményképpen az ukrán csapatok kivonultak a megszállt kaszárnnyából és barakkokba költöztek át.²⁵⁴

A város lakossága polgárőrséget szervezett, amely fenntartotta a rendet a városban. Az ukrán egységek bevonulásával ugyanis megnőtt a csempészek száma a városban, valamint sok vidéki lakos is beözönlött. A sajtó tudósítása szerint a megszállás alatt teljes egyetértés volt az egyébként viszályban álló pártok között azzal kapcsolatban, hogy az ukrán egységeknek el kell hagyniuk a várost. Január 17-18-án a városban nyugtalan hangulat uralkodott. A lakosság követelte az ukrán egységek akár erőszakos eltávolítását a városból, hivatkozva arra, hogy Munkács magyar terület, és az antanttól nem kaptak engedélyt a megszállásra. Szombaton, január 18-án tüntetést szerveztek, amelyen a kormánybiztos, Kutkafalvy Miklós tájékoztatta az egybegyűlteket a megszállás történetéről, majd a helyi szociáldemokrata párt tagjaiból szerveztek bizottságot a kérdés megoldására.

Az események hatására az ukrán csapatok parancsnokai belátták, hogy helyzetük kedvezőtlen, ezért visszahívták csapataikat Csapráról és Bányából.²⁵⁵ A Máramarosszigetet megszálló ukrán-hucul csapatok kifosztották a helyi zsidóságot és a román lakosságot. Az

²⁵³ Munkácsi Hírlap. 1919. január 19. 16. évfolyam, 3. szám, 2. o.

²⁵⁴ Munkácsi Hírlap. 1919. január 26. 16. évfolyam, 4. szám, 1. o.

²⁵⁵ Uo. 1. o.

utóbbiak tömegesen menekültek a román fennhatóság alatt álló területekre. Ennek következtében az antanthaderő részét képező román hadsereg az anarchia megszüntetése céljából bevonult a ruszin területre és körbezárta a „felszabadítókat” a városban. Azokat, akik nem adták meg magukat, lelőtték, a többiek letartóztatták és fegyveres rablókként zárták börtönbe.²⁵⁶ A román haderő január 19-20. folyamán kiszorította az ukrán csapatokat Máramaroszigetről és Nagybecskóról, így azok a hucul milíciákkal együtt kénytelenek voltak visszavonulni Kőrösmezőre.²⁵⁷

Munkács hangulata ellenük fordult. Az ukrán alakulat vezetői valószínűleg arra számítottak, hogy a helyi ruszinság támogatását fogják élvezni, ezzel szemben gyakorlatilag körbe voltak zárva barakkjaikban. Kijelentették, hogy távoznak, és január 18-án este bevagonírozták őket. Fegyvereiket egy külön vagonba rakták be, amelyet visszatartottak, majd utánuk küldtek. A kíséretet Róth József tartalékos hadnagy biztosította. Volócon álltak meg, és ahogy egy onnan küldött táviratban állt, vasárnapról hétfőre (január 19-éről 20-ára) virradó éjjel az ott élő összes zsidó családot kifosztották, majd hasonlóan jártak el Lavocsnéban is, és a híresztelések szerint egy vagon nyersolajat is magukkal vittek a kereskedővel, Gotteszmannal együtt, akitől Munkács megvette azt a bizonyos vagon nyersolajat.²⁵⁸

A további megszállási kísérletek kivédése céljából a kormánybiztos táviratban kért segítséget a 39. hadosztályparancsnokságtól. A parancsnokság intézkedett, és Kisvárdáról egy 50 főből álló századot, két géppuskás osztagot és Vásárosnaményból szintén egy 50 fős századot és két géppuskás osztagot vezényeltetett a határra. Emellett egy páncélvonatot is kivezényeltek a Csap-Lavocsne vonalra. Az eset tanulságos volt a lakosság számára. Nyilvánvalóvá vált, hogy a határt, még ha a legkisebb erővel is, de védeni kell. Az illetékesek belátták, hogy a megszállás sohasem következett volna be, ha minimális haderő is rendelkezésre állt volna abban az időben. A vezetés mulasztott, hiszen sem a tárgyalásokról, sem a megszállás híreiről nem értesítették a lakosságot, még falragaszok formájában sem.²⁵⁹ Pedig a Nyugat-Ukrán Népköztársaság terveiről Károlyi még az előző év decemberének végén tudomást szerzett, amikor 1918. december 29-én jelentette a minisztertanácsnak, hogy járt nála az ukrán követ, aki előadta, hogy biztos tudomása szerint a román csapatok Csernovic (ma Csernyivci) körül gyülekeznek, hogy elfoglalják az északkeleti ruszin

²⁵⁶ Hodmas, Petro: Vseukrajinszkij Kongressz v Husztyi: Fatké i mifé.// Karpatszka Ukrajina. Kraszne Pole. Zakarpatszkij Narodnij Csaszopisz. Minaj. 2009. №3-4 (Годьмаш Петро: Карпатська Україна. Красне Поле. Закарпатський народний часопис. Минай. 2009. №3-4)

²⁵⁷ Pop, I: Dějiny... 290. o.

²⁵⁸ Munkácsi Hírlap. 1919. január 26. 16. évfolyam, 4. szám, 1. o.

²⁵⁹ Uo. 2. o.

területeket. A követ megkérdezte, hogy a magyar kormány kész-e megvédeni a ruszin területeket a románokkal szemben, valamint azt, hogy milyen szemmel nézné a kormány, ha az ukránok szállnák meg az említett területet, ígéretet téve arra, hogy a végleges rendezést népszavazás útján hajtanák végre. Károlyi kijelentette, hogy a választ később adja meg, hangsúlyozta azonban, hogy a magyar kormány minden megszállás ellen tiltakozik. Jászi Oszkár úgy vélte, hogy az ukrán megszállás nem lenne teljesen rossz. Azzal érvelt, hogy az ország számára taktikai előnyt jelentene, ha az északkeleti területeket nem csak a román és a cseh, hanem a lengyel és ukrán csapatok is megszállnák.²⁶⁰

3. A huszti kongresszus döntései és további viták a terület hovatartozásáról és határaitól

Az ukrán csapatok kivonulási útvonalán még meg sem száradtak a nyomok, helyükre folyamatosan nyomultak be a román megszálló csapatok. Az addig az előbbiekhöz húzódó Hucul Köztársaság képviselői január 20-án máris memorandumot intéztek az Ungvári Néptanácsához, Zsatkovicsához és Masarykhoz, amelyben kijelentették, hogy inkább szeretnének Csehszlovákiához, mint Romániához tartozni.²⁶¹

Másnap, január 21-én a Máramaros vármegyében található Huszton tartották meg a ruszin nemzeti gyűlést. A települések delegátusai a Brascasajkó fivérek háza előtt adták át megbízóleveleiket. A gyűlésen Máramaros vármegyéből 80, Bereg vármegyéből 57, Ugocsából 17 és Ung vármegyéből 5 település képviseltette magát. Eperjes képviselői Neviczky Emillel üzenték, hogy Ukrajnához szeretnének csatlakozni. Maga a gyűlés orosz nyelven zajlott (véleményem szerint a ruszint, a kárpátaljai dialektust nevezték orosznak – SS). A nyitóbeszédet dr. Brascasajkó Gyula tartotta meg, testvére, Mihály pedig a gyűlés elé terjesztette a korábban előkészített, három pontból álló indítványt, amely a következőket tartalmazta:

– Kívánjuk Magyarország egész ruszin lakosságának egységét, Poprádtól a Tiszáig, és tiltakozunk a ruszin nép minden megosztása ellen;

– Kívánjuk a galíciai rutén néppel való egyesülésünket, és amennyiben ez nem volna lehetséges, akkor a Cseh-Szlovák állammal.

– Minden esetben teljes autonómiát kívánunk.

Az indítványt a gyűlés teljes mértékben visszautasította. Viszont Csucska Gyula indítványát, amely az Ukrajnával való egyesülést vetette fel, éljenzés fogadta. Brascasajkó

²⁶⁰ MNL OL: X57. 954 M. T. 73. 1918. december 29. 6. o.

²⁶¹ Fedinec Cs.: A kárpátaljai magyarság... 50. o.

Mihály ellenpróbát tartott, és az egybegyűltekek közül senki sem állt a magyar kormány által felajánlott Ruszka Krajna, a román vagy a csehszlovák államhoz való csatlakozás mellett. Viszont ezután a gyűlés azt is kimondta, hogy az alakulandó Ukrajnában a nem orosz (nem szláv) ajkúak teljes vallási és nyelvi szabadságát kívánja. Mindemellett a gyűlés szükségesnek tartotta, hogy a ruszinlakta területeket szállják meg ukrán csapatok, emiatt szükségesnek látta a kijevi kormánnyal való kapcsolatfelvételt. Emellett szem előtt tartotta a cseh törekvéseket is. Ami érdekes, a gyűlés Wilson elnök és a magyarországi nemzetiségek üdvözlése mellett a magyar kormányt is üdvözölte azért, mert nem küldött csendőröket Husztra. Ezután megalakult a Nemzeti Tanács, és 50 delegátust választottak Kijevbe, valamint döntöttek arról, hogy küldöttséget menesztenek Párizsba a tanács határozataival. A Kárpát c. görög katolikus lapból kiemelt beszámolóéból kiderül, hogy az egyedüli incidens, ami a gyűlést kísérte, a magyar lakosság provokatív mosolya volt, és hogy megkergették a huszti bírót, aki Ruszka Krajna mellett kardoskodott. A gyűlés viszont az ukrán zászlóra tett esküvel ért véget.

Stefán Ágoston kormányzó az Est lapnak adott interjújában kritikusan nyilatkozott a gyűlésről, valamint kétségbe vonta annak legitimitását, tekintettel arra, hogy a gyűlésen négyszázhusz kiküldöttet regisztráltak, akiknek személyenként ezer ruszint kellett volna képviselniük. Szerinte viszont a gyűlésen a négyszázhusz kiküldött közül háromszáznyolcvan csak tíz-husz személy megbízásából jelent meg. Emellett felhossa a gyűlés ukrainofil mivoltát. A Kárpát szerkesztői erős kritikával illették a kormányzót kijelentéseiért, mondván, hogy rosszul értesülhetett a gyűlésről, mivel nem volt ott.²⁶² Magocsi szerint a 420 küldöttel, akiket 175 helyi gyűlésen választottak meg, a huszti nagygyűlésen összesen 1200 személyt vett részt, így a huszti volt a legnépesebb korabeli népgyűlés.²⁶³

Ahogy a budapesti, így a huszti nagygyűlés is viták tárgyát képezi. A hivatalos ukrán történelemtudományban a huszti kongresszus a kárpátaljai „ukrán” nép első hivatalos véleménynyilvánítása az egységes Ukrajnával való egyesülésről. Ezt a tézist erőteljesen használta a szovjet történelemtudomány is. Mikola Vehes és Marian Tokar munkájukban azt írják a ezzel kapcsolatban, hogy a huszti kongresszuson Kárpátalja de jure is Ukrajna része lett. Ehhez a Nyugat-Ukrán Népköztársaság 1918. novemberi alkotmányára hivatkoznak, amely szerint a Magyar Rusz is a köztársaság részét képezi. De facto a területet, mint tudjuk,

²⁶² Bereg. 1918. február 9. XLV. évfolyam, 6 szám

²⁶³ Magocsi, P.R.: Formuvannya... 61. o.

nem sikerült a népköztársaság részévé tenni. Ez volt tehát a de jure rész, és szerintük a huszti kongresszussal vált valóssá, mivel ekkor foglalták a határozatba nép akarátát.²⁶⁴

Más, szintén ukrán szerzők azonban megkérdőjelezik a huszti nagygyűlés legitimitását, mivel arra csak a Máramaros megyében lévő ruszin települések képviselői jöttek el, de azok sem voltak teljes mértékben képviselve, mivel a megye nagy része román megszállás alatt állt. Veges és Tokar közli az említett határozatot, amelyet Petro Sztrecso Karpatszka Derzsava (Kárpáti Állam) című könyvében közöl. Sem a korabeli sajtóban, sem a kongresszus résztvevőinek emlékirataiban nincs szó a dokumentumról. Másrészt a csehszlovák orientációt támogatók is egyre többen voltak január közepére, így a kongresszus valóban kis mértékben képviselte a helyi ruszinságot.²⁶⁵ A szovjet korszakban gyakran támaszkodtak a huszti nagygyűlésre, mivel annak résztvevői Ukrajnához szerettek volna csatlakozni; hogy az a bizonyos Ukrajna az egységes (szoborna) Ukrajna, vagy a Szovjet Szocialista (tag)Köztársaság volt-e, az már kevésbé volt lényeges számukra. Érdekes, de Vehes és Tokar is elhatárolódik ettől, mondván, hogy a szovjet történelemtudományban nem említették, hogy a Huszton hozott döntés nem a szovjet Ukrainát tartotta szem előtt. Erre a kettősségre Siklós András munkája is lehet példa: „Ukrajnán a vezetők, a nacionalisták a Nyugat-Ukrán államot [...] értették. Ukrajna a munkások és a szegényparasztok számára ugyanakkor Szovjet-Ukrajnát jelentette; ők ezért Szovjet-Ukrajnával való egyesülésért harcoltak.”²⁶⁶

Január második felében Ruszka Krajna területének nyugati és keleti részén is idegen megszálló csapatok állomásoztak, ennek ellenére a közigazgatás szervezése folyamatban volt.

A megszállás lezárása után, 1919. január 30-án, közvetlenül hűségesküje letétele után tartotta meg programbeszédét Ruszka Krajna kormányzója, Stefán Ágoston, akit a Minisztertanács 1918. december 31-én nevezett ki dr. Szabó Oreszt, Ruszka Krajna minisztere kérésére. A beszédben hangsúlyozta, hogy a régió iparosítására fog törekedni, biztosítani a nemzetiségi jogok egyenlőségét, elejét veszi minden felekezeti és nemzetiségi ellentét kialakulásának. Hitt abban, hogy a békekonferencia méltányolni fogja a magyar állam lépéseit a ruszin önrendelkezés megszervezése érdekében. Hozzátette, hogy a magyarságnak csak előnye származhat a helyzetéből, mivel kapocs lesz az autonóm Ruszka Krajna és Magyarország között. A munkácsiak jól fogadták a kormányzó szavait, bár kifejezték aggályaikat azzal kapcsolatban, hogy Munkács magyar többségű város, és nem kíván Ruszka

²⁶⁴ Vehes, Mikola – Tokar, Marian: Karpatszka Ukrajina na sljahu derzsavotvorennya, Karpati, Uzshorod, 2009. (Kárpátukrajna az államalakítás felé vezető úton.) Микола Вегеш, Маріан Токар – Карпатська Україна на шляху державотворення. Карпати, Ужгород 2009. 117. o.

²⁶⁵ Hodmas, P.: Vszeukrajinskij Kongressz...// Karpatszka Ukrajina. Kraszne Pole. 2009. №3-4.

²⁶⁶ Siklós András: Magyarország 1918/1919. Események. Képek. Dokumentumok. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1978, 183. o.

Krajna része lenni, annak ellenére, hogy Stefán Ágoston lüktető életet és fejlődést ígért a városnak. A munkácsi városházán tartott gyűlésen a kormányzó valóban nem tért ki Munkács hovatarozásának kérdésére.²⁶⁷

A kormányzó beszéde heves polémiát váltott ki. A beszéd után néhány nappal Csomár István (1839-19?), a Munkácsi Hírlap szerkesztője írt cikket saját sajtóorgánumban Ruszin Krajna címmel. A cikkben kitér Stefán Ágoston beszédének pontatlanságaira. Az iparosítás szép elképzelés, azonban a régió ásványi kincsekben szegény volt egy hathatós ipar beindításához. Ez érthető is, hiszen, ahogyan azt már korábban említettük, a fontosabb bányák a területen kívül maradtak. Stefán szót ejtett a ruszin lakosság analfabetizmusáról, amiért a korábbi rendszert okolta, amire Csomár hevesen válaszolt, mondván, hogy ez a felelősség a ruszin görög katolikus papokat terheli, mivel ők voltak azok, akik „ellenkeztek”. Csak nagy nehézségek árán lehetett községi iskolákat alapítani a parókiái iskolákkal szemben. A papság tartott attól, hogy elveszíti társadalmi jelentőségét. Fontos kérdés merült fel az iskolák hovatarozásával kapcsolatban, mivel ez rendezetlen kérdés maradt. A Munkácsi Főgimnázium az állam kezébe került, de az átadásnál rögzítették, hogy amennyiben a gimnázium működtetése már nem magyar nemzeti érdeket fog képviselni, visszaszáll a város tulajdonába. A félelem ezzel kapcsolatban az volt, hogy ha Munkács Ruszka Krajna része lesz, akkor a gimnázium valószínűleg a városé lesz, így a továbbiakban ruszin iskolaként fog működni, ami ellen Csomár, aki egyébként a gimnázium tanára is volt, hevesen tiltakozott: „Nem azért áldozott e város a művelődés céljaira sok százezret, hogy most a ruszin kultúra színvonalára süllyeszteni engedje. Sőt, főgimnáziumunknak az állami kezelésbe adásakor jegyzőkönyvileg kikötötte, hogy csak addig rendelkezhetik vele az állam, míg a magyar nemzeti célokat fogja szolgálni, ellenkező esetben a rendelkezési jog visszaszáll a városra. Már pedig annyira naivak nem vagyunk, hogy elhiggyük, hogy Ruszin Krajna a magyar nemzeti művelődés kiváló érdekeit fogja szolgálni.”²⁶⁸

A Munkácsi Hírlapban néhány nappal később újabb cikk jelent meg, amely Munkács sorsát vitatta. A város hovatarozása még 1919. február közepén sem volt tisztázott, ahogyan az autonóm terület határai sem. Ennek megfelelően heves tiltakozás folyt a sajtóban Munkács Ruszka Krajnához való csatolása ellen: „A wilsoni elvek diadalmaskodnak a kormány nemzetiségi politikájában, a népek önrendelkezési joga a gyakorlatban most nyer érvényesülést, ez pedig határozottan megkívánja, hogy a Munkácson lakó népek is szabadon gyakorolhassák jogaikat és szabadon határozhassanak e tekintetben, hogy hová kívánnak

²⁶⁷ Munkácsi Hírlap. 1919. február 2. 16. évfolyam, 5. szám, 2. o.

²⁶⁸ Munkácsi Hírlap. 1919. február 16. 16. évfolyam, 7. szám, 2. o.

tartozni. Munkácson nincsenek ruszinok, vagy legalább oly elenyésző kisebbségben vannak, mely a lakosságnak maximum 10%-át teszi ki [...] Hogyan volna tehát lehetséges, hogy egy elenyésző minoritás kedvéért, csak azért, hogy Ruszka Krajnának fővárosa legyen, Munkácsot lakosainak akarata ellenére ruszinná tegyék?”²⁶⁹ A kérdés megoldásához népszavazást javasol a cikk írója, azonban hangsúlyozza, hogy nincs akadálya annak, hogy Munkács legyen Ruszka Krajna kormányzóságának székhelye. Azonban az autonómia határainak kijelölése után, ha a Beregszászi Nemzeti Tanács már korábban említett tervezete alapján létrehoznak egy magyar kormányzóságot a szomszédos megyékből kialakított magyar tömbből, akkor „alkossák Munkácsot corpus separatumnak Ruszka Krajna testében”.²⁷⁰

Ez egy áthidaló megoldás lehetett volna Munkács hovatartozása kérdésében. A sajtópolémiaán kívül a kérdés pártgyűléseken is felmerült, így 1919. február 16-án is, a Szociáldemokrata Párt munkácsi népgyűlésén. A gyűlésen a párt egyik tagja, dr. Salamon Kálmán szólalt fel ez ügyben. Bár Ruszka Krajnát mint ruszin autonómiát üdvözölte, határozati javaslatot nyújtott be arról, hogy dr. Kutkafalvy Miklóst, a megye kormánybiztosát, „ki iránt Munkács városa a nép érdekeivel ellentétben álló intézkedései miatt teljes bizalmatlansággal viseltetik”, mozdítsák el állásából, amely határozatot a gyűlés elfogadta.²⁷¹

A Ruszka Krajna fővárosának kiszemelt Munkács lakossága körében különböző volt az ügy megítélése. A X. néptörvény általános megítélése pozitív volt, a Munkács című helyi lap szerzői ebben az esetben az ukrán és a cseh igényekkel és azok propagandájával való szembeállításként kezelték, emellett egyesek szerint a Munkács, mint központ elképzelés is jó hatással lehetett volna a városra.²⁷²

A X. néptörvény 11. paragrafusa alapján egy új kormányrendelet született, a ruszin kormánytanács megszervezéséről. A ruszin nemzetgyűlést egy kormánytanács helyettesítené, amelybe 2-2 küldöttet választ minden ruszin lakosságú járás, amelyeket a rendelet meg is nevez, ezeken kívül 2-2 küldöttet delegálhattak Máramarossziget, Munkács, Ungvár városok, valamint Huszt és Nagyszőlős ruszin lakossága. Schor Ernő a Beregben megjelent cikkében azt veti fel, hogy ezzel Munkács nem csak névlegesen lesz Ruszka Krajna központja, ami szerinte a wilsoni elvek könnyelmű értelmezése szerint sem helyes. A továbbiakban kiderül, hogy Schor beszélgetett a kormányzóval és felemlítette a Munkácson élő ruszinok számát. Schor a statisztikára hivatkozva 1441 ruszint mondott, míg a kormányzó négyezret. Ennyi a görög katolikusok száma a kormányzó segédje szerint. Schor ennek megfelelően tette fel a

²⁶⁹ Munkácsi Hírlap. 1919. február 23. 16. évfolyam, 8. szám, 1. o.

²⁷⁰ Munkácsi Hírlap. 1919. február 23. 16. évfolyam, 8. szám, 1. o.

²⁷¹ Uo. 1. o.

²⁷² Munkácsi Hírlap. 1918. december 29. 15. évfolyam, 52. szám, 3. o.

kérdést, hogy vajon 4000 görög katolikus munkácsi indokoltta teszi-e azt, hogy Munkács Ruszka Krajna része legyen, hiszen a 4000 görög katolikus nem feltétlenül ruszin. Schor kérdésére, hogy Munkács csak székhelye lesz-e Ruszka Krajnának, a kormányzó azt válaszolta, hogy Munkácsot nem lehet kiszakítani belőle, hiszen a várostól délre ruszin települések vannak. Felmerül azonban a kérdés, hogy ha Munkácsnak elenyésző a ruszin kisebbsége, akkor miért jogosult ugyanannyi, azaz két kiküldött kijelölésére, mint mondjuk a Vereckei járás, amely teljes mértékben ruszin.²⁷³

Az autonóm terület kijelölésénél és megszervezésénél rengeteg technikai jellegű kérdés maradt nyitva, valamint a magyar lakosság sokszor érezte magát fölényben a ruszinnal szemben, ahogyan ez az idézett szövegben is látszik és a továbbiakban is látszani fog. A hasonló megnyilvánulások csak rontották Magyarország esélyeit a terület megtartására, elsősorban a helyi, az elmagyarosodott elit körébe nem tartozó ruszinság körében is csökkentették a magyarság népszerűségét. Ruszka Krajna kijelölése bizonyos értelemben kényszermegoldás volt Károlyi kormányában. Remélték, hogy föderalizálással megmentik az ország egységét, ezért sok szempontból a ruszin autonómiát sem gondolták végig teljesen. Bár Munkács ténylegesen magyar többségű város volt, ruszin nyelvterület ölelte körbe. Ha magyar területen marad, akkor utat kell hozzá vágni, ami ruszin települések magyar kézre való adásával járt volna, ami további vitákhoz vezetett volna. Másrészt pedig a ruszin autonómia területén nem volt más város, amely a kormányzósági központ szerepére alkalmas lett volna.

Ruszka Krajna határainak kijelölésével és azok elismerésével kapcsolatban a viták márciusban sem szűntek meg. „Ruszka Krajna [...] amikor határait akarja megrajzolni, szerénységgel nem vádolható” – áll a Munkácsi Hírlap hasábjain. Ruszka Krajna javasolt határain belül 619 ezer lakos lett volna, miközben a hivatalos statisztika alapján a számításba vehető északkeleti vármegyékben 351 ezer ruszin élt. Így jelentős magyar többségű területek és városok kerültek volna az autonóm terület kötelékébe. Ezek alapján Ungvár, amelynek összesen 641 ruszin lakosa van, Munkács, Máramarossziget és Nagyszőlős is Ruszka Krajnához került volna. A javasolt terv Ung megye Kaposi járásának 7 olyan településére is igényt tartott, amelyeknek összesen 2 ruszin lakosa volt. A terv szerint Ruszka Krajna határa Bereg vármegyében Kisdobrony, Csongor, Gut, Nagyberég fölött vonult volna el és Magyarokmájtról ment volna át Ugocsa vármegyébe. Ennek megfelelően Ruszka Krajnához került volna Rákos, Kajdanó, Izsnyéte, Fornos, Dercen, Beregújfalú és Gát. Ezzel szemben a

²⁷³ Bereg. 1919. február 16. XLV. évfolyam, 7. szám, 1. o.

Munkácson összehívott bizottság a Kassa-Jablonicai útvonalat javasolta határvonalként Munkácsig úgy, hogy az úttól balra eső rész Ruszka Krajnához kerül, a jobbra eső rész pedig Bereg vármegyében marad. A várost Klastromaljával, Podheringgel és Oroszvéggel egyesítve szintén Bereg vármegye területén hagyták volna. Munkáctól a határ Kendereske, Felsőschönborn, Németkucsova, Leányfalu, Zsófiafalva, Kisalmás, Ramocsaháza és Makarja felett húzódott volna a Tiszaháti járásig, amelynek felső határával egybeesve Magyarkomjáttnál lépett volna át Ugocsa vármegyébe. Ez az elképzelés sokban egyezik a Beregszászi Nemzeti Tanács javaslatával. Az elképzelés etnikai szempontból helyénvaló lehetett, azonban Munkács mint központ kérdését így sem oldotta meg.²⁷⁴

1919. március 4-én választásokat írtak ki Ruszka Krajnában. A választási körzetekre való felosztást Stefán Ágoston dolgozta ki még januárban. A Stefán által kidolgozott beosztást nem sikerült megtalálnunk, de valószínűleg egyezett a Kaminszky József által a későbbiekben megadott körzetbeosztással, amelyre még kitérünk. A megválasztott kormányzótanács munkája nem igazán lehetett eredményes a továbbiakban, mivel március 20-án Fernand Vix, az antanthatalmak budapesti katonai missziójának vezetője jegyzéket adott át Károlyi Mihálynak a győztesek által február 26-án megállapított és március 17-én jóváhagyott magyar-román demarkációs vonalról. A jegyzék alapján a Szatmárnémeti-Vásárosnamény-Debrecen-Békéscsaba-Szeged-Arad-Nagyvárad-Nagykároly vonalat antanthaderő szállja meg. Ez valójában a román hadsereg volt. Ekkorra Máramaros vármegye déli része, a korábban idézett Felsővisói Nemzeti Tanács felirata és közbenjárási kérelme ellenére, valamint a Tiszától északra eső Nagybocksó és környéke román megszállás alatt volt. A Tisza forrásvidéke Kőrösmező központtal a Hucul Köztársaság fennhatósága alá került. A csehszlovák csapatok nyugat felől jelentettek további fenyegetést. A Berinkei Dénes által vezetett kormány lemondott. Másnap, március 21-én Budapesten kikiáltották a Tanácsköztársaságot, amelynek fennhatósága alá a Vix-jegyzék szerint Bereg és Ugocsa vármegye egésze, Máramaros vármegyéből az Ökörmezői, a Dolhai, a Huszti, a Técsői és a Tiszavölgyi járás, Ung megyéből egészében a Szeredneyi járás, valamint a Perecsenyi, Nagybereznai, Nagykaposi és az Ungvári járás nagyobb része tartozott.²⁷⁵

Annak ellenére, hogy a magyar kormány komoly erőfeszítéseket tett egy igazságos, nyelvhatárok által kijelölt ruszin terület kialakítására, az idő ellene dolgozott. Míg a ruszinság magyarpárti képviselői és a magyar kormány a terület közigazgatásának megszervezésén fáradoztak, addig a már a csehszlovák haderő által megszállt mai kelet-szlovákiai területeken

²⁷⁴ Munkácsi Hírlap. 1919. március 9. 16. évfolyam, 10. szám, 3. o.

²⁷⁵ Botlik J.: Közigazgatás... 101-104. o.

már január közepétől más terveken dolgoztak a ruszinság egykor oroszpartí, akkorra már csehszlovák párti képviselői.

4. A ruszin néptanácsok tevékenysége és elképzelései a ruszin terület hovatartozásáról és határaitól

Mint azt már korábban említettük, az Eperjes központú, Beszkid Anton vezetése alatt álló Ruszin Tanács még 1918. december 21-én tartott gyűlésén egyesült a Galíciában élő Lemkók Orosz Tanácsával, ezzel megalakítva a Csehszlovákiával való egyesülést támogató Kárpátorosz Néptanácsot. 1919 első heteiben nem volt komolyabb megnyilvánulásuk, azonban 1919. január 21-én a Galíciai Kárpátaljai Ruszinok Tanácsának (Rada Galickih Podkarpatszkij Ruszinov) titkára, Dimitrij Viszlockij levelet írt Beszkid Antonnak, az 1918. december 21-én, Kassán megalakult Kárpátorosz Néptanács elnökének. Viszlockij rövid felvezetéssel nyitja a levelét, amelyben vázolja hogy Galícia Novéj (Új) Torh (Новый Торгъ) Novéj (Új) Szjan (Новый Санъ), Gribov (Грыбовъ) Gorlice (Горлицы), Jaszlo (Ясло), Koriszno (Корисно), Szjanok (Сянокъ), Leszko (Льско) körzetek egyhangúlag kifejezték akaratukat még 1918. december 5-én, Nyugat Galícia minden orosz településének gyűlésén, hogy az említett körzetek orosz lakossága „osztatlan egységben szeretné sorsát összekötni a magyar oroszokkal.” A Kassán az említett gyűlésen megválasztott „Lemkóföld Orosz Tanácsa” (Russzkij Szovjet Lemkovscini/Русский Советъ Лемковщины) egyesült az Eperjesi Rádával. A levél a régió orosz, voltaképp ruszin lakosságának nehéz körülményeire tér ki. A szerző szerint az ideiglenes lengyel hatóságok pogromokat tartanak a lakosság körében, betörnek az ortodox templomokba, elkergetik az imádkozó lakosokat, keresik a lelkészeket, így sok helyi lakos kényszerül arra, hogy a Magyar Ruszban keressen menedéket. Viszlockij szavaival élve: „a lengyeleknek úgy tűnik, hogy a XVI-XVII. századi Lengyelországban vannak.” A szerző Beszkid közbenjárását kérte az ügyben, valamint jelezte, hogy a községek csatlakozási leveleinek egy részét csatolja, a többi gyűjtése folyamatban van. A levélhez egy térképet és a települések listáját is csatolta.²⁷⁶

Néhány nappal később, január 23-án már Kassán, Schöbl ezredesnek, a csehszlovák hadsereg szlovákiai részlege egyik csoportparancsnokának hivatalában folytattak tárgyalásokat, amelyeken Andrij Gagatko, szjanoki ügyvédjelölt, Alekszandr Volosinovic

²⁷⁶ Archív Ministerstva Zahraničnich Vecí Praha (a továbbiakban AMZV): Mírová Konf. a Reparace 1918-1938. Karton č 3. Svaz č 12. věc 304. o.

szjanoki jegyző, Miroszlav Hrabec lopkovi jogász, valamint Rosztiszlav Korlak referens vettek részt. Gagatko és Volosinovics a nyugat-galíciai Rusz képviselőiként voltak jelen a tárgyaláson, amelyen vázolták az ottani lakosság helyzetét, megemlítve a lengyel atrocitásokat. Kifejtették, hogy a nyugat-galíciai Rusz egyesülni szeretne Csehszlovákiával. Ezt nem csupán a csehekhez fűződő szimpátiájukra, hanem a már Csehszlovákia kötelékébe tartozó Zemplén és Sáros megyékben élő magyarorosz testvéreikkel fennálló „etnográfiai egységre” való hivatkozással tették. A jegyzőkönyv szerint a Kárpátok északi lejtőin, az Oslava és a Poprad folyó között, a Nověj Szjant és Szjanokot összekötő vasúttól északra fekvő terület és az ott élő lakosság kerüljön Csehszlovákia kötelékébe, valamint azt a csehszlovák haderő mihamarabb szállja meg.²⁷⁷

Gagatko, Volosinovics és Hrabec már másnap, január 24-én újabb levelet címeztek a csehszlovák vezetés felé. A levél elsősorban a Kárpátok északi lejtőin, az általuk Nyugat-Galíciai Rusznak nevezett terület lakosságának orosz mivoltára helyezte a hangsúlyt. A helyi lakosokat ruszinoknak, rusznákoknak, ruténeknek és ukránoknak is nevezik, bár a szerzők az utolsó megnevezést idézőjelben írták. A Galíciában zajló ukrán mozgalmat, értsd, a Nyugat-Ukrán Népköztársaságot ukrán szeparatizmusnak titulálták, amely szerintük csak az osztrák és német kormányok tudatos megosztási politikájának a szüleménye. Ennek célja a történelmileg, kulturálisan és hagyományosan egygyé tartozó orosz nép egy politikai egységben való egyesülése. A levél kitér a ruszinság nehéz helyzetére, valamint arra, hogy a háború okozta nehézségek során sem egy cél köré egyesülnek, hanem tovább folyik a megosztás. Egyesek az „ukrán zászló alatt harcolnak a lengyel imperializmus ellen, mások a nyugat-galíciai Kárpátmellék, a Szjantól nyugatra egészen a Popradig terjedő terület lakói, Szjanok, Kroszno, Jaszlo, Gribov, Gorlice és Nověj Szjan körzetekben a közvetlen lengyel terror alatt élnek, harmadik részüket a csehszlovák hadsereg szállta meg, a negyedik román fennhatóság alatt van.”²⁷⁸ A levél furcsa módon nem említette meg Ruszka Krajnát, amely Magyarország kötelékében volt. Előfordulhat, hogy az ott élő ruszinokat elmagyarosodottnak tartották, mivel Sáros és Zemplén megye is elviekben Ruszka Krajna részét képezte a X. néptörvény szerint, csak a státuszuk a békekötésig függőben volt, ennek ellenére az ott működő tanácsok külön utat jártak. Igaz, ehhez hozzájárult az Ungvári Ráda taktikai hibája is, amelyre az eperjesi székeskáptalan levele is utal. Mindenesetre a levél csak azokat a ruszinokat említi, akik vagy egykor orosz, de azóta csehszlovák orientációjúak voltak, mint az Eperjesi Ráda és jómaguk, ők állnak lengyel elnyomás és csehszlovák

²⁷⁷ AMZV: Mírová Konf. a Reparace 1918-1938. Karton č 3. Svaz č 12. věc 304. o.

²⁷⁸ Uo.

megszállás alatt, valamint az Ukrajnához húzó ruszinokat, ők maguk a NyUNK aktivistái, valamint a Máramaros vármegyében élő, jobbára Huszt központú és körösmezői mozgalmárok, akik román fennhatóság alatt vannak vagy egyhamar az alá fognak kerülni. Ebből arra tudunk következtetni, hogy a Magyarország integritását támogató ruszinok nem számítanak ruszinnak, vagy a levél szerzői szemében a magyar megoldás annyira valótlan, hogy egyszerűen előrevetítik azt, hogy az adott régió is csehszlovák megszállás alá kerül.

A szerzők azzal folytatják, hogy szerintük pont a ruszinok második csoportja, azaz a Kárpátok északi lejtőin, Galíciában élő ruszinok vannak a legnehezebb helyzetben a lengyel atrocitások miatt. Az ottani lakosság nevében kijelentik, hogy a nyugat galíciai ruszinság, látva az Oroszországgal való egyesülés lehetetlenségét, ellenzi a lengyel ígát, fenntartásai vannak az „ukrán szeparatizmussal” szemben. Ennek értelmében előtérbe helyezve a Kárpátok déli részén lakó ruszinokkal, azaz a Magyar Russzal való egyesülést, amely során egy politikai egységként, a Kárpáti Ruszként csatlakoznának Csehszlovákiához, kérték a régió mihamarabbi katonai megszállását.²⁷⁹

Január 27-én az Eperjesi Ráda vezetője írt, feltehetőleg a csehszlovák haderő szlovákiai részlege parancsnokának, mivel a levél „Parancsnok úr” megszólítással kezdődik. A levélben kifejtette, hogy a Galíciában élő ruszinok (oroszok) az egykori magyaroroszokhoz szeretnének csatlakozni a népek önrendelkezési jogán, menekülve a lengyel elnyomástól. Leírja, hogy az Eperjesi Ráda felé a kérelmet a Galíciai Kárpátaljai Ruszinok Tanácsának (Rada Galickih Podkarpatszkij Ruszinov) titkára, Dimitrij Vizslockij nyújtotta be.²⁸⁰ Beszkid – a levél végén lévő aláírásból ugyanis rá lehet következtetni – levelével valószínűleg nyomatékosítani szeretne volna galíciai nemzettestvérei igyekvését, akik lengyel fennhatóság alatt voltak, az Eperjesi Ráda viszont már csehszlovák fennhatóság alatt állt, maga Beszkid pedig a békekonferencián volt hivatott képviselni a ruszinság érdekeit. Ennek tudatában az, hogy Beszkid Vizslockij levelére hivatkozva ugyanazzal a kéréssel fordul a csehszlovák vezetéshez, mint Gagatkóék, logikusnak tűnik.

A levélből kiderül, hogy Vizslockij összesen 43 község jegyzőkönyvét is csatolta kérése indoklásához, valamint a korábban említett térképet. A Beszkidhez intézett levél, mint említettük, még csak a jegyzőkönyvek begyűjtéséről értesítette a címzettet. Ezeket csatolta a levélhez. Ezek után Beszkid kéri a parancsnokot, hogy a kérelmet továbbítsa a csehszlovák vezetőség felé és kérje, hogy az utóbbi igyekezzen megkapni az antanthatalmaktól a szóban

²⁷⁹ AMZV: Mírová Konf. a Reparace 1918-1938. Karton č 3. Složka č 12. věc 304. o.

²⁸⁰ Uo.

forgó terület megszállására vonatkozó engedélyt, hogy a megszállás mihamarabb megtörténhessen.²⁸¹

31-én az eperjesi Kárpátorosz Néptanács mint „a magyarországi és Galícia délkeleti körzeteiben, a Szan és a Dunajec folyó között élő orosz nép akaratának egyetlen törvényes kinyilvánítója” kiáltványt intézett „az egész művelt világhoz”, amiről Masarykot levélben értesítették. A kiáltványban a szerzők kijelentették, hogy a fent említett területen élő lakosság egy politikai egységet képez, és a legerélyesebben tiltakozik annak esetleges megosztása, feldarabolása ellen, valamint kész a leghatározottabban fellépni annak bármely államhoz csatolása ellen, ha az ütközik a helyi lakosság akaratával.

A továbbiakban azt olvashatjuk, hogy mivel az említett terület Oroszországhoz való csatlakozása megvalósíthatatlan, ezért annak képviselői a Masaryk elnök által vezetett csehszlovák állam autonóm területi egységének tekintik azt. Ezután következik a Kárpátorosz Néptanács kérése a csehszlovák kormány felé, amelyben azon kárpátorosz területek mihamarabbi megszállását kéri, amelyek lengyelek és magyarok, „az orosz (ruszin) nép legnagyobb elnyomói” kezén vannak.²⁸² Mint látjuk, itt már szó esik Ruszka Krajna területéről is. Bár ez szó szerint nincs leírva, abban az időben azonban már csak Ruszka Krajna volt Magyarország fennhatósága alatt. A galíciai területek megszállásának szükségességét, mint korábban is, a lengyel csapatok kegyetlenségére való tekintettel sürgették. A levél szerzői világossá tették, hogy eddigi tevékenységüket szerény forrásaikból végezték, arra számítva, hogy a továbbiakban támogatást kapnak a cseh vezetéstől. Kárpátmellék²⁸³ népének támogatására azonban politikai vagy más okokból ismét nem került sor. Még egy határozottabb sajtóbeli felszólalás sem állt a nevezett régió lakossága mellett, annak ellenére, hogy a levél szerzői szerint annak helyzetéről rendszeres tudósításokkal látták el a cseh sajtót.²⁸⁴

A levél szerzői szerint Ruszin Galícia holtpontra volt, annak előremozdításában bízva a Kárpátorosz Néptanács a következő javaslatokkal fordult a csehszlovák kormányhoz:

A Kárpátorosz Néptanács sohasem egyezik bele abba, hogy a Kárpátok egyik és másik oldalán levő orosz területeket szétosszák, és különböző államokhoz csatolják, azt kívánja, hogy a nevezett terület egy orosz politikai egységként, autonóm földként csatlakozzon a

²⁸¹ Uo.

²⁸² AKPR: Podkarpatská Rus I – různé dopisy, I/2. Přímerí dr. Beskida, dr. Sobina a dr. Kusaka k jednání s čsl vládou. 1. o.

²⁸³ Prikarpatтя (Прикарпаття) – a Kárpátok előtt, a Kárpátok mellett elhelyezkedő terület. Jelenleg a Lembergi és Ivano Frankovszki megyéknek a Kárpátok északi lejtőire terjedő részére vonatkozó megnevezés.

²⁸⁴ AKPR: Podkarpatská Rus I – různé dopisy, I/2. Přímerí dr. Beskida, dr. Sobina a dr. Kusaka k jednání s čsl vládou. 2. o.

Csehszlovák Köztársasághoz. „Az orosz Kárpátmellék oszthatatlansága elvének hivatalos elismerésétől függ a Kárpátorosz Néptanács további orientációja az említett területek politikai hovatartozása tekintetében”.

A fent említett elvi kérdés pozitív elbírálása esetén a Kárpátorosz Néptanács kérte a még lengyel és magyar kézen lévő orosz (ruszin) területek mihamarabbi katonai megszállását. A továbbiakban a csehszlovák közvélemény kiállását kérték a ruszin nép ügyével kapcsolatban, valamint határozott sajtófellépéseket az üggyel kapcsolatban.

1919. január végén a csehszlovák alternatíva mellett még nem állt a ruszinok és szervezeteik egyértelmű többsége. A csehszlovák vezetés elsődleges politikai célkitűzése ebben az esetben az egyes ruszin tanácsok egységes vonalra való terelése volt a ruszinok által lakott terület, Kárpátalja, a későbbi Podkarpatská Rus Csehszlovákiához való csatlakozása kérdésében. Egy ilyen egységes döntés sokkal fajsúlyosabb érv lett volna a békekonferencián a csehszlovák megoldás mellett.²⁸⁵ Január végén a csehszlovák vezetés azonban csak az Egyesült Államokban működő ruszin szervezetek és az eperjesi Kárpátorosz Néptanács támogatását élvezte. Az utóbbi akkor kevesebb nyomatékkel rendelkezett, mivel az eredeti „hatáskörébe” tartozó területeket már megszállta a csehszlovák hadsereg. Az Ungvári Ráda elvileg még hű volt Magyarországhoz, a Huszti ráda (egyben a Kőrösmezőn létező Hucul Köztársaság is) Ukrajnával szeretett volna egyesülni. A ruszin tanácsok elképzeléseinek egyeztetése céljából a cseh vezetés Ferdinand Pisecký századost delegálta a régióba.

Február 1-jén Ungvárra érkezett Masaryk csehszlovák államelnök személyes megbízottja, Ferdinand Pisecký kapitány, a hadügyminiszter szárnysegédje, hogy a Magyar-Rutén Néptanácsnak átadja a philadelphiai, illetve a scrantoni egyezmény dokumentumait. A kapitány Szabó Simonnal, Gebé Péterrel, Volosin Ágostonnal és Hadzsega Illéssel folytatott tárgyalásokat, akiket felszólított, hogy a rádát felhasználva kezdjenek széles körű hangulatkeltést a ruszin régió Csehszlovákiához való csatlakozásáért. Volosin Ágoston, aki még 1918 decemberében a magyar államhoz való hűségéről tett tanúbizonyságot, ennek megfelelően 1919. január végén, Ungvár megszállása után a csehszlovák megoldás buzgó támogatója lett.²⁸⁶

Pisecký érkezésével kapcsolatban a szakirodalom eltéréseket mutat. A magyar szakirodalomban Botlik József felhasznált munkái, valamint Fedinec Csilla Kronológiája 1919. február 1-jét említik. Ezzel szemben a cseh szakirodalom, Ivan Pop munkái február 13-át nevezik meg. Pop szerint a Masaryk által delegált küldöttség február 10. és 13. között volt

²⁸⁵ Rychlík J. – Rychlíková M.: Hospodařský... 24. o.

²⁸⁶ Botlik, J.: Eduard Beneš... 21. o.

kiküldetésben a régióban, és 13-án tárgyalt az említett ruszin vezetőkkel, akikkel kapcsolatban a szakirodalomban nincs eltérés. Zsatkovics visszaemlékezéseiben szintén február 13-át említi. Az ukrán nyelvű munkák, mint például Magocsi és Vanat könyvei, csak februárt említene, anélkül, hogy megneveznék a pontos dátumot.

Mint látjuk, a csehszlovák alternatíva erős táborral rendelkezett az egykori oroszparti magyaroroszok körében, akiknek többsége 1919 januárjában már csehszlovák megszállás alatt élt, a galíciai ruszinság pedig a lengyel igától szeretett volna az új állami egység kötelékébe kerülni. Elképzelésük komolyságát a korábban idézett és taglalt dokumentumok igazolják. Ruszka Krajna területi hovatartozása még nyitott kérdésnek látszott Magyarországon és a még meg nem szállt ruszin területeken, a békecsinálás központjában, Párizsban azonban már folyamatban volt a döntéshozás. A döntés, amelyet az Egyesült Államokban élő ruszinság hozott, még alátámasztásra szorult, amely alátámasztás a helyi lakosoktól kellett, hogy származzon. Beszkid Anton, aki a magyarországi oroszok, vagy az ő megnevezésében kárpátoroszok egyetlen legitim képviselőjének tekintette magát, a csehszlovák alternatíva mellett foglalt állást az orosz csatlakozás lehetetlensége miatt. Beszkid kényelmes személy volt a csehszlovák diplomácia számára, ezért őt is meghívták Párizsba nézőpontja alátámasztására.

5. Mindeközben Párizsban...

1919. január 18-án kezdetét vette az I. világháborút lezáró békekonferencia. Nemzetközi téren a csehszlovák diplomácia jelentős sikereket ért el. Ekkorra világossá vált, hogy a ruszin kérdés a csehszlovák változat útján kerül megoldásra. A szomszédos Románia és Lengyelország nem igazán tudtak ártani a csehszlovák elképzeléseknek. Lengyelország ugyan intenzíven kiállt egész Galícia annektálása ügyében, beleértve az egységes ukrán és/vagy ruszin területeket, azonban nyíltan kifejezte – erre majd később visszatérünk –, hogy nem kívánja államához csatolni a Kárpátok déli lejtőin található ruszin területeket az Ólubló környékén lévő egyes területeken kívül. A román diplomaták még titkon bíztak abban, hogy Kárpátalja Oroszországhoz fog kerülni, és így, a szövetségesekkel 1916-ban kötött titkos egyezmény alapján, a két ország közötti határvonalat a Tisza képezhetné. (Az 1916. július 17-ei bukaresti titkos szerződés értelmében a Romániának ítélt terület határa a ma Kárpátalján található Sztog (Sztoh) csúcstól a Tisza mentén Vásárosnaményig, onnan Debrecen–Sebes-Körös torkolat, onnan Orosháza–Békéssámson-Algyő, onnan a Tisza, majd torkolatától a Duna vonala lett volna – SS). A Párizsba érkezett sztaniszlávi és kijevi ukrán kormányok küldöttségeit és azok beadványait nem vették komolyan, mivel Ukrajnát életképtelen politikai

egységnek tekintették. Magyarországra legyőzött államként tekintettek, ezért a magyar követelések sem voltak komolyan vehetők. Oroszországgal kapcsolatban pedig az ott zajló polgárháború kimenetelének bizonytalansága, valamint a bolsevik diktatúra arra kényszerítette a szövetségeseket, hogy elvessenek minden olyan elképzelést, amely Kárpátalja Oroszországhoz való csatolását helyezi kilátásba.²⁸⁷ Így a csehszlovák diplomaták joggal érezhették magukénak a sikert Kárpátalja ügyében, különösen hogy az Amerikában élő ruszinok támogatása mellett már a helyi, Északkelet-Magyarországon élő ruszinok egy részének támogatását is magukénak tudhatták.

Maga a csehszlovák delegáció két részben érkezett Párizsba. Az első csapat 1919. január 6-án, a második pedig január 25-én. Az utat Olaszországon keresztül kellett megtenniük, mivel a Svájc és Németországon át vezető út még nem volt teljesen tiszta. A delegáció elnöke Dr. Karel Kramář miniszterelnök volt, a fő delegált Dr. Eduard Beneš külügyminiszter, a küldöttség főtitkára Dr. Štefan Osuský (1889-1973), titkárai Miroslav Božinov, valamint Dr. Vladimír Slavík (1884-1952). A bizottságnak 17 kérdésre vonatkozó tanácsadói testülete volt. Köztük a Podkarpatská Rus kérdéseiben felelős tanácsadók Anton Beszkid és Jan Sobin, a Kárpátorosz Néptanács képviselői voltak, amelyben Sobin a Galíciában élő kárpátoroszokat képviselte.²⁸⁸

A csehszlovák delegáció több bizottság munkájába is delegálta tagjait. Így például Beneš a Kárpótlási, valamint a Pénzügyi Bizottság munkájában vett részt. Ezekben a bizottságokban dolgozott Dr. Štefan Osuský is, aki emellett a csehszlovák delegáció egyedüli küldöttje volt a Nemzetközi Munkahivatalért Felelős Bizottságban. Karel Kramář pedig a Népszövetség ügyeiért felelős, valamint a Kikötőkért, Vízi-, és Vasúti Közlekedésért felelős Bizottság munkájában vett részt egyedüli küldötként.²⁸⁹

A békekonferencia élén álló Tízek Tanácsa Woodrow Wilson amerikai elnök, Georges Clemenceau (1841-1929) francia, David Lloyd George brit és Vittorio Emanuele Orlando olasz miniszterelnökök vezetése alatt állt. Wilson még a konferencia megnyitása előtt, 1919. január 12-én a Tízek tanácskozásán vetette fel a szerinte fontos kérdéseket, így az ülésen az orosz bolsevikokkal szembeni óvatosságról, Lengyelország biztonsági helyzetéről, valamint Németországnak a Rajnáig történő megszállásáról tanácskoztak, és csak ezután következett a Népszövetség kérdésének felvetése, valamint a konferencia üléseinek beosztása. Wilson

²⁸⁷ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 62. o.

²⁸⁸ Houdek, F.: Vznik hraníc... 284-285. o.

²⁸⁹ Uo. 292. o.

másnap hozta nyilvánosságra javaslatait ezzel kapcsolatban: 1. Népszövetség, 2. Jóvatételek, 3. Új államok, 4. Határok, 5. Gyarmatok.²⁹⁰

A Tízek Tanácsa eleinte az új államok területi igényeit hallgatta, de ez sok időt vett igénybe, ezért minden állam ügyében saját bizottságot hoztak létre, hogy először állapítsák meg az esetleges határokat, ami után majd következhetnek a javaslatok és módosítások. A csehszlovák bizottság februárban ülésezett, és az Egyesült Államok, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország képviselőiből állt. A bizottságot Franciaország képviselője, Jules Cambon (1845-1935) vezette, aki teljes mértékben országa érdekeinek keresztülvitelére törekedett. Célja az volt, hogy Lengyelország és Csehszlovákia a lehető legtöbb stratégiaileg fontos területre tegyen szert, hogy a jövőben egy hatásos elszigetelési övezet részét képezzék, amely egyrészt a bolsevik Oroszország, másrészt pedig Németország ellensúlya kellett, hogy legyen.²⁹¹

Január 31-én járultak a Legfelső Tanács elé Jugoszlávia és Románia képviselői. Az előbbi Milenko Radomar Vesnić (1863-1921), a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság későbbi miniszterelnöke (érdekesség, hogy felesége, az amerikai Banche Ulman ismeretségben állt Wilson elnök feleségével) és Ante Trumbić (1864-1938) horvát származású politikus és diplomata, az utóbbit a már korábban említett Brătianu miniszterelnök képviselte. A délszláv állam északi, valamint Románia délnyugati határainak megállapítása volt a fő kérdés. Az említett határok keleti része problémás volt, mivel Bánátra mindkét állam igényt tartott. Románia ebben az esetben is a korábban már említett 1916-os Bukaresti Egyezményre hivatkozott, ez ellen azonban a délszlávok hevesen érveltek. Végül kompromisszumos döntés született a Legfelsőbb Tanácsban a két említett állam határaival kapcsolatban.²⁹²

Románia területi igényeit Brătianu mutatta be a már említett időpontban, ez azonban nem az egyetlen meghallgatása volt. A magyar és szerb viszonylatban állított igényeire most nem térünk ki, inkább a ruszin területekkel kapcsolatos kérdésekre összpontosítunk. A területi bizottságok előtt két kérdés, Bukovina és Máramaros megye merült fel. A román szempont szerint Máramaros vármegye többsége ruszin volt, Máramarossziget, a megye székhelye azonban román többségű.

Brătianu, ahogyan Beneš is, hazudott a népességi adatokkal kapcsolatban. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint Máramaros vármegye valóban ruszin többségű volt, de messze nem csak a román és a ruszin lakosság osztozott a vármegyén. A statisztikának megfelelően

²⁹⁰ Uo. 293. o.

²⁹¹ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 63. o.

²⁹² Romsics Ignác: A magyar határok kérdése a békekonferencián // Rubicon 2014/6. 21. p. /Houdek F.: Vznik hranic... 293. o.

Máramaros vármegyében 159 489 ruszin, 84 510 román, 59 552 német, 52 964 magyar és közel 1200 egyéb nemzetiségű személy élt. A számok azt mutatják, hogy közel kétszer annyi ruszin élt a vármegyében, mint román, ami az 1/3-2/3-os felosztásnál még megérthető lenne, azonban a magyar és a német lakosság, amely egyébként jobbára magyar ajkú volt, közel 112 000 főt tett ki, amit azonban nem vettek figyelembe. A „román többségű” Máramarosszigeten pedig az 1910-ben ott élő 532 ruszinnal szemben a 2001 román lakos valóban nagy többségnek számított, csak hogy rajtuk kívül Máramarosszigeten még 1 257 német és 17 542 magyar élt.²⁹³ A korábban még Oroszországgal kötött megállapodás szerinti határvonal, a Tisza, szerintük igazságos, etnikai alapon választotta volna el a ruszinokat és a románokat a kérdéses megyében, Brătianu azonban többet igyekezett elérni. A Tiszán kívül Romániához kívánta csatolni a Máramarosszigetet és Kolomeát összekötő vasutat is. Ez ugyebár nézeteltéréshez vezetett volna a csehszlovák területi igényekkel, akik Máramaros megye Tiszától északra eső területeire tartottak igényt. Ha a csehszlovákok javára ítélik oda a területet, akik az említett részt követelték, Máramarossziget nélkül, akkor Románia elveszítheti a vasutat vagy a közös határt Lengyelországgal. Az olasz küldöttség Brătianut támogatta, a többi küldöttség viszont Csehszlovákiát, mivel úgy vélték, hogy a máramarosi ruszinok jobb körülmények között építhetik ki az önrendelkezésüket egy szláv testvérnéppel, viszont Csehszlovákiának biztosítani kell Románia számára a vasúti összeköttetést Kelet-Galíciával. Végül a Bizottság úgy döntött, hogy Máramaros vármegye 1/3-a Romániához, 2/3-a Csehszlovákiához kerül az etnikai szempontokat figyelembe véve. A vasút azonban Csehszlovákiában maradt.²⁹⁴ A továbbiakban viszont látni fogjuk, hogy a határ Máramaros vármegyében több változáson is átment, mielőtt a végleges határkijelölésre sor került. De térjünk vissza a csehszlovák területi igényekhez.

1919. február 5-én déltől került napirendre a csehszlovák-magyar határ kérdéseinek megvitatása, pontosabban az erre vonatkozó cseh igények meghallgatása. A meghallgatást Wilson vezette, de jelen volt Robert Lansing, Lloyd George, Arthur Balfour (1848-1930) brit külügyminiszter, Clémenceau, Stephen Pichon (1857-1933) francia külügyminiszter, Paul Eugen Dutasta (1873-1925) francia diplomata, Henri Mathian Berthelot tábornok (1861-1931), a romániai katonai misszió vezetője, Orlando, Sidney Sonnino (1847-1922) olasz külügyminiszter (báró), Makino Nobuaki (1861-1949) japán külügyminiszter teljhatalmú küldöttként és Matsui Keishiro (1868-1946), Japán franciaországi nagykövete. Csehszlovákiát

²⁹³ Magyar statisztikai közlemények. 42 kötet a Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása, Athenaeum, Budapest, 1912. 39. o.

²⁹⁴ Spector, Sh. D.: Rumania at the... 127-128. o.

Kramař miniszterelnök és Beneš külügyminiszter képviselte. Beneš előadta a csehszlovák bizottság expozéját Szlovákia és Kárpátalja (Podkarpatská Rusz, de akkoriban még a Ruszinszkó elnevezést használták) Csehszlovákiához való csatolásával, valamint államuk területi igényeivel kapcsolatban. Előadásában beszélt a szlovákok és a csehek viszonyáról, a Magyarországon maradó szlovák kisebbségről, természetesen részletesen kifejtette a magyar elnyomó és asszimiláló hatalom alatt élő szlovákok panaszait, majd kitért a kárpátaljai viszonyokra is, valamint szót ejtett a ruszinok csatlakozási kérelmeiről. Houdek szerint nem hallgatta el a Szlovákiában maradó magyar kisebbség jelenlétét sem.²⁹⁵ A magyar kisebbségekkel kapcsolatban és eleve a statisztikákkal elég bátran bánt a cseh, de egyébként mindegyik szomszédos ország is, amely területi igényeket állított Magyarországgal szemben. Az adatok gyakran torzítottak.

A csehszlovák határ megállapításával kapcsolatban már 1918-ban három változatot készítettek elő – maximálist, középest és minimálist. Mindegyik változathoz készítettek alátámasztásokat, azonban számoltak azzal is, hogy a maximális változatot valószínűleg el fogják vetni. Ez a változat ugyanis magyar többségű területek beolvasztását helyezte kilátásba. A maximális változat Szlovákia déli határát egészen a Börzsöny, a Mátra és a Bükk hegységek legmagasabb pontjaiig vitte volna le, egészen Miskolc és Sátoraljaújhely alatt húzódott volna és magába foglalta volna egész Ung vármegyét. Mint látható, Szlovákia keleti határát tovább tolták, bár a tervek kialakítása idején a ruszinkérdés még nyitott volt. A ruszin területek beolvasztására irányuló igények teljes megfogalmazása így 1919 januárjában, a többi területi igény megfogalmazása idején alakult ki véglegesen. Ennek megfelelően a február 5-ei meghallgatáson a Legfelsőbb Tanács további adatokat kért a Csehszlovákiához csatolandó területekre vonatkozóan. Az olasz Sonnino például a területek néprajzi adataira volt kíváncsi.²⁹⁶ Wilson a Szlovákia területén élő lakosságra vonatkozó statisztikai adatokat kért, Lloyd George-ot a szlovákok és magyarok aránya érdekelte, valamint Szlovákia folyóinak helyzete és a szabad tengeri kijárat megléte a Dunán keresztül. A kérdések tisztázására nyolctagú bizottságot állítottak fel, amelybe két-két tagot delegált Amerika, Anglia, Franciaország és Olaszország. Élére a francia Jules Cambont állították, helyettese az olasz Salvago Raggi lett. Balfour jelentősen hozzájárult Kárpátalja Csehszlovákiához való csatolásához. A felmerült kérdésekkel kapcsolatban a csehszlovák bizottság ezeknek megfelelően 11 emlékiratot (memoire) nyújtott be a békekonferenciának. Ezek közül

²⁹⁵ Houdek, F.: Vznik hraníc... 293. o.

²⁹⁶ Švorc, P.: Krajinská hranica... 132-133. o.

mindegyik egy adott problémával foglalkozott. Szlovákia területi igényeit a Memoire №5 foglalta össze, a Magyarországi ruszinok kérdését a Memoire №6 taglalta.²⁹⁷

A korábban említett 1919. február 13-a nem csak Pisecký százados ungvári látogatása szempontjából fontos dátum. Február 13-án érkezett Párizsba Zsatkovics és Gardos az amerikai ruszinság képviselőjében, kezükben a Scranton resolution-al és a népszavazás eredményeivel. Ott találkoztak az Eperjesi Ruszin Nemzeti Tanács elnökével, Beszkid Antallal, így közös bizottságként működtek a továbbiakban, amiről Beszkidnek megvoltak a maga elképzelései. Itt úgy döntöttek, hogy a scrantoni nyilatkozathoz és a népszavazás eredményeihez csatolni kellene az Eperjesi Ruszin Néptanács 1919. január 7-ei és a Szolyvai Nemzeti Tanács 1918. december 16-ai nyilatkozatait, hogy igazolják a kárpátaljai ruszinok szándékát a Csehszlovákiához való csatlakozásra. Az említett iratokat egy úgynevezett Memoire №6-al együtt nyújtották be.²⁹⁸ Az emlékiratot a csehszlovák delegációval együtt dolgozták ki a korábban említett február 5-ei meghallgatáson felmerült kérdések tisztázására. Ezeket majd csak március 10-11. folyamán mutatták be.

Beneš közbenjárásával a párizsi ruszin bizottság 1919. február 17-én audienciát kapott House ezredesnél, aki az amerikai küldöttséget vezette Wilson elnök távollétében. Majd később André Tardieu-vel (André Pierre Gabriel Amédée Tardieu, 1876-1945), a francia bizottság tagjával, az akkor teljhatalmú Tizek Tanácsának elnökével is találkoztak február 24-én. Zsatkovics mindkettőjüknek javasolta a Csehszlovák-Ruszin (orosz/russzkij) föderációt, és ennek alátámasztására átadta nekik a szükséges információkat tartalmazó dokumentumok másolatait, valamint az amerikai ruszinok eddigi tevékenységének történetét. A tanácskozásokról levélben értesítette Beneš február 22-ei és 24-ei dátumokkal.²⁹⁹

Ezekben a hónapokban, pontosabban február folyamán Pisecký százados Ungváron tárgyalt a helyi ruszin rádával. Pisecký tájékoztatta az ungvári tanácsot arról, hogy az eperjesi tanács már kérte a csehszlovák kormányt a régió katonai megszállására. A tárgyalások és tájékoztatások hatására február 24-én a ráda nevében Szabó Simon és Volosin Ágoston levélben fordultak T. G. Masarykhoz. Leírták, hogy Pisecký százados tájékoztatásának köszönhetően sikerült megismerniük a csehszlovák politika főbb vonásait, a csehszlovák nép testvéri érzelmeit a ruszin nép felé, valamint a közeledés lehetőségeit. A ráda ekkor állítólag már meg is kezdte a szükséges lépések megtételét ebben az irányban, azonban ahhoz, hogy az ruszin népet minden kételytől megszabadítsák, tisztázni szeretnék volna, hogy milyen „jogok

²⁹⁷ Houdek, F.: Vznik hraníc... 294. o.

²⁹⁸ Zsatkovics, G. I.: Expose. 7. o.

²⁹⁹ Uo. 9. o.

és milyen autonómia vár rájuk (eredetiben: ránk – SS) a cseh-szlovák-oroszl (ruszin – SS) köztársaságban”³⁰⁰. A levélből természetesen nem maradhatott ki a több évszázados rabság és a ruszinok felhőtlen fejlődési lehetőségének említése sem, mely egy egységes szláv állam kötelékében várhatott rájuk.

Ezután következett bizonyos kérdések tisztázása. Elsősorban az érdekelte a rádát, hogy a kárpátoroszl népet elismerik-e autonóm egységként, és ha igen, akként csatlakozik-e a csehszlovák államhoz. A következő kérdés arra vonatkozott, hogy az autonóm Ruszl ugyanolyan jogokkal fog-e rendelkezni a Cseh-Szlovák-Ruszin köztársaságban, mint amilyenekkel Szlovákia, lesz-e saját ruszin minisztere, hivatalai, nemzetgyűlése, valamint hogy csak a külügy, hadügy és pénzügy lesz-e közös.

Az elvi kérdések felvetése után az ungvári, korábban magyarpárti ruszin ráda ezek után gyakorlatiasabb és ezzel együtt sokkal konfliktusosabb területet érintett: a régió határainak meghatározását.

A legvitásabb kérdés a szlovák-ruszin határ megállapítása volt, amelyről Párizsban is folytak a viták. A rádát érdekelte, hogy a Ruszl és Szlovákia között megállapítandó határvonalat történelmi alapokon jelölik-e ki, azaz a ruszin vallási hagyomány alapján. Tehát a két ruszin egyházmegye határait érthették ezen, mondván, hogy a görög katolikus vallási határok egyben a ruszin etnikai határok is. A román és magyar határral kapcsolatban a ráda azt kérte, hogy a csehszlovák delegáció követeljen egy olyan határvonalat, amely Csaptól a Tisza völgye mentén halad a Visó folyó és Róna (Alsó-Máramaros) környékének érintésével úgy, hogy „Ruszlpoljana, Ruszlkovó, Petrova, Kraszna, Rónaszék, Felső Róna, Sziget (mint a Felső-Tisza környékének kulcsa), így az egész völgy Husztig, Batárig Tiszaújlakig, onnan megint a Tisza egészen Csapig” a ruszin régióhoz tartozzon. Végül a ruszin kraina (ruszin ország) központjának Ungvárt kérték kinevezni, mint a ruszinság kulturális központját. A kulturális, vallási és oktatási intézmények megléte mellett azzal is érveltek Ungvár, mint főváros mellett, hogy ott tényleges ruszin többség van a szlovákokkal szemben.³⁰¹ Eperjes esetében, amely a ruszinok szemében szintén apellálhatott volna a főváros tisztjére, mivel a csehszlovák békedelegációval nem az ungvári, hanem az eperjesi ruszin tanács képviselője dolgozott együtt, ez egy valós kérdés lehetett volna. Eperjesen az 1910-es statisztika szerint a ruszin és a szlovák lakosság aránya: 6494 szlovák, 47 ruszin, a magyar lakosság száma 7 976 fő volt, ezzel szemben Ungváron: 1 219 szlovák anyanyelvű, 641 ruszin és 13 590 magyar

³⁰⁰ AKPR: Podkarpatská Rus I – různé dopisy, I/1 – Jmenování rusin. úředníků. 1. o.

³⁰¹ AKPR: Podkarpatská Rus I – různé dopisy, I/1 – Jmenování rusin. úředníků. 2. o.

lakost tartottak számon.³⁰² Ungvár kapcsolatában a ruszinok csupán egy dolgot hallgattak el – a ruszinság abszolút kisebbségben volt a városban.

A levél utolsó pontjában támogatást kértek a csehszlovák államtól az autonóm berendezkedés kialakulásának idejére. Kérték, hogy legalább olyan mértékben támogassák a ruszin régió közintézményeit, mint azt a magyar kormány tette (!). Az ungvári vezetők kifejezték reményüket azzal kapcsolatban, hogy a ruszinság körében működő három különböző irányzatú tanács egyetért majd a Csehszlovákiával való egyesülés gondolatával.³⁰³ Ebből látjuk, hogy február végére, amikor a csehszlovák delegáció a konferencia elé terjesztette területi igényeit, a csehszlovák megoldás „elkerülhetetlenné” vált, ezért az ungvári vezetők igyekeztek a számukra legkedvezőbb feltételeket kiharcolni. Figyelemre méltó, hogy az egyházi és közintézmények támogatása ügyében a magyar kormányt hozták fel példának, valamint azt, hogy a Károlyi-kormány által létrehozandó Ruszka Krajna, a galíciai területek kivételével, nagyjából fedte a ruszin igényeket, amely igények azonban a helyi magyar lakosság érdekeivel ütköztek volna.

Párizsban az Ötök Bizottsága pozitív döntést hozott a Zsatkovicsék által vázolt lehetőségekről, amiről a ruszin bizottság március 3-án szerzett tudomást. Ezután a bizottság további követelésekkel fordult Eduárd Benešhez és Karel Kramářhoz, amelyeket Tizennégy pontként emlegetnek. Március 4-én az Amerikai Ruszinok Bizottsága Prágába utazott. Beszkid Párizsban maradt. A bizottság 1919. március 10-én találkozott Prágában Masaryk elnökkel, és átadta neki a fent említett dokumentumok és a „Tizennégy pont” másolatát. Ezután Pozsonyba utaztak, ahonnan Kárpátaljára indultak.

Ezalatt március 10-11. folyamán Párizsban Beneš és Kramář bemutatták a korábbi, február 5-ei meghallgatás során felmerült kérdéseket megválaszoló emlékiratokat, köztük a ruszinkérdéssel foglalkozó Memoire №6-ot is.

Maga a dokumentum részletes leírása a következő:

A Memoire №6 első fejezete a ruszin nép definiálásával indul, annak földrajzi elterjedésére, valamint etnikai hovatartozására derít fényt. Ennek megfelelően az orosz nép egyik szubetnikumaként határozzák meg őket.

Az 1900-as statisztikai adatok alapján a nevezett régióban (északkeleti vármegyék és Kelet-Galícia) a lakosság száma 429 447 fő, ami Magyarország lakosságának 2,2%-át tette ki. 1910-ben számuk 464 259-re nőtt, azaz az ország teljes lakosságának 2,5%-át alkották.

³⁰² Magyar statisztikai közlemények. 42 kötet a Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Athenaeum, Budapest, 1912. 246, 262. o.

³⁰³ AKPR: Podkarpatská Rus I – různé dopisy, I/1 – Jmenování rusin. úředníků. 3. o.

A Memoire №6 szerzői szerint a hivatalos magyar statisztika torzította a ruszinok létszámát, nagyobb mértékben, mint a többi nemzetiség esetében. Ezt az egyházi adatok alapján erősítették meg. Ennek alapján 1900-ban, ha a két ruszin egyházmegye (Eperjes és Munkács) adatait nézzük, 488 000 ruszin élt a régióban, azaz 60 000-rel több személy, mint amennyi a hivatalos magyar statisztikában olvasható. A szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy a nevezett egyházmegyéken kívül is éltek ruszinok.³⁰⁴

A ruszinság földrajzi elterjedését a Memoire №6-ban a következőképpen határozták meg: A ruszinok Magyarország északkeleti vármegyéiben laknak tömbökben a szlovák és a román határvidéken. (Ami érdekes, mivel akkor még szlovák határról szó sem volt, a román határ pedig több száz kilométerre helyezkedett el a Kárpátok délnyugati gerincein – SS). A magyar statisztika szavaival élve, írják a szerzők, a ruszinok a Tisza jobb partján éltek Sáros, Szepes, Zemplén, Ung és Bereg vármegyékben; Máramaros és Ugocsa vármegyékben is jelentős a ruszin lakosság, amely tömbökben lakik a Tisza bal partján. A továbbiakban az említett vármegyék 1900. és 1910. évi statisztikai adatai következtek.³⁰⁵

A II. fejezet a nemzetiségi, politikai és szociális körülményeket taglalta. Még mielőtt a fejezet címében olvasható kérdés megvitatására térne át, a dokumentum vázolja a vegyes lakosságú szlovák-ruszin vármegyékben húzódó nyelvhatárt, hivatkozva a dokumentumhoz csatolt térképre. A nyelvhatár Ung vármegyén halad át, a magyar, ruszin és szlovák etnikumok keveredési pontjától, Nagykaposnál, onnan északkelet felé halad Ungvár felé, ahonnan az Ung folyó völgyét követve éri el Huta községet. Hutától északnyugat felé kanyarodik, Zemplén megyén halad át Szinna (ma Snina, Szlovákia), Szinnamező (ma Szlovákia), Papháza (ma Papin, Szlovákia), Círókahosszúmező (ma Dlhe, Szlovákia) települések érintésével Sztropkóig (ma Stropkov, Szlovákia). Zemplén és Sáros vármegyék érintkezésénél a galíciai határ környékén egy 10 községből álló szlovák sziget található. Ezután a szlovák-ruszin nyelvhatár Sáros vármegyén halad át Tapolyhanusfalva (ma Hanusovce, Szlovákia) települést érintve, a Tapoly folyó vonalát követve, Kurima (ma Kurim, Szlovákia) és Zboró (ma Zborov, Szlovákia) településeken át egészen Regettő (ma Regetovka, Szlovákia) településig a galíciai határon. Sáros vármegye hegyvidékén, északkeleten egy nagy ruszin sziget található, amely délre húzódik, egészen a szlovák Kisszeben (ma Sabinov) városáig.³⁰⁶

³⁰⁴ ANM: Fond Antonín Hajn Karton č 216. 5887. Memorie № 6. Le problème des Ruthenès de Hongrie. 1. o.

³⁰⁵ ANM: Fond Antonín Hajn K. č. 216. 5887. Memorie № 6... 2. o.

³⁰⁶ Uo. 3. o.

A dokumentum leírása szerint Sáros vármegye északnyugati részén, a galíciai határ mentén egy újabb ruszin terület található Galbatő (ma Gaboltov) községnél, amely a Jastrebtől (ma Jastrzębik, Lengyelország) délre terül el, majd nyugatra húzódik Orló (ma Orlov) felé egészen Szepes vármegye határáig, ahol a szlovák terület a galíciai határral érintkezik Ólublótól északra; a nyúlvány Kamjanka környékén ér véget a galíciai határnál. Végül egy újabb ruszin sziget található Szepes és Sáros vármegye találkozásánál a német és a szlovák nyelvterület között.³⁰⁷

A szlovák községekkel érintkezésben lévő ruszin területek erős szlovák befolyás alatt álltak, természetesen anélkül, hogy a szlovák lakosság bármilyen erőfeszítést tett volna domináns helyzetének elérésére. Erre azért sem kerülhetett sor a Memoire №6 szerint, mivel az említett régióban a szlovák nemzeti mozgalom igen gyenge volt.³⁰⁸

A továbbiakban a ruszin lakosság emigrációját tárgyalták meg. Az emigráció okai között a magyar elnyomást, valamint jogaik semmibe vételét nevezték meg. Ennek megfelelően a ruszin emigráció 1907-ig elérte az évi 4753 főt. A bizottság számára ez fontos tézis volt, mivel ezzel teremtettek alapot az amerikai ruszinság döntéseinek legitimitásához.

A probléma megoldási lehetőségeit a III. fejezetben közölték. Politikai szempontból a csehszlovákok a magyarországi ruszinkérdést a következőképpen vázolták. „A magyarországi ruszinok sohasem tartoztak a csehszlovák régiókhoz, és a Csehszlovák Köztársaság sohasem tartott igényt területükre. Ennek ellenére a ruszinok csehszlovák államhoz való csatolásának terve többször is felmerült.” A továbbiakban ennek a tényállásnak az elemzése következett. A szerzők szerint a ruszinság előtt két lehetőség állt: a népek önrendelkezési jogának elve alapján egyesül Kelet-Galíciával és így saját nemzettestvéreivel, vagy továbbra is Magyarország kötelékében marad magyar dominancia alatt, mivel a Galíciával való egyesülés nehezen kivitelezhető a körülményes földrajzi viszonyok miatt.

Amennyiben a galíciai megoldást választanák, és Kelet-Galícia Ukrajna vagy Oroszország fennhatósága alá kerülne, a ruszinok ennek megfelelően az ukrán vagy orosz állam kötelékébe kerülnének. Ha pedig Lengyelországnak ítélik Galíciát, a ruszinok lengyel fennhatóság alá követnék galíciai testvéreiket.³⁰⁹

Ebből következik az első nehézség. Bár igaz, hogy a magyarországi ruszinok között létezik egy bizonyos galíciai vagy ukránpárti irányzat, ugyanakkor a lakosság többségét ez hidegen hagyja. Ezzel szemben létezett egy csoport, amely szerint Kelet-Galícia

³⁰⁷ A Memoire № 6-hoz csatolt térképet lásd a függelékekben.

³⁰⁸ ANM: Fond Antonín Hajn K. č. 216. 5887. Memorie № 6... 4. o.

³⁰⁹ Uo. 6. o.

Oroszországhoz csatolandó, mondván, hogy az oroszok nem kerülhetnek a Kárpátok túloldalára (Galíciából nézve, azok déli lejtőire. – SS). Emellett a lengyelek, akik szintén reklamáltak Kelet-Galíciának államukhoz való csatolása ügyében, elég határozottan kijelentették, hogy nem kívánják a magyarországi ruszinokat saját államukban tudni.³¹⁰

A dokumentum szerzői érdekes fordulatot használnak, mivel felvetik a magyar alternatívát is: „A fentiek értelmében az egyetlen megoldás a magyar területi integritás maradt. Maguk a ruszinok rengeteget szenvedtek a magyar fennhatóság alatt a háború előtt és közvetlenül a háború folyamán is. Ennek példája a hírhedt máramarosi per,³¹¹ amely során ártatlan ruszin hazafiakat küldtek a halálba.”³¹²

A ruszinok ellenezték egy hasonló megoldás megvalósulását, mivel egy ilyen döntés teljes mértékben ellentmondott volna minden jogi, erkölcsi és demokratikus elvnek, amelyek nevében folyt a háború.”

Így elérünk az utolsó, ám legelfogadhatóbb megoldási lehetőséghez, amely szerint a ruszinokat a csehszlovák állam kötelékébe csatolják autonóm egységként.

„A szlovák és a ruszin lakosság határos. Nyelvük hasonló és egy azonos néphez tartoznak. A ruszin vármegyék többségében a két nép keveredve él. Mindkét nép hasonló szociális és gazdasági viszonyok között él, érdekeik egyeznek és földrajzilag területük egy egységet képez.”³¹³

A csehszlovák megoldás két pozitív politikai eredménnyel szolgálna: Elsősorban lehetővé tenné Csehszlovákia és Nagy Románia érintkezését, ami nagy jelentőséggel bír mindkét ország számára, tekintettel az állandó magyar veszélyre. Másodsorban, egy ilyen megoldás lehetőséget teremtene egy a társult hatalmak egyes körei számára létező probléma elkerülésére. A cél: Galícia és a magyar alföld közötti egyenes összeköttetés felállításának meggátolása, mivel ez mérhetetlen előnyt biztosítana a Kelet-Galíciát uraló esetleges állam részére.³¹⁴

A csehszlovák megoldás abban az esetben valósítható meg, ha a ruszinok ezt maguk kéri, vagy elfogadják a felkínált lehetőséget. Erővel nem vehetők rá. A szlovákok és ruszinok között sohasem voltak konfliktusok, ezenkívül a ruszin nép képviselői több ízben nyilvánították ki azon akaratukat, hogy a csehszlovák állam kötelékébe autonóm egységként

³¹⁰ Uo. 7. o.

³¹¹ A máramarosi skizmaper során az orosz betörés alatt az orosz oldalra áttért és az ortodox vallásra visszatért ruszin lakosság ellen folytattak eljárást. Bővebben a skizmaperről: Gönczi Andrea: Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején. Poliprint, Ungvár-Beregszász, 2008. 85-96. o.

³¹² ANM: Fond Antonín Hajn Karton č 216. 5887. Memorie № 6... 7. o.

³¹³ Uo. 8. o.

³¹⁴ Uo. 8-9 o.

csatlakozzanak. Az Egyesült Államokban élő ruszinok el voltak ragadtatva a csehszlovák megoldás lehetőségétől, és maguk is rámutattak annak előnyeire, valamint arra a félelmükre, hogy a Csehszlovákiával való egyesülés megghiúsulása esetén magyar elnyomás alatt maradnak.”³¹⁵

A dokumentum szerzői a következő következtetéseket vonják le:

1. Magyarország ruszinjai a szlovákhhoz nagyon közel álló nép, amely azonos körülmények között él, akikkel szoros kapcsolatokat ápol, ezért a Csehszlovák Köztársasággal való egyesülésük problémamentes volna.

2. Ez a döntés a legjobban felel meg a politikai valóságnak és az igazságelveknek. Ez az, amire a magyarországi ruszinoknak törekedniük kellene.

3. Egyes Magyarországon élő ruszinok már a nevezett döntés mellett foglaltak állást.³¹⁶

A Memoire №6 a területi igények terén sokban egyezett az ungvári ráda kéréseivel, azonban ezeket a csehszlovák igényekhez és lehetőségekhez kellett idomítani. A szlovák-ruszin határ évekig, gyakorlatilag Kárpátalja teljes csehszlovák időszaka folyamán konfliktuspont maradt. A csehek nem hozhattak, de leginkább nem is kívántak a szlovákok rovására döntést hozni és engedni a ruszinoknak, akiket eleinte egyébként sem kívántak államukhoz csatolni. Ahogyan a Memoire-ban is olvasható, Benešék elismerték, hogy a ruszin régió sohasem tartozott a csehszlovák területhez, azonban a Galíciával való egyesülés vagy a Magyarország kötelékében való megmaradás elfogadhatatlan, ezért tartanak igényt a területre. Emellett így Románia és Csehszlovákia közös határra tehet szert. Jules Cambon, a bizottság elnöke számára a legbefolyásosabb geopolitikai érv éppen ez a közös csehszlovák-román határ volt, tekintettel „az állandó magyar fenyegetésre”. A Párizsban maradt Beszkid erőteljesen kiállt a Galíciában élő ruszinok csatlakozása mellett, amit Beneš azonban elvetett. Úgy vélte, hogy az elképzelés megvalósíthatatlan, mi több, konfliktushoz vezethet Lengyelországgal, amellyel amúgy is területi igényütközésben állnak Tessény és környéke miatt. A bizottság végül a csehszlovák változatot fogadta el, és továbbította a Fő Területi Bizottság felé, amely az utóbbit jóvá is hagyta.³¹⁷

Zsatkovicsék a Masarykkal folytatott tárgyalások után Pozsonyba indultak, ahonnan 1919. március 12-én folytatták útjukat Eperjesre, ahol a helyi Ruszin Rádával tanácskoztak. A ráda képviselői mindent jóváhagytak, amiről az amerikai bizottság beszámolt, majd felhatalmazták, hogy tevékenykedjen a három ráda, azaz az eperjesi, az ungvári és a huszti,

³¹⁵ Uo. 9. o.

³¹⁶ ANM: Fond. Antonín Hajn K. č. 216. 5887. Memorie №6... 9. o.

³¹⁷ Pop, I.: Dějiny... 293. o.

egyesítésének érdekében. Az Ungvári Ruszin Néptanács képviselőivel, Volosinnal, Szabóval és Takáccsal Zsatkovics március 15-én találkozott; nekik is vázolta az Egyesült Államokban élő ruszinok döntését, a Masarykkal folytatott tárgyalásokat, valamint a párizsi eseményeket, ami után az ungvári ráda elfogadta a ruszin területek Csehszlovákiához történő csatolásának Zsatkovics által kidolgozott feltételeit.³¹⁸ Mindhárom ráda a régió autonómiájáért küzdött, de más-más állam keretein belül: az eperjesi Csehszlovákia kötelékében, az ungvári Magyarországon és a huszti Ukrajnában. A tanácsok egyesítésének folyamata viszonylag gyorsan ment. Bár Zsatkovicsnak vissza kellett utaznia Párizsba, hogy engedélyt kérjen a békekonferenciától arra, hogy a csehszlovák hadsereg megszállja az Ung folyótól keletre eső területeket is.³¹⁹ Miután Zsatkovics elhagyta Prágát, Masaryk levelet írt Benešnek, melyben kifejezte véleményét a csehszlovák delegáció addigi eredményeivel kapcsolatban. Kárpátaljával kapcsolatban csak annyit írt, hogy Podkarpatszka Rusz nagyon fontos a Romániával való összeköttetés miatt, valamint a lengyelek ellen.³²⁰

A párizsi békekonferencián a tavasz folyamán Kárpátalja területi hovatartozása már eldőlt. A ruszinokat képviselők szentül hittek abban, amit a csehszlovák vezetés még az Egyesült Államokban megígért nekik. Párizsba érkezve azonban szembesültek azzal, hogy a csehszlovák diplomácia, elsősorban a cseh diplomáciai és stratégiai érdekek felülírhatják ígéreteiket. Ennek példája a Lengyelország területén élő lemkók esete is. A ruszinok és a csehszlovák diplomácia igazi szembenállására csak jóval később került sor.

6. Ruszka Krajna területe a Tanácsköztársaság kikiáltásától a terület megszállásán át az ungvári nagygyűlésig

Mivel, mint ahogyan azt már korábban említettük, Vix március 20-án értesítette a magyar kormányt a magyar-román demarkációs vonalról, várható volt, hogy ez csehszlovák-magyar viszonylatban is hamar meg fog történni.

A Vix-jegyzék hatására lemondott Berinkey-kormány után maradt hatalmi úrt március 21-én a Tanácsköztársaság töltötte ki. Ezzel Magyarország esélyei a ruszin területek megtartására tovább romlottak, még annak ellenére is, hogy az illetékes területi bizottság ellene hozott döntést. A Tanácsköztársaság ugyanis már nem csak a vesztesek sorában lévő ország volt, amelynek igényeit nem szükséges figyelembe venni, hanem bolsevik állammá is vált, ami már két ellenérvet jelentett mindenfajta területi igényére nézve. Ennek ellenére a

³¹⁸ Uo. 294. o.

³¹⁹ Zsatkovics, G. I.: Expose. 9-10. o.

³²⁰ AÚTGM: Fond Eduard Beneš, Karton IV/2-16. o.

Tanácsköztársaság vezetői rövid időn belül nekiláttak a ruszin kérdés rendezésének. Már másnap, március 22-én a négy északkeleti vármegyében hatalmi szerveket, úgynevezett direktóriumokat állítottak fel, ezek központja Bereg vármegyében Beregszászon, Ugocsa vármegyében Nagyszőlősen, Máramaros vármegyében Huszton, valamint Ung vármegyében Csapon volt. Kun Béla kormánya kikiáltotta a Magyar Tanácsköztársaságon belül a kommunista Ruszka Krajnát, melynek központja Munkácson volt, élére Stefán Ágostont nevezte ki népbiztosi tisztségben. Ahogyan azt már említettük, a kommunista hatalomátvétel nem feltétlenül javított a magyarság helyzetén Párizsban. Március 25-én Beneš jelentést intézett Clemenceau-hoz, amelyben felhívta a figyelmet a Csehszlovákiát fenyegető kommunista magyar veszélyre, és engedélyét kérte arra, hogy a csehszlovák hadsereg megszállhassa a ruszin területeket, mondván, hogy annak lakossága igen bolsevik beállítottságú.³²¹ Erre a ruszin kormányzótanács március 28-ai munkácsi ülése rá is játszott, mivel az ott született határozat, amely üdvözölte a proletárdiktatúrát, kimondta, hogy tanácsköztársasági alapon kapcsolódik Magyarországhoz, valamint azt, hogy „véd és dacszövetségre lép az Orosz Szovjetköztársasággal.”³²² Ez és az ehhez hasonló megnyilvánulások csak Beneš malmára hajtották a vizet, hiszen a konferencia tartott a bolsevikoktól, így még egy érveléssel több állt Magyarország szövetséges baráti államokkal való körbezárása mellett.

Az új hatalom választásokat írt ki. A választási beosztást Kaminszky József politikai megbízott állította össze. A választókerületek beosztása valamilyen szinten fedte a korabeli magyar fennhatóság alatt álló Ruszka Krajna, Kárpátalja határait. Kaminszky József politikai megbízottat Stefán Ágoston utasította 1919. április 4-én a választások megszervezésére a beregi, ungi és máramarosi kerület járásaiban.³²³ Kaminszky 1262/1919. 02. 12. számú rendeletében írja le a választókerületek beosztását (a rendelet sorszámból februári dátumra következtethetünk, azonban véleményem szerint elgépelésről lehet szó, mivel február 12-én még nem volt tanács hatalom Ruszka Krajnában – SS). A beosztás a következő volt: a máramarosi kerülethez (székhelye Huszt) tartoznak a Visói járásból Havasmező, Oroszkő, Visóoroszi, Petrova Bisztra és Petrova Kraszna községek, továbbá a Tiszavölgyi, Szigeti, Taracközi, Técsői, Huszti, Dolhai és Ökörmezői járások, Máramarossziget város, végül a volt Ugocsa vármegyéből a Királyházi járás. A beregi kerülethez (székhelye Munkács) tartoznak a Vereckei, Szolyvai, Munkácsi, Latorcai és Felvidéki járások, továbbá a Tiszaháti járásból

³²¹ Pop, I.: *Dějiny...* 294. o.

³²² Imre Magda – Szűcs László: *A forradalmi kormányzótanács jegyzőkönyvei 1919.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1986. 201. o.

³²³ Botlik J.: *Közigazgatás...*, 2005. 113. o.

Alsóremete, Felsőremete, Kovászó, Makkos-Jánosi, Mezőhomok és Tiszacsoma községek, végül Munkács város, és Ugocsa vármegyéből a Nagyszőlősi járás. Az ungi kerülethez (székhelye Szerednye) tartozik a Nagybereznai, Perecsenyi, Szerednyei, Szobránci és Ungvári járás. Ungvár városával, valamint a Zempléni és Sárosi kerülethez tartozó községekkel kapcsolatban Kaminszky azt írja, hogy azokat utóbb teszik közzé.³²⁴ Az említett területek már megszállás alatt álltak, és a cseh hadsereg már tett kísérleteket a továbbnyomulásra. Így például április 9-én jelentették, hogy egy gyalogszázad érkezett Perecseny községbe és bejelentették, hogy megszállják azt. A Vörös Hadsereg helyi járőre azonban visszaverte a cseh katonákat, akik hat foglyot hagytak maguk után.³²⁵

A cseh és a román csapatok a régió határain álltak, a határokat azonban még mindig nem jelölték ki véglegesen, a korábban már taglalt megoldási javaslatok ellenére sem. Ezeket a határokat valójában nem is lehetett volna mindkét érintett fél, azaz a magyar és a ruszin számára megfelelően kijelölni, hiszen ha szigorúan ruszin területről lett volna szó, akkor a régióból kiszorultak volna a városok, a Tisza, a fontosabb vasúti gócpontok. Ha ezeket a ruszin területen hagyják, akkor sok magyar település került volna ruszin fennhatóság alá, ami ellen a magyar ajkú lakosság fel is szólalt. A magyarbarát ruszin vezetők ígérték, hogy nem veszik el a magyar területeket, ami a keményvonalasabb ruszinok körében keltett dühöt, mivel saját autonóm körzetük számára fontos területekről mondtak le ezáltal. A helyzet megoldhatatlannak tűnt. A kommunista vezetés nem is akarta magára vállalni a felelősséget ennek a határnak a megállapításáért. A kormányzótanács elismerte a ruszin nép önállóságát és kimondta, hogy a „Tanácsköztársaság a volt Magyarországon élő valamennyi nép föderatív egyesülése”, Ruzska-Krajna önálló területi egységként képezi annak részét. „Ruzska-Krajna határainak megállapítására most már nincs szükség, mert a Tanácsköztársaság nem ismeri el törvényesnek a megvont állami határokat. Minden község és város ahhoz a területi szövetséghez csatlakozik, amelyikhez akar” – olvasható a Ruzska Pravda hasábjain.³²⁶ Ez a megoldás valójában nem oldotta meg a problémát, mert a vázolt kérdések ugyanúgy fennálltak, ez azonban valószínűleg kevésbé foglalkoztatta a Tanácsköztársaság vezetőit, hiszen a megszálló csapatokkal álltak hadban, a „belső határok” megállapítását valószínűleg a „külső határok” végleges megállapítása utánra tervezték hagyni. Egyelőre megelégedtek Ruzska Krajna közigazgatási felosztásának megszervezésével. A felállított körzetek tükrözik

³²⁴ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban KTÁL) – 709 fond, 1 opisz, 1 ügy.

³²⁵ A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 1919. március–1919. augusztus (6/A) Kossuth, Budapest, 1960. 177. o.

³²⁶ Uo. 193. o.

a régiónak szánt terület határait, beleértve azokat a területeket is, amelyek már idegen megszállás alatt álltak.

Az új közigazgatási beosztást a ruszin népbiztos 8. számú rendeletében tették közzé 1919. április 16-án.

Ruszkra Krajnát öt kerületre osztották, ezek a Máramarosi, Beregi, Ungi, Zempléni és a Sárosi kerületek voltak, annak ellenére, hogy a felsorolt kerületeket alkotó vármegyék közül négy teljesen vagy részlegesen csehszlovák vagy román megszállás alatt állt. Az egykori Ugocsa vármegyéből nem alakult külön körzet. Ugocsát a Máramaros és Bereg vármegyéből alakított körzetekbe olvasztották be. Ennek megfelelően a Máramarosi körzethez tartozott az egykori Máramaros vármegyéből a Tiszavölgyi járás, amely magába foglalta a Visói járásból Havasmező, Oroszkő, Visóoroszi, Petrovabisztra és Petrovakraszna községeket, továbbá a Taracvizi, a Szigeti, a Técsői, a Huszti, a Dolhai és az Ökörmezői járást, valamint magát Máramarosszigetet. A volt Ugocsa vármegyéből a Máramarosi körzethez a Királyházi járást osztották be.

Az egykori Bereg vármegyéből az Alsóvereckei, a Szolyvai, a Latorcai, a Munkácsi és a Felvidéki járást csatolták a Beregi kerülethez, amely magába foglalta a Tiszaháti járásból Alsó-, és Felsőremete községeket is, s végül Munkács városát is. Ugocsából a Nagyszőlősi járás került a Beregi kerületbe, úgy, hogy a járás magába foglalta a volt Bereg megyei Tiszaháti járásból Kovászó községet.

Az Ungi kerülethez rendelték a volt Ung megyéből a Nagybereznai, a Perecsenyi, a Szerednyei, az Ungvári és a Szobránci járást, valamint magát Ungvárt is.

A Zempléni kerület az egykori Zemplén és Abaúj-Torna vármegyék ruszinlakta területeiből állt össze. Ennek megfelelően Zemplén vármegyéből a kerület kötelékébe kerültek a Szinnai, a Mezőlaborci, a Sztropkói, a Hommonai, a Varannói, a Nagymihályi és Gálszécsi járások, emellett a Sátorlajaujhelyi járásból Alsóregmec, Bodzásújlak, Csörgő, Kásó, Kiszte, Kolbása, Lasztóc, Mikóháza, Rudabányácska és Velejte községek. Abaúj-Torna vármegyéből Filkeháza, Pálháza, Szaláncújváros, Kalsa, Kelecsenyborda, Lask, Mogyorócska, Bölzse, Izdoba, Királynépe, Felsővadász, Garadna, Szárazkék, Ájfalucska, Kárny és Percse községek alkották a Zempléni körzetet.

Az ötödik kerületet, a Sárosit három egykori vármegye, Sáros, Szepes és Gömör vármegyék ruszinlakta területeiből alakították ki. Sáros vármegyéből a kerülethez osztották be a Bártfai, Felsővízközi és Héthársi járásokat, továbbá az Eperjesi járásból Fulyán, Kacsány, Kelembér, Kiskörösfő, Kiskökény, Lubóc, Miklósvágása, Pillerpeklén, Sósújfalú, Szárazvölgy és Szedlice községeket; a Gírláti járásból Benedekvágása, Fias, Györgyös,

Istvánd, Kabalás, Kerekrt, Kozsány, Lőrincvágása, Mátévágása, Mátyáska, Porszás, Remenye, Sápony, Sósfüred és Vajkvágása községeket; a Kisszebeni járásból Csergőzávod, Felsősom, Gellért, Hőnig, Jákórésze, Lancsó, Litinye, Olajpatak, Radoskő, Szinyefő és Zsetek községeket; a Lemesi járásból Ábrány, Felsőmérk, Lapispatak, Sárosbogdány, Somos, Tizsite és Vagony településeket, valamint Bártfa várost.

Az egykori Szepes vármegyéből a következő járásokat és községeket rendelték a Sárosi kerület kötelékébe: a Gölnicbányai járásból Alsószalánk, Felsőszalánk, Kojso és Nagykuncfalva községeket, a Lublói járásból Berkenyéd, Hársád, Határhely, Kövesfalva, Lublókorompa, Nagyszulin, Poprádremete és Szepesjakabfalva településeket, valamint a többi járásból Görögfalva, Vereshegy, Ötösbánya, Szásztelek, Alsórépás, Taracfő, Nagyhársas, Nagymajor, Osztonya és Nagyolsva községeket.

A régi Gömör-Kishont megyéből Garamfő, Királyhegyalja és Vernár községeket osztották be a Sárosi kerületbe.³²⁷

A kerületek székhelyeit ideiglenesen határozták meg. A Máramarosi kerületét Huszton, a Munkácsi kerületét Munkácson, az Ungi kerületét Szerednyén, a Zempléni kerületét Töketerében, a Sárosi kerületét pedig Bártfán. A Zempléni és Sárosi kerületek pontos járási beosztását a nevezett kerületeknek az idegen megszállás alóli felszabadítása után tervezték közzétenni.³²⁸

A Tanácsköztársaság vezetői valamivel könnyebb helyzetben voltak, mint elődeik, mivel „ellenzékben” álltak a világgal, és kimondhatták, hogy nem ismerik el a kijelölt határokat. Bár nagylelkűen osztották be Ruszka Krajna részére a már gyakorlatilag Szlovákiának ítélt területeket, ennek megvalósulására vajmi kevés esély volt 1919 áprilisában. Ennek ellenére elmondhatjuk, hogy amennyiben a ruszin területek Magyarország kötelékében maradtak volna, valószínűleg a tényleges nyelvi és néprajzi határon alapuló ruszin-szlovák határvonal kitűzésére kerülhetett volna sor, ami a régió csehszlovák érájában sem valósult meg.

Közben 1919. április 16-án a román hadsereg (a párizsi békekonferencián 1919. február 26-án megállapított, a nagyhatalmak által 1919. március 17-én jóváhagyott demarkációs vonal teljes hosszában) megkezdte a régió elfoglalását.³²⁹ Április 18-án jelentették, hogy a Vörös Hadsereg csapatai a román túlerő elől Királyháza, Szatmárnémeti, Nagykároly,

³²⁷ A szöveg alapján készített térkép Ruszka Krajna közigazgatási határaitól a függelékben tekinthető meg a „Ruszka Krajna közigazgatási beosztása a ruszin népbiztos 8. számú rendelete alapján” címen.

³²⁸ MNL OL: K 802. 1517. 1919.

³²⁹ A magyar Vörös Hadsereg 1919. (válogatott dokumentumok) Összeállította Hetés Tibor. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1959. 18. o.

Érmihályfalva, Élesd környékére vonultak vissza. Április 23-ára a Tisza völgyében Nagyszőlősig nyomultak előre a román csapatok.³³⁰ Román megszállás alá került a régió körülbelül 65 százaléka, amely terület határa a Máramarossziget–Técső–Huszt–Beregszász–Csap vonalon helyezkedett el. Husztra 1919. április 19-én, Királyházára és Nagyszőlősre 1919. április 20–21-én, Beregszászba (Tiszaújlak felől) 1919. április 27-én, Munkácsra 1919. április 28-án vonultak be.³³¹ Közben a csehszlovák csapatok sem maradtak tétlenül. Április 19-én Hennoque tábornok a városházára rendelte a város küldöttségét és közölte, hogy Ungvár a csehszlovák államhoz tartozik, majd kihirdette a statáriumot. Néhány napra rá, április 23-án a csehszlovák haderő délnyugatra, Nagykapos és Csap térségébe, valamint a Tisza felé és a még magyar kézen levő ruszin terület irányába indult meg. Csap elfoglalása után a román csapatokkal április 28-án Csap és Munkács között, Nagydobrony községnél találkoztak, ahonnan még aznap bevonultak Munkácsra. Ott Kaminszky Ferenc mint zsupán vette át a közigazgatást. A Tanácsköztársaság csapatai, köztük a ruszin Vörös Gárda folyamatosan az ország belseje felé hátráltak. Ezzel április 29-én Kárpátalján megszűnt a Tanácsköztársaság hatalma.³³²

Mint azt már említettük, a régió kétharmadát Máramarossziget–Técső–Huszt–Beregszász–Munkács–Csap vonalon a román hadsereg birtokolta, ezzel szemben a csehszlovák hadsereg az Ung folyásától csak a Csap–Munkács–Szolyva–Vereckei-hágó szakaszig jutott, az utóbbi két pontot április 28. és 30. között érték el. Ezt követően Csap körzetében dúltak harcok. A magyar haderő csak május 2-áig tudta feltartóztatni a csehszlovák és a később hozzá csatlakozó román haderőt. A magyar csapatok visszavonulása után május 3-án vonultak be Csapra a csehszlovák alakulatok.³³³ Ezzel egyidejűleg május elején a román haderő Rahó felé indult, amely a Hucul Köztársaság kezén volt. A huculok harc nélkül adták fel a területet.³³⁴ Maga a Hucul Köztársaság még 1919. június 11-éig kitartott, amikor a román csapatok a szövetségesek jóváhagyásával megszállták a ruszin terület keleti részét és szétkergették a hucul kormányt a hadsereggel együtt, nehogy a magyar bolsevikok a területen keresztül egyesülhessenek az orosz bolsevikokkal.³³⁵ Így május 3-ával Ruszka Krajna teljesen idegen megszállás alá került, a Hucul Köztársaság megszűnésével az egész mai Kárpátalja cseh és román kézen volt.

³³⁰ A magyar munkásmozgalom... 287. o.

³³¹ A magyar Vörös Hadsereg 1919.: 24-25. o.

³³² Botlik J.: Közigazgatás... 134-136. o.

³³³ Uo. 136. o./ Pop, I.: Dějiny... 295. o.

³³⁴ Fedinec Cs.: A kárpátaljai magyarság... 52. o.

³³⁵ Hanak, W.K.: Podkarpatsko-Rusínská... 12. o.

Ilyen körülmények között a ruszin rádák szemében nyilvánvalóvá vált, hogy a régió Csehszlovákia kötelékébe fog kerülni. Ezért Zsatkovics javaslatára a ruszin néptanácsok egyesítését célozták meg.

A három ruszin néptanács képviselői 1919. május 8-án az ungvári vármegyeháza épületében ültek össze, amelyet felfegyverzett légionárius katonák vettek körül. Az ülésen Volosin elnökölt. A három néptanács képviselői a három rádából megalakították a Központi Orosz (Ruszin) Néptanácsot (Centraljna Ruszka Narodna Rada). A továbbiakban Szabó Simon és Hadzsega Gyula szónokoltak. Szabó a néptanácsok korábbi tevékenységét méltatta, míg Hadzsega széles körű ruszin autonómiát, teljes önállóságot követelt, a had-, pénz- és külügy kivételével, valamint ruszin tisztek alkalmazását a hadseregnél. Volosin ruszin egyetemet kért. A központi néptanács elnökének Beszkid Antalt, három alelnökének pedig Volosin Ágostont, Brascasajkó Mihályt és Sztripszkij Mihályt választották. A gyűlés végül kimondta a Ruszinföld Csehszlovákiához való önkéntes csatlakozását.³³⁶

A Központi Ruszin Néptanács ezen akciója, amelyet forradalmi időkben valósított meg, mint amilyen a Magyarországtól való elválás is volt, az egykori három ráda közül mindegyiknek a részvételével történt, így de facto állammá változtatta a Forradalmi Néptanács által létrehozott Podkarpatská Rus-i államiséget, írta expozéjában Zsatkovics.³³⁷

Masaryk elnököt május 12-én táviratban értesítették a Központi Ruszin Néptanács megalakulásáról. A táviratban, amelyet Volosin írt, üdvözölték a csehszlovákruszin (sic) állam elnökét, megköszönték az eddigi támogatását, valamint köszönetüket fejezték ki a csehszlovák hadseregnek, amely felszabadította a ruszin népet.³³⁸

Mivel abban az időben Beszkid Eperjesen lakott, ami korlátozta az ungvári központtal való szoros érintkezést, ezért az ügyek intézését helyettesére bízta. A gyűléseket általában szűkös határidőn belülre tűzték ki, ezért részben időhiány, részben az akkori nehézkes utazási viszonyok miatt ezeken nem tudott részt venni. Így a Központi Néptanács eleinte elnöke nélkül ülésezett.³³⁹

Május 9. és 15. között a Központi Orosz (Ruszin) Néptanács öt ülésén tárgyalták meg a ruszin állam és Csehszlovákia viszonyát Zsatkovics programja szellemében, amelyet korábban mutatott be. A galíciai orospártiak ismét elő kívánták hozni „minden kárpátorosz

³³⁶ Botlik J.: Közigazgatás... 138. o.

³³⁷ Zsatkovics, G. I.: Expose. 14. o.

³³⁸ AKPR: Podkarpatská Rus I – rûzné dopisy, I/17. D 1/328 Telegram Vološina prezidentu TGM 1919. 1. o.

³³⁹ ANM: Fond Antonín Hajn, karton 221, 6030/2. Anton Beskid – Úvahy o Podkarpatské Rusi (Gondolatok Podkarpatszka Ruszról) 1925. 3. o.

egyesítésének” kérdését, azonban a központi néptanács vezetősége addig nem akart a galíciai kérdésről tárgyalni, amíg a ruszin terület jövője biztosítva nem lesz.³⁴⁰

A ráda május 15-ei ülésén (Pop szerint május 16.) Zsatkovicsot a ráda tiszteletbeli elnökévé szavazták meg és felkérték a régió autonómiájának megszervezésére, miniszterelnöki tisztség betöltésére. Ekkor fogadták el a csatlakozás 14 pontos programját is. Zsatkovics elfogadta a felkérést, de kifejezte, hogy családi és elvi megfontolásokból nem tud véglegesen Európában maradni, amerikai állampolgársága megsértése nélkül azonban vállalja az orosz (ruszin) állam megszervezését, ha Masaryk elnök jóváhagyja a ráda indítványát.³⁴¹

A tizennégy pont (amelyeket a ráda is elfogadott) közül több is kitért Podkarpatszka Rusz határaitra:

A magyarorosz állam határait a magyarorosz és a csehszlovák állam képviselőinek megállapodása szerint jelölik ki. Majd a tizenharmadik pontban ezt konkretizálják: „de facto az állam a következő területekre fog kiterjedni: Romániával a békekonferencia által meghatározott vonalon, Magyarországgal a békekonferencia által meghatározott vonalon lesz határos. Ezen a vonalon (értsd: a magyar-kárpátaljai határ – SS) a Szikszói járás nyugati határáig nyúló, majd ugyanazon járás egész nyugati és északi határán egészen a Hernád folyóig, és a folyó mentén egészen a Tarca folyó torkolatáig, majd a Tarca folyó mentén egészen addig a pontig, ahol átlépi Sáros és Szepes megyék határát, húzódó vonal képezi a határt. Innen a határvonalat a Héthársi járás déli határa és a Lublóji járás nyugati határa képezi Szepes vármegyében egészen Eperjesig.”³⁴²

Szintén május 15-én Párizsban Beneš, amikor újra a ruszinkérdés került napirendre, a békekonferencia elé terjesztette a csehszlovák kormány hat pontból álló tervezetét a ruszin autonómia kérdésének megoldására. Ezeket három ülésen tárgyalták meg, amelyeken A. W. Dulles, H. Nicolson, J. Cambon, J. Laroche és A. Stranieri vett részt. Felmerült többek között a szlovák-ruszin határ kérdése is; Beneš kérte, hogy a konferencia rendelkezzen róla. Ezt el is fogadták. Május 17-én tárgyalták a ruszinok jogi helyzetét taglaló, már említett tervezetet.³⁴³ Ennek megfelelően a ruszin államrésznek saját, a nyelvi, közoktatási és vallási kérdések ügyében törvényhozó erővel felruházott parlamentje, valamint az elnök által kijelölt kormányzója lesz. A csehszlovák minisztériumokban lesz ruszin ügyosztály, Csehszlovákia kormányában pedig a ruszin területért külön tárca nélküli miniszter lesz felelős.³⁴⁴

³⁴⁰ Pop, I.: Dějiny... 296. o.

³⁴¹ Zsatkovics, G. I.: Expose. 11. o.

³⁴² Uo. 13. o.

³⁴³ Švorc, P.: Krajinská hranica... 149. o.

³⁴⁴ Pop, I.: Podkarpatská Rus... 111. o.

1919. május 23-án pedig Prágába utazott egy 112 fős ruszin nagydelegáció, amely kimondta a ruszinok csatlakozását a Csehszlovák Köztársasághoz.³⁴⁵

Ezzel az eseménnyel a mai Kárpátalja (amelynek határai még ekkor sem voltak véglegesek) sorsa a csehszlovák állammal fonódott össze. A csatlakozás feltételei, valamint külső (értsd: román, magyar és lengyel) határok és belső (értsd szlovák-ruszin) határai még hosszú viták, diplomáciai és politikai machinációk tárgyai voltak.

A leírt periódusban a Ruszka Krajna néven ismert terület határait nem sikerült véglegesen megállapítani. A magyar kormányt ebből a szempontból sok objektív tényező is gátolta – a szigorú, és az etnikai elvet teljesen figyelmen kívül hagyó demarkációs vonalak, az idegen katonai megszállás, a hatalomváltás. Emellett még a korábban lojális ruszin vezetők is más, az akkor számukra kedvezőbbnek tűnő csehszlovák orientációt választották. A békekonferencián Magyarország nem tudta képviselni magát, hogy védje területeit. Azokon pedig a szomszédos országok küldöttségei egymással marakodva osztoztak, ami felett a nagyhatalmak örködtek, kizárólag saját érdekeiket tartva szem előtt. A ruszin területtől Podkarpatszka Ruszig vezető út azonban még hosszú, vitákkal, diplomáciai és politikai harcokkal átszótt hónapokig, évekig tartott, amelyek a Központi Ruszin Néptanács prágai útjával még csak elkezdődtek.

³⁴⁵ ANM: Fond Antonín Hajn, karton 221, 6030/2. Anton Beskid: Úvahy o Podkarpatské Rusi (Gondolatok Podkarpatska Ruszról) 1925. 3. o.

III. fejezet

Kárpátalja, Podkarpatszka Rusz határainak véglegesítése és kijelölése

1. A ruszin delegáció prágai tárgyalása

A mai Kárpátalja területét 1919. április végére idegen, román és csehszlovák csapatok szállták meg. A korábban három elképzelést képviselő ruszin néptanács 1919. május 8-án Központi Ruszin Néptanáccsá alakult. A három tanács (ráda) nemcsak szervezeteik szempontjából, hanem elképzeléseik terén is egyesültek azon a május eleji napon Ungváron. A központi néptanács kimondta Ruszinföld csatlakozását Csehszlovákiához. Néhány nap értekezés után egy tizennégy pontból álló tervezetet készítettek elő a csatlakozás feltételeiről. Ezekkel a feltételekkel és azzal a tudattal, hogy Eduard Beneš csehszlovák külügyminiszter május 15-én a békekonferencia elé terjesztette a régió autonómiájának megszervezésére vonatkozó tervezetet, indultak az „egyesült” ruszinság képviselői, szám szerint 112-en egy különvonattal Prágába, ahol a küldöttség vezetőiből álló csoport május 23-án találkozott T. G. Masaryk elnökkel.

Az elnök barátságosan fogadta a küldöttséget. Szavait viszonylag pontosan tükrözte vissza a korabeli sajtó. A Narodny Listy (Népi/Nemzeti levelek/lapok) című lap 1919. május 26-ai számában a következő olvasható: „[...] Az elnök tudatában van annak, hogy az oroszok, ruszinok államalakulata különálló, azaz önállóan, saját akaratából csatlakozott államunkhoz autonómiájukért cserébe. [...] Felszólalásában a széles közönség előtt hangsúlyozta Podkarpatszka Rusz fontosságát államunk számára. Megemlítette, hogy a kérdésről még a háború legelején tárgyalt Svájcban.”³⁴⁶ Erről azonban tudjuk, hogy nem igaz, mivel a háború elején a Seton-Watsonnal tartott titkos találkozón TGM világosan elmondta, hogy a ruszin területek Oroszország kötelékébe fognak kerülni, így állama határait csak az Ung folyóig tervezi kiterjeszteni, valamint saját visszaemlékezéseiben is leírja, hogy az 1917-es orosz forradalmak következtében önállósuló Ukrajna vezetésével folytatott kijeji tárgyalásai során merült fel „Podkarpatszka Rusz államunkhoz való csatolásának gondolata.” A ruszin vezetők azonban ezt nem tudták.

A találkozón a küldöttség üdvözölte a csehszlovák államhoz való csatlakozást, viszont kérte, hogy a ruszin területek legyenek egységesek, ezért hangsúlyozták, hogy a szlovák és a ruszin területek elválasztása fölöttébb sürgős és fontos ügy. A területi kérdések során felmerült Máramarossziget városának a régióhoz való csatolása. Ruszinföld központját

³⁴⁶Zsatkovics, G. I.: Expose... 15. o.

Ungvárra kívánták helyezni, egy esetleges népszámlálás esetén kérték, hogy ne csak a néprajzi és nyelvi szempontokat, hanem a történelmi, gazdasági és vallási szempontokat is vegyék figyelembe, mivel a görög katolikusok egy része elszlovákosodott, és ők valójában „ruszinok, respektíve oroszok” és nem szlovákok. Emellett folyamatosan hangsúlyozták, hogy a terület számára nem csak Ungvár, hanem Eperjes és más városok is szükségesek, mivel nélkülük a gazdasági fejlődés elképzelhetetlen volna.³⁴⁷

A továbbiakban a küldöttség kérte a Lemkőföld kérdésének megoldását, azaz a ruszin területhez való csatolását, az állami és az egyházi ügyek elválasztását, valamint jelezte, hogy Ungváron szükség volna egy amerikai vicekonzul jelenlétére. Ezután kitértek az iskolai oktatási nyelv kérdésére, mivel a jelenlévők egy része az irodalmi orosz, mások a helyi ruszin nyelvet szerették volna bevezetni. A dokumentumban „kisorosz, respektíve ruszin” nyelvként említették, ami pontatlan, mivel kisorosz nyelvnek az ukrán nyelvet nevezték. Az átalakulás valószínűleg a galíciai ukránok miatt történt, mivel ők a kisorosz nyelvet, azaz az ukránt beszélték, viszont az Osztrák-Magyar Monarchián belül ruténeknek nevezték a galíciai ukránokat is, a latin rutheni-re támaszkodva. A galíciai ukrán viszont jelentősen eltér a kárpátaljai ruszin nyelvtől vagy dialektustól. „Ruthenorum me esse et libenter profiteor”, azaz „Ruszin vagyok, és ezt büszkén hirdetem” – mondta Sztanyiszlav Orehovszkij (1513-1566) ukrán származású lengyel író, filozófus és kanonok. Ezt Galíciában sokan használták, azonban a „ruthenorum me esse”-t „ukrán vagyok”-ként értelmezték. – SS. Fontos kérdés volt az állam megnevezése is, mivel a ruszin küldöttség szerint a megalakuló államot Csehszlovák-Ruszin Köztársaságnak kellene nevezni.³⁴⁸

Az elnök taktikusan válaszolt. Elmondta, hogy egymaga nem tud dönteni az elé terjesztett kérdésekben, mint ahogyan a küldöttség tagjaira is vendégként, mintsem egy egész nemzet hivatalos szószólóira tekint. A küldöttek megértéssel fogadták az elnök álláspontját. A népszámlálással kapcsolatban TGM egy vegyes bizottság kiküldését tartotta célszerűnek. Maga a népszámlálás pedig nyomásgyakorlás nélkül kell, hogy történjen. Mindenkit ahhoz a néphez írjanak, amelyikhez tartozónak mondja magát. Így ebben az esetben, ha a ruszinok egy része elszlovákosodott vagy elmagyarosodott, ahhoz a néphez sorolják, amelyik tagjának jelenleg vallja magát. Masaryk nem hagyhatta ki a magyar elnyomó nemzetiségi politika megemlítését sem, ezért hangsúlyozta, hogy a szlovákosodás az elmagyarosodással szemben

³⁴⁷ AKPR: Podkarpatská Rus I, III/17 inv. č 59. Zpráva o audiencii Rusínské deputace u Prezidenta dne 23. V. 1919. 1. o.

³⁴⁸ Uo. 2-3. o.

sohasem történt erőszakosan.³⁴⁹ Az oktatási nyelv terén javasolta, hogy a lakosság igényeinek megfelelő döntést hozzanak a kérdésben. A Lemkóföld ügye az elnök szerint összetett és problémás, mivel Kelet-Galícia sorsáról Párizsban döntenek, és az említett területet semmiképp sem szállhatják meg.³⁵⁰

A szlovák-ruszin határ megállapításának szükségességét említik az elnöki audienciáról készített beszámolók, azonban annak részleteit nem. Ez érthető, hiszen alig egy hónappal korábban, április 25-én az ungvári nagygyűlés előtt Szabó Simon és Vacsanin Ágoston, az ungvári ráda elnöke és titkára levelet intéztek Masaryk elnökhöz, amelyben részletesen taglalták a ruszin igényeket. Elismerték, hogy a két terület közötti határmegállapítás nehéz feladat, viszont pontosan leírták, hogy a ráda gyűlésein megvitatott határvonalat hol kellene meghúzni. Ezek szerint a ruszin terület határa azon a ponton kezdődne, ahol a Dunajec folyó átszeli Galícia határát, délre a Magura-hegy felé, onnan délkeletre a Tarca folyó forrásáig, délre Tarca községtől, ahonnan a Tarca völgye mentén haladna egészen Eperjesig. Eperjestől a Sóvári-hegyek felé, délnyugati irányban Zemplén vármegye határáig Bányapataka község felé, ahonnan Zemplén vármegye nyugati határa mentén haladna Újhelyig, onnan pedig a csehszlovák-magyar határ mentén, amelyet a békekonferencia állapít meg. Így a szerzők szerint a magyar-csehszlovák határ egyben a ruszin terület határa is lehetne. Az általuk leírt határvonalak jogosságát Hermann Biedermann német, Gnatyuk, Tomasevszkij, Budilovics, Petrov orosz, de még Czambel és Klíma szlovák tudósok munkáira is alapozták. Végül azzal érveltek, hogy a néprajzi és tudományos szempontok mellett gazdasági szükségletek is alátámasztják az általuk kívánt szlovák-ruszin határvonal kijelölését. Az új állam zömében hegyvidéki területe városok, utak, síkság, ipar és kereskedelem nélkül nem tud létezni.³⁵¹

A néptanács vezetőinek volt oka arra, hogy levélben forduljanak az elnökhöz a két terület kért elosztása ügyében. A csehszlovák hadsereg által megszállt területeken, amelyekre a szlovákok tartottak igényt, a ruszinok helyzete nem volt kedvező. Hiába vallották a helyi ruszinok, hogy a kelet-szlovák lakosság elszlovákosodott ruszinokból áll, a szlovák minisztériumokból olyan hivatalnokokat küldtek a területre, akik nyelvét nem értette a helyi ruszin lakosság, mi több, kijelentették, hogy nem ismernek el a területen semmilyen más lakosságot, mint a szlovákok, így a ruszin eszme képviselői üldözések és fenyegetések áldozatai lettek. A hivatalnoki alakot öltött agitátorok és az efféle sovíniszta

³⁴⁹Uo. 3. o.

³⁵⁰ AKPR: Podkarpatská Rus I, III/17 inv. č 59. Zpráva o audiencii Rusínské deputace u Prezidenta dne 23. V. 1919. 3. o.

³⁵¹ AKPR: Podkarpatská Rus I, I/11, inv č 11. D. 906. Simeon Sabov, predseda Rus. nár. rady, Ivan Vačanin, sekretář – Příkarpatsí Rusové, připojení k ČSR. 1-4. o.

megnyilvánulások miatt a helyi ruszin lakosság és az értelmiség kezdett a csehszlovák vezetés ellen fordulni. „Mi kárpátoroszk, kijelentettük, hogy be szeretnénk lépni a Csehszlovák Köztársaság kötelékébe, mert reméltünk, hittünk a szláv együttérzésben. Úgy véltük, hogy testvéreinkhez csatlakozunk, és ma a magyarnál is rosszabb üldöztetést szenvedünk meg. Még nem vagyunk egyesítve, még tart a demarkációs vonal, és már kezdetét vette az üldöztetés. Mire számíthatunk később attól az államtól, amely büszkén szeretné magát valóban demokratikusnak nevezni? Ez volna a demokrácia és a népek önrendelkezése? Ez bizony keserű szatíra” – áll Beszkid 1919. április 14-ei, a csehszlovák miniszterelnökhöz címzett levelében.³⁵²

A ruszinok aggodalmai szlovák fennhatóság alatt lévő véreikkel kapcsolatban a fentiek alapján indokoltak voltak, ezért a szlovák-ruszin határvonal megállapítása számukra létfontosságú érdek volt.

Közben, míg a ruszin küldöttség 15 fős vezetőségét Masaryk elnök látta vendégül, ugyanazon a napon, május 23-án a külügyminiszterek tanácsa elfogadta Beneš hatpontos tervezetét a ruszinkérdéssel kapcsolatban. Azonban az új államok bizottsága több mindent kivett belőle, mondván, hogy „szükségtelen és nem is kívánatos egy ilyen részletes szerződéssel megkötni a csehszlovák államot”. Így végül csak négy pont maradt benne a tervezetben, amelyet véglegesen június 16-án fogadtak el.³⁵³ Az első pont kimondta, hogy a Csehszlovák Köztársaság kötelezi magát arra, hogy a „Kárpátoktól délre fekvő ruszin terület” (a szerződésben ez a hivatalos megnevezés áll, amely predesztinálta a csehszlovák vezetés véleményét a régióról, amelyet a helyi lakosok által használt nevén sem méltatott nevezni) a Szövetséges és Társult Hatalmak által kijelölt határokon belül mint autonóm egység a legmagasabb önrendelkezési jogokban részesül. A második pontban említették a „Kárpátoktól délre fekvő terület” szejmjét (parlamentjét) és annak jogkörét, ami nagyjából megegyezett az eredeti hatpontos tervezetben leírtakkal, annyi különbséggel, hogy az új változatban hangsúlyozták, hogy helyi ügyekért felelős. A harmadik pontban rögzítették, hogy a ruszin terület (itt már Rusinsko) hivatalnokait lehetőség szerint a helyi lakosság soraiból fogják választani. A negyedik pont szerint a Csehszlovák Köztársaság biztosítja a ruszin terület igazságos képviselét a köztársaság törvényhozó gyűlésében, amelybe választott képviselőket delegálhatnak. A csehszlovák parlamentbe delegált ruszin képviselők azonban

³⁵² AKPR: Podkarpatská Rus I, I/6, inv. č 6. Dr. A. Beskid, predseda Nár. rady Prešov – pomeř k rus. obyvatelstvu (opis). 1-3. o.

³⁵³ Magocsi, P. R.: Formuvannya... 65. o.

nem kapnak ott szavazati jogot, szavazati joguk csak a Ruszin Szejmben van az ottani képviselőknek.³⁵⁴

Ezeknek a tárgyalásoknak a menetéről, valamint a tervezetben zajló változásokról a Központi Ruszin Néptanács vezetői, sőt maga Zsatkovics sem tudtak. A küldöttség elutazott Prágából, Zsatkovics azonban a fővárosban maradt, hogy folytassa a tárgyalásokat, amelyek azonban Csehszlovákia és a Magyar Tanácsköztársaság között kialakult fegyveres konfliktus miatt egészen nyár közepéig szüneteltek.³⁵⁵ Ennek megfelelően 1919. június 6-án Hennoque francia tábornok katonai közigazgatást léptetett életbe a csapatai által ellenőrzött területen.³⁵⁶ Feladata a régió viszonyainak rendezése volt a magyar Vörös Hadsereg, valamint a román csapatok kivonulása után. Az egész területet négy körzetre osztották fel: Ungvári, Munkácsi, Beregszászi és Máramarosi körzetekre. Mint ahogyan azt már említettük, Máramaros területén román csapatok állomásoztak, amelyek június 11-ére likvidálták a Hucul Köztársaságot. Annak vezetősége azonban a máramarosi Nemzeti Tanáccsal közösen kérte a csehszlovák hatalmat, hogy tegyenek azért, hogy Máramarossziget Kárpátaljához tartozzon.³⁵⁷ Szintén június 11-én hozták meg Párizsban a döntést a magyar-csehszlovák határvonal kapcsán. A magyar kormányt június 13-án értesítették a döntésről.³⁵⁸

2. Konfliktusok a Magyar Tanácsköztársasággal

Párizsban 1919. június 10-én délután a nagyhatalmak, valamint Csehszlovákia és Románia küldöttei üléseztek a magyar katonai helyzettel kapcsolatban. Wilson elnök Csehszlovákiát és Romániát tartotta felelősnek azért, hogy Kun hatalomra jutott. „Emlékeznek még arra, hogy a fegyverszünet pillanatában Franchet d’Esperey tábornok kijelölt egy vonalat, amelynél a román hadseregnek meg kellett állnia? A románok azonban átlépték a vonalat. Később kijelölték a második vonalat. Ezt ugyanúgy átlépték a főparancsnok rendelkezései ellenére. E második offenzíva buktatta meg Károlyit. [...] Ekkor ragadta magához a hatalmat Kun Béla. Az ő kormánya lényegénél fogva elfogadhatatlan volt a lakosság megállapodottabb osztályai számára. De mikor aztán a csehek megtámadták Magyarországot, a régi magyar hadsereg tisztjei [...] maguk álltak Kun Béla kormánya mellé. Kun Bélát tehát, aki a román offenzíva következtében került hatalomra, a cseh offenzíva

³⁵⁴ AÚTGM: Fond R. Podkarpatská Rus. Krabice 400 Karton č 2. 1919. Navrh Smluvi... 1. o.

³⁵⁵ Zsatkovics, G. I.: Expose. 16. o.

³⁵⁶ Fedinec Cs.: A kárpátaljai magyarság... 54. o.

³⁵⁷ Pop, I.: Dějiny... 298. o.

³⁵⁸ Fedinec Cs.: A kárpátaljai magyarság... 54. o.

erősítette meg pozíciójában.”³⁵⁹ Brătianu tiltakozni kezdett és állította, hogy Wilson nincs tisztában a helyzettel, valójában Károlyi provokálta ki az offenzívát azzal, hogy teljesen önkényes módon meg akarta tartani Erdély és Magyarország legrománabb részeit, és az offenzíva különben is a bolsevizmus ellen indult meg. Brătianu azt is felhozta, hogy a román félt nem értesítették a határra vonatkozó döntésekről. Wilson és Lloyd George többször szóltak közbe, megkérdőjelezve állításait. Kramař felháborodott azon, hogy számon kérték kormánya cselekedeteiért, mivel a csehek is a magyar agressziót szerették volna meggátolni, s a románok is megindultak a bolsevizmus ellen, mi több, maga a magyar polgárság hívta őket segítségül. A vita során a román és a csehszlovák fél úgy mentegetőzött és igazolta cselekedeteit, ahogy tudta – általában a magyar bolsevikokat vádolták provokációval, azzal, hogy ők csak védekeztek, vagy azzal, hogy a nagyhatalmak egyszerűen nincsenek tisztában a magyarországi helyzettel.³⁶⁰

A francia fővárosban június 12-én tárgyaltak és döntöttek a Magyarországot körülvevő demarkációs vonalról, amelyről az illetékes kormányokat külön jegyzékekben értesítették. A magyar kormányhoz intézett jegyzékhez a francia miniszterelnök táviratát is csatolták. Clemenceau táviratban küldött értesítésében kijelentette, hogy egyetlen államot sem fognak kompenzálni területének megnagyobbításával azért, mert a háború borzalmait meghosszabbították. Értsd, hiába harcolnak a magyar csapatok a már kijelölt demarkációs vonalakon túl, nem fognak területeket visszaszerezni. A Szövetséges és Társult Hatalmak kijelentették, hogy a határok, amelyeket kijelöltek, állandó jelleggel választják majd el Magyarországot Csehszlovákiától és Romániától, valamint hogy az említett államok hadseregei azonnali hatállyal meg kell, hogy szüntessék az ellenségeskedést és vissza kell vonulniuk a kijelölt határvonalak mögé. A magyar kormányt felszólították, hogy tegyen ennek eleget. A magyar csapatoknak június 14-ének delétől kellett megkezdeniük a kivonulást, amire négy napot kaptak. Ígéretet kaptak, hogy a magyar területen lévő román csapatokat azonnal visszavonják, amint a magyar csapatok kiűrik Csehszlovákia területét.³⁶¹

Ennek megfelelően a magyar-csehszlovák határvonal a 123-as magaslati ponttól, 1200 méterre Magosligettől keletre északnyugati irányban haladt a Batár folyásáig. A vonalat helyszíni megállapításra hagyták. Ettől a ponttól a határt a folyó vonala képezte lefelé, azaz az áramlattal megegyező irányban egészen a Tiszáig, majd a Tisza vonala Badalótól lefelé a község mellett kijelölendő pontig. Innen a kijelölt határvonal északnyugatra fordult, és egy

³⁵⁹ Trianon felé. A győztes nagyhatalmak tárgyalásai Magyarországról. Szerk. Litván György. MTA Történelemtudományi intézete, Budapest, 1998. 34-35. o.

³⁶⁰ Trianon felé... 37-39. o.

³⁶¹ A magyar munkásmozgalom... 242-243. o.

Daróc község melletti, tőle északkeletre a helyszínen megállapítandó pontig haladt, úgy, hogy a ruszin területen hagyta Badaló, Csoma, Macsola, Asztély, Déda községeket, magyar területen pedig Beregsurány és Daróc községeket, innen északnyugatra egészen a Fekete-víz és a Csaronda összefolyásáig. A helyszínen megállapítandó vonal, amely a 179-es magaslati ponton haladt, ruszin területen hagyta Daróctanyát, Mezőkaszonyt, Lónyay-tanyát, Dégenfeld-tanyát, Hete-Horváth-tanyát és Komjáthy-tanyát. Magyar területen hagyta Kerekgorond-tanyát, Berki-tanyát és Barabást. Barabástól a határvonalat a Csaronda patak vonala jelentette a helyszínen megválasztandó pontig Szabolcs és Bereg megye közigazgatási határától feljebb, ahonnan a vonal nyugatra fordult és egészen a Tiszáig haladt, ahonnan annak folyását követte és átszelte az említett vármegyék határát. A vonalat a helyszínen kellett megállapítani a folyó jobb partja vonalán. Innen a határvonal a Tisza folyását követte egészen addig a pontig, amelyet a helyszínen Csap várostól közel két kilométerre délkeletre kell majd megállapítani ott, ahol ezt a pontot Ung és Szabolcs vármegyék közigazgatási határa átszeli. Párizsban tudták, hogy a határok elvágták azokat a vasútvonalakat, amelyek gazdasági szempontból szükségesek az új szomszédos államok viszonyában, valamint azt, hogy ezek a határvonalak a helyszínen bizonyos igazításokon kell, hogy átessenek. Clemenceau azonban kimondta, hogy ezt majd a békeszerződésben rögzítik és hangsúlyozta, hogy ezeket időközben nem lehet végrehajtani, ezért ilyen indokkal nem állíthatnak akadályt az elé a politika elé, amelyhez a szövetségesek ragaszkodnak.³⁶²

Kun táviratban válaszolt Clemenceau-nak, amelyben kifejtette, hogy a magyar csapatok eleget tettek a Szövetséges és Társult Hatalmak felszólításának és véget vetettek az ellenségeskedésnek, amit a csehszlovák csapatok kihasználtak és támadásba lendültek. Ezt ellentámadással tudták csak megakadályozni. Ezáltal tudták csak a csehszlovák haderő további előrenyomulását megfékezni. Majd tájékoztatta a konferencia elnökét, hogy az előírt határidőre a magyar csapatok nem tudnak a megjelölt vonalak mögé vonulni. Az utóbbi kijelentés indokolt volt, mivel a június 13-ával keltezett távirat csak június 15-én került az akkori magyar vezetés kezébe. A kiűrités megvalósítása céljából Kunék felkeresték a csehszlovák és a román kormányokat, hogy megfelelő katonai személyeket delegáljanak a magyar hadsereg főparancsnokságához a kiűrités megvalósítása módjának megállapítása céljából. Kun válaszában Clemenceau közbenjárását kérte ahhoz, hogy a román és a csehszlovák haderő képviselői végrehajtsák fent leírt kérését. Kun táviratához csatolták Bőhmnek, a Vörös Hadsereg főparancsnokának táviratát is, amelyben tájékoztatja Kunt arról,

³⁶² ANM: Fond Antonín Hajn, 176 karton, 4793

hogy az ellenségeskedés beszüntetése után a csehszlovák csapatok támadásokat intéztek a Vörös Hadsereg osztagai ellen, akiket lefegyvereztek és szavai szerint meg is gyilkoltak.³⁶³

A határidőket kitolták június 24. délután öt óráig, ennek megfelelően Böhm tájékoztatta is Pelle tábornokot június 23-án, aki a csehszlovák csapatok parancsnoka volt, hogy ennek eleget is tesz, viszont kérte, hogy másnap, június 24-én délután három óráig rádiógrammban értesítse őt arról, hogy a csehszlovák fél is beszünteti a hadműveleteket. Ezek után több táviratot váltottak, míg végül Pelle tábornok június 30. 23:59-ig adott időt a Clemenceau-jegyzékben megállapított határvonal mögé való visszavonulásra.³⁶⁴

A magyar vezetés június 29-én tartott ülésén értekezett a csehszlovák területek kiürítéséről. Kun végül előadta, hogy a pártvezetőség június 28-ai ülésén a csehszlovák területek demarkációs vonalig való kiürítésének álláspontjára helyezkedett, mivel a hadseregtől beérkezett jelentések alapján nem tudják tovább viselni a háborút. Kérte a kormányzótanácsot, hogy fogadja el álláspontját, ami hosszú vita után meg is történt.³⁶⁵ Miután a magyar csapatok június 30-án megkezdték a kijelölt terület kiürítését, július 1-jén Pozsonyban Ágoston Péter (1874-1925) külügyi népbiztoshelyettes, június 24-étől hivatalosan igazságügyi népbiztos, a csehszlovák csapatok képviselőjében pedig Eugène Mittelhauser (1873-1949) aláírták a fegyverszüneti egyezményt, amely kijelölte a felvidéki semleges zónát és a csehszlovák-magyar demarkációs vonalat, amely gyakorlatilag a későbbi trianoni határ mentén húzódott, és egy négy kilométeres sávot húzott a két hadsereg közé.³⁶⁶ A kért területet kiürítették, azonban a román csapatok még július 11-én sem hagyták el az általuk megszállt területeket, mint ahogyan azt a szövetséges hatalmak a június 13-ai jegyzékben ígérték.³⁶⁷

A fegyverszünet és a magyar csapatok visszavonulása ellenére július 24-én a magyar haderő bombázta Csapot. Ezzel kapcsolatban Vlastimil Tusar (1860-1926) cseh miniszterelnök két nappal később, július 26-án szólította fel a magyar kormányt, hogy maradjon távol a békekonferencia által Csehszlovákiának ítélt területtől, valamint hagyjon fel az ott élő polgárok közötti propaganda-tevékenységgel. A bombázásban elszenvedett károkért természetesen kárpótlást követeltek. A ruszin terület kérdése Kun Béla július 27-ei válaszában oldódott meg véglegesen. Kun kifejezte sajnálatát a Csapra ejtett bombák miatt, majd kifejtette, hogy erre azért került sor, mert az említett települést a román csapatok

³⁶³ A magyar munkásmozgalom... 1919. március – 1919. augusztus. (6/B). 246-247. o.

³⁶⁴ Bővebben: A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai 1919. március–1919. augusztus. (6/B) Kossuth. Budapest. 307, 359. o.

³⁶⁵ A magyar munkásmozgalom... 1919. március–1919. augusztus. (6/B). 347. o.

³⁶⁶ Botlik J.: Közigazgatás... 137. o.

³⁶⁷ A magyar munkásmozgalom... 1919. március–1919. augusztus. (6/B). 433. o.

Magyarország elleni felvonulási területként használták, majd kijelentette: „a Magyar Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság távol tartja magát minden ellenséges ténykedéstől a Csehszlovák Köztársaság ellen, beleértve abba a békekonferencia által a Csehszlovák Köztársaságnak odaítélt kelet-magyarországi rutén területeket.”³⁶⁸

Július 22-én a csehszlovák haderő bevonult Csapra és Beregszászba, amelyet a román hadsereg egy nappal korábban váratlanul hagyott el, majd július 23-án a városi gimnázium tanári kara és a tisztviselők a csehszlovák katonai parancsnok előtt letették a hűségesküt a Csehszlovák Köztársaságra. Csap bombázása következtében a csehszlovák haderő megszállta a július 1-jei pozsonyi fegyverszüneti egyezményben kijelölt semleges zónát, ezzel Kárpátalja elcsatolása véglegessé vált.³⁶⁹

3. Podkarpatszka Rusz határaitra vonatkozó tárgyalások megújulása. Zsatkovics tárgyalásai a szlovák-ruszin határról

Ekkorra már megújultak a tárgyalások Kárpátalja ügyében. Július 22-én Masaryk elnök elküldte Zsatkovicsnak a békekonferencia „Podkarpatszka Rusz autonómiájára vonatkozó feltételeit”. Ehhez csatolta Beneš táviratának tartalmát, amely szerint a békekonferencia akarja kijelölni a Csehszlovákia és Podkarpatszka Rusz között húzódó határvonalat. Zsatkovics elmondása szerint ez Masarykot is meglepte.³⁷⁰

Sajnos nem tudjuk, hogy a két hír közül melyik okozta a meglepetést. Az autonómiára vonatkozó feltételek aligha tudták meglepni, mivel ezeket június 16-án fogadták el, több mint egy hónappal azelőtt. Beneš valószínűleg értesítette erről, még akkor is, ha fennállt a magyar konfliktus. Ami a határvonal megállapítását illeti, véleményünk szerint szintén nem volt meglepetés Masaryk számára, hiszen kezdettől fogva az Ung folyása mentén szerette volna meghúzni Csehszlovákia keleti határát, amelyben az Ung a szlovák államrész határa lett volna.

A távirat érkezéséig a tárgyalások úgy zajlottak, mintha a kérdést helyi szinten tudnák megoldani. Zsatkovicsnak, miután átnézte a békekonferencia feltételeit, egy dolog szúrt szemet. A feltételek második paragrafusa (a későbbi Saint Germain-i szerződés 11§-a), amely Podkarpatszka Rusz népgyűlésének, a szejmnek hatáskörét taglalja, s melyben a „local” azaz „helyi” szó olvasható. Ez a későbbiekben a csehszlovák alkotmányba is „místní” ként (helyi) került be. Attól tartott, hogy ez egy helyi tanácsra vonatkozó jogkörrel fog járni. Masaryk

³⁶⁸ A magyar munkásmozgalom... 1919. március–1919. augusztus. (6/B): 540. o.

³⁶⁹ Botlik J.: Közigazgatás... 136-137. p./ Fedinec Cs.: A kárpátaljai magyarság... 54. o.

³⁷⁰ Zsatkovics, G. I.: Expose. 16. o.

azzal nyugtatta, hogy a feltételek első paragrafusa (a későbbi Saint Germain-i szerződés 10§-a) a lehető legszélesebb jogokat biztosítja a ruszinok számára. Zsatkovics elfogadta a feltételek szövegét. A határok kérdésében úgy döntött, hogy haladéktalanul Párizsba utazik. Erről az elnököt is értesítette. Meg kellett győződnie arról, hogy a ruszinok ügyét helyénvalóan kezelik. A békekonferencia elé akart tární minden szükséges információt és statisztikai adatot, már csak azért is, „mert ahogyan a Memoire №6-ban is szó volt, a magyar statisztikában nem lehetett megbízni.” Masaryk utasította titkárát, hogy szerezzen jegyet Zsatkovicsnak az Orient Expresszre. Zsatkovics még aznap elutazott.³⁷¹

Július 24-én érkezett Párizsba, ahol Benešsel tárgyalt. A külügyminiszter tájékoztatta, hogy a békekonferencia saját érdekeire hivatkozva szeretné Podkarpatská Rus határait a lehető legkisebbre zsugorítani. Majd kifejezte aggodalmát azzal kapcsolatban, hogy Zsatkovics minden fáradozása ellenére ezek sem lesznek elegendőek a ruszinok számára, és hozzátette, hogy a békekonferencia az Ung folyó mentén szándékozik kijelölni a szlovák-ruszin határt.³⁷²

Zsatkovics ellenkezett és hangsúlyozta, hogy az unió fő oka az volt, hogy a ruszinok ne legyenek két vagy több részre szakítva, és nyíltan kimondta, hogy a békekonferencia hozzáállása nem csak igazságtalan, hanem lehetetlen is. Nem értette, hogy miért érdeke a konferenciának, hogy a határt kijelölje, ezért állította Benešnek, hogy ha ők megállapodnak a határ ügyében, akkor azt a konferencia elfogadja. Zsatkovics a Központi Ruszin Nemzeti Tanács jegyzőkönyvében feltüntetett határokkal hozakodott elő és megmutatta a térképet a külügyminiszternek. Beneš látva, hogy ezek alapján ruszin kézen lenne Szepes megye Lubló járása, valamint a Tarca és a Hernád folyóktól északra és keletre lévő területek, azaz Sáros és Szepes megye egyes részei és a teljes Zemplén megye, azt válaszolta, hogy ebbe a szlovákok nem fognak belemenni. „Én nem a szlovákokkal tárgyalok, hanem a csehszlovák kormánnyal, a békekonferencia részére előkészített és felajánlott megegyezések alapján” – válaszolta Zsatkovics. A további viták során úgy állapodtak meg, hogy a legjobb megoldás az lenne, ha elérnék, hogy a békekonferencia csak ideiglenes határt állapítson meg, azt viszont, hogy milyen egyéb területeket csatoljanak hozzá az egyes államokhoz (Zsatkovics Kárpátalját is ugyanolyan szövetségi államnak tekintette, mint amilyen Szlovákia is volt. – SS), azt a konferencia hagyja Csehszlovákiára és Podkarpatszka Ruszra. Beneš rábólintott az ajánlatra és megígérte, hogy ezt eléri. Zsatkovics garanciákat kért. A külügyminiszter megnyugtatóan válaszolt: „Megígérem Önnek, hogy a békekonferencia úgy dönt, ahogy mi megegyeztünk.

³⁷¹ Zsatkovics, G. I.: Expose. 16. o.

³⁷² Uo. 17. o.

Ha nem, ígérem, nem írom alá a békeszerződést.” Ezután kezét rázták. Zsatkovics Beneš közbenjárásával szerzett jegyet az Orient Expresszre, és még aznap, július 24-én este elhagyta Párizst.³⁷³

Zsatkovics nem értette, miért érdeke a konferenciának a szlovák-ruszin határ saját kezű kijelölése. Ami valóban furcsa, hiszen ez a kérdés már az új állam belső gondja kellene, hogy legyen, hiszen három egyenrangú fél szövetsége képezi azt, azonban rögtön világossá válik, ha tudjuk azt, amit Zsatkovics nem tudott. TGM ugyanis nem csak jegyet vásároltatott Zsatkovicsnak Párizsba, hanem táviratot is intézett oda. „Zsatkovics Önökhöz utazik. A ruszin határokról, valamint a terület igazgatásának megerősítéséről van szó. A ruszinok Csernig 1857-es térképére hivatkoznak, de az nem elég pontos. Nekünk ott van Lémonnier térképe, amely teljesen más. Új népszámlálás készül. Egyelőre az antant kijelölhetne egy területet, amelyhez nem fér kétség, azaz Ungvártól északra. Konstatálnunk kell a döntés ideiglenességét ebben a kérdésben, és biztosítani annak későbbi végleges megoldását. Amikor az antant kitűzi a határokat, Zsatkovicsnak senki sem vetheti a szemére, hogy elárulta a ruszinokat. Dr. Kramař támogatja a ruszinok álláspontját, a szlovákok viszont ellenzik. Masaryk 22. VII. 1919.”³⁷⁴

Benešnek sikerült megvalósítania Masaryk tervét, amelyet táviratban kapott tőle, Zsatkovics pedig elhitte, amit el kellett hinnie. Zsatkovics a visszaúton egy levelet is vitt TGM részére Benešről. A levélben Beneš leírta, hogy az antant valóban maga szeretné kitűzni Ruszinföld határait, ami a román határ esetében érthető is, viszont a ruszin-szlovák határt is ők szeretnék kijelölni, mivel szerintük nyilvánvaló, hogy a szövetségesek azért ítélték nekik a területet, nehogy a Nagy Oroszország martaléka legyen. Bár ettől inkább csak tartottak. A külügyminiszter hozzáfűzte, hogy a ruszinokkal szemben a szlovákokat favorizálják. Ennek az lett a következménye, hogy a szlovák-ruszin határt az utóbbiak rovására úgy jelölték ki, hogy Szlovákiának ítélték egész Ung vármegyét. Ezt a Tizek Bizottsága még nem hagyta ugyan jóvá, de szerintük, ha ezt javasolják, ezt fogják elfogadni. „Fontosnak tartottam, hogy ezt elmagyarázzam Zsatkovicsnak, hogy lássa, lojális vagyok hozzájuk, hogy sem neki, sem nekünk ne legyenek konfliktusaink amiatt, hogy becsaptuk őket a konferencián. Főleg arra mutattam rá, hogy a tervük, amely szerint meg szeretnék kapni a Tapoly [folyótól] keletre fekvő területet, megvalósíthatatlan, mert a szövetségesek a ruszinokat tervezik feláldozni, mi viszont nem áldozhatjuk fel a ruszinok javára a szlovákokat.”³⁷⁵ Így hangozhatott el a

³⁷³ Uo. 17. o.

³⁷⁴ AÚTGM: Fond R. Podkarpatská Rus. Krabice 400 Karton č 2. 1919.

³⁷⁵ Uo.

Zsatkovics emlékirataiban említett Beneš-mondat, amely szerint a szlovákok nem egyeznének bele a ruszinok igényeinek kielégítésébe. Mindenesetre a csehszlovák külügyminiszter azzal zárta levelét, hogy Zsatkovics megváltoztatta véleményét, és már nem kívánta, hogy a konferencia jelölje ki a szlovák-ruszin határt. Akkorra Zsatkovics azt szerette volna, hogy Prágában néprajzi alapon, egy vegyes bizottság jelölje ki a határt. A Párizsban kijelölendő határ pedig legyen ideiglenes „úgy, ahogy az Ön táviratában is áll. A többi meg majd mi elintézzük magunk közt” – folytatta Beneš, végül hozzátette, hogy ezt véleménye szerint el tudja érni a konferencián.³⁷⁶

Másnap, július 25-én Masaryk útmutatásának megfelelően a konferencia vezetőjéhez fordult azzal a kéréssel, hogy ne jelöljék ki a végleges határt Kárpátalja és Szlovákia között, mivel a ruszinok, akik nem vettek részt a kérdés megvitatásában, ezért szemére vethetik a csehszlovák delegációnak azt, hogy a határt a szlovákok javára jelölték ki. Amennyiben viszont a konferencia úgy véli, hogy a nemzetközi jog szempontjából szükségesnek tartja az említett határ kitűzését, akkor az egyezményt bővítsék ki egy záradékkal, amely kimondja, hogy a határ ideiglenes, és feljogosítja a csehszlovák kormányt annak gazdasági vagy néprajzi elvekből kifolyó megváltoztatására.³⁷⁷

Amint a Prágába érkező Zsatkovics továbbította Beneš levelét Masaryknak, csatolta hozzá saját levelét is egy egyezménytervezettel, amely Kárpátalja helyzetével foglalkozott. Zsatkovics elmondta, hogy Beneš tájékoztatta a párizsi helyzetről, a ruszin-szlovák határ ügyéről. „Hiábavaló volna annak jogosságát magyaráznom népemnek, ha a határok ily módon lennének kijelölve” – írta Masaryknak címzett levelében Zsatkovics az Ung-menti határról értekezve. Leírta, hogy a csatolt dokumentumban leírtak az a minimum, amelyre a ruszinok az adott körülmények között számíthatnak. Kérte a dokumentumban foglaltak változtatások nélküli elfogadását, valamint egy mihamarabbi személyes audienciát.³⁷⁸ Zsatkovics naivan bízott abban, hogy a véleménye még számít. Akkorra azonban minden döntést meghoztak, mind ő, mind Beszkid „már csak kis figurák voltak Masaryk diplomáciai játszmájában” – fogalmaz Ivan Vanat.

A tervezet, amelyet Zsatkovics Masaryknak küldött, a két szerződő felet a következőképpen nevezi meg: a Csehszlovák Köztársaság, a továbbiakban Csehszlovákia egyrészt, és a Ruszin Állam (Rusin State), a továbbiakban Ruszinia másrészt. Ruszin államról, sem Rusziniáról azonban szó sem volt, hiszen az autonómia helyzetére vonatkozó

³⁷⁶ AÚTGM: Fond R. Podkarpatská Rus. Krabice 400 Karton č 2. 1919.

³⁷⁷ Vanat, I.: Narészé... 38. o.

³⁷⁸ AÚTGM: Fond R. Podkarpatská Rus. Krabice 400 Karton č 2. 1919.

június 16-ai dokumentumban világosan látszik a csehszlovák vezetés viszonya a régióhoz, amikor a Kárpátoktól délre elterülő ruszin területnek nevezik azt.

A tervezet szerint, amely öt pontból állt, Podkarpatska Rusz, vagy Ruszínia 1919. október 1-jétől a következő területekből állna: az Ungtól keletre fekvő területből, amelyet a békekonferencia döntései alapján a magyar állam átenged a Csehszlovák Köztársaságnak; az Ung folyótól nyugatra található minden olyan területből, amely részletesen fel van tüntetve „A Podkarpatszka Rusz Ungtól nyugatra elterülő részeinek térképén”, azaz Szepes, Sáros, Zemplén és Ung megye részei. A térképet „Exhibit A” jelöléssel látta el (a térképet Tomasevszkij 1906-os néprajzi térképe alapján állították össze, amelyet a pétervári egyetem adott ki az 1900-as magyar statisztikák alapján). Ezt taglalta a tervezet első pontja.

A második pont a ruszin terület, Ruszínia autonóm mivoltáról szóló jogainak felsorolásával, amelyek nagyjából megegyeztek a Beneš által kidolgozott, majd a konferencia bizottsága által hatpontosról négypontra módosított tervezetében foglaltakkal – azaz oktatási, nyelvi, vallási és egyéb helyi ügyek intézése, a hivatalnokokat lehetőség szerint a ruszin lakosság soraiból válasszák ki stb.³⁷⁹

A harmadik pontban az úgynevezett kérdéses terület ügyeiről volt szó. A csatolt térképen „Exhibit B” jelöléssel látta el ezt a területet. Magát a térképet sajnos nem tudtuk megtalálni. Ezen a területen 1920. május 1. előtt nem tartható népszámlálás. 1920. május 1. és augusztus 1. között azonban egy kétoldalú bizottság fog népszámlálást végezni, amely bizottság egyik részét Csehszlovákia, a másik részét pedig Podkarpatszka Rusz nevezi ki. A kérdéses terület Szepes, Sáros és Zemplén megyére eső részei csehszlovák közigazgatás alatt fognak állni, míg a kérdéses terület Ung vármegyére eső részei Podkarpatszka Rusz közigazgatása alatt lesznek. A ruszinok teljes sajtó- és szólásszabadságot, gyülekezési jogot kapnak a csehszlovák közigazgatás alatt álló területeken, ahogyan a ruszin fennhatóság alatt lévő csehszlovákok is megkapják ugyanezeket a jogokat.

A negyedik pont szerint Csehszlovákiának biztosítania kell a szükséges forrásokat a terület hatásos közigazgatására és fejlődésére.

Végül az ötödik pont kimondta, hogy az egyezmény 1920. október 1-jéig marad érvényben a felek között, amikor is egy végleges egyezmény születik, amelyben rögzítik Ruszínia végleges határait. A végleges határ kijelölésében nemcsak a fentiekben említett úton

³⁷⁹ AÚTGM: Fond R. Podkarpatská Rus. Krabice 400 Karton č 2. 1919., Preliminary treaty entered into by and between the Czechoslovakian Republic and [...] the Rusin State [...] 1. o.

szerzett néprajzi adatokat kell figyelembe venni, hanem Podkarpatszka Rusz gazdasági, földrajzi és közigazgatási igényeit is.³⁸⁰

Beneš leveléből tudjuk, hogy a cseh vezetés nem fog szlovák áldozatot hozni a ruszinság érdekében. Az egyezménytervezet alapján viszont azt kell feltételeznünk, hogy Zsatkovics nem vette figyelembe, vagy nem akarta figyelembe venni a csehszlovák külügyminiszter szavait. Erre a dokumentum végén olvasható mondat utal a legjobban. Masarykot valószínűleg nagyon meglepte Zsatkovics levele és a hozzá csatolt tervezet, mivel rövid időn belül személyes megbeszélésre invitálta őt. Erre nem teljes három nappal később, július 29-én került sor. A tárgyaláson Antonín Švehla (1873-1933) belügyminiszter is jelen volt. Az elnök kifogásolta a megegyezés formáját, mondván, hogy ezt csak két önálló állam között lehetne végrehajtani, Podkarpatská Rus azonban még nem rendelkezik alkotmányos képviselőkkel.³⁸¹

A közel háromórás tárgyaláson szóbeli megállapodásra jutottak, amely, mint ígérték, idővel papírra is kerül. „Majd mi ketten elintézzük” – mondta Masaryk az írott forma ügyében. A tárgyalások után Masaryk egy táviratot mutatott Zsatkovicsnak, amelyet az Amerikai Ruszin Nemzeti Tanácstól kapott. A táviratban megerősítést kértek azzal kapcsolatban, miszerint Zsatkovicsot cseh katonák lőtték-e le, és hogy a magyar bolsevikok szolgálatában van-e. Zsatkovics úgy döntött, hogy hatásosabb munkavégzés céljából az Egyesült Államokba utazik. Beneš augusztus 1-jén levélben értesítette a július 29-ei tárgyalásokról, mondván, hogy megegyezés született a határok kérdésében a párizsi megbeszéléseiknek megfelelően. Majd a külügyminiszter segítségével intézte el a hazaútját, így augusztus 16-án már indulhatott is Franciaországból. Mivel úgy vélte, az egyezés minden részlete világos, a szükséges iratok előkészítésére nem kell várni többet egy hétnél vagy tíz napnál, a 16-ai indulás kényelmesnek tűnt. Elkészítve a megállapodás kivonatát, várta a meghívást, de erre nem került sor. 1919. augusztus 6-án levélben fordult az elnöki hivatalhoz, ám arra sem jött válasz.³⁸² Levelében leírta, hogy augusztus 16-án indul az Egyesült Államokba, ahonnan szeptember 20-án fog visszatérni. Kifejtette, hogy legkésőbb augusztus 12-én délután el kell hagynia Prágát, ezért még az indulás előtt kézhez szeretné kapni a ruszin államról korábban benyújtott egyezmény formális változatát, legutóbbi találkozásuknak megfelelően. Az egyezmény formális változatának példánya nélkül ugyanis vajmi kevés esélye lesz az amerikai és a helyi ruszinok közötti együttműködés

³⁸⁰ AÚTGM: Fond R. Podkarpatská Rus. Krabice 400 Karton č 2. 1919., Preliminary treaty entered into by and between the Czechoslovakian republic and [...] the Rusin State [...] 1. o.

³⁸¹ Zsatkovics, G. I.: Expose. 18-19. o.

³⁸² Uo. 21. o.

megszervezésére. Zsatkovics tudta, hogy az időhatárok szűkek voltak, de úgy vélte, a feladat sürgőssége ezt indokoltta tette. Ezzel magyarázta utazásának tervezését is.³⁸³

Közben Beneš augusztus 8-án Párizsban a békekonferencia Területi Bizottsága elé járult, és kérte a szlovák-ruszin határ kijelölését. Kérésének megfelelően ez meg is történt. A Területi Bizottság a szlovákokat és ruszinokat elválasztó demarkációs vonalat tehát a Csap várostól induló, Ungvár északi részéig haladó vonalban állapították meg, amely vonal Szlovákia területén hagyja a két várost összekötő vasutat, és Ruszinföldön hagyja Ungvárt. Ungvártól az Ung folyása mentén halad a Kárpátokhoz. „A vonaltól keletre elhelyezkedő terület így ruszin autonóm területként lesz számon tartva.”³⁸⁴

Zsatkovics augusztus 12-én személyesen ment a hivatalba. A hivatal titkárának, Jaroslav Cisařnak előadta, hogy még aznap délután Párizsba indul, ezért audienciát kér az elnöktől. Az elnöknek nem volt rá ideje, ezért Zsatkovics, felkészülve erre az esetre, beküldette a titkárral a megállapodás kivonatát, amelyet ő 1919. augusztus 12-ei proklamációnak nevezett el, valamint egy kísérő levelet hozzá, mondván, hogy várja rá a választ. Levelében összefoglalta, hogy amerikai küldetésének sikerét nagymértékben gátolja az, hogy július 29-ei tárgyalásaiknak nincs formális írásos jelentése, amelyet az amerikai ráda jóváhagyna, ezt augusztus 6-ai levelében hangsúlyozta. Emellett feltüntette a Kárpátaljai Autonóm Bizottság tagjainak nevét: Eugenij Puza (Huszt, Máramaros megye), Dr. Brascasjkó Gyula (Huszt, Máramaros megye), Volosin Ágoston professzor (Ungvár, Ung megye) és Dr. Vladimir Turkinyák (Eperjes, Sáros megye).³⁸⁵ Külön üzenetet intézett az elnökhöz, értesítette őt, hogy a reggeli kapkodás miatt elfelejtette csatolni a Központi Ruszin Néptanácsához intézett levelének másolatát, amelyből egy példányt Ungvárra fog küldeni.³⁸⁶

A titkár átadta a levelet, majd azt az üzenetet adta át Zsatkovicsnak, hogy az elnök sajnálja, hogy nem tudja fogadni, azonban kéri, hogy várjon egy keveset, amíg átnézi a jelentést. Közel egy óra múlva Cisař azt mondta Zsatkovicsnak, hogy az elnök jóváhagyta az iratot. Zsatkovics kérte, hogy az elnök lássa el aláírásával is a dokumentumot, jelezve, hogy a jelentésben foglaltak megegyeznek a július 29-én hozott döntésekkel. Cisař azt válaszolta, hogy az elnök megbízta azzal, hogy járjon el helyette ezekben az ügyekben, ezért elvette Zsatkovicstól az iratot és a következőt írta rá: „Látta: a Csehszlovák köztársaság elnöke. 12/VIII. 19. Jaroslav Cisař. Személyes titkár.” Még aznap, indulása előtt Zsatkovics átadta a

³⁸³ AÚTGM: Fond R. Podkarpatská Rus. Krabice 400 Karton č 2. 1919.

³⁸⁴ AKPR: Podkarpatsa Rus I. I/23-PR inv č 23. o.

³⁸⁵ Zsatkovics, G. I.: Expose. 21. o.

³⁸⁶ AKPR: Podkarpatsa Rus I. I/29-PR inv č 29. 3. o.

dokumentumot a Központi Ruszin Nemzeti Tanács titkárának, Vasilij Takačnak (máshol Basil Takach, Василь Такач, Takács Bazil 1879-1948).³⁸⁷

Zsatkovicsnak a Központi Ruszin Néptanácsnak írt levele gyakorlatilag egy beszámoló volt arról, hogy miről sikerült tárgyalnia Masarykkal és Švehlával. A megállapodás szerint Zsatkovics lett a Ruszin Autonóm Direktórium elnöke. A szerv további négy tagja kinevezés alatt állt. A Direktórium tevékenységét össze kellett hangolni Hennocque francia tábornok intézkedéseivel a régió azon területein, ahol a csehszlovák kormánynak még nincs hatalma, egészen addig, amíg a békekonferencia meg nem hozza a régióra vonatkozó egyes kérdésekben a szükséges döntéseket. Amint ezek a kérdések lezárulnak, a megállapodás szerint az elnök kinevezi Podkarpatszka Rusz kormányzóját, és ezzel egy időben kijelöli a szlovák-ruszin határt. A megállapodás szerint, amit Zsatkovics írásba foglalt és az elnök titkára „láttamozott”, Podkarpatszka Ruszhoz tartozott Szepes megye Ólulblói járása, Sáros és Zemplén megyék északi részei, Ung vármegye északi és keleti része, valamint egész Bereg, Ugocsa és Máramaros megye. A további területeken, amelyekre a ruszinok igényt tartottak, népszámlálást fognak tartani, amely két bizottság ellenőrzése alatt fog folyni. Ung megye semleges területei ruszin fennhatóság alatt lesznek a népszámlálásig. Az augusztus 12-ei proklamáció kimondta, hogy a ruszin állam önállóan járhat el nyelvi, oktatási és vallásügyekben, valamint minden egyéb belügyi kérdésben. Saját nemzetgyűlése lesz Ungváron és képviselőket delegálhat a prágai nemzetgyűlésbe is.³⁸⁸

Közben Párizsban továbbra is folytak a békeszerződések előkészítési munkálatai, mivel a június 12-ei jegyzékhez hasonló dokumentumban rögzítették Csehszlovákia és Románia határát is. Erre augusztus 7-én került sor. Ekkor adta ki ugyanis a Szövetségesek Legfelső Tanácsa a Csehszlovákia és Románia közötti határkijelölést szabályozó jegyzéket. A jegyzék szerint a román határ a Greenwich-től számított északi szélesség 47° 58'-ének és a keleti hosszúság 24°24'-ének pontján, azaz a 1655. magaslati ponton vette kezdetét, amely a ruszin terület, Galícia és Románia határainak érintkezési pontja. Innen a másodlagos hegygerinc mentén haladt nyugati és délnyugati irányban, egy vonalban a Tiszáig, a Visó folyó torkolatától északra, onnan a Tisza folyását követte nyugati felé az Alsó-Apsa községtől kilenc kilométerre elhelyezkedő pontig. Így a határ Máramarossziget-Borsát Romániában hagyta, Csehszlovákiának viszont lehetőséget adott a Huszt–Alsó-Apsa–Körösmező közötti összeköttetés felállítására a Tisza északi partján, a ruszin területen. A határ innen a Tisza és a Túr folyókat elválasztó vonalig (Avas-hegység) haladt, a 805. magaslati ponttól három

³⁸⁷ Zsatkovics, G. I.: Expose. 22. o.

³⁸⁸ AKPR: Podkarpatsa Rus I. I/29-PR inv č 29. 1-2. o.

kilométerre található pontig, majd a másodlagos gerincet követve haladt nyugat felé a Szatmárnémeti-Huszt vasútvonalat átszelve, közel három kilométerre északra Halmi községtől. Onnan a Halmi és Tiszaújlak közötti úttal párhuzamosan haladt, közel egy kilométerre délre magától az úttól a Batárig, a Tisza balról érkező mellékfolyójáig, és azt követte a Magosliget keleti peremén lévő pontig, amely az északi szélesség 48°08'-én és a keleti hosszúság 22° 53'-én helyezkedett el, ahol Románia, Magyarország és Csehszlovákia határai érintkeztek, azaz a 123. magaslati ponton.³⁸⁹

A Legfelsőbb Tanács 1919. augusztus 7-ei jegyzékével gyakorlatilag lezárult a ruszin régió, az akkori Kárpátalja külső határainak végleges kijelölése, hiszen a magyar határszakaszt már közel két hónappal korábban, június 12-én kijelölték, a romániaiakat pedig az imént említett augusztus 7-ei jegyzékben. Bár Beneš a Kárpátalját Szlovákiától elválasztó határvonal kijelölését csak másnap, augusztus 8-án kérte, ebben a tekintetben irreleváns, mivel a határról megállapították, hogy ideiglenes lesz, így tehát gyakorlatilag csak egy demarkációs vonalról volt szó.³⁹⁰

Ezek után Kárpátalja elszakításának egyik utolsó momentuma maradt hátra – a Saint German an Laye-ben a Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés 1919. szeptember 10-ei aláírása. A dokumentum II. fejezete foglalkozott a ruszinkérdéssel:

10. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát, hogy a Kárpátoktól délre lakó rutének területét a Szövetséges és Társult Főhatalmak által megállapított határok között a Csehszlovák Államon belül olyan autonóm egység alakjában fogja megszervezni, amely a Csehszlovák Állam egységével összeegyeztethető legszélesebb körű önkormányzattal lesz felruházva.

11. cikk. A Kárpátoktól délre lakó ruténeknek külön területi tartománya lesz. A tartományi gyűlés fogja a törvényhozó hatalmat gyakorolni nyelvi, közoktatási, vallási, helyi és minden olyan egyéb kérdésben, amelyet a Csehszlovák Állam törvényei hatáskörébe utalnak. A rutén terület kormányzóját a Csehszlovák Köztársaság elnöke fogja kinevezni, és ez a rutén tartományi gyűlésnek lesz felelős.

12. cikk. Csehszlovákia egyetért azzal, hogy a rutén terület tisztviselőit a lehetőségekhez képest a terület lakosai közül fogják kiválasztani.

13. cikk. Csehszlovákia a rutén területnek megfelelő képviselmet biztosít a Csehszlovák Köztársaság országgyűlésében, amelybe e terület a Csehszlovák Köztársaság alkotmányának

³⁸⁹ ANM: Fond Antonín Hajn, 176 karton, 4793 – Zpráva o rozhodnutí Nejvyšší Rady Spojenců ze dne 7 srpna 1919 o uprave hranic mezi Rumunskem a Statem a Československým 3. o.

³⁹⁰ Lásd a „Kárpátalja határai az antant 1919. június 12-én és 1919. augusztus 7-én közölt jegyzékei alapján” című térképen a függelékekben.

megfelelően megválasztott képviselőket fog küldeni. Mindazonáltal ezek a képviselők a Csehszlovák Köztársaság országgyűlésében a rutén tartományi gyűlés elé utalt ügyekkel azonos törvényhozási ügyekben nem gyakorolhatnak szavazati jogot.³⁹¹

Az új csehszlovák állam tehát, amelyet a népek önrendelkezési jogára épülő wilsoni elvre hagyatkozva hoztak létre, összesen hét különböző népet foglalt magába, amelynek csak valamivel több mint egy harmada volt cseh. A megközelítőleg 5 millió cseh 9 millió egyéb – szlovák, német, magyar, ruszin, morva és lengyel – nemzetiségű lakossal élt együtt.³⁹²

A szerződés aláírásával Kárpátalja hivatalosan is a Csehszlovák Köztársaság része lett. Határai, valamint a köztársaságban elfoglalt helye azonban még ezek után sem volt tisztázott. A végleges határkijelölés még évekig elhúzódott, a szlovák-ruszin demarkációs vonal pedig közel két évtizedig volt ideiglenes.

4. Viták a szlovák-ruszin határról Saint Germain és a Generálny Štatút után

Semmi sem olyan állandó, mint az, amit ideiglenesnek tartanak. Így volt ez a Podkapratszka Ruszt Szlovákiától elválasztó határral is. A szlovák-ruszin határ kérdése már közvetlenül a békeszerződés aláírása után felmerült a ruszin értelmiség körében.

Szeptember 12-én Ungváron a Központi Ruszin Néptanács tartott ülést, amelyen a régió akkori helyzetéről tanácskoztak. Elsősorban a Kárpáti Rusz és a Szlovákia közötti határ megállapításának szükségességére helyezték a hangsúlyt, valamint kifejezték, hogy a csehszlovák békedelegáció a szepesi Magurától Máramarosig terjedő, „a hamis 1900-as magyar statisztikai adatokkal szemben 447 566 helyett” 567 867 ruszin által lakott egész terület részére követelte az autonómiát. Ennek ellenére Kárpátalja kormányzója az említett területnek csak egy része felett gyakorolhatott hatalmat, ezért a gyűlés kérte, hogy a csehszlovák kormány az egész területet részére biztosítson autonómiát és egyesítse egy államrészbe. „Ezzel nem szívességet kérünk, hanem csak azt, amit megígérték nekünk” – áll a gyűlés kivonatában. A gyűlésen megnevezték a pontos határokat is, amelyek megegyeztek a korábbi memorandumokban feltüntetettekkel, azaz egy egységként szeretnék volna látni Szepes megye Ólublói járását Vaskij Linnikkal és Folvarkkal, a teljes Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyéket. Emellett a Szepes, Gömör és Abaúj megyékben

³⁹¹ Fedinec Csilla: Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918-1944. Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Galánta–Dunaszerdahely, 2002. 56-57. o.

³⁹² Vicsay Lajos: Először Igazság! Azután béke. Az ezeréves Magyarországot halálra ítéltő trianoni béke súlyos következményei. Magyar ünnep tanügyi havi folyóirat kiadása, Szeged, 1933. 164. o.

lévő ruszin települések részére önrendelkezést kértek egyházi, oktatási és gazdasági kérdésekben.³⁹³

A felháborodás nem volt alaptalan. A szlovák fennhatóság alatt maradt ruszin tanárokat hűségükre kötelezték és elűzték hivatalaikból, az iskolákban betiltották a ruszin nyelv oktatását, a tanítóktól pedig megvonták a fizetést, amennyiben nem beszélték a szlovák nyelvet. Az érintett megyékben betiltották a ruszin nyelv használatát, Ung vármegyében pedig csak szlovák és magyar nyelvű sajtó jelenhetett meg. Zemplén vármegyében, ahol a néptanács szerint a lakosság 90%-a ruszin volt, azokat a lelkészeket, akik autonómiát kívántak, rendőri felügyelet alatt tartották. Egy mezőlaborci csoportot pedig letartóztattak, mivel Prágába készültek autonómiát kérni területük részére. A ruszinok helyzetét legjobban a kivonat 8. és 9. pontja tükrözi: „Nem tudjuk, hol van a kormányunk, melyik törvény van érvényben. Parancsolnak Prágából, Pozsonyból és az ungvári „teljhatalmú” minisztériumból. Prága mindent megígér, otthon Pozsony pedig üldöz. [...] Nekünk, kárpátoroszeknek [...] pedig nincs helyünk itt, a saját földünkön. Memorandumainkra és panaszainkra sohasem kapunk választ.”³⁹⁴

Ekkor Zsatkovics még az Egyesült Államokban tartózkodott. Szeptember 15-16-án tartott beszámolót az Amerikai Ruszinok Kongresszusa előtt Homesteadben. Ott kijelentette: „Podkarpatszka Rusz autonómiával fog rendelkezni a szó legszorosabb értelmében.” A kongresszus elfogadta a beszámolót és üdvözléssel tört ki. Zsatkovics megkapta az „1918-as évi Közép-Európai Szabadság Harangját”³⁹⁵, amely 1918. október 26-án szólt, amikor Masaryk aláírta és felolvasta függetlenségi nyilatkozatát a „Közép-Európai Szövetségtől”.³⁹⁶

A Homestead-i kongresszuson több fontos ügygel kapcsolatban hoztak döntéseket, amelyeket Zsatkovics később levélben adott át Masaryknak. A kongresszuson döntöttek arról, hogy a magyarorosz nép megnevezése ruszin, a terület, amelyen élnek, Podkarpatska Rusz, azonban az államrészt Csehszlovákiával és más államokkal fennálló kapcsolataiban Rusziniának kell nevezni. Hivatalos nyelve a helyi lakosság által beszélt kárpátaljai ruszin nyelv (the birth language of the Podcarpathian Rusins). Ruszínia zászlajaként továbbra is az égszínkéék és aranyságra színeket javasolták. Döntöttek egy kampány indításáról is, amely keretein belül az Egyesült Államokban élő ruszinok leveleket írtak volna az óvilágban élő

³⁹³ AÚTGM: Fond TGM R Podkarpatská Rus krabice 400. Složka 2. 1919. Вытягъ изъ протокола записанного на засѣданіи Центральной Русской Рады въ Ужгородѣ, 12-го септембрия 1919. года. 1.р. (Vétváh is protokola zapisannogo na zaszedanyii Centralnoj Russzkoj Radl v Uzsgorode, 12-go szeptembra 1919. goda. A Központi Ruszin Néptanács 1919. szeptember 12-ei ülésének jegyzőkönyve.)

³⁹⁴ AÚTGM: Fond TGM R Podkarpatská Rus krabice 400. Složka 2. 1919. Вытягъ изъ протокола... 2. о.

³⁹⁵ A Szövetség emlékdíja, amit Zsatkovicsnak is odaítéltek.

³⁹⁶ Zsatkovics, G. I.: Expose. 25. o.

testvéreik számára, hogy mindenképpen csak ruszinnak vallják magukat. A felsoroltakon kívül még számos humanitárius jellegű rendelkezést fogadtak el, többek között döntöttek arról is, hogy a ruszin népet megajándékozzák egy Masarykot és Zsatkovicsot ábrázoló olajfestménnyel.³⁹⁷

A ruszinság még azután sem állt egységes álláspontra, hogy állami hovatartozásuk véglegessé vált. A ruszinság különböző irányzatait képviselő személyek folyamatosan leveleztek a prágai központtal. Voltak, akik szélesíteni akarták a területet a kelet-galíciai területekkel, voltak, akik pont ez ellen szólaltak fel és voltak, akik az autonómia mértékét és annak területi nagyságát kifogásolták. Ennek megfelelően a csehszlovák éra első hónapjai efféle viták közepette zajlottak.

A Saint Germain en Laye-i szerződés aláírása után alig néhány héttel, szeptember 26-án a Russzkaja Zemlja (Orosz Föld) ungvári lap szerkesztője és a Központi Ruszin Néptanács tagja, Dmitrij Vasziljov (? az aláírás olvashatatlan) és Andrij Gagatko, a tanács titkára, levélben fordultak a csehszlovák kormányhoz azzal az érveléssel, hogy a Lengyelország területén maradt Lemkóföld és a „Magyar Rusz”, amely Csehszlovákia kötelékébe került, egy területi egységet képez. Mivel azt feltételezték, hogy Oroszországban hamarosan demokratikus erők kerülnek hatalomra, amelyek rövid időn belül igényt formálnak minden olyan orosz (sic) területre, amely Lengyelország kötelékében van, ezért arra kérték Lengyelországot, hogy adja át Lemkóföldet Csehszlovákia kötelékébe, azaz csatolják azt a Kárpáti Ruszhoz, mivel ott az orosz (értsd ruszin) népnek jobb fejlődési lehetőségei lennének, mint Lengyelországon belül.³⁹⁸ Erre azonban nem került sor, és idővel az oroszpartí irányzatot képviselő ruszinok is felhagytak ezzel az elképzeléssel, mivel a csehszlovák vezetés még 1919 tavaszán, a békekonferencián világosan kijelentette, hogy Lemkóföld ügyében nem fognak tárgyalásokat folytatni. A kérdés konfliktushoz vezethetett volna Lengyelországgal, amellyel egyébként is vitában álltak a tessényi területek miatt.

Ez a kérdés azonban a ruszinok között is vitákhoz vezetett. Még 1919. augusztus 22-én írt levelet az elnöknek Eugen Puza, amelyben tiltakozott a lemkok, azaz „galíciai urak” tevékenysége ellen, sőt maga Zsatkovics tevékenysége sem igazán elégítette ki igényeiket, mivel – mint mondták – az autonómia helyett megelégedett egy direktóriummal, amely tagjait ő nevezte ki. A direktóriumot azonban Ján Brejcha irányította ténylegesen saját elképzelései és a lemkok tanácsai szerint. Érdekes, hogy Puza a ruszinok nevében tiltakozott a korábban már említett minden olyan kijelentés ellen, amely szerint a magyaroroszok a Kelet-Galíciában

³⁹⁷ AÚTGM: Fond TGM R Podkarpatska Rus krabice 400. Složka 2. 1919

³⁹⁸ AKPR: Podkarpatská Rus III/15 Inv č 57. 3-4. o.

és Bukovinában élő nép részének tekintenék magukat. Szerinte az általa képviselt név Kijevet és nem Moszkvát tekinti eszmei központjának. Végül Puza kérte, hogy Dr. Brejcha hatásköre legyen teljesen kijelölve, valamint ezekből részesüljön a Központi Tanács is. Puza tolmácsolta a lakosság félelmét azzal kapcsolatban, hogy Csehszlovákia kötelékében a ruszin autonómia kevesebbet fog jelenteni, mint az, amelyet a magyar kormány biztosított a X. néptörvénnyel.³⁹⁹

Szeptember 28-án újabb levél érkezett a csehszlovák elnökhöz, ezúttal Volosin Ágostontól. Volosin vázolta, hogy a ruszin nép autonómiát kapott az 1918. évi X. néptörvénnyel, amellyel azonban nem elégedett meg, ezért fordult csehszlovák testvéreihez. Kifogásolta azonban, hogy ennek ellenére az ígért önrendelkezés sem területileg, sem alkotmányilag nem valósult meg. Területileg azért nem, mivel a ruszin-román határkijelölés következtében tizenöt ruszin település került román fennhatóság alá, másrészt a ruszin-szlovák határt még mindig nem jelölték ki, így szlovák fennhatóság alatt is éltek ruszinok. A szlovák vezetés azonban egyáltalán nem vette figyelembe a ruszin lakosok jogait: bezárta a ruszin iskolákat, elűzte hivatalaiból a ruszin hivatalnokokat és tanítókat, emellett a népszámlálás során a ruszinok egynegyedét szlováknak írta be. Alkotmányos értelemben Volosin azért tartotta foghíjasnak a régió helyzetét, mert bár a szerződéseknek megfelelően a hivatalnokoknak helyi lakosoknak kellett volna lenniük, ez nem valósult meg, valamint, a szerző szavaival élve, „ennek ellenére Pozsonyból parancsolnak nekünk, és egyébként is, hivatalaink vezetői között még két ruszint sem lehetne találni.” Volosin szintén fellépett a galíciai hatás ellen, bár ezt indokolhatták saját érdekei is. A beköltöző kelet-galíciai lemkók orosz propagandát folytattak és gyakoriak voltak köreikben a schizmatikus elképzelések is, ami gyengíthette volna a görög katolikus egyháznak és papjainak pozícióját.

A Központi Ruszin Néptanács nevében Volosin azt követelte, hogy Ung, Zemplén, Sáros és Szepes vármegyék vitathatatlanul ruszin többségű területeinek igazgatását adják át Kárpátalja hatáskörébe, valamint jelöljék ki a Szlovákiát és Kárpátalját elválasztó igazságos határt úgy, hogy ehhez ne a szlovák népszámlálási módszereket alkalmazzák.⁴⁰⁰

Míg Zsatkovics az Egyesült Államokban tartózkodott, Brejcha igyekezett kihasználni az alkalmat arra, hogy megossza a Központi Ruszin Néptanácsot, elmélyítve a tagok közötti nézeteltéréseket, s ezáltal ellehetetlenítse annak politikai cselekvőképességét. Jól láthatóan Beszkid politikai vonalát támogatta, aki erre támaszkodva igyekezett tárgyalásokat kezdeményezni a szlovák féllel az államrészek közötti határ kijelölésével kapcsolatban. Így

³⁹⁹ AÚTGM: Fond TGM R Podkarpatská Rus krabice 400. Složka 2. 1919

⁴⁰⁰ AÚTGM: Fond TGM R Podkarpatská Rus krabice 400. Složka 2. 1919. I 183/1919

Masaryk jóváhagyásával szeptember végén Prágában ülésezett a két terület közigazgatási határának kijelölésével kapcsolatban felmerült kérdések megvitatására létrehozott bizottság. A szlovák felet Igor Hrušovský, Jozef Škultetý, valamint Karel Chotek és Viktor Dvorský professzorok képviselték. A ruszin delegáció tagjai Beszkid Anton, Nevickij Emil, Volosin Ágoston és Eugen Puza voltak. A ruszin területi igényeket Beszkid vázolta. A teljes Zemplén és majdnem az egész Sáros megyét követelte, valamint Szepes megye Ólublói járását. A szlovák bizottság kész volt tárgyalni egy határvonalról, amely Sáros megyében Zborótól Hazslinon (ma Hažlín), Berezókán (ma Berezovka) és Kurimán át haladna Zemplén megyében a Tapolyhanusfalva, Mátyáska (ma Matiaška), Szinna vonalon húzódna, Ung vármegyében pedig a Németvágás (ma Nemecka Poruba vagy Poruba pod Vihorlatom), Várjeszenő (ma Jasenov), Szobránc (ma Sobrance) és onnan Unglovasd (ma Koňuš), Karcsava (ma Krčava), Németi (ma Nemecke) és Csap vonalon lenne.⁴⁰¹ A szlovák fél szerint a leírt vonaltól északra eső területek Kárpátaljához kerülhetek volna. A küldöttségek azonban nem egyeztek meg. A szlovák küldöttség felvetette, hogy a kérdés megvitatása után írott formában adják át végleges álláspontjukat a határral kapcsolatban. Ez azonban nem történt meg. Masaryk javaslatára a szlovák delegáció semmi írásos állásfoglalást nem adott át a ruszin félnek. A szlovák sajtóban azt közölték, hogy a bizottság a ruszin fél maximalista törekvései miatt nem tudott megállapodásra jutni. A felek igényeiből látható, hogy egyikük sem a néprajzi adatokból, hanem Vavro Šrobar, Beszkid és követőik gazdasági és politikai aspektusaiból indultak ki.⁴⁰²

Október 2-3-án a kétoldalú tárgyalások megbukása után a ruszin terület és az eperjesi vidék küldöttei utaztak Prágába és tárgyaltak a kormány képviselőivel. A tárgyaláson ismét a Kárpátoktól délre lakó ruszinok területeinek egy közigazgatási egységgé való egyesítését igyekeztek elérni.⁴⁰³ Beneš azonban előadta, hogy ezt miért nem lehet megvalósítani. Egyrészt elmondta, hogy Párizsban már kijelölték a határt, amely Csaptól halad Ungvárig, onnan északra az Ung mentén, Ungvárhoz pedig már hozzácsatoltak egy kisebb nyugati területet. Majd kifejtette az antant álláspontját a ruszinokkal kapcsolatban, vagyis azt, hogy nem kívánja az autonóm ruszin terület bővítését, előadva ennek politikai okait.⁴⁰⁴

A hallottak után a küldöttség hajlandóságot mutatott a szlovák féllel való további tárgyalásokra. Ez azonban új kérdéseket vetett fel. Egyrészt Kárpátalja és a vele határos

⁴⁰¹ A „Ruszin-szlovák területi viták” című térkép a függelékekben részletesen ábrázolja a különböző igényeket a területi viták során.

⁴⁰² Vanat, I.: Narészé... 90. o.

⁴⁰³ Uo. 91. o.

⁴⁰⁴ AKPR: Podkarpatská Rus I/23 Inv č. 23. 2. o.

terület kulturális és etnikai szempontból egy egység, közigazgatásilag viszont nem. Így bonyolulttá válik az iskolák egységes igazgatása, valamint az egyházi ügyek vezetése. Kérdéssé válnak a pénzügyek is – Pozsonytól vagy Prágától fog-e függeni az autonóm Ruszinszko? A küldöttség felvetette a népszámlálás kérdését is, kérve, hogy annak során a szlovák népszámlálók mellett legyenek ruszinok is. Benešnek ismét sikerült meggyőzni a ruszinokat arról, hogy az adott kérdést igyekezzenek tárgyalásos úton megoldani⁴⁰⁵

Beszkid az újabb kudarc után a megfelelő következtetések levonása helyett inkább a Központi Ruszin Néptanács megreformálását tűzte ki célul. 1919. október 9-én a testület közgyűlésén oroszpartí támogatóira és Brejchára támaszkodva, valamint Zsatkovics távollétét kihasználva saját politikai platformjává szerette volna alakítani a néptanácsot olyan új vezetőségi tagok választása útján, akiket ők (Beszkid és Brejcha) támogattak. Ennek következtében a néptanács két csoportra oszlott – a Beszkid által vezetett és Brejcha által támogatott oroszpartí csoportra, valamint a ruszinpartí irányzatra, amelyet Volosin, Puza és Brascasajkó képviselt és Zsatkovics támogatott.⁴⁰⁶ A ruszinság továbbra sem volt egységes, mivel minden viszonylag vezető pozícióban lévő képviselője saját politikai nézeteit, saját elképzeléseit helyezte előtérbe ahelyett, hogy a meglévő helyzetből kiindulva népe helyzetének körülményeit javítani igyekezett volna. Beszkid eperjesi ruszinként nyilvánvalóan eperjesi nemzettársai szempontjait tartotta szem előtt, akik szlovák elnyomás alatt éltek, a Kárpátalján maradtak ennek megfelelően saját területük autonómiájáért küzdöttek. Beszkid ennek a csoportnak az élén idegen volt, és nyilván nem fogadott el semmilyen engedményt ebben a kérdésben, mivel ezáltal a mai kelet-szlovákiai területeken élő ruszinokat hagyta volna cserben. A Kárpátalján élő ruszinok pedig pont emiatt elégedetlenkedtek vele. Prága ügyes politikai machinációkkal teljesen szembefordította egymással az amúgy is megosztott ruszinság vezetését, ami meggátolta azok egységes fellépésének lehetőségét bármilyen fontos kérdésben.

Zsatkovics október 13-án érkezett vissza Prágába. A kárpátaljai helyzettel kapcsolatos véleményét, valamint a szeptember 15-16-ai kongresszus döntéseit levélben foglalta össze, amelyet október 13-án adott át Masaryk elnöknek a jegyzőkönyvekkel együtt. Levelében kifejezte nemtetszését a régióban fennálló helyzettel kapcsolatban, valamint határozottan kérte az oroszpartí irányzatot képviselő személyek tevékenységének felülvizsgálatát, mivel véleménye szerint az káros a ruszinok nemzetközi megítélésére nézve, valamint az Egyesült Államokban élő ruszinok véleményét is rontaná a régióban fennálló helyzettel kapcsolatban.

⁴⁰⁵ Vanat, I.: Narészé... 91. o.

⁴⁰⁶ Uo. 92. o.

Csalódott volt, mivel visszatérése után szembesült azzal, hogy a megállapodásokból semmi sem valósult meg. A direktorium tagjait nem jelölték ki, és a határok ügyében sem tettek semmit. Később megtudta, hogy a kormány Dr. Brejchát küldte Ungvárra a polgári hatóság vezetésére, akinek, úgy tűnt, legfőbb feladata a ruszinok megosztása volt. Kicenzúráztatta a helyi lapokból Zsatkovics (a direktorium elnökévé történt) kinevezésének tényét, valamint megtiltotta az „1919. augusztus 12-ei proklamáció” teljes szövegének publikálását. Zsatkovics azt is felhozta, hogy a cseh lapokban arról írnak, hogy a ruszinság nem kap autonómiát, hanem a csehek igazgatása alatt marad. Megemlítette, hogy Gagatko, aki korábban sohasem járt Kárpátalján, újságoknak nyilatkozik; ez és az ezekhez hasonló események véleménye szerint azt a benyomást keltik, hogy a kárpátaljai nép oroszparti beállítottságú, ami kárt okoz nekik. Kérte, hogy ezzel kapcsolatban tegyék meg a szükséges intézkedéseket. Emellett időpontot kért, amikor a ruszin kormányzó jogköréről, valamint a rá ruházandó feladatokról tárgyalhatnak.

A jelenlegi helyzetről csak annyit írt: „ez nem felel meg az 1918. október 25-ei megállapodásnak, sem az 1919. július 29-ei tárgyalásnak.”⁴⁰⁷

Masaryk a levél elolvasása után azzal nyugtatta Zsatkovicsot, hogy csak a visszatérésére várt, és mostantól minden ügy gyorsan fog menni. „Minden rendben lesz”. Zsatkovics Október 16-án tanácskozott is Masarykkal és Švehlával. Arra jutottak, hogy amint dr. Brejcha megérkezik Ungvárról, ami minden órában megtörténhet, összeülnek vele és kidolgozzák az úgynevezett Generálny Štatút pre organizáciu a administráciu Podkarpatskej Rusi című dokumentumot. Švehla megígérte, hogy amint dr. Brejcha megérkezik, hívatni fogja Zsatkovicsot.

Nem hívatták egészen október 21-éig annak ellenére, hogy dr. Brejcha már négy napja Prágában volt. Majd aznap délután Švehla dr. Brejcha jelenlétében nem a Generálny Štatút tervezetét adta át Zsatkovicsnak, amit meg kellett volna tárgyalniuk, hanem a Minisztertanács által „K. č. 21, 333/19 m.r.” számmal ellátott és kibocsájtott Generálny Štatút Podkarpatszka Rusz megszervezéséről és közigazgatásáról. Zsatkovics kifejezte nemtetszését és megtagadta a beleegyezését a dokumentum elfogadásához. Švehlával igyekeztek kompromisszumot találni, de dr. Brejcha kijelentette, hogy szerinte a kompromisszum hiábavaló volna, majd elhagyta a tárgyalóhelyiséget, mondván, hogy lekési az (valószínűleg Ungvárra – SS) induló vonatát. A tárgyalás ezzel megszakadt. Švehlával arra jutottak, hogy

⁴⁰⁷ AÚTGM: Fond TGM R Podkarpatská Rus krabice 400. Složka 2. 1919

Zsatkovics írásba foglalja ellenvetéseit és tárgyal a külügyminiszterrel, Beneš-sel, aki teljes mértékben tisztában van a békekonferencia ide vonatkozó passzusaival.⁴⁰⁸

Masaryk elnök október 30-án hívatta Zsatkovicsot tárgyalni. A tárgyaláson Beneš is jelen volt. Masaryk állítólag nagyon betegen vett részt a tárgyaláson, de felkészült volt, mivel ismerte és kommentálta a javaslatokat és javításokat, amelyeket Zsatkovics a Švehlának tett ígérete alapján megküldött neki, Masaryknak és Benešnek. A tárgyalások után Beneš bízta meg azzal, hogy értesítse Švehlát, Zsatkovics pedig magára vállalta a tárgyalás eredményeinek írásba foglalását.⁴⁰⁹

Az elkészült dokumentumot november 4-én személyesen mutatta be a külügyminiszternek, majd javaslatára Švehlának is, mondván, hogy ez az elnök és a külügyminiszter által jóváhagyott változat. A belügyminiszter megígérte, hogy november 6-án a minisztertanács elé terjeszti a dokumentumot, viszont ezt állítólagos megbetegedése miatt nem tette meg. Félve attól, hogy az ügyek megint el fognak húzódni, Zsatkovics november 8-án levélben kérte Masaryk elnök közbenjárását az ügyek felgyorsításában. Az elnök november 10-én hívatta magához, majd tett néhány javítást a Generálly Štatút Zsatkovicsnál lévő példányában, majd tájékoztatta őt, hogy a tárgyalás után beszél a belügyminiszterrel, és kérte, hogy amint a beszélgetésnek vége lesz, Zsatkovics is beszéljen vele, ami meg is történt.⁴¹⁰

Švehla átvette a Generálly Štatútot, összehasonlította a korábbi példánnyal és megígérte, hogy a dokumentumot változatlan formában, a direktórium tagjainak (akikről korábban megállapodtak) kinevezésével együtt a Minisztertanács elé terjeszti a következő napon, és meg is hívta Zsatkovicsot este 6 órára a miniszterelnök hivatalába, ahol a Minisztertanács ülésezik. Az ülés után tájékoztatta őt, hogy a Generálly Štatútot teljes szövegében elfogadták egy pont kivételével, amely a direktórium saját hivatali tevékenysége végzéséhez szükséges költségvetés igénylési jogára vonatkozott. Hozzáfűzte azonban, hogy a Minisztertanács elvben elfogadta azt a pontot is, csak más megfogalmazást igényel.⁴¹¹

A Generálly Štatútot a minisztertanács november 7-én fogadta el, de Kárpátalján csak november 18-án hirdette ki Hennocque tábornok, valamint ezzel egy időben a kormány kinevezte az Autonóm Kárpátalja Ideiglenes Direktóriumát, amely öt tagja volt: Zsatkovics (elnök), valamint Volosin, Brascasajkó, Toronszki és Hadzsega (tagok).⁴¹²

⁴⁰⁸ Zsatkovics, G. I.: Expose. 26. o.

⁴⁰⁹ Zsatkovics, G. I.: Expose. 27. o.

⁴¹⁰ Zsatkovics, G. I.: Expose. 27. o.

⁴¹¹ Uo. 28. o.

⁴¹² Švorc, P: Krajinská hranica... 164. o.

A Generálny Štatút négy részből állt, amely részek további cikkeket tartalmaztak. A dokumentum első része gyakorlatilag megegyezett a Beneš által kidolgozott eredetileg hat pontos, a békekonferencia elé terjesztett tervezet 1919. június 16-án elfogadott, négy pontosra rövidített változatával, amely kimondta, hogy a csehszlovák állam kötelezi magát a ruszin terület autonómiájának megszervezésére és biztosítására, az oktatási, vallási stb. ügyekben való önrendelkezés megadására, önálló szejm felállítására, valamint lehetőség szerint a hivatalnokok helyi lakosokból való kiválasztására. Tehát a terület közigazgatási megszervezésére vonatkozott. A harmadik részben rögzítették a terület megnevezését, így ettől kezdve Příkarpatská vagy Podkarpatská Rus azaz Kárpátmelléki vagy Kárpátaljai Rusz lett a terület hivatalos megnevezése, azonban gyakorlati megfontolásokból a Rusínsko megnevezést is alkalmazhatónak hagyta. A továbbiakban a harmadik rész a nyelvhasználat lehetőségeit taglalja, meghagyva a közösség választási jogát az egyes iskolákban alkalmazható oktatási nyelv kérdéskörében. A negyedik rész a helyi hatalmi szervek működéséről és hatásköreiről értekezik.⁴¹³

Számunkra azonban a Generálny Štatút második része a legfontosabb, mivel az rögzítette a terület határait. Ennek megfelelően a határokat három pontban írták le. A „szlovákok és ruszinok közötti demarkációs vonal” az a) pontban szerepel. Ennek megfelelően a vonal Csaptól haladt Ungvár északi részéig úgy, hogy a vasút Szlovákiához, Ungvár pedig Ruszinszkóhoz tartozott, onnan az Ung folyó mentén egészen a Kárpátokig, úgy, hogy a vonaltól keletre lévő terület az autonóm ruszin területet képezte. Ez teljes mértékben megegyezett a korábbi felvetésekkel, amelyek az „eredeti” csehszlovák elképzelést tükrözik.

A régió déli határait a b) pont írta le. Ennek megfelelően az autonóm terület déli határa Magyarországgal a békekonferencia döntéséhez kötve Csaptól délre húzódik, a vasút Csaptól a ruszin területen marad egészen Máramarosszigetig, maga a város pedig román fennhatóság alatt van, onnan a határ részben a Tisza mentén halad keletre, onnan az északi határig, amely megegyezik az egykori magyar-galíciai határral. A második rész c) pontja a szlovák területen maradt ruszinokra tér ki. Ennek megfelelően a szlovák területen maradt ruszinok kisebbséget képeznek, a csehszlovák kormány pedig lehetőséget biztosít arra, hogy az érintett népek képviselői hozzanak döntést a kérdéses terület esetleges átcsatolásáról az autonóm ruszin területéhez.⁴¹⁴

⁴¹³ Dokumenty o Podkarpatské Rusi (Jaromír Hořec), Praha 1997. 12-14. o.

⁴¹⁴ Uo. 13. o.

November 18-án azonban a Generálly Štatút kihirdetésével Kárpátalja nyugati határa is „megmozdult”. A dokumentum értelmében Podkarpatszka Rusz közigazgatása alá került Ung vármegye az Ung nyugati partján fekvő következő települések is: Bercsényifalva (Dubriniče, Dubrinicsi), Bisztra (Biszrta), Botfalva (Botfalva), Csillagfalva (Knyahinya), Domafalva (Domasin), Eszterág (Sztricsava), Hajasd (Voloszjanka), Határhegy (Zahorb), Homok (Holmok), Katergény (Rozovka), Kiesvölgy (Lubnya), Kis- és Nagyberezna (Malij-, Velikij Bereznij), Koncháza (Koncovo), Kosztrina (Kosztrino), Lakard (Lekart), Mércse (Mircsa), Minaj (Minaj), Nevicke (Nevicke), Ókemence (Kamjanica), Onokóc (Onokovci), Órdarma (Szotozsnica), Patakófalva, (Sztara Sztuzsica) Patakújfalva (Nova Sztuzsica) Perecseny, Sislóc (Sislovce), Sóslak (Szolj), Szénástelek (Zavoszino), Tarnóc (Tarnovce), Újkemence (Novoszelica), Unghuta (Huta), Uzsok Uzsok. Összesen 32 település 25 260 lakossal.⁴¹⁵

A Generálly Štatút elfogadásával elméletileg nem, gyakorlatilag viszont teljesen megpecsételődött Kárpátalja nyugati határának etnikai alapon történő kijelölése az új, demokratikus Csehszlovák [ruszin] állam kötelékén belül. A Generálly Štatút több változáson is átment, így például 1920. április 26-án is, ez a változtatás azonban csak a közigazgatási kérdésekre tért ki, többek között a kormányzó hatáskörére stb.

A ruszin-szlovák határ kérdése azonban a helyi szlovák lakosságot is aggasztotta. Így például Ung vármegye szlovák területén található Szobránci és Nagykaposi járások lakosai aggodalmukat fejezték ki azzal kapcsolatban, hogy Podkarpatszka Rusz részévé válhatnak. Számukra a ruszin terület idegen egység volt. Attól is tartottak, hogy ha a ruszin területhez csatolják vidéküket, egy esetleges magyar határrendezés során ismét magyar fennhatóság alá kerülhetnek. „Az Ung nyugati partján fekvő vidék nyelvi szempontból igen vegyes. A Szobránci járás [...] lakosai szlovákoknak vallják magukat, többségükben katolikusok, latin betűkkel írnak, de egy olyan nyelvjárást beszélnek, amely átmenet a szlovák és ruszin nyelv között” – tudjuk meg egy az elnöknek írt jelentésből.⁴¹⁶ November 2-án a teljhatalmú, szlovák ügyekért felelős minisztériumhoz petíció érkezett a Szobránci, Ungvári és Nagykaposi járások képviselőitől, amelyben kérték, hogy a Szobránci és a Nagykaposi járás, valamint az Ungvári járás szlovák települései maradjanak Szlovákia kötelékében. Egyéb indokaik között az is szerepelt, hogy Szobránc vagy Ungvár nagyon messze található településeiktől, ezért kérik, hogy közigazgatásilag Nagymihályhoz tartozzanak.⁴¹⁷ Ha Kárpátaljához csatolták volna a nevezett településeket, akkor a legközelebbi város valóban Ungvár lett volna, melynek

⁴¹⁵ Švorc, P.: Krajinská hranica... 166. o.

⁴¹⁶ Idézet innen: Švorc, P.: Krajinská hranica... 168. o.

⁴¹⁷ Uo. 168-167. o.

megközelítése a korabeli közlekedési viszonyok mellett igen körülményes lett volna a helyi lakosok számára. Így látjuk, hogy a belső határ megváltoztatása további konfliktusokhoz vezetett volna, amelyet a helyi szlovák, vagy az átmeneti szoták lakosság generált volna. A prágai vezetés ezeket igyekezett elkerülni, mivel Csehszlovákia megteremtése elsősorban a cseh és a szlovák nép egységén alapult. Egy-egy hasonló területcsere azonban azt sugallta volna, hogy a cseh vezetés elárulta őket, ezért a határvonal további változtatásaira gyakorlatilag már nem volt esély.

Ezzel ellentétben a szlovák területen élő ruszin lakosság továbbra is igényt tartott volna arra, hogy a ruszin területhez csatolják őket. Azt, hogy például az Eperjesi területtel kapcsolatban ez nem egy eltúlzott területi igény volt, egy megbízott cseh, a helyi viszonyokban jártas hivatalnok jelentése bizonyítja, amelyben azt írta: „a ruszinok eleinte azt kívánták, hogy az egész görög katolikus lakosság által lakott terület legyen hozzájuk csatolva, most azonban azzal az ajánlattal is egyetértenek, hogy a határt jelöljék ki úgy, hogy azok, akik már szlovákoknak vallják magukat, maradjanak Szlovákia kötelékében.” Ezekhez hozzátette, hogy a határok kérdését véglegesen kell megoldani és nem gazdasági érdekek szem előtt tartásával. Igényeiket „méltóan és igazságosan kell kielégíteni, nem pedig rontani a velük ápolt jövőbeli kapcsolatunkat egy kérdéses haszon, azaz néhány denacionalizált falu fejében”. Az ő elképzelését azonban nem vették figyelembe.⁴¹⁸

November 14-én Zsatkovics Ungvárra utazott. Az ígérek ellenére nem kapott hiteles példányt a Generálny Štatútból, hanem csak a kinevezési levelét vihette magával. Mint tudjuk, a dokumentumot november 18-án tette közzé Hennoqcue tábornok, amikor Zsatkovics már Ungváron volt. – SS. Ungvárra érkezve szembesült azzal, hogy a kiadott Statútból kihagyták a bírósági jogot. A direktórium tagjainak kinevezését, ahogyan azt kérte is, nem adták át a katonai diktátornak, Hennocque tábornoknak. Ami viszont aggasztó volt, hogy a Ruszin Direktórium alapszabályába nem foglalták bele a direktórium vétó-, valamint visszahívási jogát a katonai diktátor által kinevezett hivatalnokok ügyében. A költségvetési kérdéseket feszegető pontot sem fogalmazták át, hanem egyszerűen kihagyták. Zsatkovics ismét tiltakozott, mivel a direktórium tagjait sem hagyták jóvá, kiszorítva T. A. Zsatkovicsot, Gergely (Gregory) testvérét, és Eugen Puzát. Helyükre Dr. Hadžega Julijt (Hadzsega Gyulát 1879-1949) jelölték. Ismét Prágába utazott, és december 9-én tárgyalta Masaryk elnökkel, Vlastimil Tusarral és Švehla miniszterelnökkel. Zsatkovicsnak kifejtették, hogy T. A. Zsatkovics elmozdítása törvényes volt, mivel testvérek nem lehetnek egy bizottságban, de E.

⁴¹⁸ Idézve innen: Vanat, I.: Narészé... 96. o.

Puzát visszaállítják. Majd kijavították a direktórium alapszabályát, megadva a vétőjogot a direktóriumnak a kért módon. Ezt a javított változatot el kellett küldeni Hennocque tábornoknak is. Megállapodtak, hogy a jövőben Podkarpatszka Rusz ügyeit a belügyminiszter hatásköréből a miniszterelnök fennhatósága alá helyezik át, ami 1920. január 1-jén meg is történt, és Zsatkovics visszautazott Ungvárra. De ugyanúgy, ahogy korábban is, elutazása után sem az alapszabály, sem a direktórium tagok kinevezése nem érkezett meg, így január 19-én ismét Prágába utazott a direktórium tagjaival. Január 26-án nyújtották át az elnöknek az Első Központi Ruszin Nemzeti Tanács tiltakozását, valamint a direktórium követeléseit.⁴¹⁹ Ezeket korábban, még Ungváron fogadták el.

A Központi Ruszin Néptanács 1920. január 18-án intézett nyilatkozatot Masaryk elnökhöz, ennek 12. pontjában követelték a ruszin-szlovák határ kérdésének azonnali megoldását és a határ kijelölését, úgy, ahogyan az Zsatkovics 1919. augusztus 12-ei proklamációjában áll, valamint Máramaros megszállását, mivel „az létfontosságú a ruszinság számára.” Ehhez csatlakozott egy ugyanazon a napon kelt határozat is, amely a ruszinság sérelmeit tartalmazta, ezek között volt az a megállapítás is, hogy a csehszlovák fél sok ígéretet tett, ami kívánatosá tette a ruszinok számára a Csehszlovákiával való egyesülést. Számítottak arra, hogy a nekik szánt jogokból nem lesz kevesebb, mint amennyit a magyar kormány által elfogadott 1918. évi X. néptörvény biztosított. Az említett dokumentumokhoz Zsatkovics egy 1920. január 24-én kelt bővítményt is csatolt, amelyekben pontosította az egyes követeléseket, például a szlovák-ruszin határ kérdésében a Masaryk elnök és Švehla belügyminiszterrel 1919. július 29-én tartott folytatott tárgyalásokon Zsatkovics által felvetett határ kijelölését kérte.⁴²⁰

Ezeket január 27-én a Minisztertanács elé terjesztették. Ugyanazon a napon tárgyaltak Švehla belügy-, Beneš külügy- és Milan Hodža (1878-1944) unifikációs miniszterrel. A tárgyalások során megállapodtak, hogy három bizottságot fognak létrehozni minden kérdéses pont megvitatására és megoldására: Területi-, Alkotmányügyi-, és Közigazgatási Bizottság. A Területi Bizottság ülésén a szlovákok képviselőjében Dr. Hrušovský volt jelen. Az ülés nem eredményezett megállapodást, mivel Hrušovský kijelentette, hogy a Szlovák Parlamenti Klub úgy döntött, hogy önként csak az Ung és Cirvka (valószínűleg a Cirocha, magyarul Ciróka folyóról van szó, amely a Szinnai és Homonnai járáson folyik át) folyók közötti területet, de

⁴¹⁹ Zsatkovics, G. I.: Expose. 30. o.

⁴²⁰ Dokumenty o Podkarpatské Rusi... 15-25. o.

csak Ung vármegye egy részét, valamint Zemplén megye egy igen csekély északkeleti részét engedi át Podkarpatska Rusznak.⁴²¹

A szlovák fél érvelésében az 1919 augusztusában tartott népszámlálási adatokat használta fel. A népszámlálás eredményeit Šrobár 1919. november 15-én tette közzé a szlovákiai zsupánok gyűlésén, Kassán. Az adatokat, amelyek még nem voltak hivatalosan közzétéve, csak akkor tárta az egybegyűltek elé, miután szót ejtett a kérdéses területeken élő szlovák ajkú lakosok kérelmeiről, amelyek szerint azok Szlovákia kötelékében szeretnének maradni, ezért kifejtette, hogy a szlovák-ruszin határ kérdését kénytelenek voltak nyitva hagyni.⁴²² A népszámlálás eredményei azonban ebben segítséget nyújthattak számukra. A népszámlálás adatai szerint Szlovákiában összesen 134 761 ruszin élt, ami az 1910-es népszámláláshoz képest 17 597 fővel csökkent. A magyarok esetében ez a szám 801 373-ról 665 703 főre történő csökkenést jelentett.⁴²³ A ruszinok esetében ez a csökkenés érdekes jelenségre utal. Még az egyébként magyarellenes hangvételű Ivan Vanat által írt monográfia is külön kitér erre a jelenségre, mondván, hogy „tekintettel arra, hogy az 1910-es népszavazás az Osztrák-Magyar Monarchia és Oroszország közötti, a dél-kárpáti Ruszért folyó versengés éles politikai körülményei között zajlott, amikor a magyar hatalom kegyetlenül elnyomott minden ruszin mozgalmat, hogy csökkentse annak létszámát, az 1919-es népszámlálás elfogultságát aligha tudjuk cáfolni. Az eredmények azonban döntő érvekké váltak a szlovák fél kezében területük egységének megőrzéséhez.” A nevezett változások következtében a Szlovák Klub december 3-án hozott döntést arról, hogy Szlovákia keleti határának megállapításakor önkéntesen átadják az autonóm Podkarpatszka Rusznak a Círóka és az Ung folyók közötti területet Ungvárig, onnan pedig a két terület között a békekonferencia által kijelölt vonal képezné a határt.⁴²⁴ Az Ungvártól kijelölt határvonalat azonban a Generálny Štatút elfogadásával az említett módosításokkal látták el, így ez a megfogalmazás pontatlan.

A direktórium a januári végi tárgyalásokon nyilván határozottan elvetette a szlovák fél által kidolgozott és előterjesztett javaslatot, így a területi bizottság feloszlott. Az Alkotmányügyi bizottság még aznap ülésezett, de néhány perces vita után úgy döntött, hogy befejezi az ülést és majd akkor folytatja, ha a Közigazgatási Bizottságtól megkapja munkája beszámolóját. A Közigazgatási Bizottság viszont soha nem ült össze. Így az egész kezdeményezés összeomlott.⁴²⁵

⁴²¹ Zsatkovics, G. I.: Expose. 31. o.

⁴²² Vanat, I.: Narészé... 98. o.

⁴²³ Uo. 98. o.

⁴²⁴ Vanat, I.: Narészé... 99. o.

⁴²⁵ Zsatkovics, G. I.: Expose. 30-31. o.

Az említett területi rendezés nemcsak a ruszin fél számára volt elfogadhatatlan, hanem a prágai vezetés számára is, mivel a csehszlovák vezetés figyelmeztette a minisztertanácsot, hogy a szlovák-ruszin határ kérdésének vizsgálata során vegyék figyelembe az aktuális körülményeket is, amelyek a kelet-galíciái kérdéssel kapcsolatban merülhettek fel és hatással lehettek Csehszlovákiára. A helyzet ugyanis az volt, hogy Lengyelország határa a békekonferencia döntése alapján a San folyó mentén haladt, viszont Kelet-Galícia kérdése, amely lengyel megszállás alatt állt, nem volt véglegesen megoldva, Beneš pedig akkor még számolt a kérdéses régió Oroszországhoz való csatolásával. Ebben az esetben fennállt egy orosz-lengyel-csehszlovák közös határpont kijelölése a Kárpátokban. A csehszlovák vezetés abban volt érdekelt, hogy ez az esetleges vonal a szlovák terület csatlakozási pontján húzódjon. Ezt fontos kérdésnek tartották, így a belső határ rendezését ismét félretették.⁴²⁶ Egy közös határ Szovjet-Oroszországgal véleményem szerint veszélyt jelentett volna Csehszlovákiára nézve. A csehszlovák vezetés ugyanis tarthatott attól, hogy ebben az esetben újra felmerülhetnek az orosz igények a ruszin területre, amit az oroszparti ruszinok támogathattak is volna, hiszen ezáltal a Kelet-Galíciában élő lemkókkal egy államalakulatban lehettek volna. Ez azonban területi veszteséggel járt volna Csehszlovákia részére, ezért a ruszin területnek a lehető legkisebbnek kellett maradnia, nehogy szlovákok által lakott területek is esetleges szovjet fennhatóság alá kerüljenek. Mint tudjuk, ez csak a második világháború lezárása után következett be, így Beneš „jóslata” késve ugyan, de beigazolódott.

Zsatkovics a szlovák-ruszin tárgyalások soron következő kudarca után ismét levélben küldte meg követeléseit az elnöknek, és legközelebb február 10-én tárgyalta vele. Az értekezleten jelen volt Dr. Pallier miniszteri tanácsos is, aki a miniszterelnökség ruszin részlegét vezette. Zsatkovics követeléseit részletesen megvitatták, majd megígérték, hogy írásos választ fog kapni. Ami meg is történt. A válasz, amely alján Pallier aláírása állt, nem hogy nem fogadta el a követeléseket, de meg sem említette a határ és az autonómia kérdését, hanem csak futólag vette át a közigazgatási kérdéseket. Zsatkovics erre február 14-én hosszú levélben válaszolt, és mivel nem kapott rá érdemleges választ, február 19-én benyújtotta lemondását. A direktórium tagjai 1920. március 20-án szolidaritásból ugyanezt tették. Zsatkovics március 9-én levélben sürgette lemondásának elfogadását. Ez azonban sokáig húzódott. Majd Masaryk elnök személyes közbenjárásával megegyeztek, hogy a szlovák-ruszin határ kérdését a csehszlovák és ruszin parlamentek hatáskörébe helyezik, az autonómia kérdésében pedig a csehszlovák kormány nem fog olyan döntéseket hozni, amelyek

⁴²⁶ Vanat, I.: Narészé... 99. o.

ellentmondanak a békekonferencia döntéseinek. Így a kormányzói posztot ráerőszakolták Zsatkovicsra, amit ő néhány nagy tiszteletben álló ruszin személy nyomására elfogadott. Végül a Minisztertanács döntését április 26-án publikálták, amely többek között a Kormányzói Tanács felállítását is elrendelte.⁴²⁷

Közben 1920. február 29-én elfogadták a Csehszlovák Köztársaság alkotmánytervezetét. Az alkotmány biztosította Podkarpatszka Rusz számára a legszélesebb autonómiát, amely nem bontja meg Csehszlovákia egységét. Az alkotmány kitért az autonóm terület hatáira is. „A Nemzetgyűlés törvénye, amely megállapítja Podkarpatszka Rusz határait, az alkotmányos törvény részét képezi” – áll az alkotmány 9. pontjának 3. paragrafusában.⁴²⁸ Annak ellenére, hogy a Szlovákia és Kárpátalja között kijelölendő határ kérdése még nyitott volt, valójában a alkotmány idézett pontja a területi kérdés végleges megoldását rejtette. A 33.§ értelmében a Kárpátalja határait megállapító törvény elfogadásához a Nemzetgyűlés mindegyik háza összes tagja szavazatának háromötöde volt szükség. Az egyes törvények 13 helyet biztosítottak a kárpátaljai képviselők részére a csehszlovák Nemzetgyűlésben: kilencet a háromszáz tagú képviselőházban, valamint négyet a százötven tagú szenátusban. Ilyen körülmények között a szlovák-ruszin határkérdés igazságos rendezésére nem volt lehetőség. Az alkotmány rendelkezései sokban ellentmondtak annak, amit a csehszlovák állam magára vállalt a békeszerződésekben, így az autonómia megszervezésére vonatkozóan is. A Népszövetségnek írt beszámolóban ezt azzal magyarázták, hogy 1920 júliusáig Kárpátaljának a Borzsa folyótól nyugatra eső területei román megszállás alatt álltak, valamint a szlovák-ruszin határ sem került végleges kijelölésre az Ungtól nyugatra.⁴²⁹ Mint látjuk, a csehszlovák vezetés mindent elkövetett az ellen, hogy a ruszin területek autonóm egységként létezzenek az államon belül. Erre az egyik legkézenfekvőbb módszer a szlovák-ruszin határ kijelölésének halogatása volt, valamint annak olyan vonalon történő kijelölése, amelyet a ruszin fél nem fogadhatott volna el. A ruszin igények elvetését pedig azzal magyarázták, hogy azt a népszámlálási eredmények nem támasztják alá, és a szlovákok sem tartják elfogadhatónak. Ennek ellenére a ruszin területek egy közigazgatási egységbe való foglalása minden politikai csoport és párt programjának része lett. Ezt mind Beszkid, mind Zsatkovics támogatói magukénak érezték.

Kormányzóként Zsatkovics 1920. június 19-én kiadott egy kiáltványt, amelyet a kormánnyal is egyeztetett, és Petr Ehrenfeld alkormányzóval ellenjegyeztetett. Többek között

⁴²⁷ Zsatkovics, G. I.: Expose. 32. o.

⁴²⁸ Ústava Republiky Československé. (Csehszlovákia Alkotmánya) Státní Nakladatelství v Praze, 1920. 7. o.

⁴²⁹ Vanat, I.: Narészé... 100. o.

a határokról is szót ejt: „Podkarpatszka Rusz határai kérdésének végleges megoldását a fent említett Generálny Štatút a ruszinok és szlovákok közös döntésére hagyja. Ez nem hozta el a várt eredményt, ezért átadjuk Csehszlovákia parlamentje és alkotmányos kormánya, valamint Podkarpatszka Rusz parlamentjének (szejmjének) hatáskörébe.” Zsatkovics segítségre és együttműködésre számított a csehszlovák kormánytól, de a segítség ígéretekből és nem tettekből állt. Világossá tette, hogy kormányzóként jogot formál arra, hogy úgy intézze az ügyeket, hogy Podkarpatszka Rusz megkapja azt az autonómiát, amelyre a korábbi megegyezések és a békekonferencia döntései alapján teljesen jogosult.⁴³⁰

Ezután a Központi Ruszin Néptanács legközelebb 1920. július 5-én jelentette be kiáltványában, hogy továbbra is teljes felelősséggel védeni fogja a „kárpátorosz területet Szepestől Bukovina és Erdély határáig.”⁴³¹

1920. december 12-én a ruszinság újabb próbát tett a határ és az autonómia kérdésének rendezésére. A Kárpátaljai Földműves Szövetség és az eperjesi Ruszin Liga közös levélben fordult Masaryk elnökhöz. Kérték a választások kiírását, amelyet a Generálny Štatút szerint a Csehszlovák Népgyűlésbe tartott választások után 90 nappal kell véghezvinni, ehhez képest, amikor a levelet írták, a választások óta már fél év eltelt. Emellett kérték a szejm összehívását, és természetesen a határkérdés rendezését. Ismét kérték, hogy Ung, Zemplén és Sáros vármegyék vitathatatlanul ruszinok lakta területeit adják át Kárpátaljának a szlovák-ruszin határ definitív megállapítása útján. Így Ung megye felső részét, a Szobráncig húzódó területet kérték, valamint Sáros és Zemplén megyék felső részeit egészen a Tapolyig. Kifejtették, hogy amennyiben a kérdéses területeken húzódó határ megállapításhoz újabb népszámlálásra lenne szükség, akkor mindenképpen vegyes bizottságokat kell felállítani, amelyekben a szlovák és ruszin népszámlálók száma azonos legyen. A kérdéses területek szerintük Sáros, Szepes és Zemplén megyékben találhatók.⁴³²

A ruszinok Niederle professzor kutatásai alapján kívánták a határt megállapítani, aki a csehszlovák kormány részére hajtott végre kutatásokat. Ha a határ Ung vármegye északi részétől a Tapolyig húzódott volna Szobráncon át Sáros és Zemplén megyék északi területein át, akkor ennek megfelelően közel 50 ruszin település maradt volna szlovák fennhatóság alatt és közel 30 szlovák település került volna ruszin fennhatóság alá, ami aggasztotta a zempléni szlovákokat.

⁴³⁰ Zsatkovics, G. I.: Expose. 33. o.

⁴³¹ Vanat, I.: Narészé... 105. o.

⁴³² AKPR: Podkarpatská Rus, D. 1200/866/20. 2. o.

Ezután, 1921. január 3-án Zsatkovics is találkozott a csehszlovák vezetéssel. A miniszterelnökkel folytatott megbeszélésen kifejezte sajnálatát afelől, hogy az ígérek ellenére még mindig nem történt meg a népszámlálás a kérdéses területen. Majd levélben kérte, hogy a népszámlálás során a szlovák népszámlálók mellett ruszinok is legyenek a bizottságokban. A miniszterelnök biztosította Zsatkovicsot, hogy beszél Dr. Martin Mičurával (1883-1946), a Szlovákiaért felelős miniszterrel és elintézi a dolgot. Zsatkovics január 25-én levélben fordult Mičurához, amelyben vázolta kérésének jogosságát, valamint kérte a Szlovákiában élő ruszinok számára a sajtó és a szólás szabadságát, elsősorban a Ruszin Liga részére, hogy a népszámlálásig fel tudják készíteni a lakosságot és fel tudják világosítani azt annak fontosságáról. Azt is kérte, hogy a szlovák népszámlálók mellé ruszin népszámlálókat is nevezzenek ki. Levelére nem kapott választ.⁴³³

A ruszinok akciói hamar kiváltották a szlovák ellenreakciót, ugyanis Michal Slávik (1880-1964) zempléni zsupán 1921. január 8-án kemény választ adott minden ruszin igényre. A pozsonyi teljhatalmú, Szlovákia ügyeiért felelős minisztériumhoz intézett levelében leírta, hogy „Zemplén megyében a Mezőlaborci és a Szinnai járásban, a lengyel határnál lévő 5-6 falu kivételével egyáltalán nincsenek ruszinok. Azok viszont görög katolikus szlovákok, akik sem nyelvükben, sem viseletükben nem különböznek a római katolikus szlovákoktól. Népszámlálásnál, ha megkérdezik, hogy szlovák-e vagy ruszin, azt válaszolja, ruszin, de ruszinul sem tud, nem nemzeti, hanem inkább vallási öntudattal rendelkezik.” A népszámlálással kapcsolatban kifejtette, hogy minden lakos ahhoz a nemzetiséghez sorolja magát, amelyhez kötődik, még akkor is, „ha a népszámláló tudja, hogy nem mond igazat, ezért teljesen feleslegesnek és helytelennek tartom a hivatalnokaink feletti kontrolra vonatkozó igényt.” Slávik azt írta, hogy szívesen fogadja a ruszin hivatalnokokat, amit azzal igazol, hogy a nagymihályi aljegyző és a mezőlaborci iskolafelügyelő is ruszin, akik egyébként Galíciából valók, de ezenkívül Kárpátaljáról is költöztek át oda hivatalnokok. Szerinte azonban a gond abban rejlik, hogy a ruszinoknak „kis létszámú az értelmisége, és a meglévő értelmiség is, amely az impériumváltás után ruszinnak vallja magát, valójában minden, csak nem ruszin.” Határozottan kijelentette, hogy Zemplén megye keleti része egészen Ungvárig szlovák. Kifejtette, hogy küldöttségek jártak hozzá a jelenlegi határon túlról is, amelyek kérték, hogy csatolják őket Szlovákiához, mivel ők „szlovákok és nem ruszinok.” Úgy vélte, hogy a határ elmozdítása Szobráncig nem lenne más, mint „nevetség”.

⁴³³ Zsatkovics, G. I.: Expose. 34. o.

Ebben csak a magyar agitáció következményeit látta, amelyet a kormányzói hivatal támogat.⁴³⁴

Ugyanazon a napon érkezett a minisztériumhoz Rumann Szepes megyei zsupán jelentése is, amelyben kifejtette, hogy a ruszin kérdés, mint olyan, nem áll fenn megyéjében. Véleménye szerint az előző népszavazás teljes mértékben igazságos volt, ezért a megerősített felügyelet sem változtatna az eredményen. Kifejti, hogy ruszin egységre való igény nem állt fenn a megyében, mi több, hivatalában senki sem beszél a ruszin nyelvet, eddig csak egy ruszin, egy egykori lelkész, Byss Ervin jelentkezett és kért elhelyezést, amiről jelentést tett, de válasz még nem született ügyében. Kifejti, hogy károsnak tartja Szlovákia további csonkítását.⁴³⁵

Sáros megye zsupánja csak január 24-én reagált. Szerinte a népszámlálás tárgytalan, az esetleges népszámlálás során a Podkarpatszka Rusz kormányzóját képviselő felügyelők jelenléte pedig egyenesen megengedhetetlen. Kifejtette, hogy Sáros vármegye határ menti járásaiban élnek ruszinok, ami a vármegye lakosságának 20%-át teszi ki. Kifejti, hogy mivel a ruszinok nem képeznek többséget a megyében, ezért ruszin alzsupán kinevezésére szerinte nincs szükség, és azzal folytatja, hogy a szlovákok és ruszinok közötti etnikai határ csak a Tapoly folyó felső szakaszán felel meg a valóságnak, a folyó alsó szakaszán már teljesen szlovák területen halad át.⁴³⁶ Leveléhez csatolta a helyi ruszinok petícióját. A petíció szerint Sáros megye ruszinjai, akik a Matica Slovenska helyi alapszervezetének tagjai, nem értik a ruszinok panaszait és kérelmeit, azt sem tudják, hogy kik is voltak annak a bizonyos küldöttségnek a tagjai. Kifejtik, hogy saját akaratukból léptek be a Matica Slovenskába. Teljes és őszinte tiltakozást fejeztek ki a küldöttség tevékenysége ellen, mivel arról semmit sem tudtak.⁴³⁷

Zsatkovicsot üdülése közben értesítették a népszámlálás előkészítéséről, valamint a Zemplén megyei főispán körleveléről, amely, mint tudjuk, többek között a következőket tartalmazta: „Szlovenszkóban nincs ruszin [...], ezért látható, hogy ez nem orosz (ruszin), hanem magyarón agitáció.”⁴³⁸

Ezután megszakította üdülését és autóval ment Zemplén megyébe, ahol négy napig tartózkodott, és látta, hogy a főispán körlevelét az egész megyében terjesztik. Ezért azonnal táviratot írt a miniszterelnöknek és a Szlovákia ügyeiért felelős miniszternek, amelyben

⁴³⁴ AKPR: Podkarpatská Rus, KR/R230/ů č. 15/1921/Prez. 1-2. o.

⁴³⁵ AKPR: Podkarpatská Rus, KR/R230/ů č.16 /1921.

⁴³⁶ AKPR: Podkarpatská Rus, KR/R230/ů č. 6 Ž. P. /1921.

⁴³⁷ AKPR: Podkarpatská Rus, KR/R230/ů č. j. 11. /1921.

⁴³⁸ Zsatkovics, G. I.: Expose. 35. o.

kifejezte, hogy Slávik körlevelére való tekintettel a népszámlálás nem lesz és nem is lehet igazságos Zemplénben a ruszinok számára. Követelte, hogy azonnal intézkedjenek a szláv elemek konszolidációja érdekében Csehszlovákiában. Ezt a nemzettelenítést kapták a ruszinok a becsületes megegyezésben foglaltak helyett, melyben azt ígérték nekik, hogy a népszámlálás igazságosan fog zajlani, vegyes – csehszlovák-ruszin – bizottság vezetésével.⁴³⁹

A csehszlovák kormány nagy reményeket fűzött a népszámláláshoz, hiszen fő célja a szlovák többség igazolása volt a kérdéses kelet-szlovákiai területeken, hogy ezzel alapozhassák meg a meglévő szlovák-ruszin határ jogosságát. Nem meglepő tehát, hogy a csehszlovák vezetés és a ruszinok is komoly felkészüléssel álltak az üggyhez. Maga a népszámlálás élénk ruszin agitáció és komoly állami nyomás alatt zajlott. A ruszin Nemzeti Bizottság felhívást intézett a Szepes, Sáros, Zemplén megyék és Ung megye szlovák fennhatóság alatti részén élő ruszin lakossághoz, amelyben kérték, hogy a népszámlálás során vallják magukat ruszinoknak, valamint nyújtsanak be írásos kérelmeket településeik Podkarpatszka Ruszhoz való csatolásáról. Az akció nagy jelentőséggel bírt, mivel a helyi lakosok valóban benyújtottak ilyen kérelmeket a központ felé.⁴⁴⁰

A szlovák vezetés ellenséges tevékenységként értékelte ezeket a lépéseket, ezért igyekezte meggátolni azokat. Ehhez intenzív kampányt indítottak, amelynek Eperjes lett a központja, vezetője Slávik lett. „Hogy megfosszák a köztársaságot szlovák jellegétől a szemtelen „magyarón” agitátorok, amikor már nem tudják másképp bűnre csalni a zemplénieket, hogy vallják magukat magyarnak, arra buzdítják őket, hogy vallják magukat rusznáknak, és ne szlováknak.” Szlávik magyar agitátoroknak bélyegezte a ruszin értelmiséget, ami komoly sajtótámadásokat vont maga után. Itt azt is felvetették, hogy a ruszin nép valójában nem is létezik, azt csak a magyar kormány találta ki, hogy ezzel csökkentse a szlovák nemzetiség számbeli növekedését.⁴⁴¹

Maga a népszámlálás 1921. február 15-én zajlott, és eredményei szerint Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj megyékben és Ung megye szlovák fennhatóság alatt álló részén összesen 565 310 szlovák és 85 022 ruszin élt. Bár a népszámlálás nem fenyegette a meglévő Podkarpatszka Rusz területeit, a kérdéses területeken azonban rosszabb eredmény született, mint amilyenre a ruszinok számítottak. Ezért a ruszinság vezetői komoly kritikával illették az eredményeket.⁴⁴² A népszámlálással a csehszlovák vezetésnek sikerült elérnie legfőbb

⁴³⁹ Uo. 36. o.

⁴⁴⁰ Vanat, I.: Narészé... 108. o.

⁴⁴¹ Vanat, I.: Narészé... 110. o.

⁴⁴² Švorc, P.: Krajinská hranica... 192. o.

célját – bizonyítani a szlovák határ menti területek szlovák mivoltát és megcáfolni a ruszin tömbök meglétét a kérdéses területen.

Elveszítve bizalmát a kormány jóindulatában, 1921. március 16-án Zsatkovics benyújtotta lemondását. Masaryk elnök betegsége miatt csak április 12-én tették meg az első lépéseket ez ügyben, amikor hívták az elnökhöz.⁴⁴³

A tárgyalásokon igyekeztek megállapodni. Minden párt képviselőit meghívták Prágába, akiket egyesével, majd közösen is meghallgatott a miniszterelnök, Jan Černý (1874-1959, miniszterelnöksége 1920. szeptember 15-1921. szeptember 26.). Miután távoztak, Zsatkovics tovább tárgyalta. Írásban benyújtott kéréseire és javaslataira április 30-án kapott írásos választ, amely meggyőzte őt arról, hogy véleménye összeegyeztethetetlen a csehszlovák kormány véleményével Podkarpatszka Rusz ügyeire nézve, ezért sürgette lemondásának elfogadását. Lemondását egy háromórás értekezleten tárgyalták május 3-án, amelyen az elnök és a miniszterelnök voltak jelen. A tárgyalás végén ismét kérte lemondása elfogadását, amiről egy május 13-án kelt levélben értesítették.⁴⁴⁴

Zsatkovics feladta a küzdelmet és belátta, hogy minden törekvése és igyekezete csak egy diplomáciai és politikai játszma része volt. Lemondása után nem sokkal visszautazott az Egyesült Államokba. Többé sohasem járt Kárpátalján.

1921. május 16-án, már Zsatkovics lemondásának elfogadása után érkezett Masarykhoz a pennsylvaniai Monessenben található Szlovák Otthontól (Slovak Home) egy aggódo levél. A szerzők aggodalmukat fejezték ki, mivel arról szereztek tudomást, hogy a csehszlovák kormány megígérte Zsatkovicsnak: Zemplén és Sáros megye egyes részeit átengedi a ruszinoknak. Remélték, hogy a hír hamis, viszont, ha mégsem, „nem egyeznek bele abba, hogy a hatalom a nép akaratával szemben döntsön.”⁴⁴⁵ Erre június 4-én válaszolt az elnöki hivatal, amelyben megnyugtató választ adott az Egyesült Államok-beli szlovákok részére: „a hírek nem felelnek meg a valóságnak.”⁴⁴⁶

Zsatkovics távozása után Kárpátalja igazgatását P. Ehrenfeld alkormányzó vette át, aki a belügyminisztériumhoz tartozott. Az önrendelkezés megszervezése helyett a központi apparátust erősítették meg azáltal, hogy az egyes minisztériumokban kárpátaljai ügyekért felelős referensi állásokat hozott létre. Beszkid, miután a Ruszin Ligát betiltották, visszatért a Kramář patronátusa alatt 1919. május 23-án létrehozott Orosz Nemzeti Párt vezetéséhez, amely a csehszlovák tökéti képviselő Nemzeti Demokrata Párt egyik ágává vált. Kramář, hogy

⁴⁴³ Zsatkovics, G. I.: Expose... 36. o.

⁴⁴⁴ Uo. 37. o.

⁴⁴⁵ AKPR: Podkarpatská Rus, PR 394/21 D1200/20/866.

⁴⁴⁶ AKPR: Podkarpatská Rus, PR 394/21.

több szavazatot szerezhessen a választásokon, igyekezett a nemzetiségi területekre is kiterjeszteni pártja rendszerét. Beszkid úgy vélte, a pártban támogatást szerezhet elképzelései megvalósítására, és megkaphatja Kárpátalja kormányzói posztját. 1921. szeptemberében az Orosz Nemzeti Párt éles kritikával illette a szlovák államhatalmat a prágai vezetésnél, mivel az előbbi kegyetlen elnyomó politikát folytatott minden ruszin kezdeményezéssel szemben. Beadványuk süket fülekre talált.⁴⁴⁷

Beszkid naivan hitt Kramář pártjának támogatásában, és bízott abban, hogy megfelelő tevékenységgel elérheti azt, amit Zsatkovics nem tudott. Pártja hozzáállását a ruszinkérdéshez és a két államrész közötti határral kapcsolatban a párt egyik tagja, Otto Šimandl levele tükrözi a legjobban. Šimandl egy „Kedves Barátjának” írt levelében arról számol be, hogy nem volt lehetősége beszélni vele, ezért dr. Vladimír Fajnor (1875-1952) miniszterrel egyezkedett. A beszélgetés során arról volt szó, hogy a Ruszin Népi/Nemzeti Párt beadvánnyal fordult dr. Kramářhoz, hogy a ruszin demokráciáért szeretne fellépni. Erről a prágai gyűlésen volt szó, hétfőn, amikor Šimandl is jelen volt. Šimandlt beválasztották egy bizottságba, amelynek az ügyet kellett tárgyalnia november 16-án, pénteken (így jobb esetben a hétfői nap november 11-ére esik, de az év még mindig ismeretlen, azonban Vladimír Fajnor 1920 és 1921 között töltött be miniszteri posztot, ennek megfelelően a levél feltehetően 1921 novemberében íródhatott). A levélben kifejti, hogy előfordulhat, hogy erre a gyűlésre nem tud elmenni, viszont akkor „Kedves Barátját” kéri arra, hogy jelenjen meg ott a tartományi végrehajtó bizottság képviselőjében és fejezze ki Šimandl és Fajnor álláspontját, amit a továbbiakban válaszol:

„A Ruszin [a szövegben orosz - SS] Népi Demokrácia megalakítása ellen Podkarpatszka Ruszban szlovák szempontból nincs semmi kifogásunk, sőt a szlovák tartományi végrehajtó bizottság felszólít minden csehet és szlovákot Podkarpatszka Ruszban, hogy lépjen be abba a pártba és folytassanak ott politikai munkát. Nem tudunk viszont egyetérteni azzal, hogy ez a Ruszin Népi Demokrácia, mint új párt, átvigye politikai aktivitását Szlovákiára. A szlovákok és a ruszinok közti újabb harcok kiújulását látjuk ebben. Mint tudjuk, a ruszinok a határok változtatását kérik Szlovákia rovására. A kassai megye 2/3-ára apellálnak és állítják, hogy a kelet-szlovákiai lakosság ruszin. A többi ügygel tisztában vagy.

⁴⁴⁷ Vanat, I.: Narészé... 115. o.

Másrészt szükséges azonban azzal is számolni, hogy a ruszinok politikailag is felléptek a választásokon, és a kassai vármegyében a Ruszin Néppárt/Nemzeti Párt 2451 szavazatot, a Ruszin Földműves Párt pedig 14 966 szavazatot ért el.

Dr. Fajnnorral úgy véljük, hogy a Ruszin Népi Demokrácia dolgozzon csak Podkarpatszka Ruszban, Szlovákiában pedig hadd lépjenek be a ruszinok a mi pártunkba, ahol ruszin alapszervezeteket tudnak alapítani a Csehszlovák Népi Demokráciában. Mi természetesen támogatni fogjuk őket és minden törekvésüket is, amelyek iskolák és oktatási intézmények felállítására irányulnak.

A határok kérdése, mint a Ruszin Népi Demokrácia igénye viszont semmilyen körülmények között nem hozható fel. A szlávok között ugyanis annyi vita van már, hogy nem szabad újakat támasztani.

Röviden szólva: a Ruszin Népi Demokráciába Podkarpatszka Ruszban lépjenek be az ottani csehek és szlovákok, akik politikai és kulturális munkát fognak folytatni a ruszin, így a szláv érdekek javára.

Szlovákiában a ruszinok lépjenek be a Csehszlovák Népi Demokráciába, ahol az alapszervezetekben ruszin részlegeket/osztályokat alakíthatnak, és a Csehszlovák Népi Demokrácia magáévá teszi az iskolák alapítására vonatkozó igényeiket, támogatni fogja őket mind kulturális, mind gazdasági és szociális téren. A Szlovákia és Podkarpatszka Rusz közötti határ kérdését viszont nem szabad érinteni. A határnak úgy kell maradnia, ahogy van.”⁴⁴⁸

Az Orosz Nemzeti Párt továbbra is folytatta küzdelmét a ruszin területek egyesítéséért, számos beadványt intéztek a prágai vezetéshez, de a Népszövetséghez is, így például 1922. november 22-én is, amelyben kifogásolták, hogy a csehszlovák vezetés nem tartja be a nemzetközi szerződések által rájuk rótt kötelezettségeket. 1922 nyarán több kelet-szlovákiai városban, Mezőlaborcon, Homonnában, Felsővízközön tartottak demonstrációkat.⁴⁴⁹ A résztvevők 17 pontos határozatot fogadtak el, amelyben tiltakoztak a terület nemzetiségi összetételét közlő hivatalos statisztikai adatok hamisítása ellen, követelték a kelet-szlovákiai ruszin területek egy megyébe, zsupába való egyesítését, amely idővel az autonóm Podkarpatszka Russzal egyesülhetne stb. A 17. pontban követelték Sátoraljaújhelynek a köztársasághoz való csatolását.⁴⁵⁰ Az Orosz Néppártnak az Eperjesi terület Kárpátaljához való csatolására irányuló akciója az 1922. november 23-án megtartott Össznépi Orosz

⁴⁴⁸ ANM: Fond Antonín Hajn, 221 karton, 6027. 1-2 o.

⁴⁴⁹ Vanat, I.: Narészé... 116. o.

⁴⁵⁰ AKPR: Podkarpatská Rus, k D 7131/22, 1. o.

Kongresszussal ért véget Eperjesen, ahol további követeléseket fogalmaztak meg a csehszlovák vezetés felé.⁴⁵¹

A 8 pontos határozatban többek között tiltakoztak a 43 Ung vármegyei ruszin község szlovák fennhatóság alá helyezése ellen, a hatalom központosító törekvései ellen Kárpátalján, követelték Kárpátalja kormányzójának leváltását, és természetesen kitértek a szlovák-ruszin határra is. „Követeljük, hogy a Kárpáti Rusz és Szlovákia közötti végleges határt minden néprajzi, történelmi és földrajzi jogaink figyelembevételével állapítsák meg most és igazságosan, tiltakozunk az ellen, hogy a tárgyalások a határ kérdésében „nélkülünk rólunk, sőt ellenünk” formában folyjanak a pozsonyi miniszter és a Kárpáti Rusz jelenlegi alkormányzója között.”⁴⁵² A kezdeményezés ismét kudarcot vallott...

A prágai vezetés, hogy gyengítse a párt cselekvőképességét és elhárítsa a figyelmet a szlovák-ruszin határról, felajánlotta a párt vezetőjének, Beszkid Antonnak Kárpátalja kormányzói tisztségét, amit ő el is fogadott. A kormány közigazgatási reformot indító rendelete, amely 1923. január 1-jén lépett érvénybe, háttérbe helyezte a belső határ kérdését.⁴⁵³ A reform a régió belső szerkezetét változtatta meg, így Kárpátalján három közigazgatási egység, zsupa alakult: az Ungi, a Beregi és a Máramarosi, ennek megfelelően Ungvár, Munkács és Huszt központokkal. A belső átszervezés elvonta a figyelmet a szlovák-ruszin határ kérdéséről. A következő átszervezésre 1926. június 4-én került sor, amikor a három megyét egy nagytájba, nagyzsupába egyesítették Munkács központtal, ami széles körű felháborodáshoz vezetett a helyi lakosság körében. Az Ungvár központú ruszin szervezetek hevesen felléptek a központ áthelyezése miatt. A Központi Ruszin Néptanács 1927 februárjában feliratot intézett Prágába. Az iratban a szerzők kifogásolták az új beosztást, elsősorban azt a tervet, hogy az egyesített Podkarpatszka Rusznak Munkács legyen a központja, hivatkozva arra, hogy Ungvár a ruszinság kulturális és vallási központja, valamint arra, hogy a cseh kormány eddig 80 millió koronát költött a város fejlesztésére. A szerzők követelték, hogy mielőtt elfogadják a törvényt a közigazgatás átszervezéséről, jelöljék ki a határokat Szlovákia és Kárpátalja között. A határ titkos népszavazás útján megállapított etnikai határvonal legyen. A népszavazást Kassa megye minden olyan járásában tartsák meg, ahol a szláv lakosság többsége görög katolikus vagy görögkeleti vallású. Ennek alapján hozzanak létre egy parlamenti szlovák-ruszin bizottságot, amely közreműködésével kijelölik

⁴⁵¹ Vanat, I.: Narészé... 116. o.

⁴⁵² AKPR: Podkarpatská Rus, k D 7131/22, 2. o.

⁴⁵³ Vanat, I.: Narészé...116. o.

Podkarpatszka Rusz végleges, topográfiai és gazdasági szempontból is megfelelő nyugati határát.⁴⁵⁴

1928. július 1-jén Csehszlovákiában életbe lépett az 1927. július 14-én kelt 125. sz. közigazgatási reformtörvény, amellyel átszervezték, egységesítették az ország közigazgatási beosztását, bevezették a tartományi rendszert. Ennek megfelelően Csehszlovákia Csehországból, Morvaországból és Sziléziából, Szlovákiából és Kárpátaljából állt.⁴⁵⁵

A csehszlovák kormány minden hasonló intézkedésével azt érte el, hogy a szlovák-ruszin határ kérdése veszített aktualitásából, mivel az adott reform intézkedéseit kellett megvalósítani, alakítani vagy éppen fellépni ellene, mint például Ungvár és Munkács fővárosi posztjáért zajló vitája esetében. A végleges határt Szlovákia és Kárpátalja között csak a második világháború lezárása után sikerült megállapítani az akkori szovjet igényeknek megfelelően.

5. A magyar-csehszlovák határ kijelölése

5.1. A magyar békedelegáció és a magyar béke

A Tanácsköztársaság bukása után több rövid életű kormány váltotta egymást Budapesten. A szociáldemokraták elsőként, 1919. augusztus 1-jén alakítottak kormányt. Bízta abban, hogy a békekonferencia tárgyalópartnerként tekint majd rájuk. Augusztus 7-én azonban lemondásra kényszerítette őket egy magát Fehér Háznak nevező ellenforradalmi csoport, amelynek vezetője Friedrich István (1883-1951), a Károlyi-kormány egykori hadügyi államtitkára volt. Augusztus 19-én a Szegedi Ellenforradalmi Kormány lemondott a Friedrich-kabinet javára, így a hatalmi viszonyok egyszerűsödtek, ennek ellenére a békekonferencia elismerése még nem érkezett meg. Emellett a román haderő megszállás alatt tartotta az ország jelentős részét, valamint a Horthy Miklós (1868-1957) által vezetett Nemzeti Hadsereg, amely időközben 30 ezres létszámra duzzadt, katonai parancsnokságokat szervezett a polgári közigazgatás mellé a Dunántúl középső és déli részén, és nem ismerte el a budapesti kormány fennhatóságát.

Az őszi folyamán Friedrich igyekezett megszerezni a győztes hatalmak elismerését, azonban nem járt sikerrel. Sem Horthyval, sem a románokkal nem tudott megegyezni. A vázolt állapotok megszüntetésére és a magyar kormány megalakításának feladatával küldték Magyarországra októberben Sir George Russell Clerk (1874-1931) brit diplomatát. Clerk elsősorban a román csapatok kivonása ügyében folytatott tárgyalásokat, amelyek novemberre

⁴⁵⁴ ANM: fond Antonín Hajn Karton č 176. 4349

⁴⁵⁵ Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra. Argumentum. 52. o.

érték el eredményüket. A kivonuló román csapatok helyét a Nemzeti Hadsereg osztagai foglalták el. Ennek a szociáldemokraták és a liberálisok nem örültek, mivel a Nemzeti Hadsereg leszerelését kívánták, a román csapatok helyére pedig antanthaderőt kívántak behívni, ezt azonban Clerk elutasította. Miután a nagyhatalmak megegyeztek abban, hogy a román csapatokat a Horthy által vezetett hadsereg váltja fel, a későbbi kormányzó november 5-én ígéretet tett arra, hogy hadserege alárendeli magát a kormánynak.⁴⁵⁶

A békekonferencia végül csak a november 24-én megalakult Huszár Károly-féle (1882-1941) koalíciós kabinetet ismerte el legitim kormányként. Clerk a Legfelsőbb Tanács nevében másnap, november 25-én tudatta a magyar kormánnyal, hogy a békekonferencia hajlandó tárgyalni a Huszár-kormánnyal, mint Magyarország de facto kormányával addig, amíg a választások eredményei alapján nem jön létre legitim kormány. A magyar kormány a Párizsból érkezett meghívóra három válaszigjegyzékkel reagált. A december 3-ai, Clemenceau-nak címzett jegyzékben kiemelték, hogy a kormány a lehető leggyorsabban eleget fog tenni a felszólításnak.⁴⁵⁷

A magyar békekötés előkészületei még 1918 októberében elkezdődtek Teleki Pál kezdeményezésére, aki három másik geográfussal elhatározta, hogy olyan térképet szerkesztenek, amely a lehető legpontosabban ábrázolja Magyarország nemzetiségi viszonyait. A szerkesztésben kezdetben 15, később 30 fő vett részt. A Béke-előkészítő Iroda 1919. augusztus 21-én alakult meg a Külügyminisztérium épületében. Munkatársai részben állami főtisztviselők, részben tudósok voltak. A békekonferencián való részvétellel a december 2-ai és 8-ai minisztertanács foglalkozott.⁴⁵⁸ December 8-án szűk körű miniszteri értekezletre került sor, amelyen Somssich László külügyminiszter, Korányi Frigyes pénzügyminiszter, Friedrich István hadügyminiszter, Horthy Miklós, a Nemzeti Hadsereg főparancsnoka, Apponyi Albert, a jövődöbeli békedelegáció feje, Bethlen István, Popovics Sándor volt pénzügyminiszter és Lers Vilmos külügyminiszter voltak jelen. Az ülésen felmerült a békedelegáció utazásának kérdése, amit Bethlen szorgalmazott. Itt vitatták meg az antanthatalmakhoz eljuttatandó jegyzékek kérdését is. A résztvevők véleménye sok mindenben eltért. Egyesek időhúzást javasoltak, míg mások gyors cselekvést. Apponyi az antant erejének gyengülését jósolta, míg Horthy szerint „nem volna tanácsos ujjat húzn[i]” az antanttal. Végül arra a döntésre jutottak, hogy Magyarország követelni fogja a Legfelsőbb Tanácstól a román csapatok ígért visszavonulását a demarkációs vonalra, ha azonban

⁴⁵⁶ Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Osiris. Budapest. 2007. 115-116. o..

⁴⁵⁷ Tóth Andrej: Magyarország meghívása a Párizsi békekonferenciára // Rubicon történelmi magazin 2014/6. 26-28. o.

⁴⁵⁸ Romsics I.: A trianoni... 117. o.

Párizsból felszólítják őket delegáció kiküldésére, a magyar képviselők kiutaznak. Kinevezték a küldöttség tagjait is. Elnöknek Apponyit kérték fel, főmegbízottnak pedig Bethlent, Popovicsot, Lerset, Telekit és Somssich-ot javasolták. A jegyzékekre Párizsból december 10-én érkezett válasz, valamint a felszólítás is a megbízottak mihamarabbi kiküldetésére vonatkozóan. A december 12-ei ülésen a minisztertanács végérvényesen jóváhagyta a békekonferencián való részvételt, és egyhangúlag döntött a delegáció elnöke és a főmegbízottak személye ügyében. A tisztségeket már hivatalosan Apponyi és a nevezett politikusok foglalták el.⁴⁵⁹

A december 29-ei minisztertanács a delegáció elnökének javaslatára úgy döntött, hogy 1920. január 5-én indulnak Franciaországba. A delegáció álláspontját is ő fogalmazta meg: „Az entente-nagyhatalmakkal folytatandó jegyzékváltások alapjául területi integritásunkhoz való jog fog szolgálni. Ki fogjuk fejteni, hogy jogunk volna ehhez úgy a történeti jog, mint a természet joga alapján is ragaszkodnunk, mi azonban hajlandók vagyunk honorálni a háború folyamán a világ népeinél kifejlődött azon nézetet, hogy a népek maguk rendelkezzenek sorsuk felett és így ezen wilsoni elvek alapján felajánljuk a népszavazást. Ha ez a két proposíció tudniillik a területi integritáshoz való ragaszkodásunk, másrésről pedig a népszavazásnak a kérése megvédhető nem volna, akkor ezen két elvnek fel nem adása mellett kell tárgyalásba bocsátkoznunk és igyekeznünk igazunkat, amennyire csak lehet, megvédenünk.” [...] „Nem vagyok optimista” – tette hozzá.⁴⁶⁰

Optimizmusnak valóban nem volt helye ebben az esetben. Franciaország érdeke az előkészített békeszerződés aláírása volt, még hozzá változtatások nélkül. Enélkül nem számíthatott a közép-európai kis államok együttműködésére a régió francia módra történő átalakításában. A Magyarország irányába megnyilvánuló olasz és angol rokonszenv heves reakciót váltott ki Csehszlovákiában és Jugoszláviában. Beneš az a számára reálisnak tűnő veszély hajtotta, amely szerint a Magyarország számára kidolgozott békefeltételeket megváltoztathatják. Ennek megfelelően igyekezett a Szerb-Horvát-Szlovén királyság felé nyitni és 1919 decemberére el is tudta érni, hogy a két ország vezérkara tanácskozásokat kezdjen egy kizárólag Magyarország ellen irányuló szövetség kidolgozásáról. A belgrádi kormány igyekezett rátenni a kezét a Pécs környéki szénbányákra, ezért messzemenően részt vett a magyarelles propagandaiban, amelynek központja Prága volt. Belgrádból magyar támadások előkészítéséről tudósítottak, de ijesztgettek azzal is, Prágából és Belgrádból is, hogy Magyarországon monarchista puccs készül. A monarchia visszaállításának ötlete

⁴⁵⁹ Tóth A.: Magyarország meghívása ... 28-29. o.

⁴⁶⁰ Idézve innen: Romsics Ignác: A trianoni... 119. o.

valóban felmerült. Prága és Belgrád dunai pozícióikat féltették a monarchia restaurációjától. Az új államok félelme valójában nem Magyarországra, hanem Angliára irányult. Attól tartottak, hogy Nagy-Britannia olasz segítséggel változtatásokat tud elérni a békefeltételekben. Erre azonban kevés esély volt. Az Egyesült Államok delegációja 1919. december 9-én elbúcsúzott a szövetségesektől, mivel a kongresszus elvetette a békemű ratifikálását.

Beneš például még 1919. december 15-én kérte a Quai d'Orsay-n, hogy az elfogadott határjavaslatokat tekintsék véglegesnek, hivatkozva arra, hogy a magyarok irányába tett kedvezmények katasztrofálisak lehetnek Csehszlovákiára nézve. Kérésére azt válaszolták, hogy a francia kormány ragaszkodni fog az elfogadott feltételekhez. Nem kétséges tehát, hogy a francia vezetés 1919 végén, 1920 elején nem tervezett semmiféle módosítást Magyarország javára.⁴⁶¹

A magyar békedelegációt tehát ilyen körülmények várták a francia fővárosban, ahova vonatuk 1920. január 5-én indult a Keleti pályaudvarról. A szerelvény öt első- és másodosztályú kocsiból, egy étkező- és két poggyászkocsiból állt, és összesen hetvenhárom személyt szállított. A szerelvényt minden nagyobb vasútállomáson tömeg várta, mely a küldöttséget búcsúztatta. A hasonló megállók és egy bécsi technikai pihenő miatt csak január 7-én reggel érkeztek Párizsba.⁴⁶²

A delegáció szerelvénye üres pályaudvarra érkezett, ahol Henry ezredes fogadta a küldöttséget és Neuilly-be kíserte őket. A Párizs elővárosában található Bois de Boulogne-ban szabadon mozoghattak, magába Párizsba azonban nem mehettek a küldöttség tagjai, kizárólag engedéllyel és kísérettel. Ezenkívül vendégeket sem fogadhattak a szállodában, amelyben elszállásolták őket.⁴⁶³

Ezt a francia fél a lehető legkomolyabban vette. Ottlik György bevillamosozott Párizsba, ami miatt a franciák vonatra ültették és hazaküldték. A delegáció tagjai napközben a Chateau de Madrid nevű szálló szobáiban dolgoztak, vagy kisebb csoportokban beszélgettek. Csak a segédhivatal rendelkezett külön szobával. A megbízólevelek cseréje közel egy hetet vett igénybe, bár Apponyi még január 7-én átadta a magyar okmányokat. A szövetséges hatalmak január 14-én adták át a maguk dokumentumait, amelyeket Jules Cambon nyújtott át, és közölte a magyar küldöttség elnökével, hogy a békefeltételek átadására másnap, január 15-én kerül sor a külügyminisztérium épületében. Mivel az Egyesült Államok delegációja még

⁴⁶¹ Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918-1920. Kossuth Könyvkiadó. Budapest 1984. 373-376. o.

⁴⁶² Benda Jenő: A béke kálvária-útján. Egy újságíró naplója a párizsi békekonferenciáról. Méry Ratio Kiadó, Debrecen, 2013. 16, 27. o.

⁴⁶³ Benda J.: A béke kálvária-útján... 28-29. o.

decemberben elhagyta Párizst, az ő megbízólevelük hiányzott a dokumentumok közül, ezért Apponyi engedélyt kért, hogy érintkezésbe léphessen Hugh C. Wallace nagykövettel, az amerikai kormány párizsi missziójának vezetőjével. Kérését azonban elutasították. A békefeltételek átvétele előtt Apponyi nyolc előzetes jegyzéket adott át a békekonferencia titkárságának, amelyek táblázatokat és statisztikákat tartalmaztak. Az átadott jegyzékek között volt egy bemutató jegyzék is, amely Magyarország történelmét, földrajzi és gazdasági jellemzőit, valamint a nemzetiségi kérdés múltját és akkori jelenét ismertette. Ezek után következett a békekonferencia döntéseinek bírálata. A vezérgondolat az ezeréves magyar állam földrajzi és gazdasági egységének hangsúlyozása, valamint az ország egy egységként történő bemutatása volt. Bírálat alá került a nyelvi és nemzetiségi szempontnak a gazdasági tényezőkkel szembeni előnye, amit a szerzők hibának véltek.⁴⁶⁴

A bizottság tehát január 15-én a megadott időpontban, Apponyi visszaemlékezése alapján tíz kísérijével érkezett a Quai d'Orsay-ba a békefeltételek átvételére. A teremben, amely hosszúkás alakú volt, annak végén egy emelvényen ültek a Legfelsőbb Tanács tagjai. Clemenceau rövid beszédben jelentette be a Magyarországnak „felajánlott” békefeltételek átadását, ami azonnal meg is történt. Apponyi külön kiemeli visszaemlékezésében a Clemenceau által kimondott „felajánlott” szó hatását, hiszen mindenki tudta, hogy valójában diktátum átadásáról van szó. Ezek után Clemenceau tájékoztatta a magyar küldöttség elnökét, hogy a kért szóbeli előadás megtartására a Legfelsőbb Tanács engedélyt ad, kikötötte azonban, hogy hozzá fűződő vitáról szó sem lehet.⁴⁶⁵

Az alig néhány perces találkozó után a magyar békeküldöttség visszasietett szállására, hogy megismerkedhessen az országra rótt békefeltételekkel. Illúzióik nem voltak, azonban amikor megpillantották az új országhatárokat jelölő térképeket, „elszörnyedés lett úrrá rajtuk.” A tervezet 14 részből állt. Magyarország határait a második rész rögzítette, amelyek megegyeztek az 1919-es döntésekkel, így a határ teljes vonalán, az osztrák határ kivételével, összefüggő magyar nyelvterületek kerültek a határ túloldalára.⁴⁶⁶

Mivel Apponyinak másnap kellett beszédét megtartania a győztes hatalmak képviselői előtt, tehát kevesebb mint egy napja maradt a felkészülésre, a küldöttség tagjai egymás közt osztották fel a dokumentumot, hogy csoportokban olvashassák végig és majd átadhassák észrevételeiket és javaslatukat Apponyinak. Az elnök kezdetben úgy vélte, lediktálja

⁴⁶⁴ Benda J.: A béke kálvária-útján... 28-29. o.

⁴⁶⁵ Apponyi Albert: Élmények és emlékek. Athenaeum, Budapest, 1933. 215. o.

⁴⁶⁶ Romsics I.: A trianoni... 56-58. o.

szövegét, majd úgy döntött, hogy csak a szöveg vázát készíti el, magának a szövegnek pedig a hallgatósággal való kapcsolat létrejötte után kell majd kialakulnia.⁴⁶⁷

Apponyi beszédét Clemenceau felkonferálása után kezdhette meg, amely a jelenlévők szerint gúnyos, gyakran megalázó hangvételű volt. Amikor Apponyi megkezdte volna beszédét, felállt, amire Clemenceau udvariasan megkérte, hogy maradjon ülve, amit a magyar delegáció elnöke visszautasított, mivel szívesebben beszél állva, mint ülve. Beszédét franciául tartotta, majd mikor Clemenceau megkérte, hogy tartson szünetet, hogy az elmondottakat angolra fordítsák, akkor Apponyi kérte, amennyiben van rá lehetőség, hadd vállalja magára ezt a feladatot. Felajánlotta, hogy miután végzett a francia felszólalással, ugyanazt elmondja angolul is. Ezt elutasították, arra hivatkozva, hogy a csak angolul beszélő jelenlévő tagok számára ez kényelmetlen lesz. Apponyi ezután úgy folytatta, hogy egy-egy szerinte lezárt rész után angolul is előadta gondolatait. Felszólalása végén röviden olaszul is összefoglalta védőbeszédét.⁴⁶⁸

...„Ha Magyarország abba a helyzetbe állíthatnák, hogy választania kellene ennek a békének az elfogadása vagy aláírásának visszautasítása között, úgy tulajdonképpen azt a kérdést kellene feltennie magának: legyen-e öngyilkos azért, hogy ne haljon meg” – hangzott el Apponyi beszédének első részében, amely az elfogadhatatlan békefeltételekről szólt. Itt szót ejtett az ország gazdasági fejlődésének lehetetlenségéről, valamint az ország középső és az azt körbezáró szélső területek egymásrataltságáról. Beszédében kifejtette, hogy a békediktátum értelmében Magyarországtól 11 millió lakost szakítanának el, amelynek a legrosszabb számítások mellett is 35%-a magyar, ami 3,5 millió főt jelent. A német lakossággal együtt ez 45%-ot tett ki. „Ezekre nézve a nemzetiségi elv ilyen alkalmazási módja nem előnyt, hanem szenvedések sorát jelentené.”⁴⁶⁹

Beszédében külön részt szentelt a magyar kultúrfölénynek, a történelmi Magyarország dicséretének, valamint fennmaradásának, mint európai érdeknek, valamint természetesen a népszavazás szükségességének. A népszavazással kapcsolatban Apponyi így érvelt: „A népszavazás annál is inkább szükséges, mivel a Nemzetgyűlés, amely végső fokon hivatott a javasolt békefeltételek fölött dönteni, csonka lesz. A megszállt területek lakói nem lesznek itt képviselve. Márpedig nincsen olyan kormány vagy nemzetgyűlés, amely jogi vagy erkölcsi szempontból jogosult volna dönteni azoknak sorsa fölött, akik ott képviselve nincsenek [...]

⁴⁶⁷ Apponyi Albert: Élmények... 216. o.

⁴⁶⁸ Uo. 217. o.

⁴⁶⁹ Trianon. A magyar békeküldöttség tevékenysége 1920-ban. Lucius, Budapest 2000. 224 p. (Gróf Apponyi Albertnek, a magyar békelegáció elnökének, a békekonferencia 1920. januárius 16-án tartott ülésén a Legfelsőbb Tanácshoz intézett beszéde.)

Csak annyit mondok Önöknek, hogy nagyon örülnénk, ha a tőlünk elszakított területeken magyar testvéreink ugyanazon jogoknak és előnyöknek birtokában lennének, amelyekkel Magyarország nem magyar ajkú polgárai bírtak.”⁴⁷⁰

Beszéde után Lloyd George kérte Apponyit, hogy fűzzön részletesebb felvilágosítást a Magyarországtól elszakított területeken élő magyarokra vonatkozólag. Ez a kérdés kellemetlenül érintette Clemenceau-t. Apponyi felkészült egy ilyen eshetőségre, így odaült Lloyd George asztalához és ráterítette a néprajzi térképet. Teleki ebbe rajzolta bele az ország új határait. Ennek köszönhetően jól látható volt, hogy melyik országhoz milyen magyarok által lakott területek kerülnek. Lloyd George asztalához az összes főmegbízott is odament, hogy hallhassa Apponyi magyarázatát. Véleménye szerint az olasz Nitti ennek a magyarázatnak a hatására igyekezett megváltoztatni a békekonferencia döntéseit, sikertelenül.⁴⁷¹

Miután Apponyi olaszul összegezte beszédét, Clemenceau vette magához a szót. Kifejtette, hogy azonnal nem foglalhatnak állást, majd kérte, hogy tudassa, mennyi időt kér a válaszjegyzékek előkészítésére. Apponyi négy hetet kért, amit meg is adtak. Ezután az ülést lezárták. A válaszjegyzékek előkészítéséhez a magyar békeküldöttség 1920. január 18-án visszautazott Budapestre.⁴⁷² „Sohasem láttam embert, vesztett ügyet több méltósággal és több önérzettel képviselni, mint Apponyit akkor és úgy éreztem, hogy ő abban a percben az 1000 éves magyar becsületnek, lovagiasságnak és történelmi önérzetünknek fenséges képviselője volt” – emlékezett Bethlen István Apponyi beszédére.⁴⁷³

Párizsi benyomásairól Apponyi január 21-én tájékoztatta Horthyt és a kormányt. A delegáció Budapesten állította össze a válaszjegyzékeket, amelyekben a korábbi integrációs érvrendszerrel szemben a nemzetiségi elv került előtérbe. Ezeket február elején fordították és sokszorosították. Ezután február 9-én indult a magyar békeküldöttség Párizsba, ahova február 11-én érkeztek meg. Párizsban számíthattak esélyeik javítására, mivel január 17-én megbukott a Clemenceau-kormány, és az Alexandre Millerand (1859-1943) által vezetett új kormány vette át a helyét.⁴⁷⁴ Magukat a jegyzékeket csak másnap, 1920. február 12-én adta át a küldöttség.⁴⁷⁵

A válaszjegyzékek több kötetnyi anyagot tartalmaztak, amelyek egyike kimondottan térképekből állt. Maguk a térképek kiválóan ábrázolták a békediktátum következményeit.

⁴⁷⁰ Trianon. A magyar békeküldöttség tevékenysége... 228. o.

⁴⁷¹ Apponyi A.: Élmények... 219. o.

⁴⁷² Uo. 219. o.

⁴⁷³ Bethlen István: Gróf Apponyi Albert emlékezete. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1934. 27. o.

⁴⁷⁴ Romsics Ignác: A trianoni... 128. o.

⁴⁷⁵ Ormos M.: Padovától Trianonig... 378. o.

Minden egyes tematikus térkép, amely az ipart, bányászatot, vasúthálózatot, városokat, nemzetiségeket mutatta a háború előtti Magyarország határain belül, átlátszó zsírpapír lappal volt ellátva, amelyre a békediktátum által kijelölt határokat rajzolták, így a két lap egymásra helyezésével az azt tanulmányozó személy tökéletesen láthatta az ország veszteségeit.⁴⁷⁶

A válaszjegyzék tartalmazta az új magyar határ bírálatát is. A bírálat természetesen tartalmazta a „Magyarország, mint földrajzi egység” eszmét is, itt a gazdasági viszonyok domináltak, az út-, és a vasúthálózat rendszerének ráutaltsága a központra. Erre az elvre támaszkodik a bírálat azon állítása is, hogy a „környező területek egyéb népességei kénytelenek minden anyagi érdekükkel az uralkodó nemzetiség felé gravitálni.”⁴⁷⁷

Az említettek mellett a bírálat külön kitért Magyarország népességére, amely fejezetben belül azt kívánták hangsúlyozni, hogy a közhiedelemmel ellentétben Magyarországon a nemzeti kisebbségek jó körülmények között élnek, erre a nemzetiségek műveltségi szintjét igyekeztek fő érvként alkalmazni. Így kiemelték, hogy például a Magyarországon élő ruszinok műveltebbek, mint azok, akik Galíciában vagy Bukovinában élnek. Viszont szóvá tették azt is, hogy a német és a szász nemzetiség kivételével minden más nemzetiség alacsonyabb műveltségi szinten áll, mint a magyar.⁴⁷⁸

A jegyzék III. része foglalkozott a ruszin határ bírálatával. A ruszin [ruthén] határ részletes kritikája kiemelte, hogy a ruszinok által lakott terület nem képez önálló földrajzi egységet, valamint vázolja, hogy az új határok értelmében Csehszlovákia kötelékébe kerül az Ung és Laborc folyók hordalékterülete, amely színmagyar településekkel van borítva. Ez a terület a tiszavidéki magyarság természetes folytatása, állítja a jegyzék, majd hangsúlyozta, hogy „ennek a területnek soha semmi köze nem volt Prágához, talán még hírből sem ismerik ezen a vidéken.” Említésre került Bereg és Ugocsa vármegye magyar lakossága is, valamint az, hogy három teljesen magyar többségű város, Ungvár, Munkács, és Beregszász is cseh fennhatóság alá kerül. A jegyzék megemlíti az orosz aspirációkat is a területre, mondván, hogy amikor azok valóságosak voltak, senki sem tervezte a terület Csehszlovákiához való csatolását.⁴⁷⁹ Ez igaz, mivel, mint azt már többször említettük a kutatás során, Masaryk elnök szentül hitt abban, hogy a kérdéses terület orosz fennhatóság alá fog kerülni. Csehszlovákiához való csatolása csak 1917-ben, amikor a cári birodalom saját súlya alatt roskadozott, merült fel benne.

⁴⁷⁶ A Magyar béketárgyalások. IV. kötete. Budapest, Magyar Királyi Tudomány Egyetemi Nyomda, 1920.

⁴⁷⁷ Cholnoky Jenő: Az új magyar határ bírálat – A párizsi békekongresszus elvé terjesztett XXII válaszjegyzék I. melléklete. Budapest, Magyar Királyi Tudomány Egyetemi Nyomda, 1921. 4. o.

⁴⁷⁸ Uo. 5. o.

⁴⁷⁹ Cholnoky J: Az új magyar határ bírálat... 19. o.

A ruszin határ kritikája megemlíti természetesen Máramaros megyét is, amelyen Románia és Csehszlovákia osztozkodott, ám nem egyezett meg. A terület hovatartozását a dokumentum szerint nem lehetett a nemzetiségi elv alapján megoldani, ha azonban erre sor kerülne, akkor az csak Magyarországhoz történő csatolása által történhet. Ezt azzal támasztották alá, hogy a kérdéses területen a magyar nemzetiség a legműveltebb és gazdaságilag a legfejlettebb.

A Tisza vidékével kapcsolatban nem csak gazdasági vagy nemzetiségi szempontokat vettek figyelembe. A mai Kárpátalja elcsatolásával, amely régiónak a jegyzékben még nem volt megnevezése a ruszinok által lakott területen kívül, Podkarpatszka Ruszként vagy Ruszíniaként sem említették, felmerült az árvízvédelem kérdése is. Ezek szerint a Bodroghközi Tisza Szabályozó Társulat 94 ezer hektárnyi területéből 19 ezret, míg a Beregmegyei Árvízvédelmi Társulat 837 ezer hektár területének felét veszítette el a békediktátum értelmében. Ez komoly árvízvédelmi gondokkal járhat Magyarországra nézve. A magyar kormány sokat tett a terület lakhatóságáért – mocsarakat szárított ki, háziipart létesített, gazdasági segélyakciót szervezett. „...És most el akarják ragadni tőlünk azt a földet, amelyet mi tettünk használhatóvá, azzal az ürüggyel, hogy nyelvük [a cseh és a ruszin – SS] távoli rokonságban áll annak a népnek a nyelvével, amely erre a benépesített és szervezett területre maga is csak lassanként szivárgott be.”⁴⁸⁰

Konkrétan a ruszinkérdéssel a XIII. számú jegyzék foglalkozott, és bevezetője szerint a régió valódi helyzetének ismertetésére volt hivatott. Amikor az északkeleti vármegyékből megalkották a ruszin autonómiát, amely csehszlovák fennhatóság alá került, a szövetségesek csak az egyik felet hallgatták meg. A magyar fél kötelességének tartotta, hogy ismertesse a másik fél érveit is. A jegyzék szerint a terület, amely 1998 négyzetkilométernyi területet foglal el, vegyes lakosságú, és pedig 42%-a magyar és német, 42%-a ruszin, 16%-a pedig különböző nemzetiségű, hangsúlyozva, hogy a ruszin népességnek nincs különálló történelme, hiányzik a nemzeti öntudata.⁴⁸¹

Ezek után a jegyzék részletesen taglalja a ruszinság történelmi múltját, valamint kapcsolatait a magyar lakossággal. Elemzésre kerültek a gazdasági viszonyok, az ipar és a bányászat, a kereskedelem, a közlekedés, valamint a bankok és a szövetkezetek. A leíró jellegű és sok statisztikát tartalmazó alpontok után következtek a területre igényt tartó államok és népek (Románia, Csehszlovákia és Magyarország létező államok voltak, Ukrajna

⁴⁸⁰ Uo. 21. o.

⁴⁸¹ AMZV: 1918-1938 Mírová Konference a Reparácie. Karton 4. XIII. Rusínsko, annexe 7. 2. o.

azonban, mint állam, 1920-ban már nem létezett), valamint a ruszin nép közötti kapcsolatok vizsgálata, mivel földrajzi okokból ezek voltak kézenfekvőek.

Elsőként Románia került sorra. A román változat a szerzők szerint a két nép közötti természetes akadályok, például a Radnai-hegység miatt sem a nyelvi, sem az etnikai hasonlóságok nem képesek létezni. De ezek nem is állnak fenn, sőt vallási téren is vannak eltérések, mivel a románok görögkeleti vallásúak. Az ukránokkal kapcsolatban a jegyzék elismerte, hogy a nyelvi rokonság alkalmas ugyan arra, hogy a ruszin nép az ukránhoz csatlakozzon, azonban az általuk lakott területek között húzódó Kárpátok miatt, amelyeken mindössze néhány hágó vezet át, ez a lehetőség sem életszerű, mivel a szerzők szerint a természetes akadályok erősebbek a nyelvi rokonságnál.

A csehszlovák államhoz való csatlakozás, mint a ruszinok egyik választási lehetősége, valamivel terjedelmesebb elemzésben részesült. A ruszinokat nem köti össze semmi Csehországgal. Ez a vezérgondolata az említett résznek. A továbbiakban ennek bizonyítására kerül sor, az érveknél viszont, mint ahogyan már említettük, az eltolódás valóban megtörtént a nemzetiségi elv felé, hiszen a legfontosabb érvek, a földrajzi körülmények mellett a nyelvet, a vallást, a történelmet és a ruszin nép akaratát is felsorolták. Ennek megfelelően tovább haladva a jegyzék kitér arra, hogy a régió nem ér el Prágáig, mivel a völgyek iránya észak-déli vonalon halad, vallási tekintetben is vannak eltérések, a csehek római katolikus vagy huszita hívek, míg a ruszinok görög katolikusok. Hasonlóképpen a néprajzi szempontok sem helytállóak, mivel a két nép teljesen különbözik egymástól, amivel az antant is egyetértett, mivel kötelezte a csehszlovák államot, hogy biztosítson autonómiát a ruszinok számára. Magyarország szerint a ruszinság Magyarország felé húzott. A magyar álláspont szerint Masaryknak sikerült meggyőznie az antantot arról, hogy országának politikai szempontból van szüksége a területre, amiben igazat is adnak neki, viszont ebben az esetben a magyar félre hárul az a feladat, hogy a konferenciát felvilágosítsa a kérdésben, hogy tisztán lásson, és ne kerüljön tévútra.

Ezután következett a ruszin-magyar kapcsolatok vizsgálata, ahol a gazdasági érveléseknek ismét fontos szerep jutott. Magyarországnak ipari szempontból is fontos volt a régió, és ezt hangsúlyozták is a jegyzékben, mivel a terület elvesztésével az ország elveszíti az erdőit is. Legfőképpen a fenyőt, ami az egyik legfontosabb exportcikk volt. Említésre kerültek a máramarosi sóbányák is. A gazdasági szükségletek mellett a nemzetiségi elvet is felhozták azáltal, hogy feltüntették a kérdéses vármegyék ruszin lakosságának nyelvismeretét. Ennek alapján a ruszinság döntő többsége beszélt magyarul: Bereg vármegyében a ruszin lakosság 75,7%-a, Máramaros vármegyében 66,3%-a, Ugocsa vármegyében 63,2%-a, Ung

vármegyében pedig 51,6%-a beszélt magyarul. Ezenkívül megemlítik, hogy a magyarság a vidéki lakosság értelmiségének 93,5%-át képezi. Hangsúlyozták, hogy a ruszinság önmaga választotta a magyar nyelvet az oktatás nyelvül az állam nyomása nélkül.⁴⁸²

Ezután részletezték a ruszin lakosság megsegítésére szervezett gazdasági akciót, majd a jegyzék áttért a kérdéses terület annexiójára. A magyar fél a különböző politikai szempontok mellett azzal érvelt, hogy a terület, mint külön egység leválasztható Csehszlovákia kötelékéből. Magyarország szerint a négy vármegye, amelyet jogtalanul szeretnének elcsatolni, a későbbiekben konfliktusforrás lehet, amennyiben Lengyelország elleni támadásra használnák fel azokat. Ennek elkerülésére egy olyan államhoz kell csatolni a területet, amelyet sem nemzetiségi, sem belső politikai nézetei nem fűzik egy hatalmi csoporthoz, erre Magyarország lenne a legalkalmasabb, amely izoláló hatással lenne az adott problémára. Ha azonban elcsatolják az országtól, akkor a fent említett káros lehetőségek mellett Magyarország elveszítené erdőit, a máramarosi sóbányákat, és árvízvédelme is romlana, amely körülmények mellett képtelen lesz külföldi támogatás nélkül eleget tenni jóvátételi kötelezettségének.⁴⁸³

A XIII., a ruszinkérdésről érkező jegyzékhez számos mellékletet csatoltak, amelyek részletesen bemutatták a ruszinság gazdasági helyzetének javítására indított hegyvidéki akciót, a ruszinság kulturális fejlettségét, elmaradottságának okait. De értekeztek a sokszor emlegetett schizmaperről, a belső mezőgazdasági időszak munkásvándorlásról is, valamint csatolták a Magyar-Ruthén Párt 1919. augusztus 5-ei emlékiratát és a ruszinság rövid történetét is.⁴⁸⁴

A jegyzékek érvrendszerének megváltozása ellenére a békekonferencia elé terjesztett jegyzékek tartalmaztak némi taktikai hibákat. A nemzetiségi elv valóban előtérbe került, azonban véleményem szerint a magyar kultúrfölény hangoztatása, a ruszinság magyartudásának hangsúlyozása, valamint a ruszinság történelmének tagadása és nemzeti öntudata hiányának kiemelése, annak ellenére, hogy a leírtaknak volt alapja, nem keltett jó benyomást, és további támadási alapot biztosított azok számára, akik egyébként is az elnyomó magyar politikára hivatkoztak a békekonferencia során.

A magyar békeszerződés ügye 1920. február 25-én merült fel újra a szövetségesek londoni konferenciáján. Curzon javasolta, hogy a konferencia csak lényeges kérdésekben döntsön, a részletek megvizsgálását azonban engedje át a külügyminiszterek tanácsának.

⁴⁸² AMZV: 1918-1938 Mírová Konference a Reparácie. Karton 4. XIII. Rusínsko, annexe 7. 8-12 o.

⁴⁸³ Uo. 13. o.

⁴⁸⁴ A Magyar Béketárgyalások. I kötet. Budapest, Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda. 1920. 416-435. o.

Millerand szerint azonban a konferencia nem nyithatott új vitát a magyar béke kérdésében. A békekonferenciának szerinte meg kellett tartania döntéseit, mind Magyarország határait, mind a pénzügyi rendelkezésekre nézve, amelyeket már meghozott. Ezzel Nitti és Lloyd George nem értettek egyet. Az utóbbi állította, hogy a békekonferencia nem fogadta el a magyar határokat. Ebben tévedett, mivel a határokat elfogadták, a nyugati határokat bele is foglalták a Saint German en Laye-i békeszerződésbe, az északkeleti határokról pedig 1919. június 12-én kelt jegyzékben értesítették az illetékeseket. Viszont Lloyd George-nak igaza volt abban, hogy a határokkal kapcsolatban a magyar szempontokat csak ekkor ismerhették meg. Ennek megfelelően kért részletes vizsgálatot, ebben Nitti is támogatta. Az olasz és a brit fél valóban felvetette a magyar határok újratárgyalását. Mint tudjuk, nem jártak sikerrel. Lloyd George és Nitti március 3-án komoly szópárbajba keveredtek Philippe Berthelottal (1866-1934) a magyar ügyekkel kapcsolatban. Lloyd George felsorolta az egyes országokhoz csatolandó magyar területek magyarjainak számát, ami összesen elérte a 2 750 000 főt. Ezt igazságtalanságnak tartotta. Berthelot erre sértő megjegyzést tett a magyarokra, miszerint az utóbbiak csökönyös ellenségek voltak és maradnak. Ez nem befolyásolta sem az olasz, sem az angol küldöttet, az előbbi kifogásolta a Jugoszláviához csatolt 400 000 magyar lakost, amire a francia küldött ismét sértő megjegyzést tett, miszerint a magyar nemzet nem is létezik. Nitti a bolsevizmus elleni védekezés szükségességével igyekezett védeni a magyar álláspontot. Az olasz-angol egység jó esélyeket biztosított volna a magyar határookra nézve, azonban Lloyd George-nak be kellett látnia tévedését, mivel a konferencia valóban véglegesítette a magyar határokat, és ebben az ő kormánya is részt vett, így kihátrált az ügy mögül.⁴⁸⁵ Ezzel a magyar határok megváltoztatására gyakorlatilag semmilyen esély nem maradt.

A Külügyminiszterek és Nagykövetek Tanácsa március 8-án tűzte napirendre a magyar határok esetleges megváltoztatásának ügyét. A vita előtt a résztvevők tanulmányozhatták a magyar memorandumokat, valamint az utódállamok, Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia ezekre adott közös válaszát, amelyben elfogadhatatlannak tartották a határok megváltoztatását és a népszavazásokat. A változtatások ellen foglalt állást Allen Leeper brit szakértő is, aki szerint az antant hitszegővé válna az szövetséges utódállamok körében, ami akár fegyveres konfliktushoz is vezethet. Majd a népszavazás és a határ menti magyar sávról értekezve a cseh és román delegációk kedvelt eszközhöz nyúlt, mondván, hogy a helyi lakosság már szavazott, amikor az „anyaországhoz” való csatlakozást választotta, a határ menti lakosság magas aránya pedig az 1910-es magyar statisztika pontatlansága és a helyi lakosság

⁴⁸⁵ Ormos M.: Padovától Trianonig... 379. o.

opportunizmusa miatt mutatkozik, mivel sokan inkább magyarnak írták, írástak be magukat. Leeper emellett gazdasági és stratégiai elvekre hivatkozva javasolta az etnikai elvtől való eltekintést. Curzon ezt a javaslatot terjesztette be megoldásként. Ennek alapján a békeszerződés aláírása előtt nem lehetett újratárgyalni a magyar határokat, viszont ha a határmegállapító bizottságok alapos helyszíni vizsgálatok után változtatást tartanak szükségesnek, azt jogukban álljon jelenteni és igényelni a Népszövetségnél. Tehát a határmegállapító bizottságok csak egyes pontokon javasolhatnak változtatásokat, de az egész határvonal felülvizsgálására nem lehettek jogosultak.⁴⁸⁶

A számunkra fontos régió kérdése külön nemigen merült fel ezeken a vitákon a szövetségesek részéről, Leeper jelentése is inkább a Csallóközre, Pozsonyra és Komáromra összpontosult. Egyedül a március 30-án Wallace-től, az amerikai diplomáciai misszió vezetőjétől érkezett táviratban került szóba ebben az időszakban. Szerinte ugyanis a „határok számos vonatkozásban nem felelnek meg sem az etnikai követelményeknek, sem a gazdasági szükségességeknek, [...] jelentős módosításokat kellene rajtuk végrehajtani, különösképpen a rutén övezetben.” A kijelentés azonban már későn érkezett, mivel a határokkal kapcsolatos döntések már néhány héttel korábban megtörténtek.⁴⁸⁷

Ennek ellenére a francia gazdasági érdekek valamelyest barátságosabb magyar politika kialakulásához vezettek, amihez személyi változások is hozzájárultak. Ebben fontos szerepet játszott Maurice Paleologue, aki a francia külügyminisztérium vezértitkára lett március közepén. Paleologue március 17-én magánemberekként magyar üzletembereket fogadott, akik másnap a magyar békedelegáció szálláshelyén jelentek meg Henry kíséretében. Március 18-án a két üzletember, Halmos Károly és Semsey Andor tájékoztatták a delegációt Paleologue javaslatáról, amely szerint az utóbbi nem ellenezné a béke feltételeinek módosítását, ennek előfeltétele a szomszéd államokkal való megegyezés. A tárgyalás után Bethlen Istvánt és Csáky Imrét bízták meg a magyar feltételek előkészítésével. Ennek alapján a magyar fél a franciák gazdaságpolitikájának támogatása fejében politika-területi engedményeket és gazdasági kedvezményeket kért. Itt szó esett a mai Kárpátaljáról is, mégpedig a máramarosi sóbányák használata formájában, valamint hogy ne szakítsák el a határ menti magyarlakta területeket. A memorandum átadása után, március 29-én találkoztak a külügy vezértitkárával, aki a gazdasági kérdések tárgyalását tartotta célszerűnek. Ennek megfelelően zajlott a magyar javaslatok alakulása, amelyek között felmerült a MÁV bérbeadása is. Április folyamán Teleki igyekezett a gazdasági és politikai igények

⁴⁸⁶ Romsics I.: A trianoni... 132. o.

⁴⁸⁷ Idézve innen: Ormos M.: Padovától Trianonig... 382-383. o.

szinkronizálását megvalósítani, tehát hogy a Franciaországnak biztosítandó gazdasági kedvezményeket a Magyarország számára nyújtandó politikai támogatástól tegyék függővé. Az április 26-án Párizsba induló tárgyalók új jegyzéket vittek magukkal, ahol a mai Kárpátalja ismét felmerült a magyar igények között. Ennek megfelelően a korábban igényelt Pozsony–Selmecebánya–Kassa–Munkács–Zilah–Nagyvárad–Arad–Zenta–Zombor–Eszék–Dráva vonalon belül fekvő határ menti területek mellett Szepes, Sáros és Zemplén megyét, valamint a mai Kárpátalját is kérték. A tárgyalások azonban nem vezettek sikerhez, mivel a békeszerződés május 5-én átadott változata csak kis mértékben tért el a januári tervezettől, az eltérések pedig nem érintették a határt.⁴⁸⁸

A békeszerződéshez egy kísérőlevél is tartozott. Ez főként a határmegállapító bizottságok hatáskörére vonatkozott, melynek kérdése a márciusi tárgyalások során merült fel. Millerand, aki a levél szerzője volt, még márciusban azt szerette volna elérni, hogy ezek a bizonyos hatáskörre vonatkozó rendelkezések ne kerüljenek bele a békeszerződésbe, hanem inkább melléklet formájában állítsák össze azokat. Véleménye szerint ez kevésbé volna elkötelező, mint a békeszerződés. Ez a levél a francia kormány szemében több célt szolgált egyszerre. A területi revíziótól tartó országok, Csehszlovákia és Jugoszlávia számára olyan okmányként állította be, mint amely kizárja a revízió lehetőségét az érintett országok kormányának beleegyezése nélkül, a magyarok felé pedig mint a számukra kivívott engedményt aposztrofálta.⁴⁸⁹

Az 1920. május 6-ai dátummal ellátott levélben Millerand kifejtette, hogy a magyar békefeltételekre válaszoló, a békedelegáció által benyújtott számos emlékiratban foglaltak elfogadását a békekonferencia lehetetlennek tartja abban a formában, ahogyan azokat a küldöttség megfogalmazta. Leszögezte, hogy a közép-európai etnikai helyzet összetettsége mellett lehetetlen olyan politikai határokat kijelölni, amelyek teljesen egybeesnének a néprajzi határokkal, így a Szövetséges és Társult Hatalmak nem tagadják, hogy egyes magyar „szigetek” más fennhatóság alá fognak kerülni. Azonban kijelenti, hogy semmi sem támasztja alá azt, hogy a korábbi helyzet fenntartása ennél jobb megoldás volna.

Elismeri, hogy a békekonferencia elvetette a kért népszavazások megtartását az elcsatolt területeken, így ennek lehetőségét kizárja a békeszerződésben. Ezt azzal indokolja, hogy az érintettek 1918. október, november folyamán megtették szavazataikat, amikor a dualista Monarchia összeomlott, és „az oly sokáig elnyomott lakosság egyesülni tudott olasz, román, csehszlovák testvéreivel.”

⁴⁸⁸ Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés... 135-138. o.

⁴⁸⁹ Ormos M.: Padovától Tiranonig... 383. o.

Millerand levele garantálta, hogy a csehszlovák állam a lehető legnagyobb mértékben kielégíti a kötelékébe került ruszinok igényeit, valamint azt, hogy biztosítja az idegen fennhatóság alá került magyar kisebbségek jogait. Végül kitért a határmegállapító bizottságok már említett tevékenységére. „A szerződés feltételei, amelyek a mai napon kerültek átadásra, mostantól véglegesek.” A magyar küldöttség tíz napot kapott arra, hogy jelezze hajlandóságát a szerződés akkori formájában történő aláírására.⁴⁹⁰

A magyar békedelegáció 1920. május 19-én lemondott, miután eleget tett a levélben kikötött tíz napon belül történő válaszadási kötelezettségének. Millerand május 22-én értesítette a magyar felet arról, hogy a békeszerződés aláírására június 4-én kerül sor Versailles-ban. A szerződés aláírását Bernád Ágoston (1880-1868) népjóléti és munkaügyi miniszter és Drasche-Lázár Alfréd (1875-1949) diplomata vállalta. Az 1920. június 4-én Trianonban aláírt békeszerződést ratifikáló jegyzékek átadására 1921. július 26-án került sor a francia külügyminisztérium épületében. A békeszerződést 1921. július 31-én hirdették ki hivatalosan Budapesten.⁴⁹¹ Ezek után következett Magyarország új határainak tényleges kijelölése.

5.2 A mai Kárpátalja magyar határszakaszának kijelölése

A magyar-csehszlovák határt a Trianoni békeszerződés 27. cikke rögzítette. A két állam közötti határt részben folyók, részben speciális térképeken jelölt magassági pontok, egykori vármegyehatárok, hegygerincek alkották, egyes esetekben bizonyos települések részei képezték a határt, ilyenkor megjelölték, hogy melyik település vagy településrész melyik állam fennhatósága alatt marad. A békediktátum kétféle határvonalat jelölt ki: rögzítettet, valamint olyat, amelyet a helyszínen az illetékes határmegállapító bizottságok jelölnek ki a rögzített pontok között.⁴⁹² A határmegállapító bizottságok jogkörét a diktátum 29-35. cikkelyei rögzítették. A bizottságok feladata volt a helyszínen megállapítandó határvonal megállapítása, de ezen kívül az érintett felek egyes határváltoztatási igényeinek felülvizsgálata és továbbítása, amennyiben ezek nem érintik az 1914. előtti határokat. Az érintett felek kötelesek voltak a bizottságok munkájához szükséges okmányokat, térképeket, geodéziai adatokat, jegyzőkönyveket, stb. rendelkezésére bocsátani. A cikkek rendelkeztek a határkövekről, a vízfolyásokon kijelölendő határról, a kövek szállításáról is. Meghatározták továbbá, hogy a végleges elhatárolási jegyzőkönyveket és a mellékelt térképeket és

⁴⁹⁰ MNL OL: K478, 11 csomó, 11. 32 317. o.

⁴⁹¹ Romsics I.: A trianoni békeszerződés...144., 154. o.

⁴⁹² Magyar békefeltételek. Táltos Kiadó, Budapest, 1920, 22-23. o.

okmányokat három példányban kell elkészíteni: egy-egy az érintett felek és egy a francia kormány számára.⁴⁹³

A magyar-csehszlovák határmegállapító bizottság 1921. július 21-én tartotta alakuló ülését Brünben. A bizottság elnöke az angol Wilfred Carey ezredes volt, a szövetséges hatalmakat képviselte továbbá René Uffler francia alezredes, Giulio Pellicelli olasz alezredes, valamint Tchuchyia japán őrnagy, akit 1922-ben Ando őrnagy váltott le. A csehszlovák delegáció elnöke Václav Roubik közmunkaminisztériumi osztályfőnök volt, tagjai Fedor Houdek segéd- biztos, Durych, valamint Makkovicka százados, tolmács voltak. Kárpátaljáért Brascsajkó Mihály volt felelős a csehszlovák bizottságban. A magyar bizottság élén Tánczos Gábor altábornagy állt, tagjai Pentsy Zoltán tüzér százados, Dr. Gerevics Zoltán miniszteri osztálytanácsos, Csáky István követségi attasé, Kokocsány Lajos főhadnagy, Szilágyi Béla műszaki biztos, Sipos József mérnök voltak.⁴⁹⁴

A határmegállapító bizottság munkája összességében a következő szakaszokból állt: a határ megállapítása; részletes határ megállapítás az egyes szakaszokon; a munkabeosztás állandósítása; a határvonal kijelölése a terepen; a határvonal megjelölése, karózása; a határ mérése; a határkövek kihelyezése; az egész műszaki munka ellenőrzése; politikai határbejárás; a végleges határleírás elkészítése minden melléklettel.

Terjedelmi okokból a fent említett elemek közül csak a legfontosabb eseményeket és munkálatokat fogjuk taglalni.

A magyar bizottság elnöke, Tánczos augusztus 2-án nyújtotta be a magyar javaslatot, amely a nemzetiségi elvre támaszkodva kérte a magyar, vagy túlnyomó többségében magyar területek visszacsatolását, a kérés azonban kiterjedt olyan területekre is, ahol a magyar lakosság nem volt többségben. Itt gazdasági érvekre történt a hivatkozás. A kérés alapján a vonal Pozsonytól nyugatra, Modor, Nagyszombat, Galgóc, Aranyosmarót, Zólyom, Herencsvölgy, Dobsina, Murány vonalon haladt, majd Rozsnyótól északra haladó vonal, amely keleti irányba Kassától északra Magyarországon belül hagyta volna Nagymihály és Szobránc környékét, majd áthaladt Perecsenyen és Szolyvától délre haladva érintette Husztot. A kérést természetesen a csehszlovák ellenkezés határára elutasították, a bizottság augusztus 9-i ülésén.⁴⁹⁵

Tánczos később egy újabb vonalat javasolt a bizottságnak, amely Kassától indulva Csehszlovákia fennhatósága alatt hagyta Nagymihály, Szobránc és Ungvár környékét, Bereg

⁴⁹³ Uo. 22-23. o.

⁴⁹⁴ Houdek, F.: Vznik hraníc... 372-373. p./ Suba János: Magyarország határainak kitűzése és felmérése. Honvéd tudósok 39. Magyar Honvédség Tájékoztató és Médiaközpont, 1999. 40. o.

⁴⁹⁵ Suba J.: Magyarország Határainak... 41. o.

megye felvidéki járásait, és Huszt helyett Nagyszőlőst érintette. Azonban ez a módosított vonal sem került elfogadásra.⁴⁹⁶

Roubik mindkét alkalommal elvetette Tánczos javaslatait, mondván, hogy Magyarországon is maradnak szlovák szigetek egészen Vácig. Válaszul előterjesztett egy térképet, amelyen a békeszerződés alapján voltak meghúzva a határok és javasolta, hogy ezt használják a további munkák során egyedüli alapként. Majd hozzátette, hogy a „Szövetséges hatalmak egy új államot kívántak létrehozni, Csehszlovákiát, és megadni a létezéséhez szükséges körülményeket; ez a felvetés lehetetlen állammá változtatná Szlovákiát. Ezen kívül a kísérő levél is (értsd Millerand levele – SS) kimondja, hogy ne lehessen a határvonal teljes elmozdításával számolni, hanem csak annak „néhány pontján” történő módosításaival.”⁴⁹⁷

A határmegállapító bizottság helyszíni szemléiről szeptember végén hoztak döntést. A határt két albizottság tekintette meg két szakaszon. A Kárpátalját is érintő szakaszra Uffler francia és Pellicelli olasz alezredek mentek ki két-két cseh és magyar taggal. A határ megtekintése mindössze néhány napig, szeptember 28-ától október 2-áig tartott. Az albizottságok a trianoni határ mindkét oldalára nyúló 10 kilométeres sávban tekintették meg a határt, fogadták a lakosság küldöttségeit és átvették azok memorandumait. Csáky István, a magyar bizottság követségi tanácsosa azt igyekezett kimutatni, hogy az egyes helyszínek, amelyeket Csehszlovákiának ítélték, nem létfontosságúak számára, míg Magyarországnak azok. Az ilyen helyszíneket úgy választotta meg, hogy azok mindenképpen alátámasszák a fentieket és sikerüljön megbontani a Kassa-Nagyszőlős vonalat, ami a mai Kárpátalja határait is hatással lett volna.⁴⁹⁸

Kassán és Asztélyban a bizottság magyar tüntetőkkel találkozott, akik területeik Magyarországhoz való csatolását kérték. Az asztélyi tüntetést egy bizonyos Paulik nevű ungvári lakos szervezte, aki később Magyarországra menekült. A szlovák szerző, Fedor Houdek, aki a határmegállapító bizottság cseh küldöttségének volt tagja, érdekesen értekezik az ott lévő antant képviselők reakciójáról: „A magyar küldöttek, akik kihasználják a csehszlovák vendégszeretetet, ilyenfajta viselkedése nagy meglepődést váltott ki.”⁴⁹⁹

A határmegállapító bizottság francia és olasz tagjai igen elutasítóak voltak. A néprajzi szempont helyett inkább a gazdaságit helyezték előnybe, míg a magyar, még a békekonferencián „tanultak” alapján, a néprajzi szempontokra épített. 1921. november 4-én a miniszterelnöknél tartott értekezleten az a döntés került elfogadásra, hogy nem terjeszt elő

⁴⁹⁶ Uo. 41. o.

⁴⁹⁷ Houdek, F.: Vznik hraníc... 374. o.

⁴⁹⁸ Suba J.: Magyarország határainak... 43. o.

⁴⁹⁹ Houdek, F.: Vznik hraníc... 379. o.

újabb olyan hangvételű javaslatot, amely szerint a magyar fél nem mond le a változtatás jogáról semmilyen határszakaszon. A magyar kormány a határt, fontosságuk szerint több szakaszra bontotta fel, ennek megfelelően: a) Kassa (Pelsőc - Salgótarján); b) Salgótarján-Ózd; c) Ipoly vonal; d) Csap-Magosliget; e) Duna vonal. Az a) és b) szakaszok igen fontosak voltak a bizottság részére, ezekkel kapcsolatban akár a tárgyalások felfüggesztése is szóba kerülhetett. A mai Kárpátaljára vonatkozó d) szakasztól hallgatólag el lehetett tekinteni.⁵⁰⁰ A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a békediktátum aláírása és ratifikálása után, amikor már a konkrét határkijelölésre került a sor, a magyar kormány eltekintett az általunk kutatott régió magyar határszakaszának módosítására irányuló törekvésektől, vele szemben előnyben részesítve az nemzetiségileg és gazdaságilag is fontosabb szakaszokat.

A határmegállapító bizottság 1921. november 30-i ülésén megszavazta a határvonal azon szakaszainak véglegesítését, amelyeket folyók képeztek, azaz az Ipoly, a Tisza és a Batár. Ezután következett a szárazföldi határ, amely végleges kijelölését a bizottságra bízta a békeszerződés. A határvonal munkaszakaszokra bontásáról 1922. március 28-án hoztak döntést, ekkor egyeztek meg a határkövek számozásának módjáról is. A cseh biztos javasolta, hogy a szakaszokat a szerződéssel megegyező módon jelöljék ki, hogy a bizottságnak legyen mihez tartania magát. A vélemények eltértek, így a kérdést szavazásra bocsátották. A cseh javaslat mellett maga a cseh, majd a francia és az olasz biztos áll ki, ellene szavazott a magyar és a brit biztos, a japán tartózkodott, így a többség a cseh javaslaté volt.⁵⁰¹

Az elfogadott határ kijelölése és kikarózása 1922 végéig tartott, amely során az egyes szakaszokon jelölték ki a határt. Kutatásunk szempontjából minket a Csap és Magosliget közötti határszakasz érdekel. Az említett szakasz esetében gazdasági és árvízvédelmi szempontokra támaszkodva nyújtottak be javaslatot a Határmegállapító bizottság magyar küldöttei. Ennek értelmében a magyar területen maradt községek legelői csehszlovák területen maradtak.⁵⁰² Az árvízvédelmi szempontokat és az erre vonatkozó adatokat, amelyek az egyes árvízvédelmi és folyószabályozó társaságok területi veszteségeit mutatják be, a békekonferencia elé terjesztett válaszjegyzéket tartalmazzák, amelyeket korábban már közzeltünk. Az eredmények nem voltak sikeresek, mindössze apró változásokra került sor.

A kiigazítások során a csehszlovák fél az általunk vizsgált határszakaszon Szalókánál 3,05, Hetyennél 7,35, Kaszonynál 0,35, Darócnál 1 és Badalónál 5 négyzetkilométerre tett szert, míg Magyarország Szalókánál és Badalónál nem kapott vissza területeteket, viszont

⁵⁰⁰ Suba J.: Magyarország határainak... 44. o.

⁵⁰¹ Houdek, F.: Vznik hraníc... 380. o.

⁵⁰² Suba J.: Magyarország határainak... 50. o.

Hetyennél 0,3, Kaszonynál 5,4 és Darócnál 3 négyzetkilométerre tett szert. Összesen Csehszlovákia javára 51,21 négyzetkilométernyi területet ítéltek oda a helyi kiigazítások során, míg Magyarország 86,21 négyzetkilométert szerzett vissza.⁵⁰³

A műszaki munka tehát 1922. március 13-án vette kezdetét, és mint azt már említettük, március 28-án hoztak döntést a határvonal munkaszakaszokra való bontásáról.

A csehszlovák-magyar határ összesen 27 szakaszból állt, II-től XXVIII-ig. Az említett határvonal mai Kárpátalját érintő szakaszai a XX. és XXVIII. között voltak és Csaptól, amely a XX szakasznak nagyjából közepén volt, és de jure Szlovákiához és nem Podkarpatszka Ruszhoz tartozott és a Magosliget mellett található 123. magassági pontig húzódott, amely egyben a csehszlovák-román-magyar hármashatárt is jelentette.⁵⁰⁴

Ennek megfelelően a 28 szakaszt 18, átlagban 35-45 kilométer hosszú munkaszakaszra bontották fel. A mai Kárpátalját a XVI és a XIX szakaszok ölelték fel. A XVI szakasz Nagytáránytól délre kezdődött és elhagyta a Tiszát, hossza 39 km, munkamegnevezése Bodroköz-Tisza volt. A XVII szakasz a Barabás és Mezőkaszony közötti utak kereszteződéséig húzódott 50,4 kilométeren át és az Alsó Tisza munkamegnevezést kapta. A XVIII szakasz a Közép Tisza munkanéven volt ismert és Badalonál a Tisza felett megállapítandó pontig húzódott 35,6 kilométeren át, majd a XIX., Felső Tisza munkaszakasz ettől a ponttól haladt Magosligetig 33,6 kilométeren át.⁵⁰⁵

A magyar-csehszlovák határon a végleges határ megjelöléséhez több határoszlop típust alkalmaztak. A nyugati és a keleti hármashatár pontokon, azaz az osztrák-csehszlovák-magyar és a magyar-csehszlovák-román határok érintkezési pontjain hármashatár-oszlopokat (triplex confini) alkalmaztak, amelyek gránitból készültek. Ezekre az adott állam felé néző oldalon az adott állam címerét ábrázolták. A keleti hármashatárpontra kitelepített hármashatárköre a trianoni békeszerződés dátumát vészték ki, a csehszlovák oldalra az 1920. augusztus 10-i sèvres-i békeszerződés dátumát is kivészték. A hármashatároszlopot vízmederbe kellett helyezni, így itt a határ középpontját az egyenlő oldalú háromszög középpontja adta meg.

A szakaszhatárkövek (bornes origines) az egyes szakaszok, és itt nem a 18 munkaszakasz, hanem a békeszerződés által kijelölt 28 szakaszból van szó, közepére kerültek. Ezek megfelelő oldalán az adott állam címere és kezdőbetűi voltak kivésve, azaz ČR és MO, valamint az adott szakasz száma római számmal.⁵⁰⁶

⁵⁰³ Houdek, F.: Vznik hranic... 393. o.

⁵⁰⁴ MNL OL: K 478 fond, 13 doboz, 1 kötet 7-8. o.

⁵⁰⁵ Národní Archiv České Republiky a toábbiakban NAČR: Fond Ministerstvo Verejných Práci – dodatky (a továbbiakban MVP-d) Karton 71. číslo jednotky 594.

⁵⁰⁶ MNL OL: K 481 10 doboz jelöletlen irat. 523. o.

Az egyes szakaszhatárok között, a határvonal komolyabb töréspontjain és fontosabb terepváltozásainál főhatárokot (bornes principes) helyeztek el. Ezeket az államok kezdőbetűivel jelölték meg a megfelelő oldalakon, valamint a szakasz számát jelölték meg rajtuk római számmal, illetve a főhatárok sorszámaival például XIX 1, XIX 2...

A határvonal törésein, egymástól látható távolságon mellékhatarokot (bornes intermediaires) helyeztek el, ezeket szintén az érintett államok kezdőbetűivel látták el, sorszámozásuk pedig az előttük levő magasabb rendű határok sorszáma és az adott kő arab számmal jelölt sorszáma például XIX. 5. 1. Ahol a XIX a szakasz száma, 5. a főhatárok száma és 1 a mellékhatarok száma, amely az 5. és 6. főhatárok között van elhelyezve elsőként.

A határvonalak kisebb törési pontjain a kövek közötti összeköttetés biztosítása céljából helyezték el a közbeiktatott határokot (bornes complementaires). Ezek jelölésében is jelen voltak az illetékes államok kezdőbetűi, valamint a magasabb rendű határok száma, maguk a közbeiktatott határok viszont latin kisbetűkkel voltak folytatólagosan megjelölve. Ezeken kívül a határvonalon alkalmaztak faoszlopokat, sziklatömböket és élő fákat. Külön kategóriát képeztek az úgynevezett poligon kövek. Ezeket P betűvel jelölték.⁵⁰⁷

A határvonalak irányát a főbb törési pontokon a határok felső vízszintes felületébe vésett, a két szomszédos határhoz mutató irányvonalak mutatták. A határokot a határvonalon telepítették, ahol ez eltért, azt a bizottság külön „Megjegyzések” rovatban részletezte. Azokon a határszakaszokon, ahol a határt utak, vagy patakok középvonala képezte, a határokot a határrészlet mindkét oldalán felváltva helyezték el. Ebben az esetben a határokra csak annak az államnak a kezdőbetűit vésték bele, amelyek területén álltak az egyes határok. Az ilyen szakaszok elejét és végét iker határokokkal jelölték. Ahol a határt vízfolyás képezte, ott a határokon kívül sokszögpontokat is telepítettek, a kisebb vízfolyásoknál egy oldalon, a nagyobbaknál két oldalon.⁵⁰⁸

Azok a határvonalak, amelyek a nemzetközivé nyilvánított Duna és Tisza folyókon húzódnak, a mi esetünkben a Tisza Nagytárány és Szalóka közötti részében, a folyó a főmedre kis vízszinti középvonalának mindenkor változásait követték. A Tisza nemzetközinek nyilvánított szakaszán, azaz a határ XX. számú szakaszán a határt mozgónak nyilvánították, azaz ameddig a határvonal építmények által nincs biztosítva, az ideiglenesen a Tisza főága kisvízszíni fővonalának változásait követte.⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ MNL OL: K 481 10 doboz jelöletlen irat. 524. o.

⁵⁰⁸ MNL OL: K 481 10 doboz jelöletlen irat. 525 o.

⁵⁰⁹ Uo. 525-526. o.

A határkövek méreteit 1922. február 22-én fogadták el a határmegállapító bizottság ülésén Pozsonyban, ezek azonban időközben változtak. Március 9-11. folyamán szóba került a kövek anyaga is, majd 14-én közölték a műszaki delegációval, hogy a szakaszkövek és a főkövek gránitból készüljenek. Az alsóbbrendű és a mellékköveket végül gercsei vörös mészkőből kellett elkészíteni. Erről március 22-én döntöttek. A határköveket a határkijelölési munkák előrehaladása miatt már 1922 júniusában megrendelték.⁵¹⁰

A megrendelt szakaszhatárkövek mérete 185×35×35 cm volt, az ezekre vésett jelölések 4 mm mélyek voltak. A főhatárkövek méretei 140×25×25 cm, a mellékhatárköveké 90×20×20 cm, a közönséges határkövek méretei 70×20×15 cm, valamint a háromszögelési pontoknál alkalmazott poligon kövek méretei 100×20×20 cm volt.⁵¹¹

1922 folyamán, Vladimir Hajny felmérési főtanácsos 1923 eleji jelentéséből tudjuk, hogy a Kárpátaljára eső határszakaszokon a munkálatok a következő eredményeket érték el. A XVI szakasz teljes hosszában (39 km) megtörtént a kikarózás, annak felülvizsgálata, valamint a szakasz kikövezése 36,5 kilométeren. A XVII, XVIII és XIX szakaszokon a kikarózás és annak felülvizsgálata a szakaszok teljes hosszán megtörtént, viszont a határköveket nem helyezték el az utóbbiakon. A XVII és XIX szakaszokon viszont, amelyeken a Tisza és a Túr folyók képeznek határt, 26,3 és 7,7 kilométeren kihelyezték a poligonköveket. Az említett szakaszokon a következő évre maradt a határkövek kihelyezésének felmérése valamint azok megszámozása.⁵¹²

1923 márciusáig a kikövezett határvonal 297 kilométert tett ki, június végéig már többek között a Kárpátaljára vonatkozó XVII és XVIII szakaszokat is állandósították, ezzel összesen 11 munkaszakasz készült el. Így 1923 nyarára a határvonal 92%-a már ki volt kövezve.⁵¹³ A határkövek átvétele 1923. július 9-én fejeződött be,⁵¹⁴ így év végéig a határ kikövezése lezárulhatott.

A csehszlovák bizottság 1923 folyamán kéthetente jelentéseket intézett az illetékes minisztérium felé, amely jelentések rövid helyzetjelentéseket tartalmaztak, táblázatokat valamint térképeket. A táblázatokban minden munkaszakasz fel volt tüntetve, amelyek mellé a megfelelő rubrikákban jelezték a munka előrehaladását, a térképeken pedig színek jelezték az elvégzett munkát. Ennek megfelelően a zöld vonallal kiemelt határt jelölő szaggatott vonallal jelezték a kikarózott határvonalat, a rózsaszínnel kiemelt szaggatott vonallal jelölték

⁵¹⁰ Suba J.: Magyarország határainak... 61. o.

⁵¹¹ MNL OL.: K 478 B 842.

⁵¹² NAČR: Fond MVP-d Karton 71. číslo jednotky 594.

⁵¹³ Suba J.: Magyarország határainak... 70. o.

⁵¹⁴ U.o. 63. o.

azokat a szakaszokat, amelyeken kihelyezték a poligonköveket ott, ahol a víz jelenti a határt. Kék vonal jelentette a kikarózás felülvizsgálatának végrehajtását, és a szaggatott vonal pirossal való kiemelése jelentette a száraz határ kikövezett szakaszait. A szaggatott vonal lila kiemelése a poligonkövek állandósítását kövekkel és csövekkel, míg a halványabb piros kiemelés gyűrűkkel jelezte azokat a szakaszokat, ahol csak csövekkel állandósították a poligonpontokat. A határkövek felülvizsgálatának elvégzését piros pont sorokkal jelölték és végül a sárga vonal jelölte a végleges határt.⁵¹⁵

1923. november 7-i jelentés alapján a Kárpátalját érintő munkaszakaszok közül a XVIII. szakasz munkáit teljesen befejezték. A XVII. szakaszon pedig a Mezőkaszonytól északnyugatra, a Fekete víz mentén haladó határszakaszon, valamint a Tiszán Kistárány községnél még folyt a térképekhez szükséges terepmérés, ezt a jelentéshez csatolt 1:360.000.000 léptékű térképen piros „x” jelekkel jelölték, a XIX. szakaszon Badalótól a magyar-csehszlovák-román hármass határ pontig még folyt a határtörések szögeinek felmérése, amit piros szaggatott vonallal és pontokkal jelöltek, valamint a térképekhez szükséges mérés is.⁵¹⁶ A Közmunkaügyi Minisztériumhoz a csehszlovák határ kijelölésének előrehaladásáról 1924. január 5-én intézett táblázatos jelentést Hajny. Ebben 1923 decemberére vonatkozó előrehaladást foglalták táblázatba, amely szerint a határkijelölés Nagypalád környékén kívül lezárult. 1923. március 16. óta összesen 18 ilyen jelentést intéztek Pozsonyból.⁵¹⁷

1924 folyamán a csehszlovák-magyar határ kutatásunk szempontjából fontos kérdése maradt a Túr patak határának kérdése. 1922. december 7-én a magyar-román határmegállapító bizottság határozata értelmében a Túr patak vízfolyása a Fertősalmás-Nagypalád községhatárig fix határt képezett. Azonban ettől a ponttól a Nagypalád-Kispalád községhatárig a magyar-román bizottság nem mondta ki, hogy a határ fix legyen. Ezt a Nagykövetek Tanácsa 1923. február 3-án kelt döntésének értelmében a csehszlovák-magyar határmegállapító bizottság is átvette. Az utóbbi határszakasszal kapcsolatban a magyar fél mozgó határt kívánt kijelölni, viszont később, 1924. szeptember 12-én a magyar fél hozzájárult ahhoz, hogy a Túr patak által képezett határ fix legyen, hogy ne legyen kétféle határ egy összefüggő folyórész mentén. Október 21-én a kérdés ismét felmerült. A határ

⁵¹⁵ NAČR: Fond MVP-d Karton 71. číslo jednotky 594 Příloha II. k číslu 594.

⁵¹⁶ NAČR: Fond MVP-d Karton 71. Složka 10. číslo jednotky 4400.

⁵¹⁷ NAČR: Fond MVP-d Karton 71. Složka 18. číslo 30 ai 1924.

jellegének megváltoztatásához a két érintett kormány, a csehszlovák és magyar hozzájárulása volt szükséges, de a csehszlovák fél a fix határ meghagyása mellett foglalt állást.⁵¹⁸

A határ kijelölése, pontosabban kikarózása után gyakorlatilag a határ kövekkel történő állandósítása megkezdésével egy időben, 1923. március 14-én a Határmegállapító központ felhatalmazta Tánzos altábornagyot, hogy a csehszlovák delegáció vezetőjével közösen járják be a határt és állapítsák meg azokat a helyi vonatkozású gazdasági panaszokat, amelyek az elhatárolt területeken léptek fel. A bejárás alatt az érintett felek által előadott kéréseket jegyzőkönyvbe foglalták, hogy a két állam a továbbiakban szerződések formájában oldja meg.⁵¹⁹ A határ teljes bejárása 1923 szeptemberétől az év végéig tartott. A Szobtól Bánrévéig húzódó határszakaszt több fordulóban járták be szeptember 1. és 15., október 1. és 15., valamint november 5. és 7. között.⁵²⁰

A mai Kárpátalját is érintő politikai határbejárásra vonatkozó jelentés 1925. január 27-én kelt. Az adott jelentés már a teljes határvonalon felvett panaszokat és kéréseket tartalmazta. A teljes szakaszt A, B, és C pontokba foglalva tárgyalták meg. A mai Kárpátalja az „A” szakaszban volt, amely a Bánrévétől a magyar-csehszlovák-román határig terjedő határszakaszra terjedt ki és 12 pontban foglalta össze a helyi viszonyokat. Ezek között voltak a közös határ utakkal, határ hidakkal kapcsolatos kérdések, útlevel és vámbemondó állomások felállításának kérelmei, vízjogok és azokkal kapcsolatos kérések, ezek között voltak a határfolyókon való révek felállításának kérelmei, de felmerültek vízszabályozási és árvízvédelmi kérdések is. A területi kérések 12. pontban voltak összegyűjtve, amelyek általában utakra, gazdasági területekre vonatkoztak, vagy árvízvédelem szempontjából történő kisebb igazításokat kértek.⁵²¹ Határmódosításokra azonban gyakorlatilag nem volt lehetőség, mivel a határt már az előző években kitűzték.⁵²²

A határmegállapító munkálatok befejezéséhez szükség volt a térképek valamint a részletes határleírás befejezéséhez is. A magyar delegáció a rá eső munkálatokat már 1924. novemberében elvégezte, a csehszlovák fél el volt maradva, így végül 1925. január elejére tudták befejezni a munkát, mivel a Dunát leíró térképeket a csehszlovák rész nélkül nem lehetett befejezni. A részletes határleírás szerkesztéséről 1924. május 21-én hozott döntést a Nagykövetek tanácsa. Ezt augusztus végéig be is fejezték.⁵²³

⁵¹⁸ MNL OL: K478 6 csomó 7419 M. E. II. 411.

⁵¹⁹ Suba J.: Magyarország határainak... 54. o.

⁵²⁰ MNL OL: K481 10 doboz 2001 /C/ 1924. P 595.

⁵²¹ MNL OL: K481 10 doboz 2001 /C/ 2325. P 602.

⁵²² A politikai határbejárásról bővebben itt: Botlik József: Közigazgatás és Nemzetiségi Politika Kárpátalján I. Nyíregyháza, 2005. 158-160. o.

⁵²³ Suba J.: Magyarország határainak... 88. o.

A részletes határleírás a békeszerződésben foglalt határszakaszok mindegyikét részletesen leírta, így összesen 27 kötet készült el, amelyek közül a XVIII. számú külön a Túr patak középvonalának részletes leírását tartalmazta. A kötetek pontosan mutatták a határkövek elhelyezkedését, a határvonal törésének szögét, a határvonalakat képező vízfolyások folyásának irányát stb.⁵²⁴

A határmegállapítás lezárásához szükséges iratokat három példányban írták alá Brünnben 1925. május 15-én, amelyeket a Nagykövetek Tanácsának küldtek Párizsba. Ezek között voltak az 1:200.000 léptékű határleírások, az 1:2880 léptékű részletes határtérképek, az 1:5000 léptékű Duna határtérkép, valamint a határ 1:25.000 léptékű topográfiai térképe és a határmegállapító bizottság üléseinek jegyzőkönyvei. Ez volt a magyar-csehszlovák határmegállapító bizottság utolsó ülése.⁵²⁵

A határátlépést, valamint a határ menti viszonyokat különböző államközi szerződések biztosították, amelyeket a határkijelölés során és a határmegállapító bizottság munkájának befejezése után is kötöttek. A határ véglegesítése, valamint annak működése az 1928-ban aláírt Csehszlovák-Magyar Határstatútumban lett rögzítve.

6. A román-csehszlovák határ megállapítása és kijelölése

Annak ellenére, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak még 1919. augusztus 7-én kijelölték a Csehszlovákiát és Romániát elválasztó határvonalat, a határ megállapításának folyamata nem kezdődött el.

Még a demarkációs vonal kijelölése körüli viták során a cseh intelligencia körében komoly elégedetlenség lépett fel. A demarkációs vonalat eredetileg a Máramarossziget–Tatárhágó útvonaltól 4 kilométerre nyugatra jelölték ki. Ezzel Románia közel 2000 négyzetkilométernyi ruszin területhez jutott volna, amely a csehek szerint rendkívül fontos lett volna mind a ruszin nép, mind a csehszlovák állam részére. Alois Hora cseh tudós 1919-es munkájában fejtette ki gondolatait ezzel kapcsolatban. „Milyen jogon akarja magának ezt a területet Románia? A román lakosság Máramarosszigettől délre és keletre helyezkedik el, egészen a Visó folyón túl. A Visótól északra fekvő terület teljesen orosz (ruszin), ahogyan a Tisza völgye Szigettől egészen a magyar-galíciai határig. A Máramarossziget–Kolomea vasútvonal Romániában kell, hogy maradjon. Így Romániának összeköttetése lenne Csernovcival, csak hogy ez az út Máramarosszigettől Csernovciig végig ruszin területen halad.

⁵²⁴ MNL OL: K481 13. doboz

⁵²⁵ Ročenka Československé Republiky. Ročník V. red. Dr. Antonín Hajn, Náklad Tiskového Odboru ČSL. Národní Demokracie v Praze, 1926. 15. o.

Mindemellett Bukovinát Romániával a Csernovci-Itzkany és a Jakoben-Dorna Vatra vonalak is összekötik.”⁵²⁶

Hora elképzelése szerint a mai Kárpátalja déli határai a Tisza mentén haladnának Tokajtól Máramarosszigetig, onnan a Visó és az Iza folyók közötti hegygerincen egészen Bukovina határáig. A keleti határ szerinte Galícia, Bukovina és az egykori Magyarország határainak találkozásánál legyen, az északi határnak pedig a lemko területek határánál kellene lennie. Máramarosszigetnek természetesen Kárpátaljához kellene tartoznia. Hora úgy vélte, hogy a város ugyan nem ruszin többségű, de nem is román. Máramarosszigeten jelentős volt a zsidó lakosság száma, akiket ő „etnikai kaméleonoknak” nevezett, mondván, hogy felveszik annak az államnak a nemzetiségét, amelyhez tartoznak, így lehetnek akár csehszlovákok is. Továbbá stratégiai célokat is felsorolt, valamint hangsúlyozta, hogy a ruszinságot nem szabad három állam között szétszakítani. Ennek érdekében a régi magyar-lengyel határtól is el kell tekinteni, mivel az csak két elnyomó állam határa volt.⁵²⁷

Alois Hora elképzelései nem valósultak meg. Magyarországgal szemben ugyan könnyen lehetett területeket követelni, mivel legyőzött ország volt, és a szövetségesek bőkezűen osztották annak területeit, bár Tokajig sem a csehszlovák, sem a román határt nem engedték. Ezzel szemben a csehszlovák-román területi viták komolyabb gondot okoztak, mivel ebben az esetben két győztes osztozott a területeken, így sokkal nehezebb volt valamelyik fél javára döntést hozni.

Miután Csehszlovákia aláírta a Saint Germain en Laye-i szerződést, a mai Kárpátalja jogilag az új állam kötelékébe került, azonban a román csapatok még mindig birtokolták a terület jelentős részét. 1920. május 23-án és 26-án a csehszlovák hadsereg további területeket szállt meg Kárpátalján, így május 27-ére a demarkációs vonal a Tisza folyó mentén haladt, majd elérve a Nagyszőlős vasútállomástól 1350 méterrel keletre lévő, délről északra haladó utat, onnan Nagyszőlősön át a Tiszaveresmartra vezető úton haladt a községig, majd az említett út és a Zariccse felé haladó út kereszteződéséig. Ezt az utat követte a 878. magassági pontig, ahonnan északra az 1919. július 25-én megállapított demarkációs vonalon haladt tovább, úgy, hogy Rákóc település Románia területén maradt.⁵²⁸

Június 11-én és 14-én a csehszlovák csapatok újabb előrenyomulást hajtottak végre a románok kivonulása után. Így az új demarkációs vonal a Tarac és a Talabor folyók vízválasztója, azaz a Dóha hegyen és az 1723., 944., 1552., 1346., 1337., 955., 817., 865.,

⁵²⁶ Hora, Alois: Karpatská Rus a hrancie našeho statu. Vydava Československý Cizinecký Úřad, Praha 1919. 5 o.

⁵²⁷ Uo. 6-7. o.

⁵²⁸ KTÁL: Fond 63, Opis 1. 184. megőrzési egység. 2. o.

553., 483., 500. és 417. magassági pontokon át délről északra haladó vonal volt, amely a Técső patak bal partján haladt tovább tiszai torkolatáig, ahonnan a régió déli határát a Tisza képezte. A harmadik, korábban román csapatok által megszállt sávot június 28. és július 1. között foglalta el a csehszlovák haderő. Ekkor megszállták Kőrösmezőt, Taracközt és Nagybecsköt. A harmadik sáv határa ennek megfelelően nyugaton a Tarac és a Talabor folyók vízválasztója volt, délen a Királyháza melletti vasúti hídtól a Martos folyó Técső mellett lévő torkolatáig a Tisza, innen pedig Kárpátalja akkor érvényben lévő déli és keleti határvonala. A második sáv (azaz a Tiszától délre, a békekonferencia által meghatározott határvonalig, amely korábban román megszállás alatt állt) megszállására csak július 21-23. között került sor. Ebből kimaradt Batarcs, Tamásváralja, valamint a 917-594-209. magassági pontokat összekötő vonaltól keletre eső terület, Ferencvölgye (Franzent, Kövesláz) környéke, amely továbbra is román megszállás alatt maradt.⁵²⁹ Ez egészen 1921 júniusáig kérdéses terület maradt.⁵³⁰

Alig két hónappal a trianoni békeszerződés aláírása után, 1920. augusztus 10-én Sévresben került sor a Szövetséges és Társult Hatalmak, valamint Lengyelország, Románia, Csehszlovákia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság közötti határegyezmény aláírására. A szerződés második cikkelye foglalkozott Csehszlovákia határaival, amelyek többek között rögzítették a csehszlovák-román határt, amely a közel egy évvel korábban, 1919. augusztus 7-én kiadott jegyzékben rögzített határoktól valamelyest eltért, és részletesebb leírást is adott.

Ennek megfelelően a román határszakasz a 123. magassági ponttól, (Magosligettől 1200 méterre keletre), amely a magyar-csehszlovák-román hármas határpont, északkeletre haladt a Batár patak folyásáig, onnan kelet felé, az egykori Ugocsa és Szatmár megyék közigazgatási határáig, majd a Batár patak mentén, folyásával ellentétes irányban. Onnan keleti irányában haladt a 652. magassági ponthoz, amely 6 kilométerre található Veléte községtől délnyugatra az Avas-hegység gerincén. A határ innen a Halmi-Tiszaújlak útvonallal párhuzamosan haladt, egy kilométerre attól, úgy, hogy Nevetlenfalu vasútállomástól 500 méterre délre átszelte a vasútvonalat. A határ innen a Batár és a Túr medencék vízválasztóján haladt úgy, hogy a Batár északra, a Túr délre helyezkedett el attól, valamint áthaladt a 238. és 582. magassági pontokon, majd délkeleti irányban haladt a 943. magassági pontig, Remete községtől délre. A Tisza és a Túr vízválasztóján a Tiszától délre, a Túrtól északra. Majd az egyezmény értelmében a határ északra haladt Remete községtől a Tisza folyásával ellentétes irányában, 1

⁵²⁹ A román-csehszlovák demarkációs vonalak elhelyezkedését lásd a függelékekben található „A csehszlovák-román demarkációs és határvonal változásai 1919–1921” című térképen.

⁵³⁰ KTÁL: Fond 63, Opisz 1. 184. megőrzési egység. 3. o.

kilométerre a helyben kijelölendő pontig. A Remete község melletti ponttól a határvonal kelet felé haladt a Visó torkolatáig úgy, hogy a Máramarossziget-Borsa vasútvonalat Románia területén hagyta, emellett a Tiszától északra teljesen csehszlováknak hagyott területen biztosította Csehszlovákia számára a feltételeket ahhoz, hogy Huszt-Alsóapsa-Kőrösmező között vasútvonalat építhessen, ahogyan azt az 1919. augusztus 7-ei jegyzék is rögzíti. A Visó torkolatától a határ a Tisza mentén haladt, folyásával ellentétes irányban. Ezután a határvonal kelet felé fordult és elérte az 1655. magassági pontot, amely a Kárpátokban a Tisza, a Visó és a Cseremos folyók medencéinek érintkezési pontja, majd követte a Visó és a Tisza medencéinek vízválasztóját. Az 1655. magassági pont egyben Csehszlovákia, Románia és Lengyelország (Kelet-Galícia) határainak találkozási pontja is.⁵³¹

A korábban említett kérdéses területről, amely vitát képezett a csehszlovák és a román kormányok között, 1921. május 4-én állapodtak meg. A szerződés I. pontja értelmében a 123. magassági pont, amely 1200 méterre Magosligettől keletre található, a magyar-román-csehszlovák hármas határ találkozási pontját képezte a sévresi határegyezmény értelmében. Az ettől a ponttól a Túr és a Hódos-patak találkozásáig húzódó vonal pedig a magyar román határt jelentette. Az új szerződés értelmében az adott vonal már Csehszlovákia és Magyarország közötti határt képezte.

A II. pont szerint a Hódos-patak és a Túr találkozási pont lett az új hármas határpont. Ennek megfelelően a román-csehszlovák határ a Túr patak mentén haladt egészen addig, ahol Fertőszalmás község keleti katasztrális határát metszi, amelyet majd észak felé követett egészen a 122. magassági pontig, onnan keletre fordulva pedig a 124., 125. magassági pontokon át haladt a Szatmárnémeti-Királyháza vasútvonal és a Halmi-Nevetlenfalu összekötőút kereszteződéséig. A kereszteződéstől kelet felé haladt a Kavasvár-csatornát követve, és áthaladva a 126. magassági ponton a Nagy-Éger-csatorna vonalán haladt tovább egészen annak elágazásáig, majd onnan északra fordult, és a 126., 168., 319., 332. pontokon haladt át. Az utóbbtól a határ a Gyula és Batarcs községek közötti katasztrális határvonalat követte egészen a 297. magassági pontig. Onnan a Hömlőc és Batarcs községek közötti katasztrális határt követte egészen a 328. magassági pontig. Ettől a ponttól a Hömlőc és Ugocsakomlós (Komlusa-Sirlau) közötti kataszteri határt követte egészen addig, ahol a Tarna patak metszi azt.

A becsatlakozástól a határ a Szárazpatak és Bocskó községek nyugati katasztrális határát követte, majd kelet felé fordult, és a Nagytarna és Kistarna községek közötti

⁵³¹ ANM: Fond Antonín Hajn, Karton č 176. Složka 4794. číslo jednotky 1297. 2-3. o.

katasztrális határt követte a 827. magassági pontig. Ettől ponttól a határ a hegygerincet követte a 812. 747., 702., 596., 652., 642. magassági pontokon át. Az utóbbitól délnyugat felé a határ a sévresi egyezményben jelölt határvonallal egyezik meg, egészen a 722. magassági ponttól 400 méterre található pontig. Innen a határ a Huta és Kövesláz közötti úttal párhuzamosan, attól legalább 1 kilométerre nyugatra haladt, ameddig ez lehetséges. Onnan a hegygerincet követte a Tisza völgyének mélypontjáig.

A határvonal onnan szigorúan a Tisza folyását követte folyással szemben egészen a Visóvölgy vasútállomás mellett lévő Terebesfejérpatak felől álló jelzőlámpáig, így a Máramarossziget-Borsa vasútvonal teljes mértékben román területen maradt, úgy hogy eközben minden lehetőséget biztosított Csehszlovákiának a már korábban említett Huszt-Körösmező vasútvonal megépítésére. Ettől a ponttól a határ megegyezett a Sevresi szerződésben foglaltakkal.⁵³²

A szerződés értelmében Akli, Fertősalmás és Nagypalád településeket Csehszlovákiához, azaz Podkarpatszka Ruszhoz csatolták, mely községekben utólag népszámlálást tartottak. Kárpátalja azonban július 1-jén elveszítette az Ugocsa járásból (okresz) Tamásvárálja, Ugocsakomlós, Avaspatak, Batarcs, Bocskó és Nagytarna településeket, a Técsői járásból Pálosremete, Ferencvölgye (Kövesláz) településeket, végül a Rahói járásból Visóvölgy vasútállomást, amely korábban Terebesfejérpatakhoz tartozott. Megjegyzendő azonban, hogy a felsorolt települések közül Csehszlovákia csak Ugocsakomlós, Avaspatak, Bocskó és Nagytarna településeket bírta. A többi település (Tamásvárálja, Batarcs, Pálosremete, Ferencvölgy és Visóvölgy vasútállomás) román megszállás alatt állt, és azokat a román csapatok nem hagyták el, így gyakorlatilag közigazgatási szempontból nem tartoztak Csehszlovákiához.⁵³³

Brascsajkó Mihály, aki a csehszlovák-magyar és a csehszlovák-román határmegállapító bizottság csehszlovák küldöttségének is Podkarpatszka Rusz ügyeivel kapcsolatos referense volt, még a tárgyalások során ellenezte a szerződésben foglalt rendezést. Tiltakozását még májusban megküldte a határmegállapító bizottság felé. Elégedetlensége jogos volt, ugyanis Csehszlovákia, így Kárpátalja is kétszer nagyobb területet adott át a Román Királyságnak, mint amekkorát kapott attól. Emellett a terület értéke sem volt elhanyagolható. Nagytarnán ugyanis fürdők és nemes szőlő, Köveslázon üveghuta volt. Annak ellenére, hogy az átkerült települések lakossága vegyes volt, román lakosai nem voltak. Köveslázon ruszinok, svábok és magyarok laktak, míg Nagytarnán fele-fele arányban laktak magyarok és ruszinok. A

⁵³² NAČR: MVP-d Karton č 66. základné č 25210.

⁵³³ KTÁL: Fond 63, Opis 1. megőrzési egység 184, 4. o.

Kárpátaljához csatolt területeken azonban magyar települések is voltak. Brascsajkó a bizottság szemére vetette, hogy Máramaros megyéből már amúgy is sok ruszin területet veszítettek, köztük Bisztra, Kraszna, Ruszka Kriva, Ruszka Poljana stb, ezért megengedhetetlennek tartotta további ruszin területek nem ruszin területekre való cseréjét.⁵³⁴

A román-csehszlovák területcsere lebonyolítása után Kárpátalja területe 12 694 négyzetkilométerről 12 563 négyzetkilométerre csökkent, lakossága 581 059 fő lett. A fent említett veszteségek mellett érdemes azt is megemlíteni, hogy az elveszített terület, a Tarna patak völgye szénben és ásványi kincsekben is egyaránt gazdag területet jelentett.⁵³⁵

A határkiigazítás lezárása után a csehszlovák-román határ teljes mértékben Kárpátalja területén húzódott. Teljes hossza 192 kilométer volt, amiből 123 kilométer volt száraz határ, 69 kilométer pedig vízi határ, amit a Túr és a Tisza képezett.⁵³⁶

A területcsere lebonyolítása után a területen még zajlottak a román csapatok mozgásai, ezért a végleges határ kijelölése csak 1923-ban vehette kezdetét. A csehszlovák-román határmegállapító bizottság március 27-én tartotta alakuló ülését Budapesten. A határkijelölési munkálatok csak nyáron, június 4-én kezdődtek el. A határvonalat négy munkaszakaszra bontották fel, így az I. szakasz a nyugati hármashatártól a 652. magassági pontig húzódott Veléte, Turc és Nagytarna községek hármashatáráig, hossza 70 kilométer volt. A II. szakasz a 652. magassági ponttól haladt addig a pontig, ahol a szárazföldi határ Técső környékén a Tiszával találkozott, hossza mindössze 32 kilométer volt. A III. szakasz 63 kilométer hosszú volt, és a Tisza mentén haladt egészen a Norica patak torkolatáig Terebesfejérpataktól (ma Gyilove) délre. Végül a IV. szakasz a Norica és a Tisza találkozásától haladt a keleti hármashatárig 38 kilométeren át.⁵³⁷

A bizottság 1923. október 24-ei, Visóvölgyben tartott ülésén hozott döntésének alapján a IV. szakaszt IV. és V. szakaszokra bontották. Az IV. szakasz ennek megfelelően keleten az 1547. magassági pontig tartott és 21 kilométer volt a hossza, az V. szakasz pedig ettől a ponttól húzódott 17 kilométeren át a keleti hármashatárig. A kijelölt határszakaszok közül a II., IV. és V. szakaszokat nyilvánították hegyi határszakaszoknak (*Parties montagneuses*). Június 4. és szeptember 15. között zajlott az I., II., IV. és V. határszakaszok birtok- és területi kérdéseinek kétoldalú felmérése. Az elkészített felmérések alapján nyújtották be a bizottságok a határvonal kialakítására vonatkozó javaslatukat. Ezeket a bizottság plenáris ülésein vitatták meg június 7-én Szatmárnémetiben, június 26-án Nagyváradon, augusztus 3-án Halmiban,

⁵³⁴ NAČR: MVP-d Karton č 66. základné č 25210. číslo jednotky 37. 543.

⁵³⁵ Botlik J.: *Egestas...* 152. o.

⁵³⁶ Ročenka Československé Republiky..., 1924. 27. o.

⁵³⁷ NAČR: Fond MVP-d Karton č 66. základné č 205. číslo jednotky 167. 2. o.

október 9-én Budapesten, és a már említett október 24-i visóvölgyi ülésen. A végleges határ részletes vonalát az I., II., IV. és V. szakaszokon a bizottság Pozsonyban, november 21. és 24. között tartott plenáris ülésein fogadták el. A III. határszakasszal, a Tiszával kapcsolatban úgy döntöttek, hogy a pontos határvonalat a már addigra folyamatban lévő műszaki és vízrajzi munkák során állapítják meg.⁵³⁸

A határ kikarózása 1923. augusztus 12-én vette kezdetét. A munkát három csoport végezte. A csoportokban mindig volt egy-egy román és cseh ügyvezető is. A kikarózás tehát az I. szakaszon kezdődött, bár a III. szakasznak a Tisza vonalán történő határkijelölése már július 16-ától tartott. A II. szakaszon a munkát november 2-án kezdték el, az V. szakasz kikarózása pedig november 8-án vette kezdetét. A IV. szakasz azonban karózták ki 1923 folyamán. 1923 végére az I. szakaszból 70 km, a II. szakaszból 19 km, a III. szakaszból 34 km és az V. szakaszból 19 km volt kikarózva, így összesen a határ 140 kilométerén végezték el a munkát. A III. szakaszon zajló vízrajzi munkák december 15-én a télre való tekintettel megszűntek. Addig megtörtént a poligon típusú kövek elhelyezésének bemérése Terebesfejrátaktól a Máramarosszigetet Aknaszlatinával összekötő hídig (ez összesen 234 pontot jelent 34 kilométeren), valamint a folyó mentén, a Norica pataktól nyugatra, 10 kilométeren 300 méter széles sávban megtörtént a terület tachimetrikus felmérése is. A tél folyamán a poligonpontok koordinátáinak számítása folyt.⁵³⁹

November 21. és 24. között Pozsonyban elfogadták a végleges határt. Addigra az egyes szakaszokon már megtörtént a határ kikarózása, sőt október 23-án a kikarózott szakaszok egy részén a revízió is. A pozsonyi ülésen tehát, elfogadták a határkikövezés időszakát is, amelyet december 1-jén kezdtek meg.⁵⁴⁰

A határkövek típusairól, alakjáról és méreteiről a csehszlovák-román bizottság Szatmárnémetiben, 1923. június 7-én tartott ülésén hozott döntést. Ennek megfelelően a szakaszhatárkövek (Bornes origine) 185×35×35 cm méretűek voltak, a főhatárkövek (Bornes principes) 140×25×25 cm, a mellékhatarkövek (Bornes intermédiaires) 90×20×20 cm méretűek voltak, a trigonometrikus segédkövek mérete 100×25×25 cm, a poligon kövéké pedig 90×20×20 cm volt. A határkövek méretei tehát megegyeztek a korábban tárgyalt magyar-csehszlovák határon elhelyezett kövek méreteivel. Megegyezett a jelölés és a számozás módja is, annyi különbséggel, hogy ezeken a sévresi határegyezmény dátumát, 1920. VIII. 10-ét vésték ki, valamint Románia (R) és Csehszlovákia (ČS) kezdőbetűit. A

⁵³⁸ Uo. 3. o.

⁵³⁹ NAČR: Fond MVP-d Karton č 66. základné č 205. číslo jednotky 167. 4. o.

⁵⁴⁰ Uo. 2-3. o.

vésés módja, mélysége és méretei is megegyeztek. A poligon köveket „P” betűvel, a trigonometrikus segédköveket pedig „T” betűvel jelölték (bővebben lásd a függelékekben).⁵⁴¹

A határszakasz kikövezésére összesen 1 nyugati triplex határköre volt szükség, a hármas határon, továbbá 4 szakaszhatárköre, 1040 főhatárköre, 1030 mellékhatárköre, 30 trigonometrikus segédköre, 1180 poligonköre, valamint 3000 alátétlapra. 1923 végére a III. határszakasz 34 kilométerét kövezték ki. 1923-1924 telén adminisztratív munka folyt, valamint a katasztrális térképek kiegészítése a végleges határvonalnak megfelelően stb.⁵⁴²

1924 tavaszáig a műszaki munkálatok szüneteltek a kemény tél és az elhúzódó tavaszi olvadás miatt. A bizottságok közben úgy döntöttek, hogy a IV. és V. szakaszon faházakat építenek, és azokat úgy helyezik el, hogy a határ bármelyik pontjától 5-6 kilométerre legyenek. Ezzel szerették volna felgyorsítani a terepmunkákat, mivel az utazás napi 4-5 órát vett igénybe.⁵⁴³ Tavasztól a munkabizottságok kéthavonta intéztek jelentést az illetékes minisztériumokhoz, amelyekben összefoglalták az addig elvégzett munkát.

A Tisza mentén a munkálatokat április 26-án kezdték meg újra, és júniusra a folyó jobb partján Máramarossziget és Técső között kijelölték a poligonkövek vonalát. A határ kikarózása is zajlott, így azt 1924 áprilisa és júniusa között sikerült is befejezni, a II. szakaszt június 1-jére, a IV. szakaszt június 15-ére. A hónap végéig a már kikarózott szakaszokon a revíziót is el tudták végezni: az I. szakaszon május 26. és június 2. között a Túr kivételével (összesen 64 km), a II. szakaszon pedig június 2. és 6. között (összesen 33 km). A határkövek kihelyezése azonban még júniusban sem kezdődött el, mivel a kikarózás revíziója még tartott. Kivételt képezett a III. szakasz, a Tisza, amelyen sikerült Máramarosszigettől nyugat felé 1 kilométert haladni a poligonpontok állandósításával, így 1924. június közepéig már összesen 35 km volt állandósítva. A munka előrehaladását a határvonal 1:200 000 léptékű térképvázlatain is jelölték, mint ahogyan a magyar-csehszlovák határon is, minden munkafolyamatnak megvolt a maga színjelölése. A csehszlovák-román határon így a piros szín jelezte a kikarózást, a zöld a kikarózás revízióját, a narancssárga a kikarózás jóváhagyását, a kék a vízrajzi munkákat, a piros szaggatott vonal pedig, amely üres körökkel volt megszakítva, a határkövek kihelyezését jelölte.⁵⁴⁴

1924 júniusa és augusztusa között a csehszlovák-román bizottság háromszor ülésezett. Az elsőre június 27-én került sor Máramarosszigeten. Az ülésen tárgyaltak a IV. munkaszakasz kezdőpontjának megjelöléséről, amely két vízfolyás kereszteződésén található,

⁵⁴¹ Uo. 2-3. o.

⁵⁴² Uo. 6. o.

⁵⁴³ NAČR: Fond MVP-d Karton č 66. základné č 205. číslo jednotky 327. 2-3. o.

⁵⁴⁴ NAČR: Fond MVP-d Karton č 66. základné č 205. číslo jednotky. 655. 2-3. o.

valamint az I. szakasz kikarózásának jóváhagyásáról a fennmaradt részekén, két kisebb határmódosításról, szintén az I. szakaszon, Fertősalmánál, valamint Akli és Halmi között.

A második értekezletet Nagyszőlősen és Nagytarnán tartották július 13-14-én, ahol folytatódott az I. határszakaszon végrehajtandó kisebb határkiigazításokkal kapcsolatos tárgyalások, amelyek ezzel az alkalommal több községre is kiterjedtek: Batár, Szászfalu, Balta Glodului községek környékén 33 parcellát érintően, valamint a Nagytarna környéki erdőkben található forrásokkal kapcsolatban. A II. szakaszon a Técső és Visk környékén lévő parcellák ügyében értekeztek. A júliusi értekezleten döntést hoztak arról, hogy a Túr, Micsó és Norica patakok fix határt képeznek.

A harmadik értekezletre ismét Nagyszőlősen került sor augusztus 12-én, amelyen döntést hoztak a V. szakasz kikarózásának jóváhagyásáról.

A műszaki munkálatok jó ütemben zajlottak, így augusztusra a csehszlovák-román határmegállapító bizottság csehszlovák küldöttségének sikerült befejeznie a háromszögelést a teljes határszakasz csehszlovák oldalán. Augusztus 7-én befejezték a poligonkövek helyének kijelölését a Tisza Máramarossziget és Técső közötti szakaszán. A kikarózás revíziója július 24-én ért véget, majd annak jóváhagyása augusztus 12-én történt meg, amikor az V. határszakasz kikarózását is jóváhagyták. Ennek megfelelően augusztusban mind az öt határszakasz kikarózása befejeződött a csehszlovák-román határvonal teljes hosszán (összesen 206 km).

A nyári hónapokban kezdetét vette a II. és IV. határszakaszok határköveinek elhelyezése is. A III. szakaszon még folytak ezek a munkák. A határkövek kihelyezését nehezítették a helyi útviszonyok. A határkövek szállításához komoly útjavításokat kellett végrehajtani. Az V. szakasz határköveinek előállításáért és szállításáért teljes mértékben a román fél volt felelős, ezért a munkálatok ott csak akkor tudtak elkezdődni, amikor Románia előállította a határköveket. Ez jelentős késést okozott.⁵⁴⁵

1924. augusztus 15. és október 15. között két értekezlet zajlott a bizottság elnöke és a biztosok részvételével, valamint egy plenáris ülés. Az első értekezletre terepen, az 1655. magassági ponton, a Stoh csúcson került sor, ahol az V. munkaszakasz utolsó 700 métere kikarózásának felülvizsgálatát tárgyalták meg augusztus 28-án. A második értekezlet Brünben zajlott október 14-én. Itt többek között a Túr patak alkotta határ pontos vonaláról tárgyaltak. Ezzel kapcsolatban az a döntés született, hogy a vízfolyás közepe lesz a fix határ. Hasonló döntés született a Norica patakon húzódó határral kapcsolatban, annyi különbséggel,

⁵⁴⁵ NAČR: Fond MVP-d Karton č 66, zakladné č 205, číslo jednotky. 1064. 1-5. o.

hogy azt a terepen történő mérések során állapítják majd meg. Az V. szakasz kérdéses részén végrehajtott kikarózást, amelyről a terepen értekeztek, változatlanul hagyták, valamint döntöttek arról, hogy a III. szakasz kezdőpontja a Tisza közepén van, ezért a szakaszhatárkő helyett két más követ alkalmaznak: a II. szakasz utolsó főhatárkövét, valamint az 1. jelzésű poligonkövet a csehszlovák oldalon. A végleges határ érvénybe lépését az I. (az Akli környéki úton kívül) és a IV. szakaszon október 30-ára tűzték ki. A harmadik értekezleten hozott döntések kutatásunk szempontjából érdektelenek voltak.

Október 11-ére sikerült befejezni a Tisza menti, összesen 186 darab poligonkő kihelyezését a csehszlovák oldalon, ezért neki tudtak látni a terep tachimetrikus felméréséhez. Október 14-én Brünnben a plenáris értekezlet megkezdése előtt egy nappal a bizottság jóváhagyta a határ teljes hosszán végzett karózást, ezzel a határ kikarózása hivatalosan is véget ért. A csehszlovák fél október 15-én fejezte be a rá eső határkövek kiszállítását a helyszínre, ami szám szerint: 1 hármashatár-kő, 1 szakaszhatárkő, 588 főhatárkő, 625 mellékhatarok, 52 trigonometrikus segédkö, 763 poligonkő és 1360 alátétlemez. Októberre sikerült befejezni a határkövek kihelyezését a II. és III. szakaszokon. Az I. és IV. szakaszokon még folytak a munkálatok, az V. szakaszon azonban még október közepén sem kezdődött el a határkövek kihelyezése. 1924. október 15-ére tehát a határ 173,3 kilométerét jelölték ki, ennek megfelelően az I. szakaszon 60,3 km-t, a II. szakaszon 33 km-t, vagyis annak teljes hosszát, a III. szakaszon 63 km-t, szintén a teljes szakaszt, valamint 17 km-t a IV. szakaszon. A háromszögelési és vízrajzi munkálatok revíziója az I., III. és IV. szakaszokon október 4-én zárult le.⁵⁴⁶

1924 októbere és decembere között a bizottság nem ülésezett. A Tisza csehszlovák partja mentén, Aknaszlatinától egészen a forrásáig október 13. és november 30. között elvégezték a tachimetriai méréseket. November 26. és december 8. között a Norica patak mentén helyezték el a poligonköveket, ezzel a vízrajzi munkák teljes mértékben véget értek. A határkövek elhelyezése október 31-én az I. szakaszon ért véget, november 8-án a IV. szakaszon, december 8-án pedig a III. szakaszon. Megkezdődött az V. szakasz határköveinek kihelyezése is. Ez azonban csak 4,5 kilométeren történt meg, mivel a román fél csak ennyire elegendő követ szállított a helyszínre. Így december 19-ére a teljes határvonal 193,5 kilométere volt határkövekkel megjelölve. A téli fagyás beköszöntével a terepmunkák megszakadtak.⁵⁴⁷

⁵⁴⁶ NAČR: Fond MVP-d Karton č 66. zakladné č 205. číslo jednotky. 1507. 1-4. o.

⁵⁴⁷ NAČR: Fond MVP-d Karton č 66. zakladné č 205. číslo jednotky. 1869. 1-4. o.

December 6-án és 8-án a csehszlovák-román határon három szakaszt nyilvánítottak végleges határrá. A csehszlovák-román bizottság december 6-án Halmiban és Nagytarnán ülésezett. A Halmiban 15:00 órakor rögzített jegyzőkönyv szerint a csehszlovák-román határmegállapító bizottság döntése alapján a hármass határt jelző határkötől a Kavasvár csatornáig terjedő szakaszon a demarkációs vonal 1924. december 6-án 24:00 órától végleges határként lép hatályba.

Ez Kárpátalján Fertősalmás, Nagypalád, Batár, Nevetlenfalu és Akli településeket érintette. Demarkációs vonalként maradt a Nevetlenfalut Aklival összekötő útnak a Kavasvár-csatornán átvezető híd és a 96. számú román határőrház közötti része. Nagytarnán két jegyzőkönyvet írtak alá, egyet szintén 15:00 órakor, egyet pedig egy órával később. Ezek állandó határrá nyilvánították a I.274. főhatárkö és a II. szakaszhatárkö között húzódó demarkációs vonalat, valamint a P-51. poligonkö és az I.241 főhatárkö között húzódó demarkációs vonalat. Ez csehszlovák oldalon Guda, Kistarna, Hömlőc, Sósfa és Veléte településeket érintette.

December 8-án 11:00-kor Visó völgyben ült össze a bizottság, ahol kimondta, hogy a P-1 és a P-68 számú poligonkövek, a IV.1. és IV.179. számú határkövek, a IV.179. és IV.256. közötti főhatárkövek és az V. szakaszhatárkö közötti demarkációs vonal 1924. december 8-án 24:00 órától állandó határvonalként tekintendő. Ez Terebesfejpatak és Tiszabogdány településeket érintette.⁵⁴⁸

1925 tavaszáig, mint ahogyan 1924-ben is, a komolyabb terepmunkák szüneteltek. Az új év első hónapjaiban a határtérképek elkészítéséről, valamint azok sokszorozási lehetőségeiről tárgyalt a bizottság.

1925. május 3-án hoztak döntést arról, hogy június 10-én a demarkációs vonalat véglegesítik az I., valamint a II. szakasz fennmaradó részein. Ezt azonban nem sikerült megvalósítani. Az I. szakaszon a demarkációs vonalat nem tudták véglegesíteni, mivel a román fél nem biztosította a csehszlovák állampolgárok részére az Akli és Nevetlenfalu közötti út szabad használatát. A II. szakaszon a véglegesítés román jelenlét nélkül valósult meg.

Júniusra a háromszögelési munkálatok véget értek, így 15-én a csehszlovák küldöttség háromszögelő csoportja megszüntette működését.

A határ szakaszain 1925 nyarára a következő munkákat végezték el: Az I. szakaszon a munkálatok május 8-án indultak újra, amelyek során sokszögelést, valamint a határ részletes

⁵⁴⁸ NAČR: Fond MVP-d Karton č 66. zakladné č 222.

mérését végezték. Június végére 20 kilométerrel készültek el. A II. szakaszon május 11-én kezdtek újra dolgozni; június végére 26 kilométeren tudták végrehajtani a sokszögelést és 16 kilométeren a részletes méréseket. A III. szakaszon április 19-én kezdték újra a munkát, ami május 30-áig tartott. Ezalatt sikerült elvégezni a sokszögelést és a felmérést is. A IV. szakaszon május 7-én indult újra a munka. Az adott szakaszon lassan haladt a munka a kedvezőtlen munkakörülmények miatt, június végére csak 5 kilométeren tudták elvégezni a sokszögelést és a méréseket. Az V. szakaszon pedig meg sem tudták kezdeni a munkálatokat, mivel a román fél még akkor sem biztosította a szükséges határköveket. Így az V. szakaszon még 13,5 km maradt jelöletlenül.⁵⁴⁹

1925. június 30. és szeptember 30. között a bizottság két ülést tartott. Egyet Kassán, és egyet Máramarosszigeten. Ezeken a határ feltérképezéséről, valamint az elkészült térképek sokszorosításáról tárgyaltak. A terepmunkák ekkorra már lezárultak. Az I. szakaszon, amelyet korábban a gyorsabb haladás érdekében kettéosztottak, az I.a és az I.b csoport dolgozott. Az I.a csoport szeptember 27-én, az I.b. csoport szeptember 30-án végzett a sokszögelési és mérési munkákkal. A II. és III. szakaszon szeptember 28-án értek véget a mérések. A IV. szakaszon szeptember 30-án végeztek a mérési munkákkal. Az V. szakaszon a határkijelölési munka csak július 6-án indult újra, de augusztus 10-ére véget is ért. A mérési munkákkal a szakaszon szeptember 17-én végeztek, és még folytak az összehasonlítások a román fél által végzett mérésekkel. A terepmunkák revíziója az egyes szakaszokon szeptember 22-éig tartott.

A munkát sokban nehezítette a június 20. és szeptember 30. közötti kedvezőtlen időjárás. A rossz időjárási viszonyok a hegyi szakaszokon teljesen ellehetetlenítették a munkát.⁵⁵⁰

Így 1925. október végére a csehszlovák-román határ kijelölése, mérése és térképezése kisebb módosítások kivételével befejeződött. A csehszlovák-román határ azon részét, amelyet a Tisza képez, 1926 februárjában mozgóhatárként állapították meg úgy, hogy azt a Tisza mindenkori középvonala képezi. Ezután már csak a határvonal végleges dokumentációjának összeállítása maradt hátra, amelyet a bizottság júniusban fejezett be. Július 2. és 6. között történt a határ bejárása és hitelesítése. A végleges határdokumentációt július 20-án írták alá Brünmben. Ennek része volt a részletes, általános határleírás, egy 1:200.000 léptékű határtérkép, a határkövek jegyzéke, egy részletes, 1:2500 léptékű térkép, valamint a bizottság

⁵⁴⁹ NAČR: Fond MVP-d Karton č 66, zakladné č 205, číslo jednotky. 641/25. 1-4. o.

⁵⁵⁰ NAČR: Fond MVP-d Karton č 66, zakladné č 205, číslo jednotky. 1221/25. 1-6. o.

üléseinek jegyzőkönyvei, a határkijelölés záró jegyzéke, valamint egy-egy 1:25.000 léptékű határtérkép az érintett országok részére.⁵⁵¹

7. Az egykori lengyel-magyar határ felderítése, az új kárpátaljai-lengyel határ kijelölése

Kárpátalja egykor leghosszabb határszakasza a csehszlovák-lengyel határ volt, amely jelenleg a Kárpátontúli megyét a Lembergi (Lvivi) és Ivano-Frankovszk megyéktől választja el északon. Az északi határ egyben Csehszlovákia leghosszabb határszakasza is volt, ennek ellenére a határ kérdése viszonylag egyszerűnek tűnt, mivel a nevezett határ az egykori magyar-lengyel (magyar-galíciai) és osztrák-lengyel határ mentén húzódott. Ennek ellenére Árva és Szepes megyékben komoly viták keletkeztek a két érintett ország között a határ kijelölése tekintetében az ott élő vegyes lakosság miatt. A határkijelölési munkálatok így csak ezek rendezése után kezdődhettek el.

1920. július 28-án Párizsban hoztak döntést az említett területek határaitra vonatkozóan, ekkor döntötték el, hogy a mai Kárpátalja északi határát az egykori magyar-lengyel (kelet-galíciai) határ mentén a csehszlovák-lengyel határmegállapító bizottság fogja kijelölni, amelyet a jegyzék aláírása után egy hónappal fel kell állítani.⁵⁵²

A csehszlovák-lengyel határmegállapító bizottság 1920. augusztus 22-én kezdte meg munkáját. A kárpátaljai határszakasszal együtt a 941 km hosszú csehszlovák-lengyel határon elsősorban a tessényi, Árva megyei és Szepes megyei határszakaszokon kezdődött el a határkijelölés. A Kárpátaljára eső több mint 300 km határ kijelölése csak sokkal később vette kezdetét.⁵⁵³ A sévresi szerződés Kárpátalja határait nyitott kérdésként hagyta, mindössze annyit említ, hogy a határt Lengyelország, Románia és Csehszlovákia határainak érintkezésétől észak-nyugat felé az egykor Magyarországot Kelet-Galiciától elválasztó határ fogja képezni. A területen a lengyel határon nem történhettek változások, mivel Beneš még 1919. elején kijelentette, hogy a ruszinok által lakott régió kedvéért nem fog területeket követelni Lengyelországtól, mivel azzal a közös határ cseh és szlovák szakaszain amúgy is érdekütközésben állnak. További konfliktusokat pedig nem szeretne vállalni. Emellett a Kárpátokon való átjutást mindössze néhány hágó biztosította, a határterület sem volt sűrűn lakott, valamint a határvonal nehezen volt megközelíthető, így a határkijelölés nem volt olyan égető kérdés, mint például Románia vagy Magyarország esetében, ahol folyók, folyamok,

⁵⁵¹ Ročenka Československé Republiky... 1927. 13. o.

⁵⁵² Houdek, F.: Vznik hraníc... 319-320. o.

⁵⁵³ Ročenka Československé Republiky... 1924. 26. o.

ásványi kincsekben gazdag területek hovatartozásáról volt szó. A határkijelölés tehát csak a cseh és szlovák területeken zajló munkák befejezése után vette kezdetét.

Kárpátalja és Kelet-Galícia között a határkijelölés csak a Nagykövetek Tanácsának 1924. május 22-ei rendelete után vehette kezdetét. A rendelet felhatalmazta a csehszlovák-lengyel határmegállapító bizottságot a Sztóh csúcs és az Uzsoki-hágó közötti lengyel-csehszlovák határszakasz demarkációjára.⁵⁵⁴ A teljes csehszlovák-román határt 30 szakaszra osztották, amelyek közül 10 volt Kárpátalján (I-X).⁵⁵⁵

A csehszlovák-lengyel határmegállapító bizottság Nowy Sączban tartott értekezletet Kárpátalja északi határával kapcsolatban 1924. július 17-én. Az értekezleten eldöntötték, hogy még abban az évben meg kell kezdeni a határkijelölést előkészítő munkálatokat a Halics (Uzsok-Szjanki-hágó) és a Sztóh csúcsok között. A munkák elsősorban felderítésre irányultak: a felderítés alatt a terep viszonyait, a határvonal megközelítési lehetőségeit, a még meglévő határjelölések meglétét és állapotát kellett felmérni.

A felderítési munkák folyó év szeptemberében kezdődtek el. Az elsődleges cél az 1925-re és 1926-ra tervezett munkákra való felkészülés volt, mivel azt nehéz, gyakran megközelíthetetlen terepen kellett végezni. Tekintettel a specifikus terepviszonyokra, a bizottság mindkét küldöttsége megegyezett abban, hogy a munkát a lehető leggyorsabban végezzék el. A 360 km hosszú határt négy 90 kilométeres szakaszra osztották, minden szakaszon egy-egy csoport dolgozott, amely egy vezetőből, egy technikusból, két-három segédből és három fegyveres őrből állt. Minden 90 kilométeres szakaszt két 45 kilométeresre bontottak. A csoportok nem csak a rájuk eső szakasz terepét, de a határvonalat is felderítették. A munka menetéről szóló jelentésekben a következő kérdésekre kellett helyezni a hangsúlyt: a határ és a főbb útvonalak közötti összeköttetésre; szálláslehetőségekre; a határvonal és a határjelölések állapotára stb. Az első két csoportnak szeptember 1. és 20. között 180 kilométert kellett felderítenie a Sztóhtól nyugatra. A másik két csoportnak a Halics-hegytől kellett haladnia kelet felé, és szeptember 25-október 15. között kellett elvégeznie a munkát.⁵⁵⁶

Végül a felderítendő határt 300 kilométeresnek állapították meg és három szakaszra bontották. Ezek közül az I. szakasz a csehszlovák-román-lengyel hármashatárnál kezdődött, és ezt a cseh küldöttség derítette fel, a III. szakasz pedig a közös határ 220. kilométerétől a 300. kilométerig húzódott, amelyet szintén a cseh fél derített fel. A határ 80. és 220.

⁵⁵⁴ Ročenka Československé Republiky... 1925. 17. o.

⁵⁵⁵ NAČR: Fond MVP-d Karton č 92. D 71/55. číslo jednotky. 435/2. 4. o.

⁵⁵⁶ NAČR: Fond MVP-d Karton č 64. základné č 243. číslo jednotky. 2209/24. 1-2. o.

kilométerei közötti szakaszt a lengyel küldöttség derítette fel.⁵⁵⁷ Kutatásunk során terjedelmi okokból csak vázlatosan írjuk le a terep felderítését.

A határ felmérését annak teljes hosszán három hét alatt végezték el. Az arról szóló jelentést 1925 februárjában terjesztették a bizottság elé. A jelentéshez precízen kidolgozott, minden egyes 80 kilométeres szakaszra vonatkozó leírást is csatoltak.

A szakaszok, és így az azon húzódó határ is általában a főgerincen haladt, így az 1000 m feletti szakaszokon azt már nem borította erdő, viszont a sűrű és magas fű szintén megnehezítette a munkát. A felderítés során meghatározták azokat a helyeket, ahol a műszaki munkálatokat elvégző bizottságok számára kunyhókat lenne célszerű építeni, vagy melyek azok a már meglévő kunyhók, amelyeket erre a célra át lehetne alakítani. Nagy figyelmet fordítottak a már meglévő határvonal állapotának felmérésére. Ennek során megállapították, hogy a meglévő térképek alkalmazásával a határkijelölés nehezen valósítható meg. A terepen voltak olyan szakaszok, ahol a határvonal akár 100 méternél is hosszabb szakaszon bizonytalan volt. Emiatt a határkijelölést a meglévő katasztrális térképek alapján kellett elvégezni, ami jelentős idővesztést jelentett. A határ azon részei, amelyek az erdő fölött húzódtak, háromszögelés szempontjából jó állapotban voltak, így a felmérők szerint a munka jól haladhatott, az erdőkben ez komolyabb kihívás volt.

A kijelölendő határ, mivel a Kárpátok egyik főgerincén haladt, ezért egybeesett a Monarchia fő védelmi vonalával is. A gerinc mentén sok drótakadály, árok és egyéb védelmi építmény volt, az erdős szakaszokon a helyzetet sokban nehezítették a hadi események következményei is, amelyek miatt sok helyen kidőlt fák borították a határvonalat, ami lehetetlenné tette annak megállapítását. A munkák 1925 áprilisára tervezett megkezdése előtt komoly biztonsági intézkedések elvégzését javasolták, amelyek nem csak a drót- és egyéb akadályok, hanem a fel nem robbant lövegek vagy aknák eltávolítását is célozták. A hegygerincek és az Uzsoki-hágó melletti utakon kívül nem álltak fenn ilyen nehezítő körülmények.⁵⁵⁸

A határkijelöléshez szükséges munkaanyag szállítására alkalmas utak szempontjából az említett szakaszokon eltérő viszonyok voltak. Az I. szakaszon csak a Tatár-hágóhoz vezető fő út, valamint az erdőkben kanyargó erdészeti és a háború alatt kialakított katonai utak álltak rendelkezésre. Az utóbbiak komoly felújításra szorultak. Az Uzsoki-hágótól keletre haladó határvonalon több hágóhoz (Vereckei-, Volóci-) vezettek utak, rendelkezésre álltak az Uzsok

⁵⁵⁷ NAČR: Fond MVP-d Karton č 64. zakladné č 243. číslo jednotky. 327/24, 1-2. o.

⁵⁵⁸ NAČR: Fond MVP-d Karton č 64. zakladné č 243. číslo jednotky. 327/24, 4. o.

és Lavocsne felé haladó vasútvonalak is, ami lehetővé tette a szükséges eszközök szállítását.⁵⁵⁹

1925. március végére a határon még nem kezdődött el a munka, viszont a tél folyamán elkészültek a határkövek,⁵⁶⁰ az 1:2880 léptékű térképminták, az 1:200.00 léptékű általános térképek, valamint a háromszögelési tervrajzok, így a munka megkezdéséhez csak a kedvező időjárási viszonyokra kellett várni.⁵⁶¹

A terepmunkák 1925. május elején kezdődhettek csak el, és annak ellenére, hogy minden szükséges eszköz rendelkezésre állt, eleinte nagyon lassan haladtak előre a korábban már említett terepviszonyok miatt. Sok időt vett igénybe a drótakadályok, árkok eltávolítása a hegygerinceken, valamint a kidőlt erdőszakaszok tisztítása, ezek miatt akár több tíz kilométeren elveszett a régi határvonal jelölése. A szükséges eszközöket a már említett katonai utakon szállították a helyi raktárakból a helyszínre, a személyzetet pedig erdészeti épületekben vagy a külön erre a célra épített kunyhókban szállásolták el. Az akadályok eltávolítása után azonban még az egész júniusban fennálló kedvezőtlen időjárási viszonyok ellenére is jól haladt a munka. A háromszögelési hálót ki tudták építeni, így az már június végére készen volt, a határ kikarózása 257,9 kilométeren történt meg, 1904 határkövet szállítottak ki a terepre, ahol 545 gödröt ástak azok elhelyezésére, valamint 224 határkövet el is helyeztek, ami a határ 14,1 kilométerét képezte.⁵⁶²

A további munkákat sokban nehezítette a kedvezőtlen időjárás. A kérdéses szakaszon a folyamatos esőzések, erős szél és gyakori sűrű köd miatt augusztusban csak hat napon lehetett terepmunkát végezni. Augusztus 3. és 25. között az erős szél sok fát döntött ki, így több, korábban már előkészített szakaszon ismét meg kellett tisztítani a terepet a munka folytatásához, ami jelentős mértékben lassította a munkát. A nehéz körülmények ellenére szeptemberre sikerült befejezni a határ kikarózását a fennmaradó 43,2 kilométeren is, így ezzel a teljes határvonalon elkészültek. Tovább folyt a határkövek elhelyezése is. Az eredmények jók voltak, hiszen szeptember 30-ára 287,7 kilométeren összesen 3199 határkövet helyeztek el, 1837 darabon a sorszámokat is kivésték. Elkezdődött a határvonal sokszögelése is.⁵⁶³

⁵⁵⁹ Uo. 7. o.

⁵⁶⁰ A határkövek leírására terjedelmi okokból nem térünk ki, valamint a magyar-csehszlovák és a csehszlovák-román határon elhelyezett határkövek leírása után ez szükségtelen is, mivel azok méretei megegyeztek, azok tervrajzai viszont függelékként a disszertáció részét képezik.

⁵⁶¹ NAČR: Fond MVP-d Karton č 59. základné č 88c. číslo jednotky. 681/25, 3. o.

⁵⁶² NAČR: Fond MVP-d Karton č 59. základné č 88c. číslo jednotky. 1864/25, 3. o.

⁵⁶³ NAČR: Fond MVP-d Karton č 59. základné č 88c. číslo jednotky. 2683/25, 2-3. o.

Ősszel az időjárási viszonyok tovább romlottak. Októberben már leesett a hó, a sűrű köd és a gyakori hóviharak gyakorlatilag ellehetetlenítették a munkát, viszont a háromszögelést ennek ellenére a csehszlovák csoportok teljesen be tudták fejezni. Decemberig mindössze 148 határkövet sikerült elhelyezni, ami a határvonal 6 kilométeres szakaszát jelentette. Így decemberre a határ 293,4 kilométeren voltak elhelyezve határkövek, tehát már csak kevesebb mint 7 kilométer maradt hátra. Ekkora már elkezdődött a határvonal mérése is, amellyel 1925 végére 107,9 kilométert tudtak haladni.⁵⁶⁴

1926 tavaszára a határkövek elhelyezése befejeződött. A határ több szakaszán már csak a térképek elkészítéséhez szükséges méréseket végezték. Több szakaszra vonatkozóan már a térképek is elkészültek.⁵⁶⁵ 1926-ban a csehszlovák-lengyel határ terepmunkái teljesen befejeződtek, azonban a határdokumentáció előkészítése 1927-re maradt.⁵⁶⁶ Az elkészült iratokat, az 1:200.000 léptékű általános térképet, a határ részletes leírását és a hozzá tartozó 1:2880 léptékű térképet, valamint a munkabizottságok jegyzőkönyveit tartalmazó dokumentációt 1927. szeptember 10-én írták alá Párizsban.⁵⁶⁷

Ezzel a mai Kárpátalja határainak kijelölése az általunk vizsgált időszakban befejeződött. A régió északi határán, bár a legkésőbb kezdődtek el a munkálatok, a legrövidebb idő alatt érték véget. Ebben közrejátszott az is, hogy a határ mentén nem voltak vízfolyások, amelyek jelentős mértékben lassítják a háromszögelési és a mérési munkálatokat, a határkövek a már évek óta zajló határkijelölési munkák miatt készen álltak, valamint a kijelölendő határ is egy már létező határvonal megerősítése volt.

⁵⁶⁴ NAČR: Fond MVP-d Karton č 90. základné č 6-9. číslo jednotky. 7/1926, 2. o.

⁵⁶⁵ NAČR: Fond MVP-d Karton č 90. základné č 6-9. číslo jednotky. 550/26, 3. o.

⁵⁶⁶ Ročenka Československé Republiky... 1927. 13. o.

⁵⁶⁷ Ročenka Československé Republiky... 1928. 6. o.

Összegzés

Kárpátalja határainak kijelölése 1925-1926 folyamán lezárult, azonban a szükséges iratok, szerződések aláírása és cseréje még évekig tartott. Magyarország északkeleti vármegyéinek átalakulása Kárpátaljává már 1918 végén, Ruszka Krajna megalakításával kezdetét vette. Ruszka Krajna első ízben igyekezett szervezett keretek közé helyezni a vidéket lakó ruszinokat. A Kárpátok katonai szempontból mindig fontosak voltak, ezért nem csoda, hogy a terjeszkedésre vágyó cári Oroszország a háború során meg akarta szerezni magának ezt a területet, az itt élő szláv lakosság pedig még elfogadható érvként is használható volt az igények megalapozásánál. A csehszlovák politikában, Masaryk állításaival szemben, a ruszin terület nem volt jelen egészen a cári birodalom összeomlásáig, amikor is lehetőséget látott arra, hogy szövetségesével, Romániával a szükséges összeköttetést biztosítsa, valamint a lengyel terjeszkedés ellen felhasználhassa Ruszinföld földrajzi helyzetét.

A kutatás során a dolgozat bevezetésében kitűzött céloknak megfelelően haladtunk és bemutattuk, hogy a mai Kárpátalja területére vagy annak egyes részeire az első világháború kitörésével több, teljesen eltérő érdekekkel rendelkező állam – az Orosz Birodalom, Románia, ukrán államalakulatok, az Ukrán Népköztársaság és a Nyugat-Ukrán Köztársaság – is igényt tartott, míg a csehszlovák állam megálmodói csak a világháború legvégén formáltak igényt a kérdéses területre. Meg kell azonban említenünk, hogy az orosz emigrációban működő cseh és szlovák csoportok már 1914-ben is számoltak a ruszin területekkel, viszont ezek az igények az orosz területi igényekkel is egyeztek.

A ruszinság nem volt egységes, és ez a ruszinokat képviselő szervezetek tevékenységéből látszik a legjobban. Az egykori oroszparti amerikai ruszinok a bolsevik hatalomátvétel után Csehszlovákia mellett kardoskodtak, míg mások, szintén Amerikában, Magyarország kötelékében maradtak volna vagy Galíciához szerettek volna csatlakozni, voltak, akik külön államiságra vágytak. Az emigráns ruszinság meggyőzésével Kárpátalja sorsa eldőlt, a döntéshozók azonban csak nagyon kis mértékben szembesültek döntésük következményeivel, hiszen távolról, az óceánon túlról szemlélték az eseményeket.

A magyarországi ruszinok megosztottsága lehetetlenné tette az egységes fellépést Magyarország integritása mellett. A ruszin értelmiség saját érdekei, saját pozíciói megőrzését tartotta szem előtt, ezért annak megfelelően hozta döntéseit is, így nem meglepő, hogy az 1918 novemberében még Magyarországhoz való hűségét hangoztató Volosin 1919 januárjában már a csehszlovák megszállást kérte. Az események alapján arra a következtetésre lehet jutni, hogy a ruszinság vezetői közül sokan inkább törődtek saját pozíciójuk biztosításával, mint népük sorsának javításával.

Károlyi Mihály kormánya elfogadta ugyan a ruszin önrendelkezést biztosító 1918. évi X. néptörvényt, annak gyakorlati megvalósítására azonban már nem volt lehetősége. Magyarország Ruszka Krajna megalakításával kielégítette a ruszin területi igényeket, amelyekért Csehszlovákia részeként hiába harcoltak, de ez csak elviekben történt. Sáros, Szepes, Zemplén megyék, valamint Ung vármegye nagyobb része már csehszlovák megszállás alatt volt, amikor a törvényt elfogadták, így azt a gyakorlatban megvalósítani már nem sikerült. A további megszállás pedig csak egyre nehezebbé tett minden intézkedést a terület határainak megállapítására vonatkozóan. A határokat azonban békeidőben sem lett volna egyszerű kijelölni. A korabeli sajtóban olvasható viták és különböző javaslatok alapján arra a következtetésre jutunk, hogy a kérdéses terület magyar és ruszin lakossága olyan mértékben keveredett az alföldi részeken, hogy a határt anélkül, hogy valamelyik nép veszteséget ne szenvedjen, nem lehetett volna kijelölni: ha csak a ruszin területekből alakult volna Ruszka Krajna, akkor abból kimaradt volna minden, számára fontos város és egyéb terület, ha pedig ezeket benne hagyják, akkor jelentős magyar lakosság maradt volna Ruszka Krajnában, ami ellen az utóbbi hevesen tiltakozott is. Véleményem szerint, ha Ruszka Krajna határait ténylegesen ki is jelölik, az elcsatolt Kárpátalja területe nem különbözött volna attól, mint amit a Generálný Štatútban határoztak meg 1919 novemberében, mivel a régió területének kijelölése a béketárgyalások során nem etnikai alapon történt.

A Tanácsköztársaság idején Ruszka Krajna határainak kijelölése továbbra is nyitott kérdés maradt, de mint azt láttuk, nem is volt értelme, hiszen 1919 áprilisától annak egész területe megszállás alá került.

A magyar kormányok tehát igyekeztek ugyan bizonyos lépéseket tenni a ruszin területeknek, vagyis Kárpátalja Magyarország kötelékében való megtartása érdekében, de ezek meghozatala alig járt gyakorlati eredménnyel, hiszen a kérdéses területtel kapcsolatban a döntések már megszülettek. A Károlyi- és később a Berinkey-kormány politikai úton igyekezett megtartani a területet, míg az őket váltó Tanácsköztársaság katonai úton is próbálkozott. Mindhárom sikertelenül.

1919. május 8-án a ruszinok kimondták a Csehszlovákiához való csatlakozást, mivel bíztak abban, és erre többször is hivatkoztak a későbbiekben, hogy Ruszka Krajnánál többet kapnak majd, azaz szélesebb autonómiára tehetnek majd szert Csehszlovákia kötelékében, mint Magyarországon. Az elképzelés valóban logikusnak tűnt, mivel amikor a döntést hozták, nemzettestvéreik már csehszlovák megszállás alatt voltak, és bizonyos volt, hogy az alól nem kerülnek ki. A többi területen román és csehszlovák csapatok osztoztak, így ha a kettő között kellett választani, a csehszlovák alternatíva volt a kedvezőbb. Arra számítottak,

hogy így ismét egy állam kötelékén belül fognak egy egységet alkotni egy szláv közösség részeként. Erről biztosította a helyi ruszinokat Zsatkovics is, aki naivan elhitte Masaryk és Beneš szavait, amelyek szerint „a határokat úgy állapítják meg, hogy a ruszinok elégedettek legyenek.”

De mit kapott a ruszinság? A Saint Germain-i szerződés 10-13. §-a ugyan biztosította a jogait az önrendelkezésre, azt is kimondta, hogy azt a Szövetséges és Társult Hatalmak által meghatározott határok között kell megszerveznie a csehszlovák államnak. A kijelölt határok értelmében pedig a ruszinság több államban is kisebbséget képezett. A ruszinság elveszítette a máramarosi ruszinokat, nem sikerült egyesülniük a Lengyelországban maradt lemkokkal, valamint el lettek választva a demarkációs vonaltól nyugatra lakó ruszinoktól is. A békekonferencia által kijelölt határok, amelyek a szomszédos államoktól választották el a régiót, nem tartoztak a cseh kormány hatáskörébe, de a szlovák-ruszin demarkációs vonal igen. Zsatkovictól kezdve Podkarpatszka Rusz mindegyik kormányzója megpróbálta elérni a határ számukra is elfogadható kijelölését, ám egyikük sem járt sikerrel. Az autonómia kérdése is ettől a határtól függött – Csehszlovákia elvileg kész volt megadni az autonómiát, de a ruszinok azt a teljes ruszin területre, azaz Kelet-Szlovákiára is ki szeretnék volna terjeszteni, ezt azonban a cseh vezetés nem engedte.

A ruszinság Ruszinszkó szeretett volna lenni Cseszkó és Szlovenszkó mellett a Cseh-Szlovák-Ruszin Köztársaságban, ehelyett Podkarpatská Rus, Zeme Podkarpatorusská lett, nem hogy saját állami entitás, de még autonóm körzet sem lett belőle. A ruszinok nem nőttek még fel eléggé az önrendelkezéshez – jelentette ki a cseh vezetés. Érdekes módon 1919 folyamán Párizsban pedig pont azt hangoztatták, hogy jogosultak rá, és mivel ezt a magyar elnyomó kormányok nem biztosították, a szláv testvériség jegyében ezt az új államban majd megkapják.

Határainak kijelölésénél bőkezűen adakoztak területeiből, fittyet hányva lakói érdekeire. A csehszlovák-lengyel határ kijelölésénél a cseh és szlovák területeken húzódó határvonal megállapításánál hosszú viták folytak, és a csehszlovák kormány foggal-körömmel harcolt azért, hogy ne veszítsen se cseh, se szlovák területet. Ugyanarról a határról volt szó, amellyel kapcsolatban Beszkid Anton és a Kelet-Galíciában élő lemkok kérték, hogy a területeket csatolják a ruszin területi egységhez. Beneš válasza az volt, hogy a lengyel féllel már vannak területi vitái, többet nem vállalhat.

A szlovák-ruszin határ vitájában pedig hiába küzdött a ruszinság a demarkációs vonal két oldalán lakó testvérek egyesítéséért, arra, hogy erre nem volt esély, Beneš és Zsatkovics tárgyalásaiból világossá válik. Beneš elmondta Zsatkovicsnak, hogy az általa kért határt a

szlovákok nem fogják elfogadni. A cseh vezetés fontosabb társnak tartotta a szlovákokat, mint a ruszinokat, ezért inkább áldozott a ruszin területekből a szlovákok javára, mint fordítva. Erre a legjobb példa Benešnek 1919. július 21-én Masarykhoz intézett távirata: „a ruszinok a békekonferencia által kijelölt határokat és az alapvető alkotmányos jogokat fogják megkapni, de messze nem azokat, mint amelyeket Zsatkovics követelt. Zsatkovics annak alapján, amit és ott is végez, álmodozó, de egyébként nem tűnik rossz embernek.”⁵⁶⁸

Így történt ez a román-csehszlovák határ kijelölése során is. 1921 májusában a két állam területeket cserélt. A ruszin régió nem csak területet, hanem ásványi kincseket, értékes szőlőt és fürdőket veszített, de veszített a ruszin lakosságából is, mivel az elcsatolt falvakban ruszin, német, magyar vegyes lakosság élt, cserébe gyakorlatilag színmagyar falvakat kapott esetleg földművelésre alkalmas földdel. Az áldozatot ismét a ruszin-magyar terület hozta a román-csehszlovák baráti viszonyért cserébe. Ezzel elmondhatjuk, hogy a dolgozatban vizsgált terület, Kárpátalja határainak kijelölése és részei területi hovatartozásának kérdésében az etnikai elv igen csekély mértékben érvényesült. Így a bevezetésben kitűzött célokat a dolgozattal elértük.

A mai Kárpátalja határainak kijelölése tehát hosszú és bonyolult folyamat volt, amelyben nemhogy az adott területen élő, a háború utáni vesztesek, de még az Európa határait megrajzoló győztesek oldalán álló népek érdekeit sem vették figyelembe. Csorbult az önrendelkezés joga, megbukott az etnikai elv.

„A ruszin nép jobb körülmények között élt az egykori Magyarországon, mint most. Egy államban éltek. Ma három részre vannak szakítva [...] 200 ezren élnek Szlovákiában és közel 100 ezren Romániában. A többiek Podkarpatská Rusban. Megosztva élnek.”⁵⁶⁹ – mondta Antonín Hajn (1868-1949) parlamenti képviselő 1925-ben tartott egyik beszédében.

A dolgozattal nem állt szándékomban démonizálni a cseh vezetést vagy a párizsi békekonferencián résztvevő nagyhatalmakat, ahogyan a magyar kormányokat sem kívántam makulátlanként kezelni. Azt sem állíthatjuk, hogy a ruszinság vezetőit is csak az önzetlenség és népük érdeke vezette. Mindhárom érintett fél a saját érdekeit tartotta szem előtt, ahogyan azok a nagyhatalmak is, amelyek az új rendet megteremtették, figyelmen kívül hagyva azt, hogy megoldásukkal újabb rombolás magvait hintették el. A határok megrajzolását nehéz, szenvedéssel átítatott időszak után hajtották végre, egyeseknek jutalmat, míg másoknak büntetést szánva. Nyilvánvaló, hogy a határok kijelölése az etnikai szempontok és nyelvhatárok figyelembevétele nélkül, kizárólag politikai és stratégiai elvek alapján történt,

⁵⁶⁸ AÚTGM: Fond Beneš Edvard, Karton EB IV/2-16. 80. o.

⁵⁶⁹ ANM: Fond Antonín Hajn, 217, arch. jedn. 5914. 9. o.

aminek a hatását ma is érezhetik az egyes elcsatolt régiók régi és új lakói. Egy bonyolult korban zajló összetett folyamatról van szó tehát, amely során a Kárpát-medence egyik etnikai és kulturális szempontból legvegyesebb és legizgalmasabb régiója, Kárpátalja elindult a mai formája felé vezető nehéz, egy újabb háborúval és az azt követő soha nem látott megtorlással kikövezett útján.

Levéltári források

Archív Kancelář Presidenta Republiky, Praha (A Cseh Köztársaság Elnöki Hivatalának Levéltára, Prága): Fond Podkarpatská Rus

Archív Ministerstva Zahraničních Vecí, Praha (Külügyminisztériumi Levéltár, Prága): Fond Mírová Konf. a Reparace 1918 - 1938.

Archív Ministerstva Zahraničních Vecí, Praha: Malá Dohoda

Archív Národního Muzea, Praha (A Cseh Nemzeti Múzeum Levéltára, Prága): Fond Antonín Hajn

Archív Ústavu TGM, Praha (TGM Intézet Levéltára, Prága): Fond Eduard Beneš

Archív Ústavu TGM, Praha: Fond Podkarpatská Rus

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Beregszász: Fond 63; Fond 79.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL): X1515 (mikrofilm) A Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott miniszter

MNL OL: K 478 Magyar–csehszlovák határmegállapító bizottság iratai

MNL OL: K 802 Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Elnöki iratok

MNL – X57 (mikrofilm) Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867-1944)

Národní Archiv České Republiky, Praha (A Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltára): Fond Ministerstvo Verejních Prací – dodatky

Vojenský historický archiv, Praha (Hadtörténeti Levéltár, Prága): Fond ZVV Užhorod.

Korabeli sajtó

Bereg független politikai, társadalmi megyei érdekű hetilap, Beregszász:

- XLIV évfolyam, 52 szám. 1918. december 29.
- XLV évfolyam, 6 szám. 1918. február 9.
- XLV évfolyam, 7 szám. 1919. február 16.

Máramarosi Független Újság, Máramarossziget:

- XIV évfolyam, 55. szám. 1918. november 23.
- XIV évfolyam, 63. szám. 1918. december 18.

Munkácsi Hírlap, független politikai hírlap, Munkács:

- 16. évfolyam 10. szám. 1919. március 9.
- 16. évfolyam 2. szám. 1919. január 12.
- 16. évfolyam 3. szám. 1919. január 19.
- 16. évfolyam 4. szám. 1919. január 26.
- 16. évfolyam 5. szám. 1919. február 2.
- 16. évfolyam 7. szám. 1919. február 16.
- 16. évfolyam 8. szám. 1919. február 23.

Ugocsa politikai, társadalmi és közgazdasági hetilap, Nagyszőlős:

- XXXV évfolyam, 1 szám., 1919. január 5.

Új Bereg, Beregszász:

- I. évfolyam 6. szám. Beregszász. 1918. december

Ung társadalmi, gazdasági és szépirodalmi újság, Ungvár:

- 57. évfolyam 2. szám. 1919. január 12.
- 57. évfolyam 3. szám. 1919. január 19.

Американскій Русскій Вѣстникъ (Amerikansky Russky Viestnik, mikrofilm – Library of the Hystorical Society of Pennsylvania, Philadelphia) Homestead, Pennsylvania, USA, XXVII. évf. № 28. 1918. 07. 26/08.08.

Publikált források, dokumentumgyűjtemények, beszédek, segédkönyvek

1918. évi X. néptörvény – teljes szöveg: 1918. évi törvénycikkek és néptörvények. Budapest, Franklin Társulat, 1919. 214-215.

A Magyar Béketárgyalások. I kötet. Budapest, Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda. 1920. 574. o.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 1919. március–1919. augusztus (6/A) Kossuth, Budapest, 1960. 745. o.

A magyar Vörös Hadsereg 1919. (válogatott dokumentumok) Összeállította Hetés Tibor. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1959. 530. o.

Beskid, Antony: The origin of the Lems Slavs of Danubian Provenance. Memorandum to the Peace Conference concerning their national claims. Presov, 1919. 23. p.

Cholnoky Jenő: Az új magyar határ bírálata – A párizsi békekonferencia elé terjesztett XXII. válaszjegyzék I. melléklete. Budapest, Magyar Királyi Tudomány Egyetemi Nyomda, 1921. 38. o.

Fedinec Csilla: Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918-1944. Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Galánta–Dunaszerdahely, 663.

Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945: A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései. Gondolat. Budapest, 1983. 690 o.

Imre Magda, Szűcs László: A forradalmi kormányzótanács jegyzőkönyvei 1919. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 585. o.

Károlyi Mihály: Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek. 1908-1919. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1968. 557. o.

Magyar békefeltételek. Táltos Kiadó, Budapest, 1920. 194. o.

Magyar Statisztikai Évkönyv 1910. Új folyam XVIII. Budapest Athenaeum, 1911. 536. o.

Magyar statisztikai közlemények. 42. Kötet a Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása, Athenaeum, Budapest, 1912.

Masaryk, Jan G.: The Slavs and their place in Europe. Published by the Slavonic Society of Scotland, Glasgow. 1928. 19. o.

Masaryk, Tomáš G.: Svět a Slované. Nakladatelství Revue Nové Čechy. Praha. 27. o.

Papers and documents relating to the foreign relations of Hungary I. (1919-1920). Published by Hungarian Ministry for foreign affairs. Budapest 1946. 1124. o.

Papers and documents relating to the foreign relations of Hungary II. (1921). Published by Hungarian Ministry for foreign affairs. Budapest 1946. 822. o.

R. W. Seton-Watson and his relations with the Czechs and Slovaks documents, 1906-1951. Praha: Ústav T. G. Masaryka. 1995. 648. o.

Ročenka Československé Republiky. Ročník III. red. Dr. Antonín Hajn, Náklad Tiskového Odboru ČSL, Národní Demokracie v Praze, 1924.

Ročenka Československé Republiky. Ročník III. red. Dr. Antonín Hajn, Náklad Tiskového Odboru ČSL, Národní Demokracie v Praze. 1924.

Ročenka Československé Republiky. Ročník IV. red. Dr. Antonín Hajn, Náklad Tiskového Odboru ČSL, Národní Demokracie v Praze, 1925.

Ročenka Československé Republiky. Ročník V. red. Dr. Antonín Hajn, Náklad Tiskového Odboru ČSL. Národní Demokracie v Praze, 1926.

Ročenka Československé Republiky. Ročník VI. red. Dr. Antonín Hajn, Náklad Tiskového Odboru ČSL, Národní Demokracie v Praze, 1927.

Ročenka Československé Republiky. Ročník VII. red. Dr. Antonín Hajn, Náklad Tiskového Odboru ČSL, Národní Demokracie v Praze, 1928

Trianon felé. A győztes nagyhatalmak tárgyalásai Magyarországról. Szerk. Litván György. MTA Történelemtudományi Intézete, Budapest, 1998. 263. o.

Trianon. A magyar békeküldöttség tevékenysége 1920-ban. Szerkesztette Ádám Magda, Cholnoky Győző. Lucius, Budapest 2000. 543. o.

Trianon. Szerk. Zeilder Miklós, Osiris, Budapest 2003. 930. o.

Ústava Republiky Československé. Státní Nakladatelství v Praze, 1920.

Emlékiratok

Apponyi Albert: Élmények és emlékek. Athenaeum, Budapest, 1933. 263. o.

Benda Jenő: A béke kálvária-útján. Egy újságíró naplója a párizsi békekonferenciáról. Méry Ratio Kiadó, Debrecen, 2013. 16, 213. o.

Bethlen István: Gróf Apponyi Albert emlékezete. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1934. 33. o.

Hatalák, Petr: Jak vznikla myšlenka připojití Podkarpatskou Rus k Československu. Státní Tiskárna, Užhorod, 1935. 38. o.

Masaryk, Tomáš Garrigue: Svetová Revoluce II. Ústav Tomaše Garrigue Masaryka Praha, 2008. 357. o.

Šrobár, Vavro: Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918-1920. Sväzok prvý. Čin v Praze. Praha 1928. 469. o.

Zsatkovics, G. I.: Expose. „Rusin Information Bureau” printed by „Am. Russky Viestnik” Homestead, 1921. 25. o.

Szakirodalom

A Kárpát-medence régiói 11. Kárpátalja: szerk. Baranyi Béla, Dialog Campus Kiadó, Pécs – Budapest 2009. 540. o.

Beke György: Magyar Áfium. Trianon fogságában. Püski, Budapest, 1999. 151. o.

Beneš, Eduard: Řeč o problému podkarpatoruském, a jeho vztahu k Československé republice. Obris, Praha, 1934. 55. o.

Botlik József: Dupka György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Intermix, Ungvár – Budapest, 1993. 359.

Botlik József: Egestas subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000. 318. o.

Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Nyíregyháza, 2005., Kiad. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, Veszprémi Tanárképző Kara. nem kellett volna. 522. o.

Botlik, József: Eduard Beneš and Podkarpatská Rus. Hungarians, Rusins and Czechs in Subcarpathia 1919-1938/1939. Corvinus Publ. Hamilton. 244. o.

Carpatho-rusyns and their Neighbors. Essays in Honor of Paul Robert Magocsi. ed. Bogdan Horban, Patricia A. Krafcik, Elain Rusinko. Eastern Christian publications, Fairfax VA, 2006. 466. o.

Danko, Iosyp: Ukrajinszkij holosz u plebiszcétyi 1918. roku v SzSA.//Kalendar Proszvitě na 2000. rik. (Йосип Данко: Український голос у плебісциті 1918 року в США) // Календар «Просвіти» на 2000 р.. Просвіта. Ужгород 2000. 141-143. o.

Darás Gábor: A rutén kérdés tegnap és ma. Budapest, 1938, a Magyar Nemzeti Szövetség kiadása. 63. o.

Darás Gábor: A ruténföld elszakításának előzményei (1890–1920). Budapest, Grafika, 1936. 137. o.

Darás Gábor: Mit kell tudnia minden magyarnak a ruténekről? Budapest, 1938, a Magyar Nemzeti Szövetség kiadása 15. o.

Dupka György: Autonómia-törekvések Kárpátalján. Intermix, Ungvár – Budapest, 2004. 231. o.

Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Fórum Intézet, Lilium Aurum könyvkiadó, Galánta–Dunaszerdahely, 2002. 533. o.

Francesco Nitti: A béke. Pallas irodalmi és nyomdai RT, Budapest, 1925. 162. o.

Francesco Nitti: Nincs béke. Pallas irodalmi és nyomdai RT, Budapest, 1923. 215. o.

Gönczi Andrea: Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején. Poliprint, Ungvár-Beregszász, 2008. 142. o.

Hanak, Walter K.: Podkarpatsko-Rusínská otázka: 1918-1945. Praha 1998. 51. o.

Himinec, Julian: Ternésztěj sljah do Ukrajiné. Hrazsa, Ungvár, 1998. (Юліан Химинець: Тернистий шлях до України. МПП Гражда. Ужгород 1998. Rögös út Ukrajnához.) 397. o.

Hodmas, Petro: Vszeukrajinszkij Kongressz v Husztyi: Fatké i mifé.// Karpatszka Ukrajina. Kraszne Pole. Zakarpatszkij Narodnij Csasopisz. Minaj. 2009. №3-4 (Годьмаш Петро Карпатська Україна. Красне Поле. Закарпатський народний часопис. Минай. 2009. №3-4)

Hora, Alois: Karpatská Rus a hranice našeho statu. Vydava Československy Cizinecky Úřad. Praha 1919. 8. o.

Hořec Jaromír: První Kroky Svobody (Podkarpatská Rus 1918-1939) Edice Podkarpatská Rus, Praha, 1999, 90. 345. o.

Houdek, Fedor: Vznik hraníc Slovenska. Prudov, Bratislava, 1931. 412. o.

Hubai Imre: Adatok Kárpátalja gazdaságföldrajzához. Munkács, Nekudah könyvnyomda, 1940

Húsek, Ján: Národopisná hranice mezi slováky a karpatorusy. Prud, Bratislava, 1925. 502. o.

Jászi Oszkár: A Habsburg-Monarchia felbomlása. Gondolat, Budapest, 1982. 597. o.

Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra. Argumentum. 640. o.

Kemény Gábor: Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve. Budapest, Mephosz Kiadó, 1939, 229. o.

Klocsurak, Sztepan: Do voli (szpoméné) (A szabadsághoz. Visszaemlékezések). Lira, Ungvár 2009. (Степан Клочурак: До волі (спомини). Ужгород, Поліграфцентр Ліра, 2009. 184. o.

Kondratovics, Mihajlo: Isztorija Podkarpatskoj Ruszi dlja naroda (Podkarpatszka Rusz története a nép részére). Ungvár, 1924. 114. o.

Krofta, Kamil: Podkarpatská Rus a Československo. Obris, Praha XII, 1935. 46. o.

Linek, Josef: Podkarpatská Rus. Úvahy a poznámky. Nakladem Věstniku lidovýchovy a samosprávy. Třebechovice pod Orebem 1922. 47. o.

Magocsi, Paul Robert: Rusíni a jejich vlast. Praha. 1996. 38. o.

Magocsi, Pavlo Robert: Formuvannya Nacionaljnoji Szamoszvidomosztyi: Pidkarpatszka Rusz (1848-1948) (Paul Robert Magocsij – A nemzeti öntudat kialakulása: Podkarpatszka Rusz (1848-1948)) Uzshorod, 1994.

Markovč, Ivan: Slováci v zahraničnej revolúcii. Náklad Pamatníka Odboja v Prahe. Praha, 1923. 102. o.

Masaryk, Tomáš G.: Slované po válce. Stanislav Minařík. Praha, 1923, 39. o.

Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918-1920. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1984. 451. o.

Pop, Ivan: Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. Libri Praha 2005. 534. o.

Pop, Ivan: Malé dejiny Rusínov, Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, Bratislava, 2011.

Pop, Ivan: Podkarpatská Rus. Libri, Praha 2005. 109. o.

Pravda o Podkarpatsku. Edice Podkarpatská Rus, Praha, 1994, 71. o.

Richter, Karel: Podkarpatští Rusíni v boji za svobodu. Plantin, Praha, 1997, 117.o.

Romsics Ignác: A magyar határok kérdése a békekonferencián // Rubicon 2014/6.

Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Osiris. Budapest. 2007. 207. p.

Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 668. o.

Ruszká Krajna politikai jelentősége. Vitaülés az Orsz. Néptanulmányi Egyesületben 1919. február 23. Táltos Bizománya, Budapest, 1919, 33. o.

Rychlík Jan – Rychlíková Magdaléna: Hospodářský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919-1939. Červenec 2013. 183. o.

Siklós András: Magyarország 1918/1919. Események. Képek. Dokumentumok. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 431. o.

Spector, Sherman David: Rumania at the Paris Peace Conference. Bookman Associates, INC. New York, 1962, 368. o.

Střední Europa a Podkarpatská Rus, Plantin, Praha, 1997, 114. o.

Suba János: A magyar-csehszlovák határ helyszíni megállapítása és kitűzése 1921–1925.//Limes 1997./2 Tatabánya. 29-42. o.

Suba János: Magyarország határainak kitűzése és felmérése. Honvéd tudósok 39. Magyar Honvédség Tájékoztató és Médiaközpont, 1999, 266. o.

Švorc, Peter: Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919-1939) Universum, 2003., 422. o.

Tóth Andrej: Magyarország meghívása a párizsi békekonferenciára // Rubicon történelmi magazin 2014/6. 26-28. o.

Vaculík, Jaroslav: Hledali Svou Vlast. Společnost přátel Podkarpatské Rusi, Praha, 1995, 38. o.

Vanat, Ivan: Narészé Novitnyoji Istoriji Ukrajinciv Szhidnoji Szlovaccséné. I. (1918-1938). 1990. 38. p.(Нариси Новітньої Історії Українців Східної Словаччини; A kelet-szlovákiai ukránok legújabb kori történetének vázlata)

Vehes, Mikola – Tokar, Marian: Karpatszka Ukrajina na sljahu derzsavotvorennja, Karpati, Uzshorod, 2009. (Kárpátukrajna az államalakítás felé vezető úton.) Микола Вегеш – Маріан Токар: Карпатська Україна на шляху державотворення. Карпати, Ужгород 2009. 443. o.

Vicsay Lajos: Először igazság! Azután béke. Az ezeréves Magyarországot halálra ítéltő trianoni béke súlyos következményei. Magyar Ünnepek tanügyi havi folyóirat kiadása, Szeged, 1933. 339. o.

Viski Illés József: A ruszinszkói kérdés. Budapest, 1939, Királyi Magyar Egyetemi nyomda. 20. o.

Болдижар Михайло: Проголошення Чехословаччини та Закарпаття// Вісті Ужгородщини. № 82-83 1998.10.24. 4. о.

Болдижар, Михайло: Державність Закарпаття в політико-правовій діяльності Т.Масарика: Моногр. / М. М. Болдижар, А. В. Панов. – Ужгород : ВАТ „Вид-во „Закарпаття”, 2005. – 104. о.

Болдижар, Михайло: Державно-правовий статус Закарпаття (Підкарпатської Русі) в складі Чехословаччини, Ужгород, 2002, 240. о.

Болдижар, Михайло: Сен-Жерменська конференція та Закарпаття. //Новини Закарпаття. №123 1993.09.07.

Восемь лекцій о Подкарпатской Руси. Чешская школа политических учений, Прага, 1925. 31. о.

Копчені, Станіслав: Капітолы з історії русинів на словенську. Русин і народны новинки Пряшів. 2009

Магочій, Павло Роберт: Народ нізвідки. Ілюстрована історія карпаторусинів. Видавництво В. Падяка. Ужгород, 2006, 116. о.

Магочій, Павло Роберт: Україна. Історія її земель та народів. Видавництво В. Падяка. Ужгород 2012. 789. о.

Макара, Микола – Мигович Іван: Карпатами поріднені: Історичний нарис українсько-словацьких етнополітичних та етнокультурних відносин. ВАТ патент. Ужгород, 1998, 84. о.

Мачочій Павло Роберт: Русины на Словенську. Русинська оброда. Пряшов. 1994. 214.

Мушинка, Микола: Політичний русинізм на практиці. Тов. Хрест. 1993, 28. о.

Нариси Історії Закарпаття, том II, Ужгород, «Закарпаття», 1995

Пап, Степан: Історія Закарпаття, том III. Нова зоря, Івано-Франківськ, 2003, 648. о.

Петров, А.: Предѣлы Угроврусской Рѣчи въ 1773 г. по официальнымъ даннымъ., Типографія императорской академіи наукъ, С.-Петербург, 1908

Поп, Иван: Энциклопедия Подкарпатской руси. Издательство В. Падяка. Ужгород 2001, 430. о.

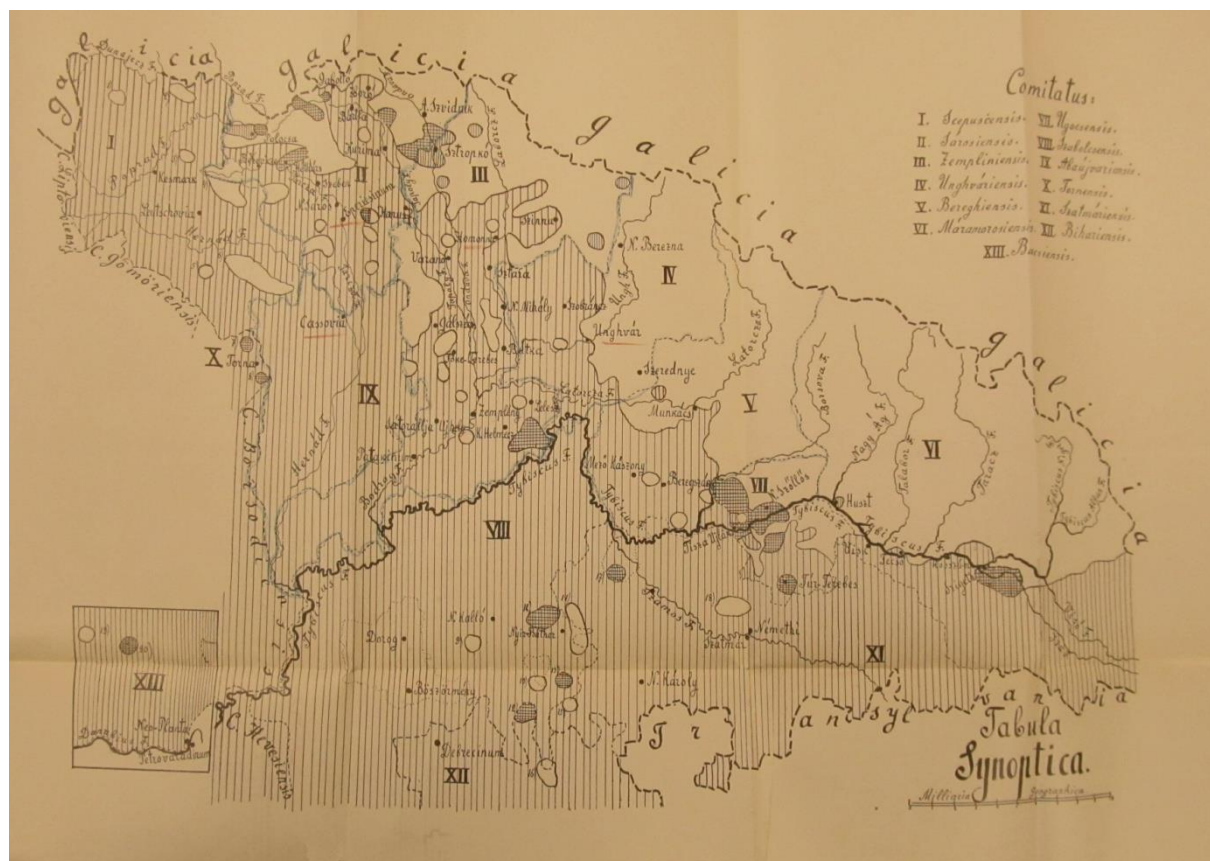
Співак Б. – Троян М.: 40 незабутніх днів, Ужгород 1969. (Szpivak B. – Trojan M.: 40 felejtethetlen nap. Ungvár, 1969)

Шляхом Жовтня.Збірник документів, т. 1. Ужгород, 1957

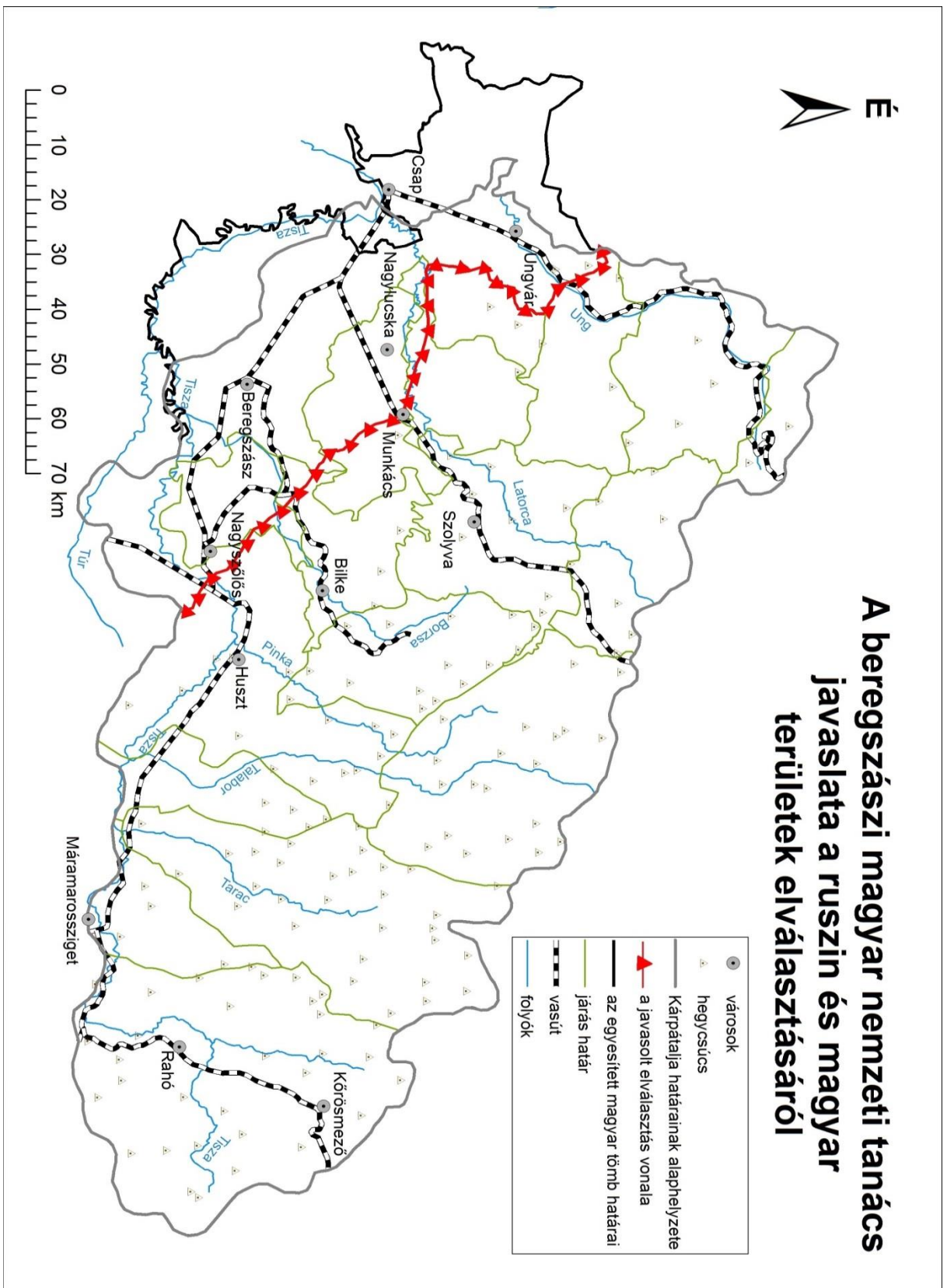
Függelékek

1. Prágai ruszin delegáció, 1919. május. 24.

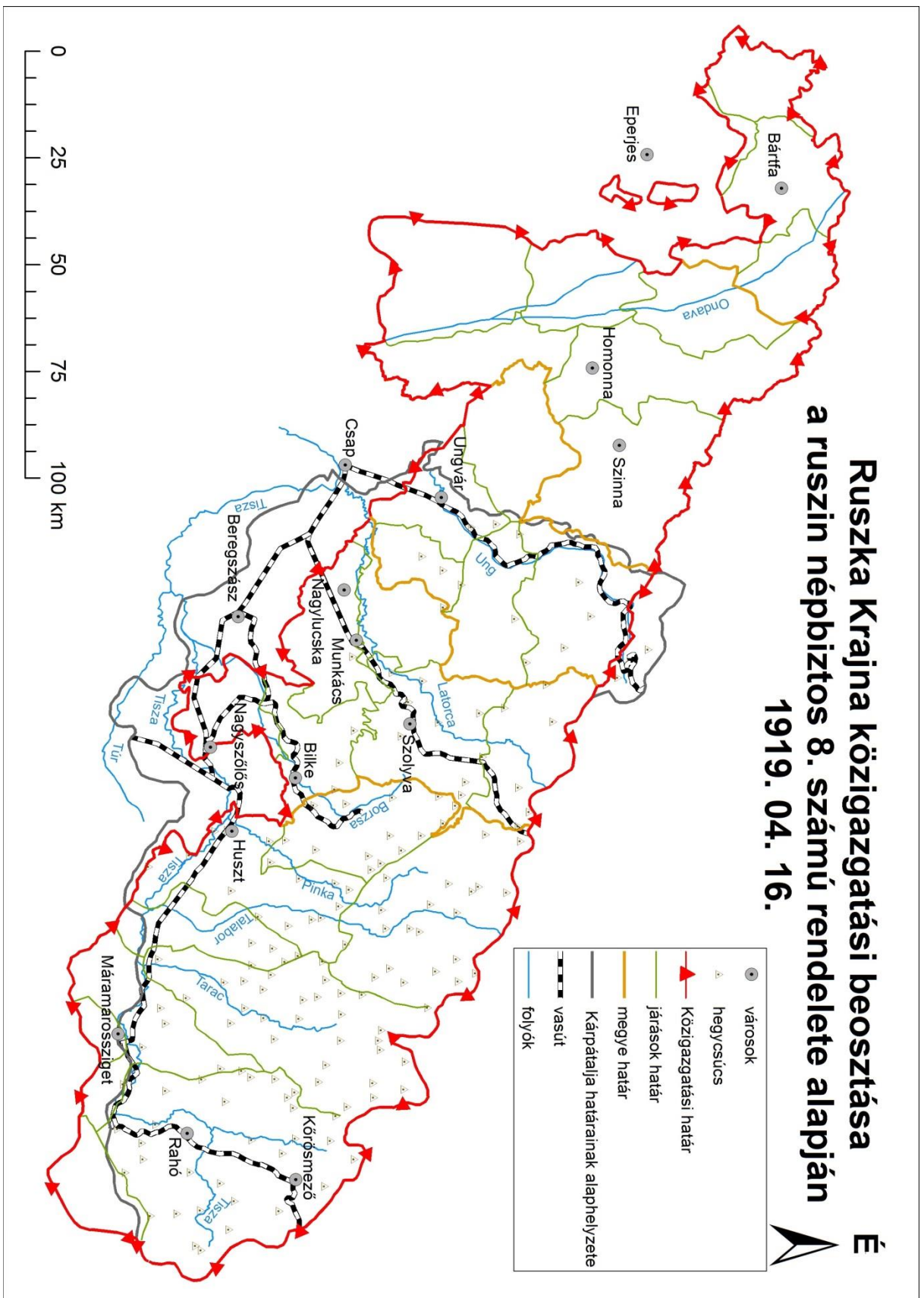

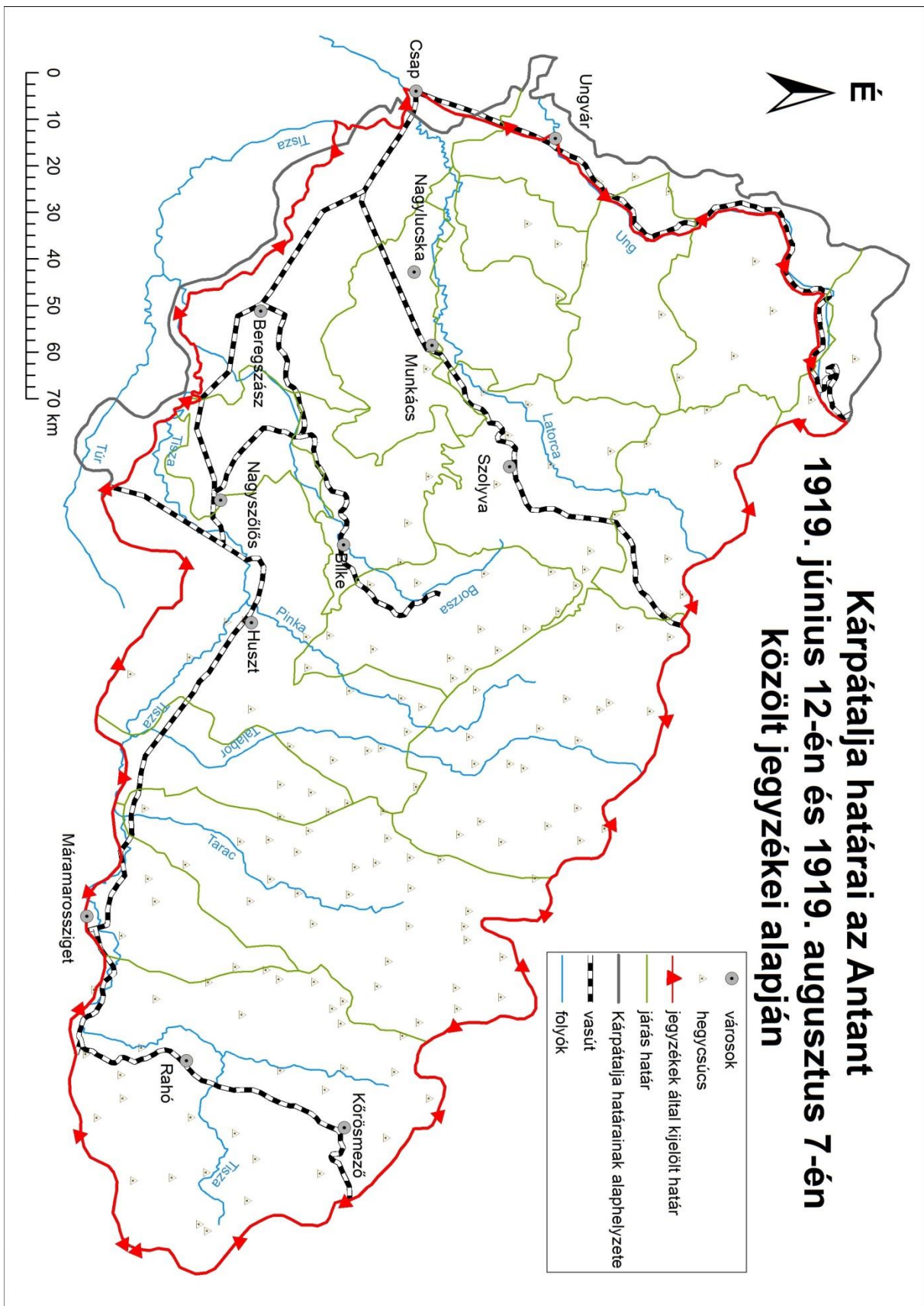
2. Petrov 1908-as térképe

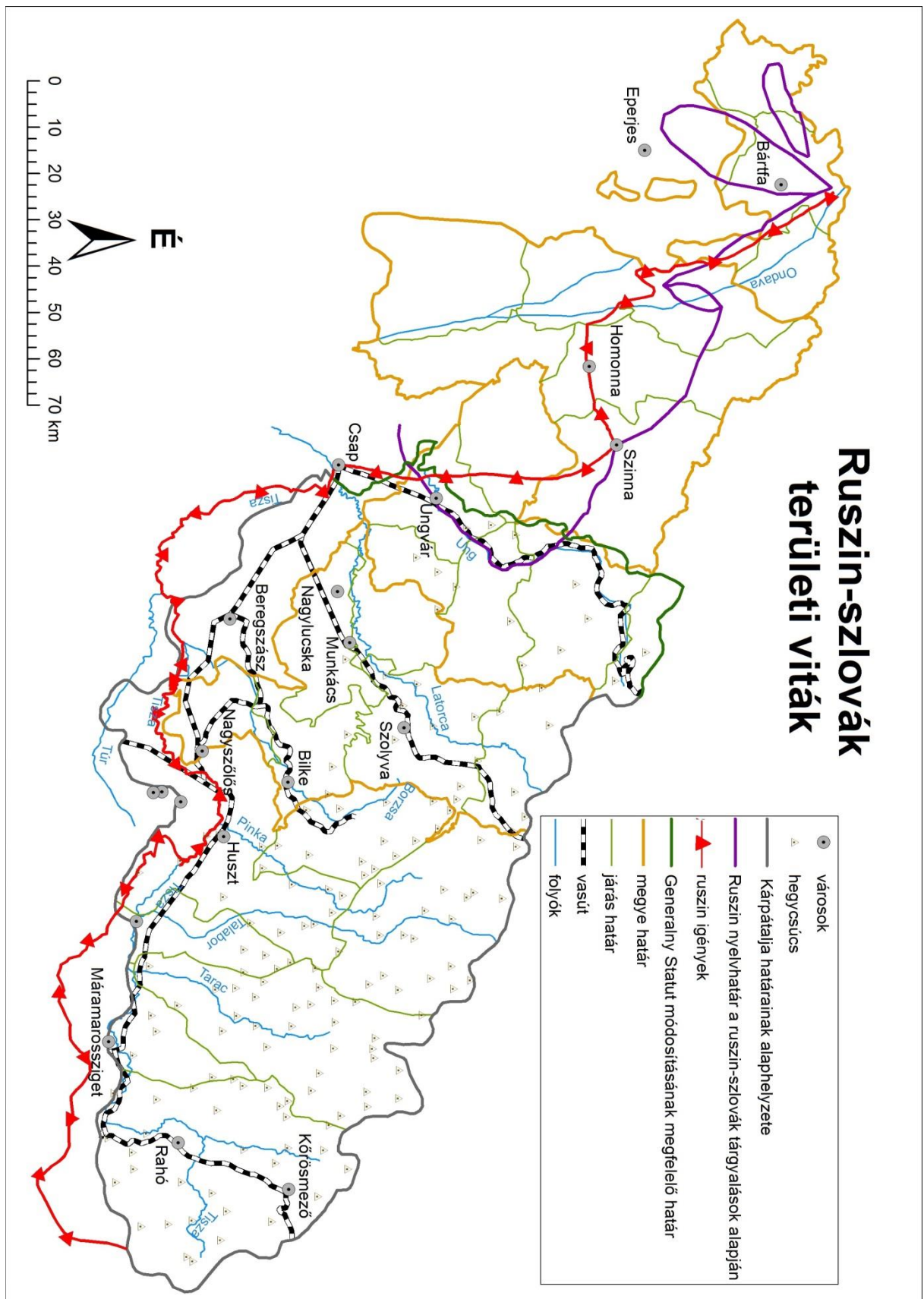

4. A Memoire № 6-hoz csatolt, a ruszinok által lakott területet ábrázoló térkép

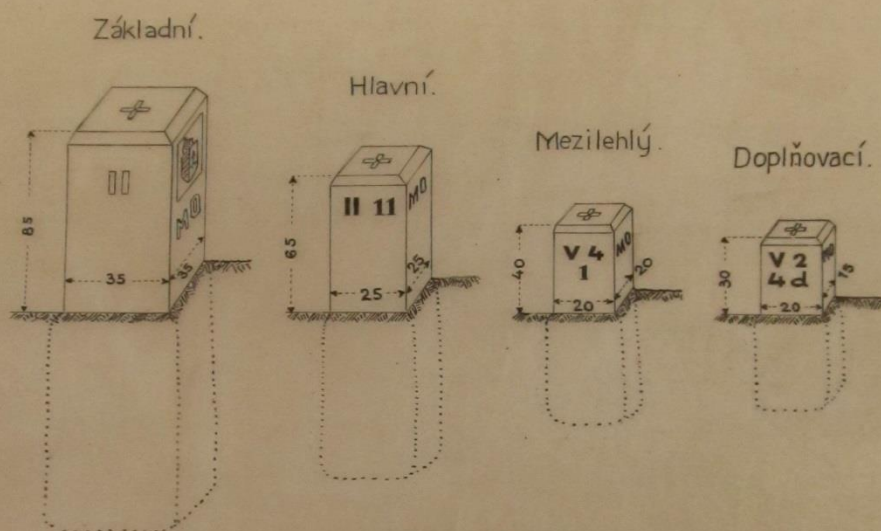

Příloha: 1.

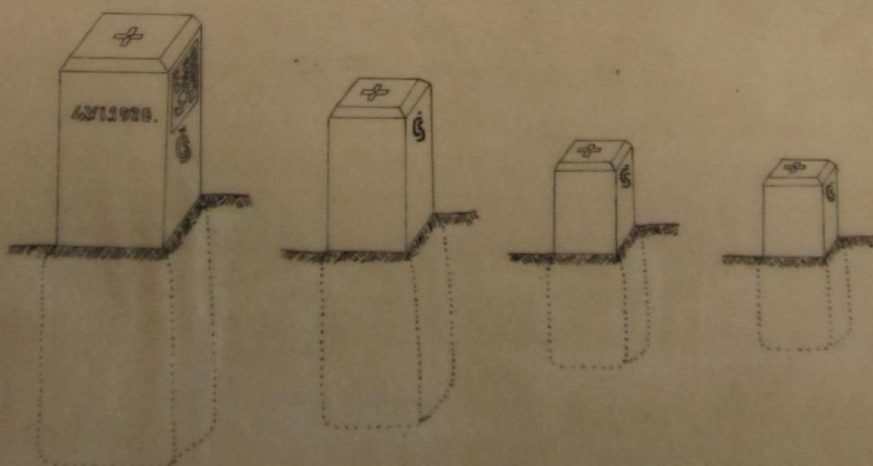
TYPY HRANEČNÍKŮ.

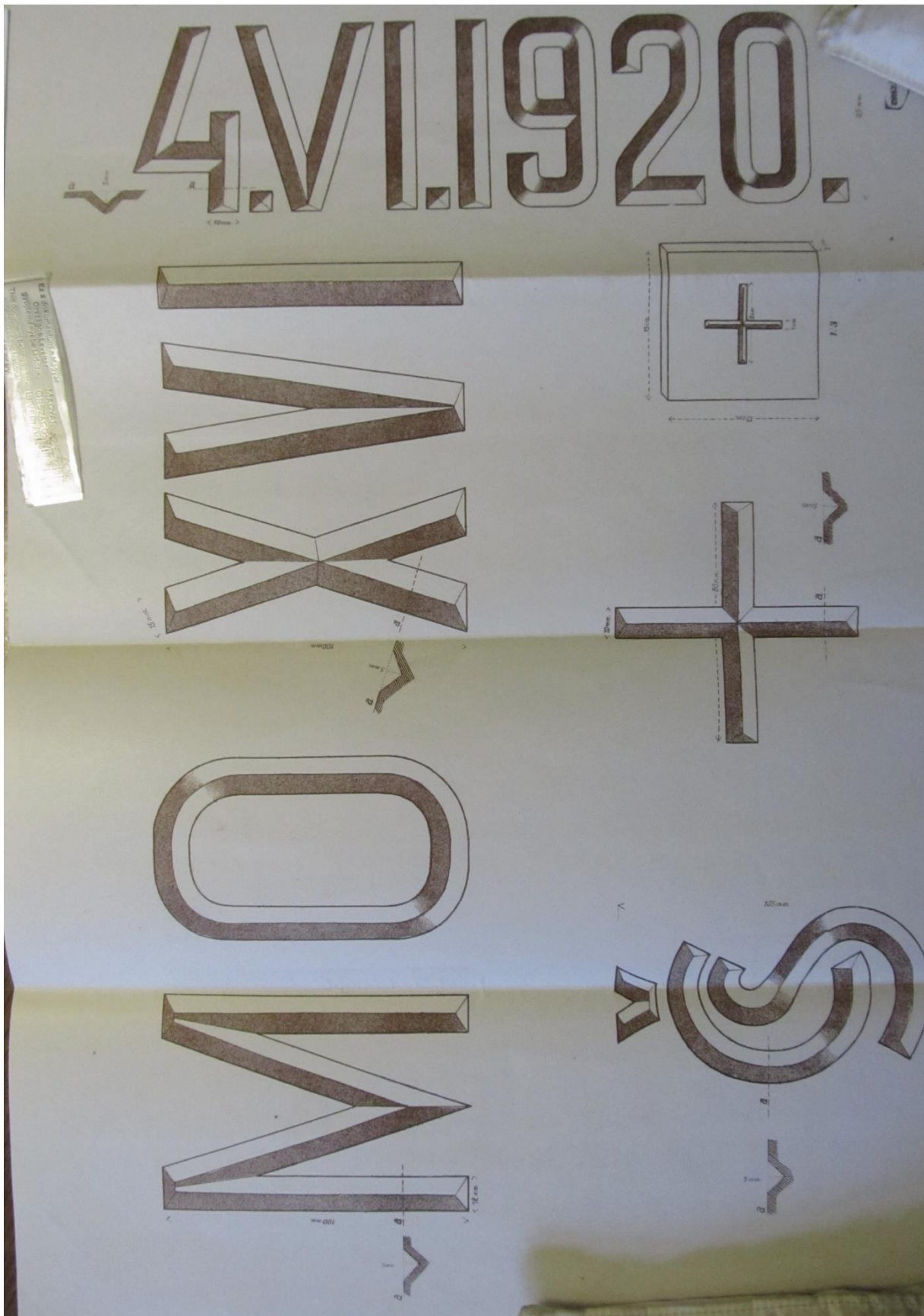
I. Pohled ve směru číslování \swarrow od západu k východu \searrow

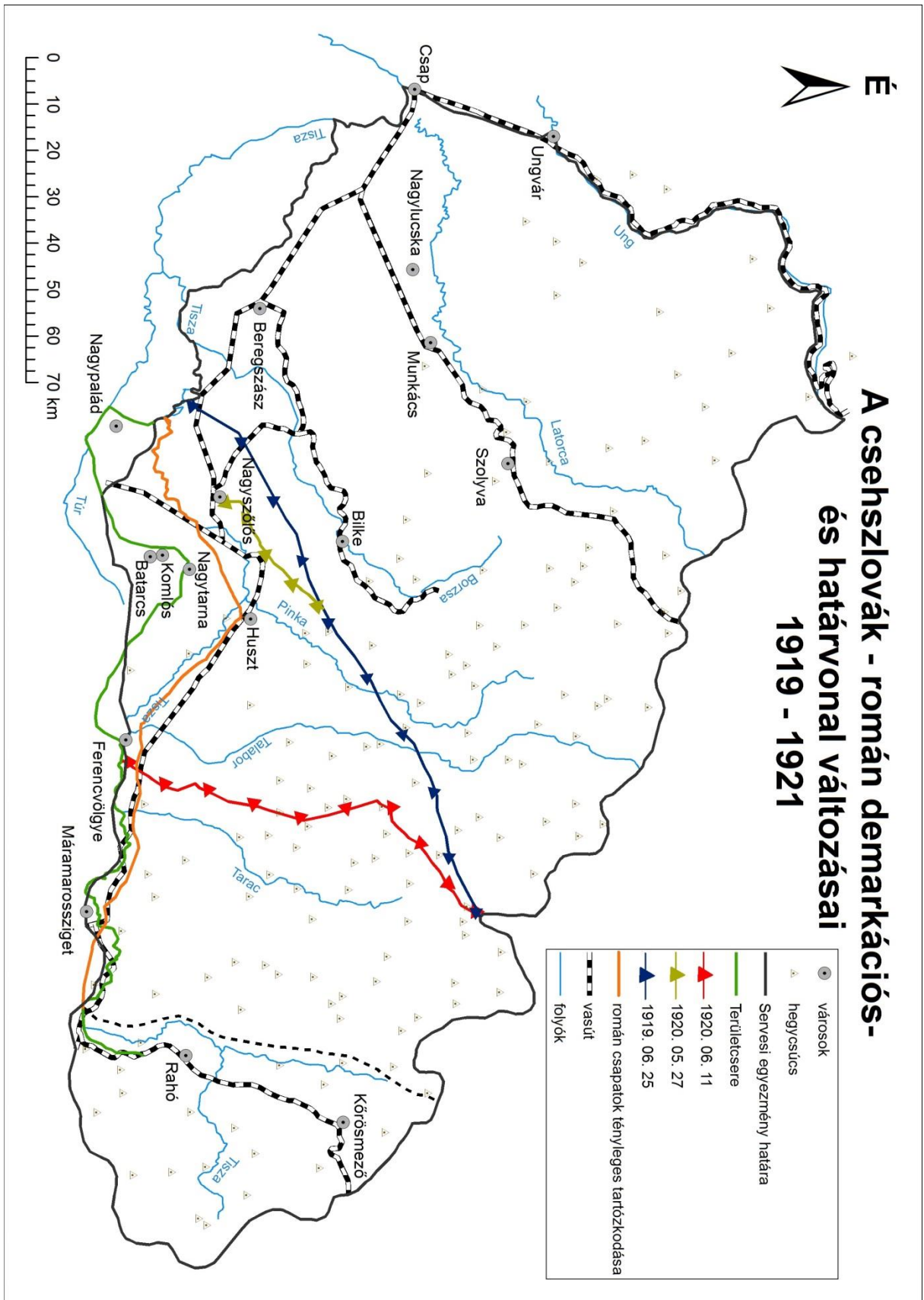
Kóty v centimetrech.

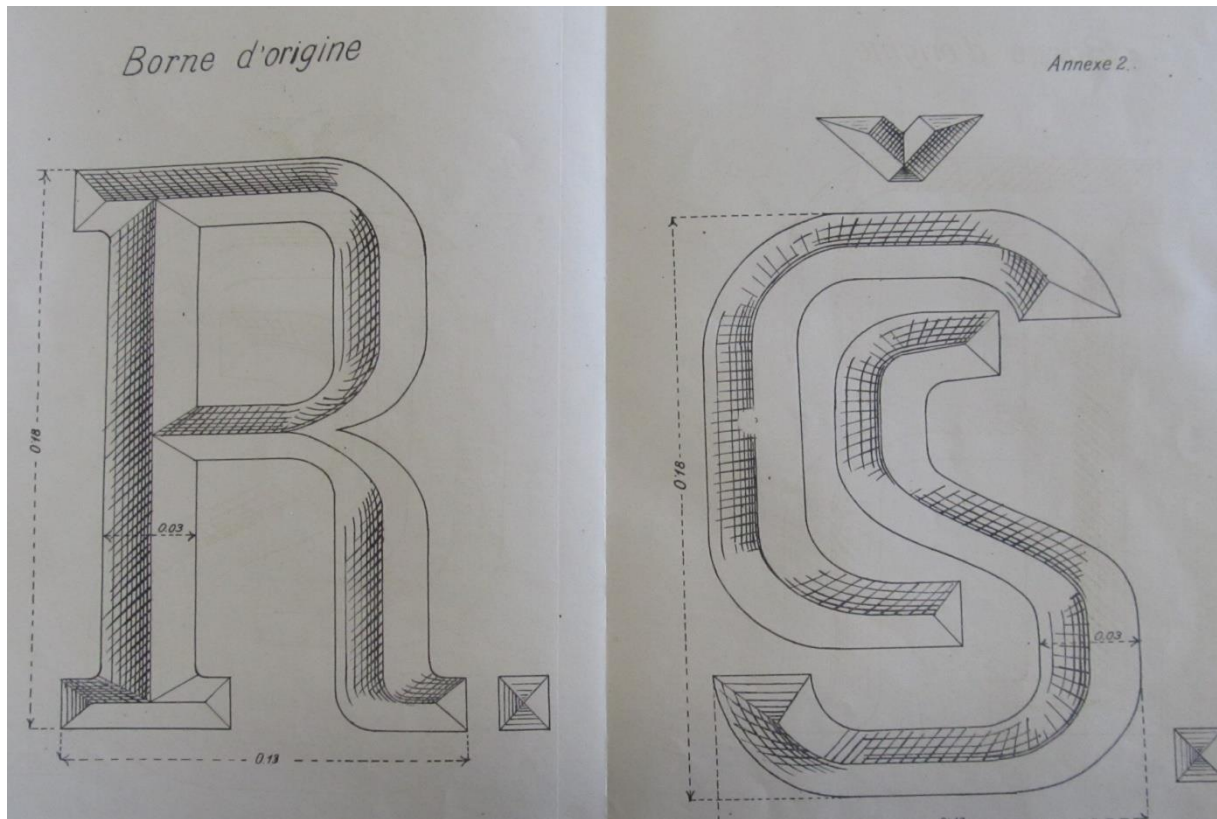
II. Pohled proti směru číslování \swarrow od východu k západu \searrow

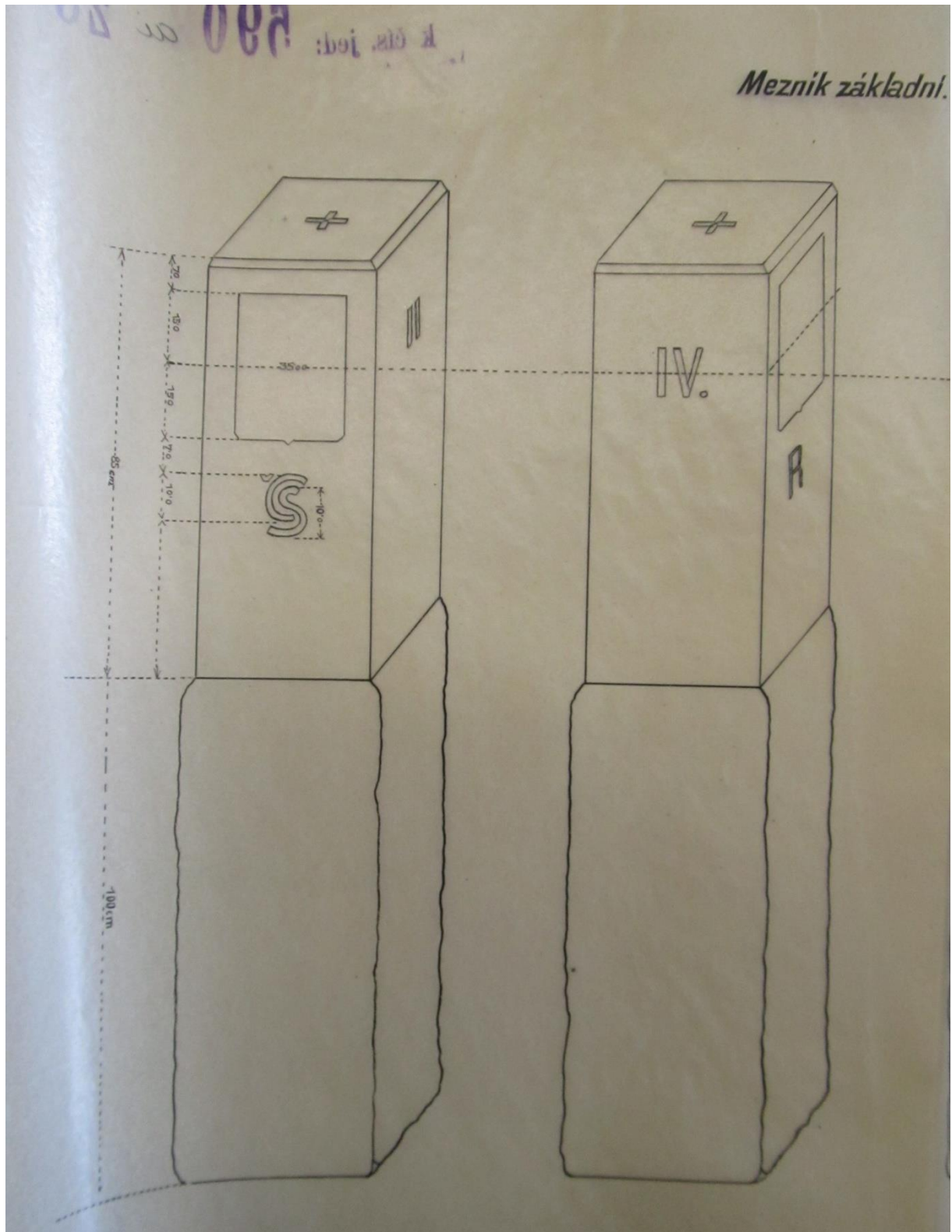

9. Magyar-csehszlovák határkö jelölése

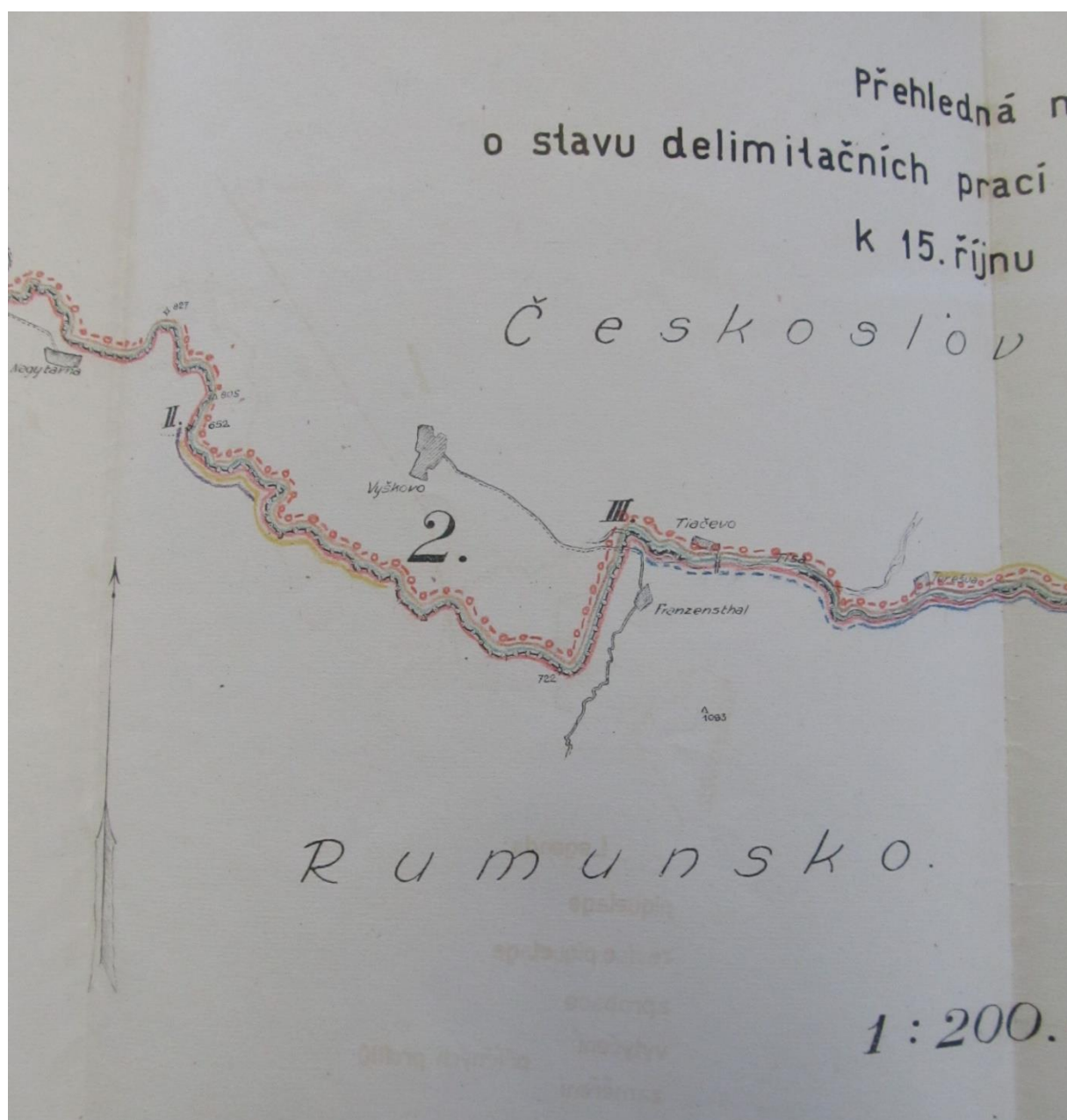

11. Román-csehszlovák főhatárárkő jelölése

12. Csehszlovák-román határkövek

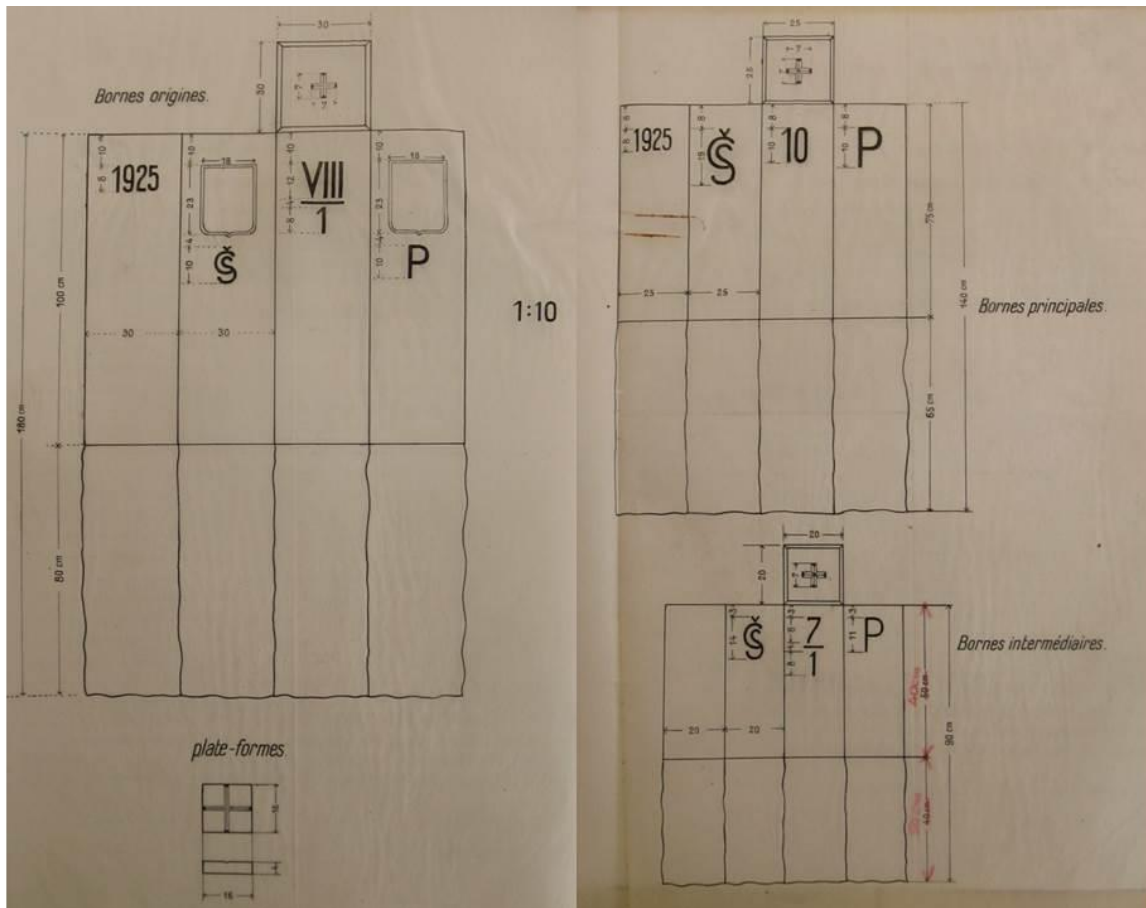
13. Részlet a csehszlovák-román határmegállapító bizottság munkájának előrehaladását ábrázoló térképvázlatból

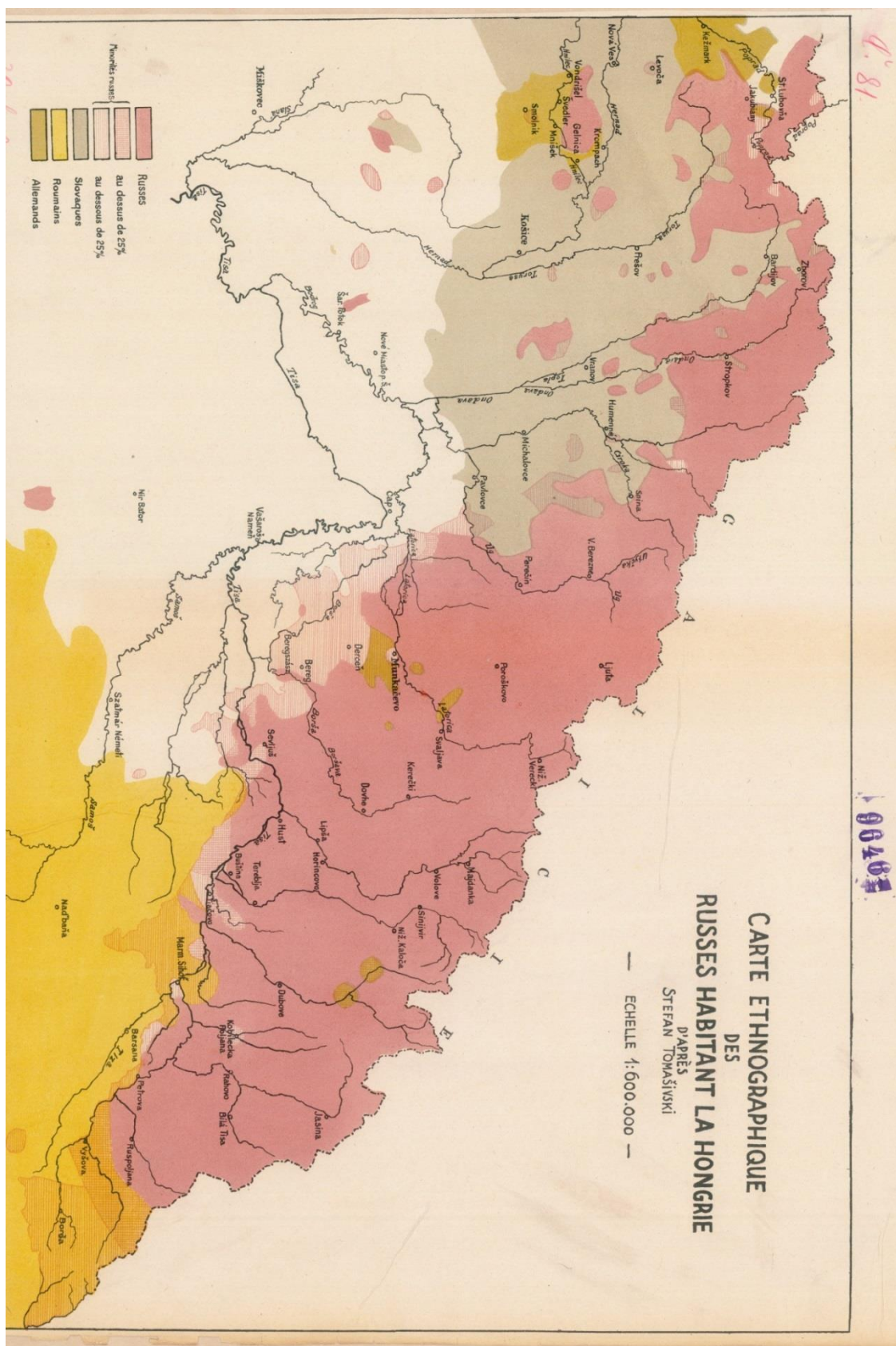
14. A nyugati hármás határ címerei

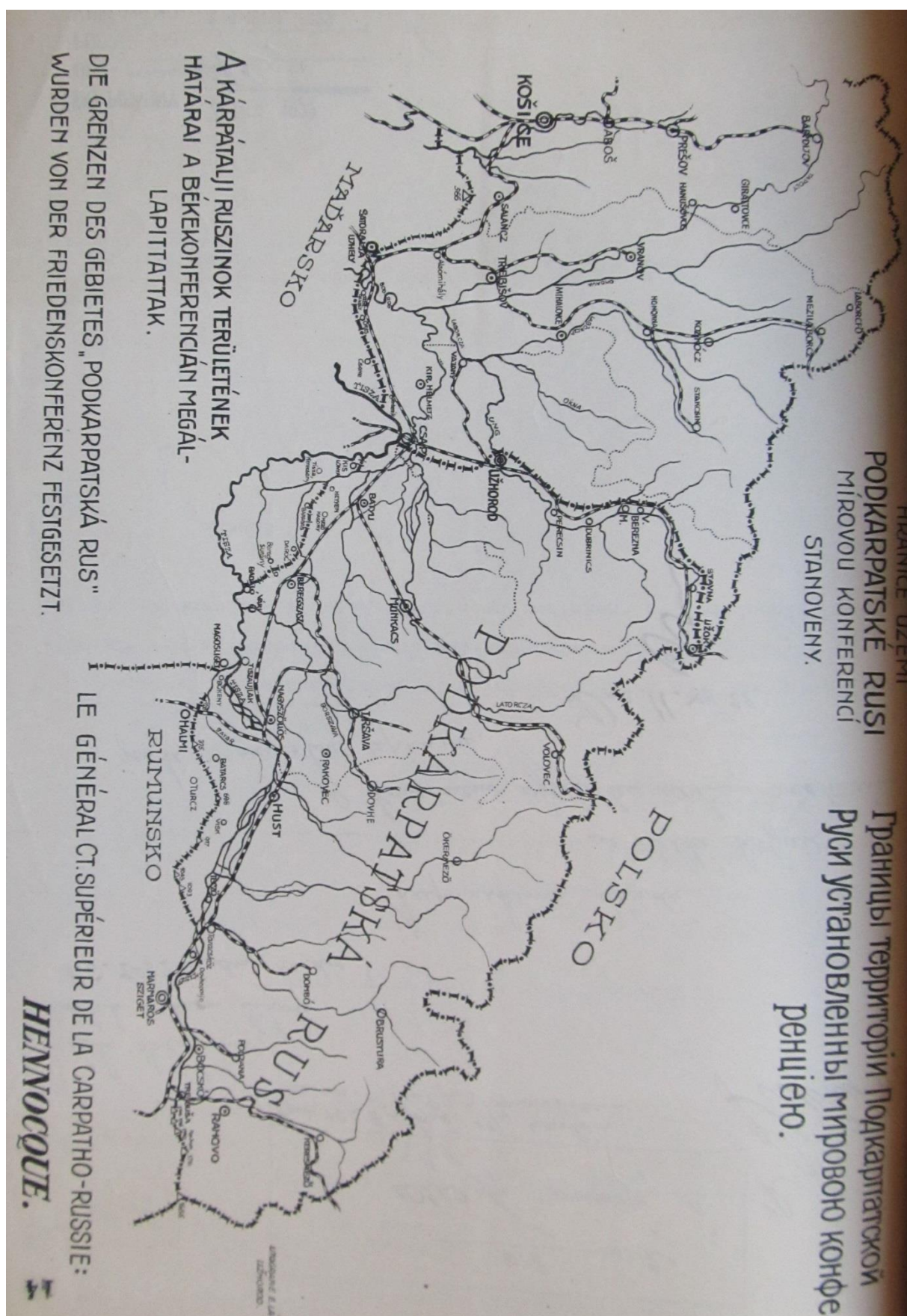
15.Csehszlovák-román-magyar hármás határt jelző kő

16. Csehszlovák-lengyel határkövek

17. Tomasevszki térképe, amelyre Zsatkovics hivatkozott

19. Kárpátalja Párizsban kijelölt határait ábrázoló, Hennoque tábornok által közzétett korabeli térkép

Összefoglaló

Az első világháborút lezáró békék élénk viták tárgyai voltak, és maradnak is a történelemtudományban. A viláégés után Európa politikai térképén egy új államalakulat rajzolódott ki Csehszlovákia néven, amelynek egyik része egy korábban külön régióként aligha kezelt terület, Kárpátalja volt. Dolgozatomban az említett régió határainak kialakulását mutatom be, annak változásaival, a változásokkal kapcsolatos érdekekkel és érdekeltérésekkel.

A rendelkezésre álló szakirodalom kevés kivétellel azoknak az államok az érdekeire és szempontjaira helyezi a hangsúlyt, amelyek igényt tartottak a területre, így Magyarország meg szeretne volna tartani a régiót, míg Csehszlovákia, Románia, a Nyugat-Ukrán Népköztársaság, az Orosz Birodalom pedig meg szeretné volna szerezni, ha nem is mindig teljes egészét, de legalább egyes részeit. Ezek a szempontok sokban hatottak az itt vagy ott íródott szakirodalomra. Kutatásommal magát a régiót, Kárpátalját igyekeztem a középpontba helyezni, és annak érdekei szempontjából elemezni a problémát.

Disszertációm első fejezetében a különböző, korábban említett államok igényeinek bemutatására kerül sor. Az államok törekvései mellett részletes vizsgálat alá kerül az emigrációban élő nemzetiségi csoportok tevékenysége. Így például elemzem a csehszlovák emigráns csoportok tevékenységét Oroszországban és a nyugati államokban, valamint az amerikai ruszin egyesületek aktív munkáját is. A fejezetet a magyar kormányok tevékenységének, valamint a magyarországi ruszin csoportok elképzeléseinek bemutatásával és azok összehasonlításával zárom.

Az 1918. évi X. néptörvény egy autonóm egység, Ruszka Krajna keretein belül biztosított önrendelkezést a magyarországi ruszinok számára. A második fejezet többek között az említett területi egység határainak kijelölését, az akörül zajló vitákat a tárgyalja. Emellett bemutatásra kerülnek a különböző államok által végrehajtott megszállási kísérletek és tényleges megszállás is. Vizsgálat alá kerül a csehszlovák békedelegáció és ruszin bizottságának tevékenysége Párizsban, valamint a helyi ruszin bizottságok kapcsolatfelvétele a csehszlovák vezetéssel egészen az 1919. május 8-ai Ungvári Ruszin Nagygyűlésig, ahol a ruszinok kimondták, hogy csatlakozni szeretnének Csehszlovákiához.

A csatlakozási igény kimondása után hosszú tárgyalások után került csak sor a terület határainak kijelölésére. Ezeket külön-külön tárgyalom. A demarkációs vonalak 1919 nyarán történő kitűzése után még évekig tartott a határ kijelölése. A szlovák-ruszin határ Kárpátalja teljes csehszlovák időszaka alatt megoldatlan kérdés maradt, így részletes elemzéssel kerül bemutatásra. A magyar határ kijelölését a magyar békedelegáció tevékenységének rövid ismertetése után elemzem. Annak ellenére, hogy a csehszlovák-román határt több szerződésben is rögzítették, annak kijelölésére csak a román megszálló csapatok kivonása után kerülhetett sor, mi több, ehhez egy Kárpátalja részére előnytelen területcserére is szükség volt. A határ kijelölésének ismertetésére csak az említett folyamat vizsgálata után kerül sor, disszertációm utolsó fejezetében. A dolgot végül az egykori magyar-lengyel határ, immár csehszlovák-lengyel határ kijelölésével és kitűzésével zárom.

A kutatás során pontosabb képet kaphatunk a terület lakosságának igényeiről, azok megvalósításáról, valamint a Kárpátalja mai határainak kialakulása mögött álló elképzelésekről, érdekekről és meg nem valósított ígéretekről.

Summary

The peace treaties signed at the end of World War One always were and will remain a topic to discuss in history. After the Great War a new state was drawn on the political map of Europe – Czechoslovakia, and a region which was barely handled as a separate unit, Subcarpathia or Transcarpathia, as it is called now, became a part of it as well. The dissertation presents the creation and evolution of Subcarpathia's borders with their changes, and the interests which stood behind them, as well as the diversity of these interests.

The available literature, with a few exceptions, focuses on the interests and aims of the states, which had aspirations on the region. This way Hungary was trying to retain it, while Czechoslovakia, Romania, the West Ukrainian People's Republic and the Russian Empire aimed to incorporate Subcarpathia, or at least some part of it. These goals had a huge influence on the books written here or there. In my research I have focused on the region, Subcarpathia itself, and analyze the question from the region's interest's point of view.

The mentioned states' aspirations on the studied region and the interests behind them are presented in the first chapter of the dissertation. Besides, I also analyze the activities of the ethnic groups living in emigration. Thus, the activity of the Czech emigrants in Russia and in the Western countries, and the activity of the Ruthenian emigrant groups in the USA. The activities of the Hungarian governments and the Ruthenian National Councils in Hungary are also studied and compared with each other in this chapter.

The Public law №10 issued in December 1918 guaranteed self-determination for Ruthenians living in Hungary within the framework of an autonomous territorial unit Ruszka Krajna. The second chapter analyzes the conflicts around the actual administrative borders of the mentioned unit. The occupation of the region is discussed in the chapter as well. A major part of the chapter is dedicated to the activity of the Czechoslovakian peace delegation and its Ruthenian members in Paris, together with the presentation of the communication of the local Ruthenian councils and the Czechoslovakian government until the Ruthenian Congress in Uzhgorod, on 8th of May 1919, which declared, that Ruthenians are willing to unite with Czechoslovakia.

A long period of negotiations followed the declaration of the Congress in Uzhhorod. The designation of the borders started only after that. Each of the border sections is studied separately in the last chapter of the study. The border between Slovakia and Subcarpathia (PodkarpatskáRus, in that time) remained an unsolved question during the Czechoslovak period of the region's history. The designation of the Hungarian section of Subcarpathia's borders is discussed after a brief presentation of the activity of the Hungarian peace delegation. Despite that the Romanian section of the region's borders was declared in several treaties, the designation of it became possible only after the withdrawal of the Romanian occupying troops from certain parts of Subcarpathia. In addition, the region also had to accept a very disadvantageous territorial exchange in order to solve this problem. The process of the designation of the border is presented in the last chapter of the dissertation, after the discussion of the above mentioned issues. The chapter ends with the brief description of the circumstances of the designation of the border's Polish section which used to be the old Hungarian-Polish border.

The study provides an accurate picture of the needs of the region's inhabitants and their fulfillment, and gives an opportunity to clarify the ideas, aims, and interests behind the border creation procedure of today's Subcarpathia, which was accompanied with generous promises, but sadly very few of them were actually kept.